VÁDOLNAK A KÁRPÁTALJAI TÚLÉLŐK ÉS A MEGGYALÁZOTT HOLTAK

Kárpátaljai Magyar Könyvek
242.

Készült
a Bethlen Gábor Alap támogatásával



Összeállította, a kísérőtanulmányt és a jegyzeteket írta:
dr. Dupka György

© **Dupka György**, 2016
© Intermix Kiadó, 2016

INTERMIX KIADÓ
Felelős kiadó és szerkesztő: **Dupka György**
Korrektor: **Kövy Márta**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-69-1
ISSN 1022-0283

VÁDOLNAK A KÁRPÁTALJAI TÚLÉLŐK ÉS A MEGGYALÁZOTT HOLTAK

Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből

dr. Dupka György közreadásában

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2016

BEVEZETŐ

„...Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek élnek, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni (...), külön csapatokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogolytáborba kell irányítani..."

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának 0036. számú határozatából.
1944. november 13.

1944 őszén, amikor Kárpátalján már véget ért a második világháború, és úgy tetszett, hogy végre béke lesz Európának ezen a mostoha darabkáján is, amikor pislákoló remény és valami nagy-nagy várakozás élt az emberekben, városainkban riadalmat keltő plakátok jelentek meg, falvainkban megperdültek a dobok, és ...fejünkre olvasták származásunkat, mondván, bűnös nemzet fiai-lányai vagyunk.

És jött Szolyva – az újkori Golgota. Aztán végeláthatatlan sorok kígyóztak a térdig érő hóban át a Kárpátok hágóin, majd marhavagonokba préselve vitt az ítélet nélkül, ártatlanul elhurcolt tízezrek útja Orsára, Vityebszkbe, Krasznouralszkba, Boriszlóba, Tobolszkba, Kazanyba, Kolimára... Bűnük az volt, hogy magyarnak, németnek születtek.

Mit tudnak minderről a mai húsz-, harminc-, negyvenévesek? De van-e egyáltalán jogunk ezt számonkérni tőlük, amikor nemcsak egy egész emberöltő választja el őket 1944 őszének tragikus napjaitól, hanem a tilalmat parancsoló tabu, a megfélemlítés és persze a jól működő íratlan szabály is: amiről nem beszélünk, az nincs. A rendszerváltásig sem beszélni, sem írni, de még suttogni sem mertek 1944 őszéről a gorbacsovi peresztrojkát elindító országban az emberek.

Ezt a görcsös hallgatást kívánta megtörni s a fájdalmasan homályos foltokat felderíteni az az emlékkonferencia, amelyet 44 év után először, 1989. november 18–19-én rendezett Beregszászban a Kárpátaljai Magyar

Kulturális Szövetség. A konferencia – amelynek impulzust a gorbacsovi nyíltság adott – célja az volt, hogy tisztán láttassa történelmünknek ezt a sokakat sújtó és nemzedékeket némaságra kárhoztató sötét korszakát, hogy kimondja az elhallgatott igazságokat, hogy fejet hajtson a vétlen áldozatok előtt, és hogy visszaadja a túlélők és hozzátartozóik belső békéjét.

Ez a dokumentumgyűjtemény, amelyet joggal nevezhetnénk akár vádiratnak vagy tetemrehívásnak is, szembesülés a múlttal. Olvastán sorstragédiák, családi drámák, embertelen kínok tárulnak fel az Olvasó előtt.

Kortársak és a lágerek poklát megjárt túlélők, az elhurcoltak megtiport hozzátartozói és megfélemlített leszármazottaik a történelmi igazságtételben bízva mondják el személyes tragédiáikat, átélt keserveiket. Edzett lélek kell a túlélők keresetlen, egyszerű szavakkal elmondott tanúvallomásainak, testi és lelki megaláztatásainak olvasásához.

A gyűjteményben közreadott visszaemlékezések, levelek, emlékiratrészletek – egy részük az 1989-ben lezajlott emlékkonferencia felhívásának köszönhetően – folyamatosan érkeztek meg a kijelölt gyűjtőhelyekre, egyes anyagok először a Kárpátalja című lap hasábjain jelentek meg. Majd az egybegyűjtött anyag zöme az Intermix Kiadó gondozásában 1993-ban látott napvilágot, illetve a Szolyvai Emlékparkbizottság archívumában található.

A visszaemlékezéseket Kárpátalja közigazgatási járásaira bontva közöljük. Azt is el kell mondanunk, hogy egyes visszaemlékezéseket nem teljes terjedelmükben közlünk. A műveket szöveghű átírásban adjuk közre. A szöveg után feltüntetjük a szerző nevét, lakhelyét.

A kötet végén az eligazodást segítő személy- és helységnévmutató található.

UNGVÁR ÉS KÖRNYÉKE

NÉMETH MIKLÓS

(Született: Kisbodak, 1919. december 3.Akkori tartózkodási hely: Ungvár, hadikórház 1944 őszén) [1]

(...) Még sötét volt, amikor megérkeztünk Ungvárra. Az egyik kórházban lerakták a betegeket, engem vissza a mentőbe, mert ott nem műtöttek. El egy másikba, ott egyenesen a műtőbe, ekkor már október 20-a volt, világos reggel. Míg az orvos bemosakodott, előkerült egy pap is, meggyóntatott, feladta az utolsó kenetet, mert sosem lehet tudni! Megtörtént a műtét, felvágták a hasam, a hólyagomba katétert helyeztek, felgyógyulásomig így folyt ki a vizeletem.

Nem tudom, hogy nézhettem ki, mert hónapok óta nem volt lehetőség tisztálkodásra! Egy nagy teremben voltunk vagy 20-25-en. A kórház korábban iskola volt, hadikórházzá alakították át. Október 26-án este beszóltak, hogy aki fel tud öltözni, igyekezzen ki az állomásra, még megy egy vonat Kassa felé, arról el lehet jutni Magyarországra. Négyen maradtunk! Nekem az volt a kérésem, hogy tegyenek a két ablak közé, ha ott belőnek, ne érjen a lövedék. 27-én éjjel esett el Ungvár. Ekkor már orosz hadifoglyok lettünk! Nagy volt a lövöldözés, robogás, szerencsére a kórházat nem érte találat. Másnap reggel bejött egy orosz tiszt, majd kis idő múlva újra kettő. Minden ágyat jól megnéztek, látták a takarók alól kivezető csöveket, a véres vizelettel telt kacsákat, így nem sok időt pazaroltak ránk. Három napig nem is nézett ránk más, mint egy öreg néni. Áldja meg az Isten! Ő szedte össze a kenyér- és zsemlye maradékokat az éjjeli szekrényekből, ezen tengődtünk. Vizet is ő szerzett nagy

[1] NÉMETH MIKLÓS naplórészlete. 1944. október 27-én az ungvári hadikórházban mint sebesült beteg esett hadifogságba, onnét Szolyvára, Sztarij Szaborba, majd a távoli Káma folyó menti lágerbe hurcolták el, 1948-ban szabadult. 1994-ben írta meg visszaemlékezését, amelyet 2013. március 13-án a 94 éves túlélő lánya, Mezei Tiborné eljuttatott címünkre.

nehezen. Az orvosok a személyzettel együtt elmenekültek, mi pedig ott maradtunk!

Október 30-án délután bejött három szesztra *(ápolónő)* és egy ukrán lány, aki már előbb a kórházban dolgozott. Margitnak hívták, ő volt a tolmács. Mind a négyünket átkötöztek. Mondtuk neki, hogy már három napja nem ettünk! Estefelé már hoztak is ételt, uborka levest és köles kását. Sosem felejtem el, milyen jó volt! Másnap teherkocsira raktak és átszállítottak a városi kórházba. Kellett a hely az orosz sebesülteknek. „B" pavilonba kerültem, jó hely volt, lelkiismeretes kezelést kaptunk, apáca ápolónők voltak. Egy baj volt, hogy a kórháznak nem volt hol élelmet vételezni, mert a magyarok már nem voltak, az oroszok meg még nem adtak. Hogy mégis hol szereztek egy kis ezt, azt, nem tudom. Hihetetlen gyenge volt az ellátás. Csendesen teltek a napok, csak az otthonért való aggódás… Nagyon nehéz volt! Eltelt a november, december közepén járt az idő. Semmi hír hazulról, se a frontról. Egyik nap elkezdtem viszketni, hát nem megrühesedtem ott a tiszta kórházban! Levittek az „A" pavilonba, ott volt a bőrgyógyászat. Kaptam egy doboz sárga kenőcsöt, azzal kentem magam. Hatalmas szoba volt ez is, tele szó szerint csontváz emberrel, zsidó munkaszolgálatossal, iszonyatos!

A városból őnekik már hoztak be élelmet. Nekünk sebesülteknek, lehettünk öten-hatan, még kevesebb koszt volt, mint a „B" pavilonban. Egyszer, karácsony előtt bejött két néni, hoztak bablevest meg mákos tésztát. Azt kérdezték: van-e magyar katona? Én messze voltam, de láttam, hogy ételt adnak, kiabáltam, integettem, végre észrevett, engem is jóllakatott. Úgy 20-a körül, karácsony előtt elmúlt a rühességem, visszavittek az előző helyemre. Hoztak a konyháról meleg vizet, de csak két vödörrel kaptak. Beleültettek a kádba, de félig sem tudtak lemosni, elhűlt a víz, a hideg pedig nem vitte le a kenőcsöt, a koszt meg a piszkot. Mióta kivittek a frontra, nem volt lehetőségem a fürdésre. Igaz, a cső is csak most került ki a hasamból. A sebet jól beragasztották. Kaptam egy kopott pizsamát. Arra kért a nővérke, igen vigyázzak, nehogy elkenjem az ágyat. Másnap megint kaptunk két vödör forró vizet, így némileg tisztává tudtak tenni.

Szépen gyógyultam, tanultam mankóval járni, nehezen ment, mert a bal lábam nem nyúlt ki teljesen. A kacsa is kikerült a lábam közül.

Már rövid ideig tudtam tartani a vizeletet, szóval megvolt a remény, hogy meggyógyulok! Ebben az állapotban már a WC-re is elindultam,

bizony előfordult, hogy csak a fél útig jutottam, fellocsoltam a folyosót egypárszor.

Elérkezett 1944 karácsonya, december 24-e. Délután bejött a városból egy pék, hozott egy kosár péksüteményt, nekünk is jutott belőle. Mondtam neki, hogy biztosan a jó Isten küldte! Másnap karácsony napja. Volt a kórház területén egy nagyon szép kis templom. Két bajtársam karon fogott, és engem is elkísértek a szentmisére. Mise után szívszorítóan kedves meglepetésben volt részünk. A civilek a templom előtt egy kis csomagot adtak mindegyik sebesült katonának. A sütemény mellé még egy kis cukorka, cigaretta, mákos kalács is került. Így aztán nekünk csak elég „szép karácsonyunk" lett. Sajnos ez sem enyhítette az otthon utáni vágyódásunkat, család utáni aggodalmainkat, hisz semmi hírt nem kaptunk, csak azt, hogy a háború Magyarországon dúl. Teltek-múltak a napok. Nem említettem, hogy megjelentek az oroszok, bejöttek körülnézni, és a felgyógyult katonákat elvitték.

4. Fejezet
Útban a pokol felé:
Ungvár – Szolyva – Sátoraljaújhely – Novy Sambor – Stary Sambor – Novy Sambor

1945. január vége lehetett, megint jöttek. Ebbe a menetbe már én is beleestem, igaz mankókat már nem használtam, de nagyon sánta voltam, meg a sebeimet is még kötni kellett. Nekem a ruhám valahol elkeveredett. Nem volt semmim, amit felvegyek. A szobánkban még karácsony előtt meghalt egy kimlei bajtársam, **Molnár Jóska**, 21 éves. Annak a ruháját kaptam meg, azt, amiben megsebesült, gatya nem volt a csomagban, se köpeny, a nadrág meg kemény volt a vértől. De volt benne egy véres lepedő, ezt összehajtogatva tekertem a faromra, ez még jobb is volt, mint egy vékony alsónadrág. Elköszöntem a kedves nővérektől, az ott maradt bajtársaktól. Az udvaron már félig tele volt a teherautó, hamarosan meg is telt úgy, hogy mozdulni sem lehetett. Elindult a kocsi! Vajon hova visznek?

Este lett, mire megérkeztünk *Szolyvá*ra. Itt egy iskola volt berendezve hadi kórháznak, persze drótkerítéssel jól körbe kerítve. Itt már igazi hadifoglyok voltunk. Egy nagy terem, emeletes fapriccsek körös-körül, a szoba már jól tele volt, én az emeletre kerültem. Szerencsém volt, jó szomszédom lett, összebarátkoztunk, az elkövetkezendő időkben jó haverok

voltunk. Itt még elég sok nagybeteg volt összezsúfolva. Volt olyan, hogy a hátán szabályosan vette a levegőt, mert tüdőlövése volt. A kosztról is pár szót. Egyik nap hozzák az ebédet. Elöl jön a csajkaosztó, egy nyaláb csajka egymásba rakva. Utána hozzák a levest egy fazékban, majd egy ember lavórban borsófőzeléket, jó kemény, sűrű masszát. Egy merőkanál leves bele a csajkába, osztja a csajkás ember, utána összeszedi újra és jön a főzelék. (Mi a haverommal már előbb is kevéselltük, hogy csak ennyi főzeléket hoztak.) Fogta a csajkát, bele egy evőkanál főzelék, kész, rá a másik csajka, egy kanál bele és így tovább… Ha hiszitek, ha nem: úgy, ahogy a főzelék benne volt, úgy rakott össze 10-15 darabot. Elkezdte osztani, volt, aki üres edényt kapott, mert a kemény borsófőzelék az előzőre ragadt. Mikor végeztek az osztással, mentek a másik szobába. Nem volt tele a lavór, mikor jöttek, de a fele meg is maradt, gondolom elég volt a másik szobában is, még akkor is, ha ott is vagy negyvenen voltak, mint mi!

Az egyik alkalommal találkoztam a folyosón a cikolai (most: Dunasziget) **Tóth Karcsival,** egy szakaszban voltunk a fronton. Nem ismert meg, nekem a csontjaimat a bőröm tartotta össze. Hamar, sokat beszéltünk, mesélte, hogy kb. 3 km-re a hegyekben van egy nagy vadászlaktanya. Rengeteg fogoly van ott, onnan hoznak minden nap ide fát vágni embereket, így került ő is ide, többet nem találkoztam vele, csak már idehaza. Talán két hétig lehettem itt, megint felraktak egy autóra, abba a lágerbe vittek, amiről Tóth Karcsi mesélt. Első éjjel a laktanya volt istállójában húztam meg magam, éjjel rajtam keresztül gázoltak, akinek ki kellett menni. Ha szóltam, „fogd be a pofádat" volt a válasz, „miért feküdtél ide?" Itt már századokra volt osztva a jónép. Az a század, amibe én kerültem, az épületben volt elhelyezve. A szobák le voltak csempézve. Egy pokróc, egy szál szalma kevés, de annyi sem volt. Harmadnap, hogy idehoztak, felsorakoztattak, kikísértek a kapuig. Itt hallottam először, hogy *popijet, popijet*, vagy mi a fene? A puskatussal értették meg velünk, hogy ötösével álljunk sorba, és úgy olvastak ki a kapun. Én még nagyon sánta voltam, azt hitték, hogy szimulálok! Kihajtottak bennünket kb. egy kilométert, ahol a favágás folyt. A fegyveres őrök egymást érték, úgy körülfogtak. Minden fogoly egy darab fát fogott, és azt vittük be a lágerba. Keserves kínok között értem oda. A csupasz kövön pihenhettem ki magam, azt még nem is mondtam, hogy kegyetlen hideg volt és nagy hó!

Kb. egy hét elteltével pár százan megint sorakozó a kapunál, de most nem az erdőre, hanem az állomásra kellett menni. Már ott voltak a mar-

havagonok a szolyvai állomáson, 40-50 ember egy-egy kocsiban. Nem zárták le a kocsikat, de mindegyikbe felszállt egy fegyveres őr. Ha valahol megállt a vonat, ott lehetett elvégezni a vagon mellett az emberi szükségletet. Akinek csak fütyülni kellett, az azt az ajtóból elvégezhette, nem kellett kiszállnia. *Sátoraljaújhelyen* álltunk az állomáson. Én a kicsit félrehúzott ajtóban végeztem a dolgomat, az őr meg a hátam mögött. A sínek között jött két fiatal orosz katona, látom, hogy az egyik fölvesz pár követ, gondoltam, hogy nekem szánja. Mikor közel érnek, megcéloz, én félrehúztam magam, a hátam mögött álló őrt úgy mellbe dobta, csak úgy huppant! Gondoltam, ez jó helyen talált! No de, amit kapott a két taknyos, fiatal katona, az sem volt semmi! Azt hittük, agyonlövi őket. Reménykedtünk, hogy hazahoznak bennünket Magyarországra, helyette sajnos Lengyelországba, illetve Ukrajnába vittek, *Samborba (Novy Sambor)* vagoníroztak ki bennünket, késő délután. *(A történelemben ezek a helységek gyakran cseréltek „gazdát", akkor éppen Lengyelországhoz tartoztak, Novy Sambor, és Stary Sambor néven.)* Megint sorakozó, irány: *Starij Sambor (Stary Sambor).* Nem tudom hány kilométer lehet, de egész éjjel mentünk, vánszorogtunk! Hideg is, nagy hó is, meg az éhség! Sokan lemaradtak, nem bírták a gyaloglást, nem tudom mi lett velük?

A püski **Czafik Jóskával** egymást húztuk, biztattuk, nehogy lemaradjunk! Hajnal volt, mire beértünk – úgy emlékszem – valami félig kész gyártelepre. Nagyon ki voltam merülve, magas láz gyötört, szomjaztam, ettem a havat, víz nem volt. Mikor világos lett, orvosi vizsga után szortíroztak el kit jobbra, kit balra. A Jóska máshova került, én egy nagy terembe, itt öt embernek volt egy priccs, két pokróc jutott, egy alánk, egy fölénk, takarónak. Csak oldalt fekve tudtunk betakarózni, hogy a szélső ember se fázzon. Vezényszóra fordultunk hol jobbra, hol balra. Egy ember meghalt köztünk, még „örültünk" is, nagyobb lett a hely! Négyen már jobban elfértünk. Nem tudom, mennyi lehetett a lázam, mert lázmérő nem volt, de majd elégtem, enni nem tudtam. Pedig itt kétszer kaptunk enni, még kompótot is. Csak ezt nem tudtuk, hogy milyen, mert egy-két deci körüli édeskés, savanykás valami ital. Ebben a szobában egy délvidéki magyar gyerek volt a szobaparancsnok. Kértem, könyörögtem, hogy adjon vizet! Azt kérdi tőlem: haza akarok-e kerülni? Mondtam, hogy vár a feleségem és három gyermekem. Azt mondja, akkor nem ad vizet, mert azt egy folyóból hozzák, és abból, aki iszik, mind meghal. Azt mondta, cseréljem el a kosztomat kompótra, az fel van

forralva. Így is tettem, négy nap után elmúlt a lázam, megettem volna a vasszöget is. Pár nap múlva áttettek a szomszéd szobába, itt „könnyebb" betegek voltak. Egy zsidó gyerek volt a szobaparancsnok, áldott lelkű, csendes ember! Egyszer mondom neki, szeretnék felkelni, hogy mozoghassak, jobban erősödnék. Ha elvállalom, hogy egy másik társammal *lehordom az első emeletről, mert ott voltunk, a kannákat, amit vécének használtunk, akkor felkelhetek. Még ha fel is mosunk, dupla kosztot kapunk, és a morzsát is mi kapjuk meg, ami az asztalon marad kenyérvágás után!* A kenyeret egyben szokták hozni, és ott lett feldarabolva. Nem tudom miből lehetett a kenyér, de többet kitett a morzsa, mint a fejadag. Ránk is fért egy kis többlet kaja, mert bizony elég nehéz volt a tele vödör fekália *(emberi ürülék)*. Orvosi vizsga elég gyakran volt, a felgyógyult betegeket a földszinten gyűjtötték össze. Mondom a szobaparancsnoknak, hogy szóljon az orvosnőnek, hogy ne írjon ki, őneki már előbb elmeséltem, hogyan sebesültem meg. Valószínű, hogy megesett rajtam a szíve, mert megvárta, míg egy kicsit jobb idő lett.

Elérkezett március utója, szépen tavaszodott. Csak lekerültem a nagy terembe, itt találkoztam a dunaremetei **Kovács Jancsival**. Ő sírásó volt egy brigádban, ő nem sebesült, bírta a munkát, igaz duplát kaptak mindenből. Egyszer nekem is hozott egy tele csajka sűrű valamit, nem az volt a fontos mi a neve, csak meg lehessen enni! Egyszer 2-3 fej hagymát is kaptam tőle, nem is felejtem el soha, úgy éreztem vérré vált bennem. Az egyik nap itt is kihajtottak bennünket fáért, akkor meg a püski **Németh Jóskával** hozott össze a jó sorsom. Ő meg a konyhán dolgozott, ott sütöttek valami lepényfélét, abból hozott, megint volt egy kis pótlás. Talán egy hétig lehettem itt, újra sorakozó! Most meg visszakísértek bennünket *Sambor*ba, ugyanazon az úton, amelyiken egy hónappal előbb idejöttünk, de most már sokkal könnyebben tettük meg, igaz a sántaságom nem sokat gyógyult, nem sok reményem volt, hogy valaha még rendesen járni tudok. Lehettünk pár százan, körbefogtak az őrök, úgy mentünk. Egyszer csak jött velünk szemben egy lovas kocsi, megrakodva részeg ruszkikkal. Mikor mellénk értek, leugráltak a kocsiról és puskatussal ütöttek-vertek bennünket, én nem kaptam, nem hiányzott! Az őreink riasztó lövésekkel tudták csak megfékezni őket. Megérkeztünk a *sambori* lágerbe. No, ez sem különb a többinél! Egy öreg laktanya úgy tele, hogy még az udvaron is alig lehetett mozogni. Itt újabb ismerősök: a süli-szigeti (már nem létezik, duna-ágakkal kör-

befont kis sziget Kisbodak és Dunasziget között) **Nagy Pisti,** a cikolai **Erdős Feri,** a Pisti sógora. **Szabó Gyula** mecséri gyerek. Nagyon jó haver volt, csak igen káromkodó, azért nem szerettem. Itt egyszer kaptunk naponta valamilyen levest meg kenyeret. Kettesével kellett felsorakozni, egyik felén adták a levest, másik felén a kenyeret egy darabban, két embernek. Egy ideig az Erdőssel vettem fel a kenyeret, de mikor elosztottuk, egyik nap én, másik nap ő törte el, mert kés nem volt, meg kanál sem mindenkinek, de nem is igen kellett. Megittuk, ha volt egy kis sűrűje, azt kenyérrel a szánkba piszkáltuk! Nem szerettem, nem is sokáig közösködtem vele, mert amikor eltörte sokáig méregette, melyik fele nagyobb. Ha az egyiket nagyobbnak találta, akkor abból letörött egy darabkát, rátette a másikra, én választottam. Mindig azt látta nagyobbnak, amelyiket választottam. Másnap én törtem, akkor sem tudott választani, hol az egyiket, hol a másikat fogta, mindig az volt a kisebb, amelyik nála volt – szerinte! Pár nap után mondtam neki, keressen magának másik társat, elég volt. Én meg a **Szabó Gyulával** társultam, megszűnt a méregetés, egyik nap én választottam, másnap ő. Természetesen mindig azt választottuk, amelyiket nagyobbnak gondoltuk. Erdős már régóta ott volt ebben a lágerban, ismerte már a helyzetet. Ebből a lágerből vittek ki embereket valamilyen munkára. Ő már tudta, ha sok embert sorakoztatnak a kapunál, akkor fáért mennek. Én is beleestem egyszer egy ilyen csapatba. Érdekes, hogy majd minden lágerban a foglyok cipelték a hátukon a fát a konyha részére. Amint mentünk az utcán, a cigánygyerekek dobálták közénk a kenyér darabokat, élvezték, hogy tolakodunk érte. Később asszonyokkal is találkoztunk, azok meg hagymát dobtak közénk, mert az őrök nem engedtek senkit közelünkbe. Nagyon fiatal kölykök meg öregek voltak az őreink. Ezek a fiatal gyerekek, ha csak lehetett ütötték a foglyokat, pedig még alig bírták el a puskát. Megokosított az Erdős, lessük ki, mikor csak pár embert visznek oda, tolakodjunk. Persze, ilyenkor egymást taposták az emberek, hogy ő mehessen. Mert ahol kevés volt a fogoly, ott a civilek ellátták őket: egy kis kenyér, tojás, dohány, ez is, az is, de üresen sosem jöttek vissza! Akkor aztán ment az üzletelés. Azt kiabálták: „ugrik" (eladó) a kenyerem, ugrik a levesem, mert azt is sokan eladták. Szóval nagyon sok minden ugrott, gazdát cserélt! Egyetlen egyszer nekem is sikerült kijutni ötödmagammal. Egy lengyel családi házban orosz tisztek laktak. Az udvart és a kertet kellett rendbe tenni, egy őr vigyázott ránk. Észrevettük,

hogy egy asszony integet a kerítésnél. Az őr közelebb ment, valamit beszéltek, mi láttuk, hogy az asszony letett valamit a kerítésre és elment. Akkor szólt az őr, hogy egy ember elhozhatja. Két tojás volt, szegény asszonynak bizonyára nem volt több, de ezzel is segíteni akart rajtunk. Mivel öt felé nem lehetett másképp osztani, sorsot húztunk. Én lettem az egyik szerencsés, azonnal feltörtem és megittam. Úgy éreztem, ez is azonnal vérré vált bennem! Pár óra múlva a kert szomszédból szintén egy asszony kiabál, hogy jöjjön oda valaki, egy fazék volt nála, azzal le is tetette az őr a kerítés tövére és elküldte azért, hogy ne beszélhessen velünk. Ő meg egy fazék főtt cukorrépát hozott, ebből aztán jutott mindegyiknek. Biztos nem gondolja az a szegény asszony, hogy még ötven év múlva is hálával gondolok rá! Borzasztó hosszúak voltak a napok, még hosszabbak az éjszakák. Nappal az udvaron lézengtünk, éjjelre pedig be kellett menni az épületbe. Annyian voltunk egy-egy szobában, hogy mikor sorba befeküdtünk olyan tömötten voltunk, mint a heringek. Én a cikolai **Nagy Pistával** bújtam össze, nekem civil nagykabátom volt, azt tettük alánk, Pista köpenyével pedig takaróztunk. Nekem egy fél tégla volt a párnám, igaz az sem jutott mindenkinek! Pistának volt egy kenyérzsákja, az volt a feje alatt. Mellette a sógora az **Erdős Feri** feküdt. Egyik éjjel arra ébredek, hogy nagy a mocorgás. Kérdem a Pistától: mi történt? Mondja, hogy ellopták az inget a feje alól. Nagyon bántott a dolog. Másnap szóltam Pistának: nézd, közénk senki sem tudott jönni, csak valamelyik szomszéd lehetett a tolvaj, nekem semmim sincs, csak ami rajtam van. Megnyugtatott, hogy nem gyanúsít, kezet fogtunk, súgta: a sógorom, Feri volt. Neki meg egy nagy hátizsákja volt, abban tűnt el a Pista plusz inge. Valószínű, mikor megint ki tudott menni, akkor eladta a civileknek. Március vége felé szép idő volt, már a bodza kezdett zöldellni. Tekergünk az udvaron a Pistával, egyszer csak észreveszem, hogy a sógora ül a földön, ölében kibontva a hátizsák, nagyban üzletel. Volt abban a zsákban dohány, kenyér, tojás, még kolbász is. Még most is jól emlékszem, milyen pillanatok alatt eltűnt minden vissza a zsákjába, de mi már távolabbról láttuk, hogy mit árul, meg kiabált is, hogy ugrik a dohányom és a többi is. De azért Pistának egy tojást adott mégis, a többivel meg eltűnt a tömegben, pár ezer ember között nem volt nehéz.

Hazulról semmi hír! Közeledett a húsvét 1945. április 4-én volt. Előbb már beszélték, hogy megy egy szerelvény fogoly haza Magyarországra, hidakat építeni.

HÍDI ANDRÁS

(Sz. év: 1922. Akkori lakhely: Nagydobrony, adatközlés: 1990.)[2]

„Az orosz katonák 1944. október 26-án este 9 órakor jöttek be. Én a szélső házban laktam a falu végén, a testvérem szintén, velünk szemben. Másnap a testvérem fia 2 csikót vitt legelni az erdőhöz. Még nem ért oda, 2 partizán lovas, az egyik a testvérem fiát fejen lőtte, 2 nap múlva engedték eltemetni…"

SZENTIMREY SÁNDORNÉ SZ. NÉMETHY ZITA

(Akkori lakhelye: Baranya, nyugalmazott óvónő 1991. február 23-án keltezett leveléből értesültünk férje, ***Szentimrey Sándor*** *(1909) egykori baranyai lakos sorsáról)* [3]

„A frontról hazajött. Szolyván a „háromnapos munkabehívásra" nem jelentkezett. 1945-ben elhurcolták hazulról. Ungváron volt, itt 10 évre ítélték. A lakásból kilakoltattak bennünket, vagyonunkat elkobozták. Férjem a habarovszki országrészi Magadanba került, ahol 1947. július 16-án meghalt. Mi a fiammal Baranyából Kőrösmezőre kerültünk…"

FIL JOLÁN

(Akkori lakhelye: Ungvár.) [4]

Leveléből kitűnik, hogy édesapját ***Hulajcsik Jánost*** (1886) a SZMERS nyomozótisztjei 1945. január 10-én tartóztatták le, és a perecsenyi ellenőrző-szűrő táborba hurcolták, majd „Donbászra vitték 1945 márciusában, ott meghalt."

VASKÓ ANDRÁS

(Ungvár építési vállalkozója) [5]

Vaskó Andrást 1945. január 25-én éjjel vitték el hazulról, minden vagyonát elkobozták, gyerekeit, feleségét a „pucér falak" között hagyták. Soha nem tért haza.

---

[2] Forrás: *„Sötét napok jöttek...* (Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944-1957). DUPKA GYÖRGY közreadásában. KMK,10. Ungvár-Budapest, 1993.115.p. A továbbiakban *Sötét napok jöttek...*

[3] *Sötét napok jöttek...* , 116.p.

[4] *Sötét napok jöttek...* 116.p.

[5] *Sötét napok jöttek...* 117.p.

KRAJNYÁK GYÖRGY

(Ungvári tanító) [6]

Krajnyák György ungvári tanító bűne, hogy tartalékos hadnagy volt. 1944. december 15-én 10 évre ítélték, 1954-ben Karagandából szabadult.

SZARVAS FERENC

(Ungvári lakos) [7]

Az ungvári ***Szarvas Ferencet*** a SZMERS nyomozói azért ítélték el 1945. december 22-én 8 évi szabadságvesztésre, mert tartalékos szakaszvezetőként a magyar híradósoknál szolgált. Kazahsztánból – miután a száműzetés éveit is letöltötte – 1958-ban térhetett haza.

LÉNÁRT LÁSZLÓ

(Akkori ungvári lakos) [8]

Lénárt László a következőket közölte levelében édesapjával, vitéz ***Lénárt Mátyással*** kapcsolatosan, aki 1884-ben született Feldebrőn, Heves megyében: *„1944. november 11-én szovjet katonák elhurcolták Bercsényi utcai házából. Felesége, gyermekei, rokonai többet nem látták sem élve, sem holtan. Sírhelye ismeretlen. 1964 szeptemberében felesége,* ***Lénárt Mária*** *értesítést kapott a Prikarpatszkaja katonai körzet ügyészségének elnökétől, Kravcsenko tábornoktól, miszerint 1945. január 24-én a szovjet katonai törvényszék halálra ítélte. 25 évvel halála után rehabilitálták, s rokonai tudomására hozták: téves ítélet alapján végezték ki. Édesapánk sírja, kivégzésének helye és ideje, az oka – ismeretlen.”* (Ungvár, 1991. V.8.)

BRÓDY ANDRÁSNÉ

(Akkori ungvári lakos) [9]

Bródy Andrásné felelevenítette azokat a megpróbáltatásokat, hányattatásokat, szenvedéseket, megaláztatásokat, amiben neki és családjának, **András** fiának, illetve **Mária** lányának része volt. Erről így vallott: *„Akárcsak*

---

[6] *Sötét napok jöttek...* 117.p.
[7] *Sötét napok jöttek...* 117.p.
[8] Sötét *napok jöttek...*119.p.
[9] *Sötét napok jöttek...* 132.p.

férjem, én is, még a legnehezebb órákban is bíztam az igazságban, férjem tisztaságában, becsületességében, őszinteségében. Még akkor is, amikor egy novemberi, őszi, esős, hideg napon piciny gyermekeimmel együtt egy szál ruhában kiűztek a családi házból. Hittem és bíztam akkor is, amikor sehol sem volt maradásom, sehová sem vettek fel munkára, mert a „nép ellenségének" felesége voltam. Akkor szembetaláltam magam a gyávasággal, az emberi gyarlósággal, a képmutatással. Sohasem szerettem és nem is vártam el azt, hogy valaki méltóságos asszonyomnak szólítson, de az egyszerű emberi tiszteletet, az együttérzést, ami mindig is megvolt bennem és családom minden tagjában mások iránt, szerettem volna, ha mi is megkapjuk felebarátainktól. Nagyon fájt, amikor azok a „barátok", akik még nem is olyan régen lépten-nyomon férjem kegyeit keresték, hirtelen megváltoztak, elfordultak, cserbenhagytak. De voltak jó emberek, akik nem féltek szóba állni velünk, s bármennyire furcsa, még a sokat szidott „Hivatalban" is, és minden huzavona nélkül teljesítették törvényes kéréseimet. Így volt az legutóbb is, amikor unokámmal együtt a Németországban élő édesanyámhoz akartam utazni, de közben az útlevelem határideje lejárt. Gyorsan elrendezték az utazáshoz szükséges okmányaimat.

Nagyon fájt az is, amikor a „jóakarók" arra akartak rábeszélni, hogy gyermekeimet adjam be az állami intézménybe. De a hozzátartozóim is nehezteltek rám, hogy Andrással és Marikával együtt nem utaztam el külföldi rokonainkhoz, nem fordítottam hátat Kárpátaljának, amely miatt végső soron oly sokat kellett szenvednem. Sokan nem tudták ugyanis megérteni, hogy nem tehettem ilyen lépést, hiszen mindig bíztam abban, akárcsak férjem, aki utolsó leheletéig hű maradt szülőföldjéhez, hogy az igazságra egyszer fény derül. Sajnos, erre nagyon sokat kellett várnom."
(Részlet **Fazekas Elemér** *Ki volt Bródy András?* c. cikkéből – Kárpáti Igaz Szó 1990. szeptember 27.)

ID. BARÁT MIHÁLY

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1990.)[10]

...A mi városunkba *(Ungvár)* az oroszok 1944. október 27-én jöttek be, éjjel-nappal dolgoztam. Az oszlopokra kiragasztott felhívásban az állt,

[10] ID. BARÁT MIHÁLY visszaemlékezése. Forrás: *Élő történelem* (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992) DUPKA GYÖRGY közreadásában. KMK,22. Ungvár-Budapest, 1993. 6-12. A továbbiakban: *Élő történelem...*

hogy minden férfi 18-tól 50-ig köteles jelentkezni regisztrálás végett, különben haditörvényszék elé lesz állítva. Bejelentkeztem én is. Azt mondták, három nap múlva jöjjünk az igazolványért. Eltelt a három nap. A Teleki utcai fiúiskolába küldtek minket. A katonák, tisztek először megmotoztak minket, és a nagyterembe küldtek, ahol délig vártunk, majd az iskola kerítésén keresztül a templom udvarára vittek.

1944. november 19-én 12 -kor indultunk el a katolikus templom udvaráról, a postával szemben levő ideiglenes fahídon át a Bozdos utcai szoroskán, befordulva balra és irány a Munkácsi és a Daróc utcán át *Szerednye* felé. Útközben utolértek a teherautók, amelyeken a munkácsi nagygyűlésre mentek az ungváriak. Kérdezték, hová megyünk. Azt feleltem, maguknak jobban kellene tudni. Estére megérkeztünk *Szerednyére.* Egy balra kanyarodó utcába irányítottak bennünket, egy emeletes iskolába, melynek erkélye is volt. Én az emeletre kerültem. Alig ültünk le a padlóra, bejött egy őr, és végignézte a cipőket. Az enyém kicsi és vékony volt, de akinek bakancsa volt, azt kihívta az erkélyre és lecserélte a lábbelijét. Másnap reggel (vasárnap) indultunk Munkács felé. Utánunk jött egy szekér zsákokkal, a tetején egy tiszt ült a fogatos mellett. Mondták az őrök, élelem részünkre. *Munkács* előtt bekanyarodtunk *Klastromalja* felé. Közben hozzánk csaptak 200 zsidó munkaszolgálatost. Elhaladtunk *Beregvár* alatt. *Csinagyijevón* állapodtunk meg. Ott kaptunk egy kevés szárított kenyeret. Szintén egy iskolába zsúfoltak be minket, olyan szorosan, hogy csak ülve tudtunk aludni. Reggel folytattuk a menetelést és megérkeztünk Szolyvára.

Ott már sokan voltak, a több épületből álló kaszárnyában határvadász laktanya volt (a szolyvai ásványvíz-forrás fölött). Ott kaptunk egy darab kenyeret és valami levest konzervdobozban. Három vagy négy napig voltunk ott és reggel sorakozó, elindultunk Verecke felé. Verecke felé menet egy asszony egy vederben vizet nyújtott az emberek felé – az őr kiverte az asszony kezéből a vedret. Több helyen pihentünk 10–15 percet és meneteltünk tovább gépiesen.

Egy faluba, a kolhozba értünk estére. Szálláshelyünk szénahombár, istálló volt. Én a hombár padlására kerültem társaimmal széna, paszuly, szalma közé. Egyszer csak valaki tört magyarsággal káromkodik és szid minket. Odaszólok: miért nem hallgat, inkább aludjon. Ő erre azt mondja: én partizán vagyok. Hogy került közénk, kérdem én. Ment az úton, az iratait a faluban hagyta, az őrök bevágták közénk. Ezért káromkodott.

Mentünk tovább. Reggel egy vadászkastély-forma ház udvarára tereltek minket. A ház fából épült. Az emberek szétszedték és a tüzén főztük meg a Szolyván kapott borsót, már akinek volt edénye. Az emberek lefeküdtek a puszta földre, hó takart be reggelre mindenkit. Én csak járkáltam egyik helyről a másikra, így virradt ránk a reggel.

Mikor sorakoztunk „po pjaty" (ötösével), az egyik zsidó fiatalember, aki már előzőleg panaszkodott a beleire és hogy gyenge, nem bírta tovább, nem jött ki az istállóból, ezért álltunk a hidegben kb. egy órát. Később elindultunk. Menetelés közben utolért minket a lemaradt két őr. A kísérőnk megkérdezte, mi lett a fiúval, azt felelték: „pokoncsili" (végeztünk vele).

Többször pihenőt tartottunk 10–15 percig, és mentünk gépiesen étlen-szomjan. Néha, ha forrás folydogált az út mellett, megengedték az őrök, hogy igyunk belőle, de csak szakaszonként és ránk szegezett fegyverrel. A társamnak volt egy csuporja a derekán levő szíjon, így hamar ihattunk, ha volt lehetőség. Mikor felérkeztünk a Vereckei-hágóra, pihenést rendeltek el az őrök. Láttuk, hogy szedik a krumplit a hegy oldalában a civilek. Már havas, fagyos volt a föld, és nehezen kapálták. Néztünk vissza a megtett útra. Jobbra volt a határőrség épülete szétlőve. Mondtam a társaimnak: jól nézzük meg az elhagyott tájat, mert nem biztos, hogy újra viszont fogjuk látni.

Adalék *Vereckéhez*: Estére beérkeztünk a faluba, a jegyzői irodába szállásoltak be minket, rengeteg irat volt szétdobálva a padlón. Én az emeletre kerültem. Égettük a sok papírt és melegedtünk, de a szemünk gyulladásba jött a füsttől. Alig láttunk másnap. Reggel a sorakozónál derült ki, hogy a földszinti szobában egy falusi ember a takaró alatt zsilettel fölvágta a hasát. A társa mesélte el. Megint álltunk sokáig... Két őr újra elmaradt...

Mentünk tovább, megrövidítve az utat, le a völgybe, fel a hegyre, sok helyen térdig érő hóban. Azután befordultunk balra, és így elértük az *Uzsoki* utat. Amint hátranéztünk, egy oszlopon ez állt*: „Uzsok* – 14 km." Egy tanítóképzős fiatalember pár száz méter után egyszerre kiugrott a sorból, beszaladt a baloldali ritkás erdőbe. Az őr azonnal lekapta a fegyverét és háromszor rákiáltott: sztoj (állj!). De a fiú csak szaladt. Erre az őr egy sorozatot adott le, a fiú összeesett. Az egész menet természetesen megállt. Egy arra jövő teherautóra tették fel a halottat és bevitték *Turkára.* Ott egy szekérre fektették és nekünk mellette kellett elmenni, ránézve a halottra. Az őr figyelt és kiabált. „Mindenki így jár, ha szökni

próbál!" Turkán egy pár napig voltunk. Jött két cseh tiszt toborozni a cseh hadseregbe, egy hadnagy és egy főhadnagy. Jelentkeztek többen, én is. Kérdezték, milyen alakulatnál voltam a cseh hadseregben, mikor mondtam, hogy „B" szolgálatos (fegyver nélküli), azt kérdezték, tudom-e a Miatyánkot elmondani csehül. Természetesen az volt a válaszom, hogy nem. Így maradtam a fogságban, az alkalmasak külön váltak tőlünk. Egy **Vályi** nevű ungvári katona, aki már régebben odakerült, mondta: talán jobb is, hogy itt marad, mert az alkalmasakat két-három hét múlva bevetik az első tűzvonalba. Igaza lett. *Duklánál* már átestek az első keresztt*ű*zön. Mi utána elindultunk az úton *Szambor* felé. Újra aludtunk istállóban, udvaron a földön, ki hová tudott bújni, őrökkel körülvéve. Elértünk egy faluba, megpihentünk. Jöttek közelünkbe gyerekek és nők. Kérdeztük, hol vannak a férfiak? Már régen elvitték őket is ezek! – volt a válasz.

Közben mind magasabb hegyekre és onnét mély völgyekbe meneteltünk, étlen-szomjan. Néha osztottak száraz kenyeret, és csak tovább, tovább.

Egyszer aztán beértünk *Sztarij Szamborba*. Szakadt az eső, havaseső, latyakos volt az út, a cipőnk kilyukadt, ruhánk átázott, aztán valami iskolaépületbe (emeletes) vittek, de a teteje sok helyen hiányzott. Odahúzódtunk, ahol száraz maradt a padló. Talán három napig lehettünk ott. Reggel egy padláson kellett átmenni mindenkinek és a zsebeit kiforgatni. Akinél találtak akár kanalat vagy zsebkendőt, kapott a puskatussal. Utána elindultunk *Novij Szambor* felé. Talán másfél napig mentünk, de közben megint megszálltunk egy istállóban. Sok szalma volt benne, hideg volt, az emberek égették a szalmát. Olyan füst volt bent, hogy alig láttuk egymást. Reggelre látászavaraink lettek, úgy kicsípte a szemünket a füst. Nagyon megörültünk, mikor láttuk a vagonokat, melyekbe bepréseltek bennünket. Legalább nem kellett tovább gyalogolni. Nyolc nap és nyolc éjjel utaztunk a vagonokban. Ha adtak száraz kenyeret, vizet nem kaptunk, ha másnap vizet kaptunk, kenyér nem volt. Ha megállt a vonat, kinyitották az ajtót és számoltak egy 3-4 méteres rúddal balról jobbra, vagy fordítva. Mikor december 10-én megérkeztünk *Orsára*, nem ismertünk egymásra a piszok és a lefogyás miatt. Orsa egy nagy falunak nevezhető város volt. Csak a központjában voltak kőépületek. Körülöttük csupa faház. A terep dimbes-dombos. Van 5 állomása, személy- és teherforgalma. Sokáig tartott, míg a kijelölt helyre érkeztünk. Azokban a barakkokban tartották azelőtt a németek az orosz foglyokat.

Az úton a láger felé munkácsi foglyok a kereskedelmi iskola igazgatóját két oldalról támogatva hozták be a lágerbe, úgy hallottam 2 nap múlva meg is halt. Ő volt az első halottunk.

Legrosszabb volt a kora reggeli sorakozó. Az ötösével való számolás, ami sokszor órákig tartott, mert gyakran eltévesztették a számolást, és olyankor újra kezdték elölről. A reggeli leves után elosztották az embereket, erdőbe fáért (25-30 ember vállon hozta a szálfákat), a többi a patakból a vizet (mélyen a domb alatt folydogált). Már akkor voltak ott németek pár százan, akik a konyhát és a fürdőt látták el. A barakkban nem maradhatott senki, mert bottal verték ki, aki lefeküdt, hogy meg ne lássák a félhomályban. Volt egy palánkai sváb, **Wéber** nevű parancsnok (mint fogoly került oda előttünk), de rosszabb volt, mint az oroszok. Állandóan sakál módjára ordítozott mindenkire, a sorakozásnál különösen.

Két hétig voltam a nagy barakkban. Egy héttel megérkezésünk után gyűlést hívtak egybe, és egy „politruk" (politikai tiszt) nagy beszédet tartott. Azt mondta: „Azért hoztak el minket, deportáltakat otthonról, mert ott áll a front..." Egyik ember megkérdezte tőle – én tolmácsoltam –, hogy hát akkor mikor megyünk haza? A válasz az volt, hogy egy hét, egy hónap vagy egy év is beletelik. Erre kitört a zajongás, káromkodás, de az őt hidegen hagyta. December 24-én belázasodtam és az úgynevezett kőbarakkba kerültem, melyben 5 nagy helyiség volt, mindegyikben 180–200 ember összezsúfolva, mert állandóan érkeztek a betegek. A bejárati kaput drótkerítéssel elzárták és se ki, se be. Karanténban voltunk. Az ételt a németek a kapuban letették (a kondérokat), a belsők pedig bevitték és szétosztották. Nekem a lázam elmúlt, és így el tudtam látni egy ideig a feladatomat. A német orvosokkal jártam vizitre, tolmácsoltam kevés német tudásommal, és az orosz ápolókkal beszéltem.

Kora hajnalban hozták az ételt, gyertya híján gumiborítású drótokat égettünk, nagy füst volt tőlük a szobákban, pár nap múlva olyan füstösek voltunk, mint a kéményseprők.

Február közepén aztán én is megkaptam a dizentériát flekktífusszal együtt. Mivel előzőleg ápoltam egy *nagyváradi* zsidó fiút (a neve **Buchsbaum** volt), most ő ápolt engem hetekig.

A szobaorvosunk egy **Scheffer** nevű német kapitány azt tanácsolta, hogy krumplit égessek szénné és azt egyem, na és, ha kapott gyógyszert, adott nekem belőle. Lassan felépültem és márciusra elmúlt a járvány – sajnos sok áldozattal. Naponta 10-15 halott is volt, de az egyik napon 20-

at is számoltunk. Temetni nem lehetett, 30-40°C hideg volt. Az épület mögött volt egy fabarakk, oda dobálták be a halottakat, és ahogy javult az idő, közös sírba temették őket.

Az epidémia lezajlása után hetenként megborotvált mindnyájunkat egy fogolytársunk. Akkor kaptunk tiszta inget, mert addig a sok tetű és bolha miatt, mint a mákos tészta, olyan volt az ingünk. Egy szalmazsákot is kaptunk, de csak a kabáttal takaróztunk vagy pufajkával, kinek mije volt.

Tavasszal, mikor tisztították a latrinát, találtak benne egy embert, aki télen belefulladt.

Akik egészségesek maradtak, ellátták a lágert. A kenyeret messziről, a völgyből maguk húzták föl szekérrel a dombtetőre. Ugyanúgy a vizet és a fát is.

Betegségünk ideje alatt fenyőlevelekből főzött teát adtak, később a leveshez néha egy szelet fehér kenyeret és tejbekását is kaptunk. Komisszión válogatták szét a betegeket: O.K. és distrófiás.

Hét hónapot töltöttem a kőbarakkban, utána beosztottak csoportokba különböző munkákra: szénlapátolásra, vagonok kirakodására, téglapucolásra. Júniusban az öregebb rokkantakat hazaengedték. Minket, kb. ötven embert, *Vityebszkbe* irányítottak egy vasgyár területére. A város földig (1945-ben) le volt rombolva. Mi a gyár szuterénjében laktunk. A folyóból – a *Dvina partján* volt a gyár – a „vizes brigád" hordós kocsival húzta föl a vizet mindennap a gyárhoz. A többiek romeltakarítással, bontással, téglapucolással foglalkoztak. Itt már megengedték, hogy írjunk haza, levelünkre pár hónap múlva választ is kaptunk.

1946 szeptemberében irányítottak vissza Mogilev városba. Jelezték, hogy nemsokára hazamegyünk. Csoportokba osztottak – és így jöttünk haza.

MAJOROSSY BÉLA

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1990.) [11]

...1925-ben születtem *Nagykaposon,* tehát 19 évesen értem meg az eseményeket. 1937-ben *Ungvárra* költözött a család, heten voltunk testvérek. Ungváron a római katolikus fiúiskolába jártam. S mily különös véletlen, hogy éppen ezen iskola falai közül vittek el aztán 1944-ben. De

[11] *Élő történelem* .12-17.

előbb a *Gödöllői Szent István Fiúintézetben* vaskereskedést tanultam, mihamarabb kereset után szerettem volna nézni. 1943-ban jöttem vissza *Gödöllőről*, segéd lettem az egyik kereskedőnél. 18 évesen, mivel még nem voltam hadköteles, a szolgálat csak 21 éves kortól volt kötelező, munkatáborba osztottak, és társaimmal együtt elvittek az *Árpád-vonalat* építeni. Én már akkor hangoztattam, hogy ez felesleges, hiszen a román úgyis beengedi az oroszokat. Szóval, építettük a vonalat, amikor úgy október 20-án, 22-én a németek csatlósai gyors ütemben vonulni kezdtek lefelé a hegyekből, és mondták nekünk, hamarosan bejönnek az oroszok. Mi is hazaigyekeztünk, semmi kedvünk nem volt ott találkozni velük. Emlékszem a napra, október 24-re. Hatalmas robbanás rázta meg a várost, én éppen az *Ung* közelében található malomnál jártam. Az elvonuló magyar csapatok felrobbantották a város mind a három hídját. S még aznap délután megláttam az első orosz katonát. Egy pufajkás alacsony asszony volt, és csak folyton azt kérdezte: „Frici jeszty?" Aztán ki kellett váltani az úgynevezett szabad mozgási igazolványt. Az akkori első párttitkár, bizonyos **Polovka** nevezetű, megbízott azzal, hogy a vaskereskedésből árusítsam ki az árut a város kasszájába. Erről egy igazolványt is kiállított számomra. Ez egy kis biztonságot nyújtott. S a szabad mozgási igazolványom le volt bélyegezve. Néhány nap múlva azonban már zaklattak, hogy még egy pecsét kell az igazolványra. Nem akartam jelentkezni, két hét múlva az ideiglenesen összetákolt fahídnál igazoltattak. Kik? Azok, akik az *Árpád-vonal* építésére vittek, illetve ott őriztek bennünket. Mi magyar partizánoknak hívtuk őket magunk között. Ők is a második bélyegzőt kérték számon tőlem. Ezzel az ürügygyel kísértek be az egykori fiúiskolába, ahol az orosz tisztek fogadtak. Sokan kérdezték tőlem azóta is, hogy miért nem szöktem meg. Hiszen az ungváriak közül többen ismerik azt az átjárót, amely 1944-ben sok embernek kínálta a megmenekülés útját. Én is tudtam, hogy ki lehet onnan jutni a másik utcára, de az anyám könyörgött, gondoljak a testvéreimre, mi lesz velük, ha megszököm. A bátyám azelőtt tűnt el a fronton, így hát maradtam. Az egykori igazgatóm szobájában egy derék, magas szovjet tiszthez vezettek. Éppen egyik barátommal *„tárgyaltak"*. Rámnézett és megkérdezte, mi a nemzetiségem. Eszembe se jutott letagadni magyarságomat. Ezután megmotoztak, és az egyik szobába kísértek, ahol voltak már vagy 30-an. Nemsokára a barátom, akivel a tisztnél találkoztunk, is bejött. Ő sem tudta, hogy mi ez az egész, miért tartanak fogva bennün-

ket. Elmesélte, a tisztet még az sem érdekelte, hogy ő a háború idején zsidókat mentett. Egész éjszaka ott maradtunk, édesanyám az ablakon keresztül belopott egy kis élelmet. Engem nem háromnapos munkára, malenykij robotra hívtak be. Egyszerűen bekísértek az utcáról. Már később a többiektől hallottam a malenykij robotról. Csak azt furcsálltuk már a kezdet kezdetén, hogy mindannyian magyarok vagyunk.

Másnap reggel sorakozót rendeltek el, és gyalogosan elindítottak *Munkács* irányába. Nem tudtuk, hová és miért visznek. De szigorú őrizetet kaptunk. Ha valaki kilépett a sorból, hogy elvégezze a dolgát, rögtön röpködtek a golyók körülötte. Éjszaka értünk *Kalnikba,* ahol kopaszra nyírtak. Akkor már tudtuk, hogy baj van. Istállókban, vizes földön aludtunk. Másnap *Szolyva* irányába meneteltünk. A *Beregszentmiklóson* töltött éjszaka után érkeztünk meg Szolyvára, az egykori magyar honvédségi laktanyába. Egy szobában kb. 100-an zsúfolódtunk össze. Fűtés és ami a legszükségesebb, víz sem volt.

Választottunk szobaparancsnokot, egy bizonyos **Kurucz** nevű fiú személyében. Ő tudott kicsit oroszul, mert a többség semmit sem. A válasz mindig az volt, hogy nyicsevo, nyicsevo (semmi, semmi). Azonnal munkára fogták az embereket. Fát ültettünk. Többen félcipőben, könnyű ruhában. S ömlött az eső, a cipő szinte leszakadt a lábunkról, a koszt rettenetes volt. Sokan, akik az istállókban kaptak elhelyezést, a hideg betontól, az esőtől felfáztak, belázasodtak. S a legszörnyűbb a személyzet volt, melyet egykori magyar katonák, a zsidó munkatáborok lakói alkották. Ezek az emberek rajtunk akartak bosszút állni minden eddigi szenvedésükért. Sajnos, ez volt az igazság, és ezt muszáj elmondani. Nappalra elzárták a vizet, és éjszaka, amikor megengedték, mindenki mohón teleitta magát. Akinek volt üvege, tartalékolt vizet reggelre. Megdöbbentő volt, mikor a világosságban megláttuk ezeket az üvegeket. A víz ürülékes volt bennük, valaki a tartályokba vezettette a vécé tartalmát... Vérhas tombolt az egész táborban. Édesanyám kéthetenként, az életét kockáztatva, gyalog járt hozzám, ilyenkor élelmiszert és ruhát hozott. Valahogy becsempészte. A vérhasból kigyógyulva sárgaságba estem, nem bírtam parancsolni éhségemnek. Aztán a flekktífusz következett. Az volt az érzésem, hogy direkt módon hagynak elpusztulni bennünket. Ezt a három betegséget, amelyet én átvészeltem, senki sem úszta meg élve. Rengetegen haltak meg. Csak akkor még nem sejtettük, hogy továbbviszik a magyarokat... A tífusszal kórházba szállítottak, a

szolyvai városiba. Úgy-ahogy kikezeltek. Éppen visszafelé tartottunk a kórházból, amikor az állomáson egy döbbenetes látványban volt részem. A füttyszó jelezte a vonat indulását, mi a peronon álltunk. S azt láttam, hogy a lassan gördülő vonatkerekek között egy asszony mászik. Sikerült kicsúsznia a kerekek között. Amikor felállt, akkor ismertem meg édesanyámat. A köztemetőből jött, a keze csupa föld volt. A holttestemet kereste, mert azt mondták neki a tábor személyzetének a tagjai, hogy meghaltam. Pedig tudták: élek. Az emberi kegyetlenség gazdag fantáziával bír... A halottakat stráfszekéren vitték ki *Szolyva* határába, egy kis fenyves melletti szántóföldre. A kezek, a lábak kiálltak a fagyos földből. Ezt nem lehet elfelejteni. Naponta 6–8 hullát vittek ki oda. De miért kellett elpusztulniuk?

…Három hónapig maradtunk *Szolyván.* Az indulás előtti napon beoltottak bennünket, csak éppen az injekciós tűket nem cserélték ki. Egymás után szúrták az emberekbe. Fertőzést kaptunk, hatalmas kelések voltak a testünkön. Mivel kórházban voltam és hallássérült lettem, szerencsém volt és vonaton utazhattam. Másokat gyalogosan kísérték *Szamborba*. Társaim mesélték, hogy keléseiket *Perecsenyben* felvágták, majd tovább indították őket. *Szamborban* lebombázott épületekben laktunk. Akiben élet volt, azt bevagonírozták. 1945 húsvét első napján elindultunk az újabb bizonytalanság felé. Két hétig 50-en, 60-an egy vagonban, hidegben, fagyban. *Molotovba,* a mai *Permbe,* a *krasznokamszki büntetőtáborba* kerültünk. Itt kicsit már jobb lett a koszt, az ellátás. Dolgoztunk, csináltunk mindent, fát termeltünk, követ törtünk, papírt hordtunk, aratttunk. Itt már különböző nemzetiségűekkel voltunk együtt. Természetesen haza nem küldhettünk levelet, és nekünk sem írtak. Hiszen azt sem tudták, élünk vagy halunk. De azért sokkal jobb dolgunk volt, mint *Szolyván.* S az utóbbi hónapokban már egy kis pénzt is kaptunk. Igaz, levonták belőle a lakbért, a kosztpénzt, így nem sok maradt. Ha arról faggattuk őreinket, mikor engednek haza bennünket, a válasz az volt: „szkoro" (hamarosan).

1946 őszén nem tudom megmagyarázni, miért, de egyszerre mindannyian biztosra vettük: már nem tart sokáig. S miután egy újságban azt olvastuk, hogy Kárpátalja csatlakozott Ukrajnához, egyre erősebben élt a remény: karácsonyra hazaérünk. November 5-én érkeztem meg Ungvárra.

Hogy miért büntették a magyar férfiakat ilyen rettenetesen? A megannyi változat közül én a következő magyarázatot tartom a legreálisabb-

nak. A szovjet csapatok, még mielőtt bevonultak Kárpátaljára, nagy igyekezetükben jelentették főnökeiknek a hadifoglyok számát. S mivel kevesebb lett a létszám, így próbálták pótolni a „hiányt". Ezt erősíti az a tény is, hogy sohasem név szerint tartottak nyilván bennünket, hanem csupáncsak a mennyiség alapján. S még valami. Az őröket egyeseknek sikerült lefizetniük, őket titokban elengedték. De helyettük útközben elkaptak másokat, nem számított: idős vagy fiatal, csak a neme férfi legyen, így került közénk egy tizennégy éves fiúcska is, akit azóta is hiába vár haza az édesanyja. Hogy miért éppen a magyarokat? Mi voltunk a bűnös nemzet. Én nem voltam katona, egyetlen pártba sem léptem be, mégis hadifogolyként kezeltek. Ez nagyon bántott. Fiatalon és ártatlanul hurcoltak meg. Egyetlen bűnömként azt rótták fel, hogy magyar a nemzetiségem. Utána sohasem volt ebből kellemetlenségem. Úgy tettek, mintha semmi sem történt volna, bocsánatot sem kért tőlem soha senki.

Ennek ellenére nem bánom, hogy magyarnak születtem. Pedig lett volna miért. Hiszen egyszer felvidéki kommunistának, máskor németbarátnak tituláltak. Egyik sem voltam. Próbáltam emberül élni, nem tehetek róla, hogy néha állattá alacsonyítottak. A rendszerre nem haragszom. Minden diktatúrának voltak áldozatai. Bennünket itt a Kárpátok alján sokszor vert a sors, és az anyaország sem törődött velünk soha igazán... Fogolytársaim közül sokan még emlékezni sem akarnak azokra az időkre. Pedig beszélni kell róla, világgá kürtölni, hogy soha ne ismétlődhessen meg. Míg élek, nem hagy nyugodni a kérdés: miért?

DEZSŐFFY GÉZA

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1990.)[12]

...Az első bejegyzést akkor tettem fekete könyvecskémbe, amikor bejöttek az oroszok. Ez egy októberi napon délelőtt 11 órakor történt. Igaz, előtte még megesett velem egy s más. Mivel az egyik légitámadáskor megsebesültem, az 555-ös hadikórházba kerültem *Ungváron.* Abba az épületbe, ahol most az egyetem fizika-matematika kara van. A front már egészen közel volt. Megkezdték a sebesültek evakuálását. Akiket előttünk vittek ki a vasútállomásra, azok még átjutottak a frontvonalon. Mi *Ungváron* rekedtünk, *Daróc* környékén szóltak az ágyúk. Már a harc-

[12] *Élő történelem* ,17-22.

kocsik dübörgését is hallottuk. A városban itt-ott lövedékek robbantak. Helyzetünk egyre kényelmetlenebbé vált. Az állomáson fegyveres magyar katona állt őrséget. Amikor ki akartam menni a kapun, az őr megállított és megkérdezte:

Hová, hová, földi?

Egy kis itókáért.

No, jól van, menj, de osztán nekem is hozzál, mert fázok, hogy a fene egye meg ezt az időt.

Kimentem, illetve mentem volna, mert sántítottam, bicegtem, s amikor eltávolodtam az állomástól, az egyik kerítésből kitörtem egy lécet, hogy legyen mire támaszkodnom. Mankó helyett használtam, míg nagy nehezen hazavánszorogtam. Feleségem megijedt. Az éjszaka nyugtalanul telt el. Másnap, mint már említettem, bejöttek az oroszok. Gazdálkodó ember voltam, és mivel lovaink szépek voltak, a kiskatonák el akarták vinni. Csak hosszas könyörgés után sajnáltak meg. Igaz, az egyiknek nagylelkűségét itallal váltottam meg. A katona vodkát kért, de én csak egy üveg rumot tudtam adni. Mikor pohár után akartam nézni, a fiatalember megállított, az asztallappal leütötte a rumos üveg nyakát és szinte egy szuszra kiitta a tartalmát.

Beszéltem szlovákul és ruszinul, így sikerült szót ejtenem az egyik közeli házban elszállásolt orosz katonaorvossal, aki olyan okmányt adott ki, hogy a portán fertőző beteg van. Amikor az igazolványomat kiakasztottam a bejárat elé, a váratlan vendégek megritkultak, a katonák messze elkerültek. A papírral tíz nap nyugalmat nyertem. Ez idő alatt többé-kevésbé felépültem. De november közepe táján kihirdették, hogy kötelesek vagyunk a repülőtér helyreállításában részt venni. Később igazolvány miatt, berendeltek a Teleki (ma Duhnovics) utcára, ahol a hivatali személyek megkérdezték tőlem, milyen a nemzetiségem. Én becsületesen megmondtam, hogy magyar vagyok. Azt észrevettem, hogy nevem után egy piros keresztet rajzoltak, és már nem engedtek ki az épületből. Egy fegyveres átkísért a római katolikus iskolába, amely jelenleg a zeneiskolához tartozik. Hiába próbált segíteni rajtam a feleségem, nem tehetett semmit. Másnap összeállították a menetszázadot, és négyes sorokban elindultunk az ismeretlenbe. Amikor hozzátartozóink megtudták, hogy visznek bennünket, utánunk eredtek. Tisztes távolságból követték menetoszlopunkat, de amikor felértünk a lázi nagydombra, a kiskatonák elkezdtek kiabálni rájuk, és többször is a levegőbe lőttek.

A civileket visszaparancsolták. Lógó orral, korgó gyomorral, elkeseredetten masíroztam. Egyre csak az forgott a fejemben, hogy ezek az őrök majd azt teszik velünk, mint amit a németek tettek a hadifoglyokkal. Kihajtanak bennünket egy távoli, eldugott helyre, és valamennyiünket legéppuskáznak. De nem így történt. Első alkalommal Szerednyén, a második nap *Kalnikon* éjszakáztunk, rettenetes zsúfoltságban. Péntekre érkeztünk meg a *szolyvai gyűjtőtáborba*. Útközben heten megszöktek. Azt mondanom sem kell, hogy a hiányzókat a bámészkodó civil lakosok közül pótolták, ráadásul olyan jól, hogy végül a transzport átadásánál két emberrel már többen is voltunk...

Este betoloncoltak bennünket a lágerbe. A folyosókon, a priccseken nagy volt a zsúfoltság. Aludni is csak úgy lehetett, ha oldalra fordultunk. Mellém egy idős, **Halász** nevezetű, tiszaújlaki ember került. Lassan mesélni kezdett. Őt már korábban *Szolyvára* hozták. Közben hangja el-elcsuklott. Többször is mondta, hogy bizony, ő már innen soha ki nem kerül élve. Akármit is vesz a szájába, kis idő múlva rohannia kell a latrinára. A hastífusz, a kiütéses tífusz dúlt a táborban, ami az embereket legyengítette. Ráadásul a tetvek is elszaporodtak. Fertőtlenítést alkalmaztak az élősdiek ellen. Valamennyiünket kopaszra nyírtak. A kézi hajnyíró olyan életlen volt, hogy a procedúra felért egy szörnyű tortúrával. Utána jött a klórmeszezés jéghideg vízzel. Decemberben, ráadásul a dermesztő fagyban, nem volt könnyű kibírni a kezelést. A ruha fertőtlenítése is a megaláztatások sorozatához tartozott. Ha valaki véletlenül nem vette észre, hogy a vaskampón épp az ő ruháját emelték a magasba, akkor a katona kis idő múlva ledobta a földre, amit hamar beletapostak a sárba. Az első hetekben gyakoriak voltak az ilyen *„fürdetések”*. Az egyikre különösen jól emlékszem.

A nap vége felé jártunk. Állítólag letelt a munkaidő. Mi ott álltunk meztelenül a hidegben. Az ajtót ránk zárták, és reggel hat óráig ott kellett maradnunk. Ha nem teszünk semmit, akkor reggelre valamennyien megfagyunk, elpusztulunk. Már majdnem pánik tört ki közöttünk, amikor határozott hangon megszólalt egyik sorstársunk, aki, mint később megtudtuk, katonaorvos volt. Csendet kért, majd megmagyarázta, ha életben akarunk maradni, akkor fogjunk össze. Alkossunk láncot mint a méhek a kaptárban, és szorosan egymás mögé állva, állandóan mozogjunk. Mivel a külső körön volt a leghidegebb, bizonyos időközönként cseréltük egymást. Sokunknak szerencséjük volt. Sajnos, nem úgy számos sorstársamnak. A *tiszaújlaki* **Halász** bajtársam mellettem halt meg. Reggel az oldalamban

éreztem könyökét, megpróbáltam felébreszteni, de nem sikerült. Az emberek úgy hullottak, mint a falevél. Minden ok nélkül. Jobban mondva azért, mert állítólag a ritkán kiosztott cukormennyiségbe arzént kevertek a lágerorvosok. Az esetet kivizsgálták, a két orvost többé nem láttuk...

Egy megrázó eset azonban mind a mai napig a szemem előtt van. Akikhez lehetett, jöttek a hozzátartozók. Egy ködös, esős reggelen, a drótkerítés mellett megállt az asszonyok egy csoportja. Aki felfedezte hozzátartozóját, örült a viszontlátásnak. De az egyik magas, sovány aszszony hiába szólongatta férjét, választ nem kapott. Nagy sokára megmondták neki, hogy akit keres, meghalt. Valaki elvezette a nénit a mély, félig vízzel megtelt halottas gödörhöz, ahol a nő felismerte a férjét. Éktelen jajveszékelésbe kezdett. Átkozta a katonákat. Visszatért a bejárathoz és sáros, maszatos kezével nekiesett az őrnek, aki durván meglökte a szerencsétlent. Az asszony beleesett a pocsolyába. Szörnyű volt a látvány. A szerencsétlent csak hosszú idő után, és akkor is csak nagy nehezen tudták elvonszolni a szöges drótkerítéstől a *Munkács* felé vezető országúthoz...

Sok karácsonyt megéltem már. De a fogságban eltöltöttre örökké emlékezni fogok. Olyan megrendítő prédikációt, mint amilyet 1944 szentestéjén hallottam, nem lehet elfeledni. Az istentiszteletet **Bakos** (sajnos, csak a vezetéknevére emlékszem, és ezeket rögzítettem jegyzetfüzetemben) *tiszújlaki református lelkész* tartotta. S legfőbb mondanivalója az volt, hogy az igaz ember a bajban is megmarad annak, aki. Így történt velünk is. Az egyik fogolytársunknak egy radvánci lány volt a menyasszonya. Amikor látogatóba jött, magával hozott egy kis karácsonyfát és négy szál gyertyát. Az őrtálló katona egy üveg pálinkáért átdobta a szögesdrót-kerítésen a küldeményt. Közeledett az este. Szájról szájra járt a hír, hogy szentestén a lyukas tetejű kápolnában gyülekezünk. Prédikáció is lesz. Mert, amíg élünk, addig hiszünk és remélünk. Ez történt velem és sorstársaimmal is 46 évvel ezelőtt *(1991-ben).* Amikor a sötétben bezsúfolódtunk a kápolnába, és megpillantottuk a lobogó gyertyafényt, könnyezni kezdtünk. Megrendítő volt a tiszteletes úr szentbeszéde. Hangja azóta is minden karácsonykor visszacseng a fülembe.

– Testvéreim az úrban. A sors nehéz próba elé állított bennünket, de bízzunk a mindenható gondviselésében. Gondoljunk szeretteinkre. Ahogy belenézünk a gyertyafénybe, hallani véljük az édesanyák, feleségek fohászát, gyermekeink kérdéseit. Hol van az én édesapám? Miért van távol, és miért nem hallja a hangomat, miért nem jön hozzánk? Az

édesanyák próbálják megnyugtatni őket, és bíznak abban, hogy talán jövőre (1945-ben) végre együtt lesz a család...

Ami engem illet, nekem és még sok-sok fogolytársamnak szerencséje volt. 1945. március 20-án barátaim segítségével szabadultam. Amikor hazajöttem, olyan sovány voltam, hogy a feleségem nem ismert rám. Bizonyára azt gondolta, hogy a szellemem jelent meg az ajtóban. Kételyeit csak a hangom oszlatta el. Szakállam 45 évvel ezelőtt (1990-ben) is hosszú volt, csak nem olyan ősz, mint ma, hanem dús és fekete.

ANDOR GYÖRGY

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1990.)[13]

Az erősödő őszi szélben a gyertyák lángja rebbenve nyújtózkodott a magasba, mint 45 évvel *(1990-ben)* ezelőtt a lelkünk, mikor utolsót csattant a kapu az *„egy kis munkára”* induló apám háta mögött. Ezt a csattanast hallom most is a fülemben, mikor a közeli tölgyfáról mintegy mementóként, hatalmas reccsenéssel törik le egy évszázados gally... Fennakad az alsóbb, vastagabb, nyilván öregebb vázágakon, amelyek kiállták a kor viharait, hogy magukba zárva erőtartalékaikat megőrizzék a következő tavaszig a zsendülés reményét...

A reményt, melynek valóra váltását hiába vártuk télen, majd tavaszon s hosszú-hosszú éveken át, míg 1952-ben egyszerre csak megszűnt a messzi *Tajsetből* félévenként érkező szűkszavú orosznyelvű levelezőlapok üzenete is. Hogy mi történt, csak sejthettük. S az 1953 után bekövetkezett enyhülés lehetővé tette a kérdezést is: hol az Apám[14]?

A válasz sokáig váratott magára: éppen tíz év múlva kaptuk meg a haditörvényszék döntését. Ezek szerint a húsz évvel ezelőtt hozott ítélet bűncselekmény hiányában semmisnek tekintendő! Apámat – posztumusz – rehabilitálták...

Posztumusz. Egy életet egy rendszer tévedéséért. Egyet? *Kárpátaljáról* sok tízezret. Akiknek csak egyetlen vétkük volt: magyarok voltak!

S a szöveg végén keresek még egy mondatot: elnézést a tévedésünkért!

Nem, senki sem kért elnézést az özvegységért, a két elárvult gyermekért. Igazuk is van. Ilyesmiért nem lehet senki sem elnéző. Mint ahogy megbocsátani sem lehet. Az elveszett ifjúságot. A lélek szabad szárnya-

[13] *Élő történelem* , 22-24.
[14] dr.Andor Elek.

lását gátló lelki béklyót. A jobbítására pazarolt energiát. Az elvesztett hitet, hitelétől megfosztott, megcsúfolt emléket.

S ki téríti meg az asszony rettegését, mikor választás elé állították: vagy viszik fiait, vagy hadisarcot fizet, olyan összeget, amely éppen évi költségeit fedezte volna, de amellyel soha nem rendelkezett egyszerre. Meg kellett hát - a börtöncellában kuporogva - ígérnie, hogy a vele küldött végrehajtónak otthon átadja a családja értéktárgyait...

A végrehajtó s a vele küldött újdonsült segédrendőr közös erővel rámolta ki a szekrényeket, úgy becsülve fel az értékeket, hogy mire az utolsó kabátot is becsomagolták, éppen kitellet a követelt összeg.

Igaz, az apámé megmaradt. Mert mielőtt elment volna hazulról, figyelmeztette anyámat: vigye a holmiját a szomszédba! Ő már túlélte egyszer a forradalmat, még 1917-ben, *Krasznojarszkban,* a hadifogolytáborban. **Gyóni Gézával** együtt, akinek versét egy haskötőnek használt vászondarabon mentette ki 1924-ben Oroszországból.

Még a GULAG-ok egyikének foglyaként is úgy gondolta, hogy hasznára kell lennie az új társadalom építőinek. Az egyik levelében azt a könyvet kérte, amely a korszerű téglagyártással foglalkozik. Ez egyébként német nyelvű volt, akkor ismerkedett meg vele, mikor az egyik anyagilag a tönk szélére jutott téglagyárat kellett bankja megbízásából kihúznia a sárból. S mint később írta, ez volt a veszte. A könyvnek is, neki is. Mint német könyvet olvasó gyanús elemet megverték. A könyvet pedig, mert kiváló rizspapírra nyomták, cigarettapapírként hasznosították.

CSAPLÁR JÁNOS

(A túlélő levele Huber Jánosnéhoz, részlet.
Akkori lakhely: Beregszász.)[15]

„...Kellemetlenebb helyzetben régen voltam, mint most, a nagyságos asszonynak írnom kell **Jánosról**, erről a meleg szívű barátról, s még érzőbb szívű férjről. Mindig azt reméltem, hogy valaki megelőz s mástól hallja meg Ön azt, amit oly nehezemre esik leírni. *Szolyváról Novi Szamborba* kerültünk, s férje János itt már nagyon gyenge volt. Együtt rangsoroltak bennünket a leggyengébbek közé, s bizony mikor a sótalan, zsírtalan leves kifordult már a számból, szegény Jánosunk csökönyös életakara-

[15] *Élő történelem*, 24-25.

tán buzdultam, s ettem én is, mint ő. Én hamarabb kerültem a kórházba végelgyengüléssel, de pár nap múlva találkoztam vele hasonló állapotban.

Úgy ragaszkodott az élethez, tele volt bizakodással, s minket is erősített, mikor már lemondtunk minden reményről. Oly közel voltunk mindennap a halálhoz, s oly jó lett volna néha meghalni, de ez a megváltás nem mindenkinek adatott meg. Engem nemsokára elvittek, mint reménytelen esetet, egy más kórházba, s mivel itt mindent elvettek az embertől, amit többé nem kaptunk vissza, odaadtam a bundámat, sálamat, irataimat, némi pénzt stb. Jánosnak, hogy legalább az övé legyen. Öt hónapig voltam a kórházban, rettenetes éhségi kínok közt. Elbeszélhetetlen, lelketlen becsapásnak, félrevezetésnek kitéve. Mennyi halott, mennyi lemondás, mennyi ábrándozás a régi életről, szavakkal laktunk jól, legalábbis azt képzeltük. Hogy a gyomrunkban lesz ez a sok jó, ha beszélünk róluk, boldog volt, aki aludni tudott, mert akkor nem éhezett. De még boldogabb, aki meghalt. János időközben átkerült egy más város kórházába, s ott feküdt együtt egy **Halász** nevezetű munkácsi főtisztviselővel, aki később a mi kórházunkba került, mondta, hogy János 1945. február 25-én végelgyengülésben elhunyt. Szép halála volt. Biztos nem fájt neki semmi, az otthonról álmodott, terített asztalról, melyet mindnyájan körülülünk, kik legjobban szerették. Álmodva ment át a mennyországba, egy örök álmodásba, mert biztosan oda került, így ismertem én, szentebb ember nem volt a lágerben, ő volt az Isten szava, a békében viselt szenvedés élő példája, abban a kimondhatatlan csürhében. Szinte nem tudtuk már mennyire vagyunk különbek az állatnál. János is a tömegben élt, mindenki szerette. Ő mutatta meg a tapírlelkű tömegnek, hogy hol van a határvonal az ember és az állat közt. Nehezebb dolga volt, mint egy apostolnak, s talán azért is vette az Isten magához, mert elvégezte a reá bízott nagy munkát: megmutatta a nagy titkot, az emberbaromban az Isten arcát. Sokat imádkoztam érte, és még ma is gondolok rá naponként, sok tekintetben példának veszem. Nála jobb embert alig hiszem, hogy ismertem.

ÖZV. NAGY ISTVANNÉ

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1991.)[16]

...Férjem, **Nagy István,** akit 1944. november 19-én vittek el, sajnos nem jött haza. 1945 augusztusában hozott hírt felőle egy *csapi lakosú férfi,* aki vele volt *Mogilovban* a kórházban. Az ő elmondása révén tudtam meg,

[16] *Élő történelem* , 26.

hogy férjem meghalt, mert a táborban, ahol együtt voltak, hastífusz járvány volt. Elhozta a férjem vasúti igazolványát, de azonkívül semmi hivatalos írást én sehonnan nem kaptam... 73 éves vagyok, egész életemet úgy éltem le, hogy azt sem tudom, hol van a férjem *„elkaparva”,* mert aligha mondhatom azt, hogy eltemetve...

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN

(Akkori lakhely: Ungvár-Debrecen, adatközlés: 1991.)[17]

...1945 tavaszáig mi is *Ungváron* laktunk, tehát innen vitték el édesapámat – aki távirdamester volt – a malenykij robotra 1944 november közepe körül, és azóta sem jött haza. Gyalog hajtották őket *Szolyváig,* minden magyar vasutast, sőt a 18 éves bátyámat is. Hogy hol halt meg? *Szolyván* vagy tovább hajtották őket, nem tudom pontosan, mert a bátyám 3 hét után, ahogy kitört a lágerben a tífusz, 40 fokos lázzal hazaért Ungvárra, de édesapám és a többiek sohasem...

BELINSZKY ÖDÖN

(Akkori lakhely: Kisgejőc, adatközlés: 1990.)[18]

...Kisgejőcről 60 férfiszemélyt vittek el az akkori vezetők parancsszavára, 18 évesen kényszerítettek ebbe a menetbe engem is. 1944. december 10-én fegyveres kísérettel hagytuk el falunkat, reménykedtünk, hogy három nap múlva visszatérünk. Mindnyájunkat Csapra tereltek, ott az orosz katonák névsorolvasást tartottak, az ötvenéveseket hazaengedték, névszerint: **Rácközi Istvánt, Gyöngyösi Imrét, Kiss Gyulát, Benkő Istvánt** és **Belinszky Ödönt,** azaz édesapámat. Sírva váltam el édesapámtól, ők hazaindultak, minket pedig hajtottak tovább: gyalogosan *Csapról Beregszászig* mentünk. Öt napig itt tartózkodtunk, amíg összeszedték a közeli falvakból az embereket. 660-an indultunk *Szolyvára* egy pár katona vezetésével. A szolyvai láger közelében nekünk már csak egy juhakol jutott. Az éjszaka folyamán nagyon sokan elszöktek, nagyon okosul tették, már akkor éreztük, ezt a háromnapos munkat élve nem ússzuk meg... Még ma is meg tudnám mutatni azt a helyet, ahova 1040 ember holttestét helyeztük el egy közös sírba, anyaszült meztelenül... Hol volt

[17] *Élő történelem,* 26.
[18] *Élő történelem* , 26-28.

a szíve és a lelke az akkori vezetőknek, akik ilyen embertelen megpróbáltatásoknak tették ki azt a sok ezer ártatlan magyar embert...

Tagja voltam annak az 1200 főből álló menetoszlopnak, amelyet a *Donbász* egyik lágerébe hurcoltak. Négysoros, 3 méteres magas drótkerítés vette körül a tábort, itt már több ezren voltak. Már az első éjszaka 5-en haltak meg. Napról napra növekedett a számuk. Egy hét elteltével már 20–22 halottat vittünk ki a lágertemetőbe, a sírgödörbe anyaszült meztelenül helyeztük el őket. A tavasz beköszöntésével ideérkezett 1200 fős csoportból 160-an maradtunk életben. A háború végeztével katonai hadifoglyokkal töltötték fel lágerünket. Volt közöttünk egy magyar százados, aki több nyelven beszélt. Másnap megtették lágerparancsnoknak. A németek közt volt egy kiváló orvos, közbelépésével végképp megszűnt az elhalálozás. A koszton meg a munkabeosztáson is javítottak, így telt el a tavasz és a nyár. Isten kegyelméből elértük az őszi hónapokat is. Október 2-án reggel 2 órakor elzavarták a jónépet, név szerint olvasták fel azokat, akiket hazaengedtek. A világ legboldogabb emberének éreztem magam, mivel az én nevem is elhangzott. Aznap 200 embert engedtek el a lágerből.

A 60 km-re levő *Sztalino* vasútállomására teherautóval jutottunk el. Délig hozták a környező lágerekből az embereket. Örömkönnyek között csókolgattuk, ölelgettük egymást, úgy éreztük, hogy lehullott kezünkről a bilincs. Hálát adtunk az istennek, hogy életben maradtunk, és hazafelé indulhatunk. Két hét múlva érkeztünk meg Máramarosszigetre. Mi, kárpátaljai magyarok átgyalogoltunk a Tisza-hídon Aknaszlatinára. Itt éjszakáztunk, majd reggel vonattal elindultunk Ungvár felé. Sugárzó szemekkel szemlélgettük szeretett szülőföldünket.

Mi, kisgejőciek öten voltunk: **Hadar Kálmán, Kis Jenő, Nagy Jenő, Benkő Sándor** és jómagam. Hazaérkezésünktől számítva két hét múlva **Bogáti István** és **Fegyverneky Béla** is hazaérkezett, így szállt el 11 hónap felettünk 1944 őszétől 1945 őszéig.

ÖZV. JAKAB ÖDÖNNÉ

(Akkori lakhely: Tiszaágtelek, adatközlés: 1991.)[19]

...Férjemet**, ifj. Jakab Ödönt** 1944 novemberében vitték el a szolyvai gyűjtőtáborba, és onnan továbbvitték *Orsára.* 1942-ben kötöttünk há-

[19] *Élő történelem , 28.*

zasságot és 1944 őszén elrabolták tőlem, s azóta is egyedül élek (gyermekünk nem volt). Később az ugyancsak *Orsán* levő falubeli emberektől tudtam meg, akikkel együtt volt, hogy férjem 1945 februárjában meghalt *Orsán*...

M.I.

(Kisdobrony, 1990)[20]

...**Badó Ferencről** sokszor hallottam a szüleimtől. Szolyván halt meg, ő volt **Nagydobrony** első halottja. A felesége, **Zsuzsi** mama egyedül maradt három gyerekkel özvegyen. Keservesen nevelte őket. Hiába járt Ungváron, hogy kapjon valami pénzt a gyerekekre, de egy kopeket sem kapott. Szegény asszony napszámba járt, úgy tartotta el a kis árvákat. Ez a törékeny asszony még most is él, és nagyon sokat dolgozik, nyugdíjat nem kap. Pedig nem tehet róla, hogy a férjét elvitték és kegyetlenül meggyilkolták, mert az nem természetes halál volt. Hideg zuhany alá állították – így mesélte el egy onnan visszajött ember, aki a fél pokrócot is odaadta neki, hogy abba takarózzon, de nem sokáig élt, meghalt vérhasban *(a szolyvai táborban)*...

(G.H.)

(Akkori lakhely: Eszeny, adatközlés: 1990.)[21]

...*Eszeny* községben laktunk. Édesapámat (**Balog Sándor** *református lelkészt)* 1946. okt. 16-án váratlanul letartóztatták. Feltehetően koholt vádak alapján (soha nem tudtuk meg, mivel vádolták). Zárt tárgyaláson 1946. dec. 31-én *(Ungváron),* ahol sem én, sem családunk egyetlen tagja nem lehetett jelen: 5 évi börtönbüntetésre, 3 évi szibériai száműzetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Azt, hogy megtörtént a tárgyalás, és hogy elítélték, jóval később, a hivatalból kirendelt védőügyvédtől tudtuk meg.

Természetesen fellebbeztünk a népbíróságnál, ekkor már mi fogadhattunk védőügyvédet.

A fellebbezési tárgyalásra 1947 tavaszán került sor. A tárgyalás szünetében, kb. 10 percig találkozhattunk Édesapámmal a bírósági

[20] *Élő történelem* , 28.
[21] *Élő történelem* , 28.

folyosón, amíg a bíróság elvonult az ítélethozatalra. A tárgyaláson a bíróság az elsőfokon meghirdetett ítéletet – annak megváltoztatása nélkül – meghagyta.

Letartóztatása és a fellebbezési tárgyalás közötti időben nem találkozhattunk vele, politikai foglyoknál nem engedélyezték a „beszélőt".

Csomagot (élelmiszert) korlátozott mennyiségben adhattunk be (hetenként egyszer) a rabnak, ott kellett állni sokszor egész délelőtt, ha esett, ha fújt, a szabad ég alatt a magas falaktól határolt folyosószerű bejáratnál *(az ungvári börtönben).* Délben vagy délután adták ki az üres edényeket, meg a néhány szavas üzenetet, mert nagy kegyesen megengedték, hogy így életjelt adjon magáról az elítélt, vagy a még vizsgálati fogságban lévő rab.

Az volt a gyakorlat, hogy a foglyot csak a tárgyalásig tartották börtönben, utána elvitték lágerbe, így a fellebbezési tárgyalás után Édesapámat is kivitték *Oroszországba*. Hetente legalább egy alkalommal vitték a rabokat a *lembergi gyorsvonathoz* kapcsolt rabszállító kocsiban valahová. A rabszállító kocsit mindig a mozdony után első kocsiként sorozták be. Ez egy 4 tengelyes, külön rabszállításra készült kocsi: ugyanúgy fülkék voltak benne, mint a normál vasúti fülkéskocsiban, csak mindenütt vasrács, vasrács, vasrács...

A rabnak állni, vagy ülni nem lehetett a fülkében. Fekve szállították őket, fülkénként 6–8 főt, kétoldalt feküdve, az e célra kiképzett „polcokon"...

Édesapám fájdalmát és bánatát a rabságban azzal próbáltuk enyhíteni, hogy néha-néha küldtünk neki csomagot (postán). Időközben Ő a lágerből már írhatott levelet.

Jöttek a *„háromszögűre"* hajtogatott levelek, amelyekben még Ő biztatott bennünket, bízott abban, hogy még jóra (jobbra) fordul a sors, ezzel együtt a mi sorsunk is. Nem így lett!

Pedig annyira bízott egy amnesztia rendeletben, amit nagyon várt...

1947–1948 telén azt írta levelében: *„az ujjaim vége kezemen és lábamon megfagyott"*, az utolsó levelet már más írta helyette. A megfagyott ujjakkal nem tudta megfogni a „ceruzát"..., mert ceruzával írta leveleit.

Valahol *az Ural hegység déli* részén fenyőfa kitermelésnél dolgoztatták a rabokat, 40-45 fokos hidegben. A szverdlovszki terület „Tábori" nevű járás, Kercseny nevű helységéből, egy lágerből adott utoljára életjelt magáról.

1948 nyarán jött a hivatalos értesítés édesapám haláláról az ungvári anyakönyvi hivatalhoz. A halál okaként *„a végtagok elfagyása"* volt feltüntetve.

A lakásból kitettek bennünket, Édesanyám 3 gyerekkel hajlék nélkül maradt, jó emberek egy albérleti szobába fogadtak be.

A hivatalos értesítés ellenére még sokáig reménykedtünk, hogy hátha megjön Édesapánk, hátha nem igaz, hogy meghalt.

Csak az mentett meg bennünket (Édesanyámat és engem, aki akkor már 18 éves voltam) a teljes kétségbeeséstől, hogy a 12 éves húgomat és a 7 éves öcsémet fel kell nevelni.

Senkinek nem kívánom, hogy olyan élete legyen, mint amilyen a mi családunknak kijutott abban az időben. A társadalomból kitaszítottan, szegényen, nélkülözések között éltünk, a megaláztatásról nem is beszélve.

KASSAYNÉ HOROSZ EMMA

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1991.)[22]

...A szovjet hadsereg bejövetele előtt édesapámat katona lévén beutalták a hadikórházba *Ungváron*. Innen a hadikórházat elszállították az anyaországba.

Mikor édesapámat kiengedték a hadikórházból, *Ungvárt,* vagyis Kárpátalját elfoglalták a szovjetek. Édesapám igyekezett minél hamarább hazakerülni. Üggyel-bajjal, bujkálással faluról falura hazakerült. De sajnos nem sokáig volt itthon. Megérkezése után egy pár napra rá beállított egy kisnövésű, ragyás képű kapitány, és édesapám után kérdezett. Szerencsére épp akkor nem volt itthon, a kapitány kijelentette, hogy eljön utána holnap. Eljött, de mi édesapánkat elbújtattuk (beágyaztuk az ágynemű közé). A kapitány erre nagyon mérges lett. Így ágyaztuk édesapámat kétszer. A kapitány kijelentette, ha édesapám nem kerül elő, visz minket: nevelő anyámat, a kis újszülött húgomat, Jolikát, nővéremet, Margót és engemet. Erre édesapám kibújt a rejtekhelyéről. A kapitány mondta, hogy csak 3 napi munkáról van szó, de hozzon magával pokrócot és 3 napi élelmet. Mikor ezzel elkészültünk, elindultunk, a kapitány, édesapám és én is mentem utánuk. A kapitány visszaszólt: „Igyi domoj", de én nem akartam visszamenni, mire a kapitány újból megismételte, és elővette a pisztolyát. Szegény édesapám megfordult, és szomorúan csak annyit mondott, menj haza kislányom. Utána hova vitték, nem tudom, de később már mindenki tudta, hog*y Szolyvára* szállították a magyarokat.

[22] *Élő történelem.,* 30.

Sokan velünk együtt elutaztak *Szolyvára.* Csak arra emlékszem, hogy egy nagy tér volt, körülötte szúrós dróttal körülvéve, a térben sok-sok ember volt. Vittünk élelmet, és sikerült is átadni és egy pár szót váltani.

Nagyon nehezen éltünk édesapám nélkül. A nevelő anyám (mostohám), a pici kis húgom (aki 2 nappal az oroszok bejövetele előtt született), a nővérem, Margó és én. Én még nem voltam nagykorú, 14 évesen kénytelen voltam a nővéremmel, aki 17 éves volt, dolgozni menni. Nagyon nehezen éltünk, azt elmondani, se leírni nem tudom.

Másfél év után tudtuk csak meg, mikor édesapám hazajött, hogy mit élt át a lágerben. Mikor megérkeztek, egy nagy barakkba zárták őket.

Ebédre krumplihéjjal készült leves volt. A vérhas kegyetlenül pusztított. Nem messze egy meszesgödör volt, ahová egy szekér vitte a félig halott meg a halott embereket, volt akinek a keze vagy a lába még mozgott, és oda, a gödörbe dobálták.

Édesapám hazajövetele után is még sovány és gyenge volt, csak sokára tudott testileg rendbejönni. A lágerben csak az mentette meg, hogy egy keveset értett a medicinához, egy kis ágat talált, vagyis fadarabot, és azt porrá égette, a kabátja zsebében tartotta, és úgy menekült meg a vérhastól. Lelkileg viszont beteg maradt. A régi pedáns ember elhanyagolta magát. Állandóan kellett figyelmeztetni, hogy hozza rendbe magát. Mire ő: *„Jó ez nekem”.* Élt 81 évig, meghalt 1985-ben. Édesapám, **Horosz István.**

ÖZV. PETRÓCZY SÁNDORNÉ

(Ungvár-Beregszász, adatközlés: 1991)[23]

...Hogy milyen „gyors” tempóban intézték akkoriban a 3 napos munkára elhurcolt magyarok ügyét, arra igen jó példa az én férjem kálváriája.

1944. november 19-én, *Erzsébet napján,* hajtották el a többi összegyűjtött férfival együtt **Petróczy Sándort** is, és csak egy év múlva, 1945. november 19-én ugyancsak Erzsébet napján hozta haza egy orosz katona. Hozta, mert ő nem tudott a lábára állni, járni pedig végképp nem, tehát vonszolta magával a szülői házig a 28 éves élő halottat. A teste 30 kilóra fogyva, a feje pedig háromszorosára dagadva. Itthon hosszú ideig betegeskedett, de a család szerető gondoskodása, meg a fiatal szervezet élniakarása, úgy-ahogy meggyógyította, de az átélt borzalmakat elfelej-

[23] *Élő történelem* ., 32.

teni sohasem tudta. Visszakerült a régi munkahelyére a villanytelepre. Élete végéig ott dolgozott becsülettel.

BALOGH TIBORNÉ GULYÁS ALICE

(Akkori lakhely: Csap, adatközlés: 1991.)[24]

...1946. május 1. Apám (**Gulyás Ignác** vasutas) nagyon rossz hangulatban jött haza. Már iskolás voltam. Apám kommunista volt, aki hitt abban, amit a brosúrákból, röplapokból, a *Vörös Újságból* és az idősebb elvtársaktól tanult. Felírta a mozdonyra magyarul és oroszul is: *„Éljen május 1.!"* Az történt, hogy a magyar felirat éppen a munkácsi állomás felé eső oldalon volt, Lavocsniból hazafelé jövet. Mire hazaért már várták. Bevitték. Ettől kezdve, mármint a KGB-vel való találkozás után, apám kezdett bezárkózni, visszavonulni. Egyik megaláztatás éri a másik után. A párttagságot fizeti, gyűlésekre jár, de nem aktív. Mindig a legrosszabban fizetett munkákat kapja. Titokban azonban anyámmal mellékkeresethez jutnak, így valahogyan megélünk.

Pioníravatás (úttörőavatás). Apám hallani sem akar róla. A nyakkendőt az öcsém és én is csak az iskola kapujában kötjük fel. Apám a Komszomolba (Kommunista Ifjúsági Szövetség, KISZ) sem engedett belépni. Erre csak akkor került sor, amikor erővel elvittek bennünket *Ungvárra.*

Közben egyre inkább kezdett foglalkoztatni a múlt. A padláson egy polcon régi újságokat, röplapokat, eszperantó nyelvű leveleket fedeztem fel, találtam vastag füzeteket, bennük gyönyörű verseket apám kézírásával. S ráakadtam egy bírói ítéletre is, melyben az állt, hogy többek között apámat is elítélték titkos szervezkedésért. Faggatom apámat. Az ötvenes években járunk. Orosz iskolában tanulok, mert magyar középiskola csak 1954-ben nyílt. Kilencedikes voltam akkor. Apám fél, csak nagyon óvatosan, körülírva mond el dolgokat. Versei nyomtatásban is megjelentek **Virgi** néven. De amikor szembesült a valósággal, felhagy az írással is. Nem értek semmit. Apámat egyre többet bántják, megalázzák. Egyik nap hívat **Szvjatszkij,** a fűtőház párttitkára. A fiával egy osztályba járok. Odahaza találgatják, mit akarhat tőlem. Az irodában jelen volt a szakszervezeti elnök, aki azóta régen halott. Azt mondja nekem **Szvjatszkij**: *„Akarod, hogy apád több fizetést kapjon, hogy több jusson neked cipőre, ruhára?*

[24] *Élő történelem.,* 32-34.

Akkor veszekedjetek rá, hogy hajtsa a masinisztákat, mert apád nem akar ránk hallgatni. Ha azt fogja csinálni, amit mi követelünk tőle, visszaadjuk a régi főmozdonyvezetői fizetését." Úgy éreztem magam, mint akit fejbe vertek. Máig sem értem, honnan merítettem bátorságot hozzá, de nagyon erélyesen visszautasítottam az ajánlatot. Apám teljesen összeomlott, hogy még azt is meg kellett élnie. A továbbiakban egyre inkább mellőzték.

Gyakran mondogatta nekünk: *„Gyerekeim, egyet jegyezzetek meg, a pártba semmilyen körülmények között ne lépjetek be. Ez egy hazug, utolsó valami."*

Férjhez mentem. Apám kívánságára, saját akaratunkból egyházi esküvőt tartottunk. Hogy ez milyen következményekkel járt, arról nem szívesen beszélek.

Közben leállt az utolsó gőzmozdony is. Mivel apámnak nem volt képesítése a dízelre, nem engedték átképzésre, lehelyezték a homokozóba trógernak. Ezt már nem bírta szó nélkül elviselni. Bement a fűtőház főnökéhez, és pisztolyt kért tőle. Azt mondta, arra kell, hogy főbe lője magát, vagy inkább tegyék meg ezt helyette ők. *„Ha ez a kommunizmus, akkor lőjenek agyon!"* – kiabálta. Végül is a dízelre a tolatáshoz helyezték át. 1965-ben ment nyugdíjba. 1976. május 24-én fáradt, meggyötört szíve megállt dobogni. Mikor az akkori városi első titkár, azóta ő is meghalt, megtudta halálhírét, mint a sakálok, megjelentek házunknál és fenyegettek, hogy meg ne próbáljuk pappal temettetni. A párttitkár elvtárs azt is bejelentette, hogy apám még tartozik egy rubel tagsági pénzzel, a májusi tartozás. Öcsém kifizette neki. A temetés napjáig az elvtársak mindennap megjelentek inni, de eltemetni, búcsúztatót mondani nem volt kinek.

Úgy vittük ki apámat a temetőbe, mint egy utolsó bűnözőt. Csak a sírjánál szóltak egy pár szót munkatársai, és egy mozdony búcsúztatta füttyszóval.

HERR GYULA

(Akkori lakhely: Csap–Nyíregyháza, adatközlés: 1991.)[25]

...1914. január 23-án *Nyíregyházán* születtem. Érettségi vizsgám után katonai szolgálatra önként vonultam be, majd annak letöltése után a Magyar Államvasutakhoz kerültem, mint tisztjelölt.

[25] *Élő történelem .,* 34-40.

Miután a vasúti tisztképzőt 1941/42. évben elvégeztem, *Szerenc*s állomásra kerültem, ahol 1943 őszéig teljesítettem szolgálatot, mint forgalmi szolgálattevő. Innen 1943 őszén *Csap* állomásra helyeztek. Miután a szovjet csapatok Csap állomás közvetlen közelébe érkeztek, az állomást átadtuk a magyar katonai vasúti századnak s én, valamint az állomásfőnök, **Vörös Ádám,** Bély községbe települtünk ki családostól. Nős voltam, egy két és fél éves kisgyermek édesapja.

A bevonuló orosz hadsereg parancsnokának első teendője az volt, hogy az állomás vezetőit, így bennünket, felkutasson s magához rendeljen. Közölte velünk, hogy a lehető legsürgősebben meg kell indítani a forgalmat, s minden el nem menekült vasutast ki kell a munkára értesíteni.

A *Bélyben* lakó valamennyi vasutast értesítettünk. Egy mozdony után kapcsolt kocsi megtelt vasutassal s elindultunk *Csapra.* Az állomás felé közeledve a mozdony lassított, majd megállt a bejárati jelzőnél, mert az tilosat mutatott. Ezután a töltés oldalából géppisztolyos orosz katonák fogták körül a vonatot, s mindenkit kiszállásra kényszerítettek. Ekkor láttuk meg, hogy a vonat elé a vágányra keresztbe vasúti talpfákat fektettek. Az egész jelenet egy vadnyugati film forgatásához volt hasonlítható, de sajnos véres valóság volt az vadkeleti módra a zöld sapkás orosz GPU-us emberrabló katonák *„davaj gitár ős zenéje"* mellett.

Ezután sorba állítottak a géppisztolyok noszogatása mellett, s elkezdődött a számolás, tudásuknak a fitogtatása, ami ismerten abban merült ki, hogy 4–5-ször megszámoltak. Innen gyalog végighajtottak Csap utcáján, és az állomáson túl *Ásvány* felé egy ház udvarára, majd annak istállójába tereltek be. Innen egyenként szólítottak, illetve hívtak ki egy jellel. Az udvaron egy asztal mögött, emlékezetem szerint, 3 orosz ült, középen egy őrnagyi rangban levő tiszt. Felvették a személyi adatainkat, lakásunkat, családi állapotunkat is feljegyezték. Erre, mint utána kijelentették, azért volt szükség, hogy ha megszökünk, szökésünket a családjainkon torolják meg. Ezután az orosz tiszt parancsára minden értéktárgyunkat az asztalra kellett kirakni (gyűrű, óra, személyi okmányok), hogy azokat orosz módra *„államosítsák",* vagyis elrabolják. Hogy mennyire kimondottan a magyarok ellen irányult mindez, mutatta az is, hogy külön állították a cseheket, a szlovákokat, külön a ruszinokat, s külön minket, magyarokat. Bennünket magyarokat visszaküldtek az istállóba, s vártunk sorsunkra. A többieket hazaengedték. Miután végeztek az odaterelt emberek kifosztásával és számbavételével, sorba állítot-

tak, hogy útnak indítsanak. Előzőleg az állomásfőnökömet név szerint szólították, s közölték vele, hogy reá szükség lesz, így hazamehet. Ő kérte, hogy engem is engedjenek el, mert munkájához reám szüksége van. Kiszólítottak a sorból, végignézett rajtam az őrnagy, s nemet intett.

Bátyúba este érkeztünk. Itt hosszabb keresgélés után sem találtak olyan helyet, ahol biztonságosan őrizhettek volna bennünket. Az eső eleredt, irány az állomás. Itt nyitott vasúti kocsiba tereltek, és az eső csak zuhogott reánk. Valamikor éjfélkor elindult a vonat velünk *Beregszászba.*

Kora hajnalban sorakoztattak, és hosszas számolás után elindultunk arra az útra, amely során egyre csak fogytunk, és amely *Szolyvára,* a már világszerte hírhedtté vált gyűjtőfogolytáborba vezetett. Itt meg kell jegyeznem, hogy indulás előtt először kaptunk enni, emlékezetem szerint valami levest, már akinek volt miben vételezni, mert arra senki sem gondolt reggel, amikor elment szolgálatba, hogy vigyen magával valamilyen edényt. Tehát, akinek volt edénye evett, ivott valami löttyöt.

Már ekkor kegyetlenül éhesek voltunk. Nem hirdették ki, hogy *„malenykij robotra"* megyünk, s hozzon mindenki magával 3 napra való élelmet. Megérkeztünk *Szolyvára,* és egy háromszoros drótkerítéssel körülvett fogolytáborba vittek be. Itt már nagyon sok fogoly volt összegyűlve embertelen körülmények között. Én egy kőépületbe kerültem sokadmagammal.

Másnap levittek a fertőtlenítőhöz, szándékosan írom, hogy fertőtlenítő, mert a szabad ég alatt kellett anyaszült meztelenre vetkőzni s minden ruhadarabot átadni fertőtlenítésre. Addig, míg azt visszakaptuk, a szabad ég alatt kellett novemberben állni és fagyoskodni. A ruhánk, talán mondani sem kell, olyannyira összement, hogy alig tudtuk magunkra venni.

Ezután megkezdődött a szomorú szolyvai fogolytábori élet. Mindennap a tábortól elég távol levő hegyre mentünk ki, természetesen géppisztolyos katonai kísérettel hasábos tűzifát behordani a tábor udvarára.

A hideg és az éhség miatt egyre többen betegedtek meg. Ez természetesen nem volt ritkaság, mert emellett a higiénia is a nullával volt egyenlő. A napi étkezés hasonlóképpen játszódott le, mint egy gazdaságban, ahol a disznókat etetik. A különbség „csak" annyi volt, hogy ott elállatiasított emberroncsok voltak. S míg egy gazdaságban napi háromszor adnak a disznóknak vitamindús és hízásra alkalmas ételt, addig ott malteres ládához hasonló valamibe répalevet tettek, és mindenki a saját edényét, ami egy eldobott s útközben felszedett konzervdoboz volt,

belemerítette a sötétben abba a ládába, amiben az ételnek nevezett moslékot-répalevet hozták. Az igen szerencsésnek mondhatta magát, akinek a sötétben egy-egy répaszelet akadt a merőedényébe. Képzeljük el, hogy mit ettünk meg a sötétben, ha elgondoljuk, hogy a kézmosás nem volt lehetséges, és a táplálkozásból kifolyólag az embereknek állandó hasmenésük volt. No, így éltünk ott, s nem csoda, ha a kocsi nem győzte a halottakat kiszállítani a táborból.

Egyik nap sorakoztatták a foglyokat, és elő kellett állni azoknak, akiknek, mint mondták, rossz a cipője, mert azok mennek haza. Én vasúti egyenruhában voltam egy könnyű félcipőben. Gondoltam, ha ezen múlik a hazamenetel hát leszakítom a két cipőm talpát és felszakítom a varrásokat. Odavezettek egy–két nap múlva egy cipőhalmazhoz, amelyeket a hullákról húztak le, hogy válogassunk magunkra valót. Itt jegyzem meg, hogy valamennyi hulláról minden ruhaneműt levettek, s úgy vitték ki őket a tömegsírba.

Azzal, hogy a cipőmmel ezt csináltam, elértem azt, hogy nem vittek ki a volóci viadukt építéséhez, ahol szintén sok ember pusztult oda az embertelen körülmények között végzett munka miatt, nem beszélve a hidegről és a derékig érő hóról.

Egy napon, már nem tudom miért, talán mert kevesellték vagy sokallták a halálozást, oltásra vittek a táboron belül. Itt egy **Schwarcz** nevű nagyváradi zsidó oltott be bennünket. Az oltást a mellbe adta, el lehet képzelni, milyen steril körülmények között. Egy tű jutott az egész táborra. A szúrás helye elfertőződött, de lehet, hogy szándékos mérgezés volt, megállapítani nem tudtuk. Az biztos, hogy rengetegen magas lázt kaptak s haltak meg. Én éltem a gyanúperrel, s az oltást azonnal kinyomtam a mellemből, s mindaddig nyomtam, míg bő vér nem jött ki. Megúsztam, nem lettem beteg. Mindazoknak, akik úgy csináltak, egy kisebb daganat keletkezett a mellén.

Első pihenőnk, ahol az éjszakát töltöttük, emlékezetem szerint *Malomrét* volt. Itt egy nagy épületben töltöttük az éjszakát, pirkadatkor az udvaron sorakozó volt. Egy-két órai számolás után megállapították, hogy két ember hiányzik. Két őr visszament az épületbe, és keresésükbe kezdett. Ezalatt mi várakoztunk. A várakozás alatt az őrök kijelentették, hogy se víz, se tűz nincs, a száraz babot megfőzni nem lehet, akinek kell tartsa a markát s adnak belőle. Természetesen mindenki „kivételezte". Ezalatt az őrök, akik a két hiányzó ember keresésére mentek, sok-sok

lövést adtak le az épületben, de különösen a padláson, ahol olyan széles gerendák voltak, hogy azon lefeküdve láthatatlanná lehet válni. A sok sorozatlövésre a két elbújt ember lejött a gerendáról, és megadta magát. Mindkettőjüket kihozták a menetre várakozók elé, és ott a puskatussal és géppisztollyal agyba-főbe verték őket.

Hogy mi lett a sorsuk, nem tudom. A menet végén történtekre nem volt rálátásunk, s mindenki a saját tehetetlenségével és fogyó erejével volt már elfoglalva. Az egyik szerencsétlen egy vasúti tiszt volt, aki emlékezetem szerint *Sátoraljaújhelyen* teljesített szolgálatot.

A száraz babot rágcsálva meneteltünk, és ha egy-egy csordogáló patak mellett mentünk el, felragyogott a szemünk, hogy ihatunk! Ez csak vágyálom volt, mert azt, aki ki merészelt lépni a sorból, hogy megmerítse a bádogdobozát, puskatussal verték el. *Uzsoknál* átléptük a történelmi magyar határt. Első pihenőállomásunk *Turka* volt, ahol egy börtönbe tereltek be. Itt egy maximum kétszemélyes cellában kaptam helyet tizedmagammal. Alvás tehát itt sem lehetett. Itt meg kell emlékeznem egy ismeretlen lengyel asszonyról, aki kisgyermekével tejeskávét küldött nekem, miután egy kis vizet kértem tőle. Egy üveg tej újra erőt adott a következő napi gyalogláshoz.

Turka után reggel tovább mentünk, előbb *Sztarij Szambor,* majd *Novij Szambor* következett. Itt állapodtunk meg, miután ez a tábor még nagyobb volt, mint a szolyvai. Érkezésünk utáni napon a tábor udvarán sok-sok ismerős csapi vasutassal találkoztam. Itt nagy létszámú magyar és más nemzetiségű hadifogoly volt. Láttam, hogy a polgári elhurcoltak milyen állati ellátásban vannak ott, sokkal mostohább körülmények között vannak elhelyezve.

A csapi kirablásnál sikerült egyetlen személyi okmányomat, a tartalékos zászlósi fényképes igazolványt megmentenem. Ezzel az igazolvánnyal bemutatkoztam a magyar hadifoglyok parancsnokának, aki ezredesi rangban volt, s kértem, hogy tekintsen katonának, mert mint polgári fogoly kegyetlen rossz bánásmódban részesülök. Kérésemet magáévá tette, és a fogoly tisztek részére fenntartott külön szobába kerültem. Itt már tűrhetőbb volt az elhelyezés, mert a fapriccsen 16 tiszt volt elhelyezve, köztük három tiszti orvos, szerencsénkre!

Egy márciusi napon az orosz táborparancsnok kiadta az utasítást, hogy 1600 fő egészséges magyar katonát, orvosaink által megvizsgálva válogassunk ki, mert vonattal megyünk haza, a németek ellen leszünk

bevetve. Ez megtörtént és az állomáson összeállított vasúti kocsikat fűzőüsttel és tűzifával berendeztük, majd végre hazaindultunk. Útközben bizony voltak halottaink, mert természetesen válogatás nélkül hoztuk haza mindazokat, akik a létszámba belefértek.

Sokan betegen, de azért boldogan lépték át azt a határt, amelyet korábban a csehek, majd 1945-ben az oroszok húztak meg. Debrecenben az Ideiglenes Magyar Kormány vett át bennünket.

Elsőként jöhettünk haza. És a magam és a feleségem által megélt szenvedésekért hálát adtam az Istennek, mert ami velünk történt, az számunkra iskola volt arra, hogy mi is rejtőzik a kommunizmus álarca mögött. Ennek köszönhetően soha sem estünk abba a kísértésbe, hogy valaha is a kommunisták által alapított párt soraiba lépjünk.

ÖZV. BALOGH SÁNDORNÉ

(Akkori lakhely: Eszeny – Jászberény, adatközlés: 1991.)[26]

...Október 16-án délután a községházára hívatták az uramat (**Balogh Sándor, Eszeny** református lelkésze). Négyen fogadták. Ketten egyenruhában voltak, ketten idevalósiak. Egyikőjük **Balla Samu,** a bíró. Soha se felejtem el a nevét. A másik **Mitróci Mihály**, a Komszomoltól. Házkutatást tartottak, még a matracot is kihajították. Az uramat leültették és ráparancsoltak, hogy egy szót se szóljon. Fegyvert kerestek. Honnan lett volna nekünk fegyverünk? S minek? Térdig jártunk a papírokban, az íróasztalból is mindent kidobáltak. Az összes pénzünket elvették. Mutattam nekik, hogy milyen ócska és rongyos a cipőm, legalább arra adjanak vissza valamennyit. Akkor az egyik tiszt, az alacsonyabb, egy pénzt hátradugott nekem. De a másik észrevette, muszáj volt visszaadnom. A szomszédban Zsuzska néni sejtette, hogy valami történik nálunk, át akart jönni, de nem engedték. Legkisebb fiam ötéves volt, elaludt. Tizenegy óráig tartott a házkutatás, és akkor vitték el az uramat. A tiszt mondta, a tolmács szerepét is betöltő **Balla Samu** által, hogy búcsúzzak el. Ki akartam kísérni, de mindig visszalökött a tiszt. Teherautóra rakták és úgy vitték *Ungvárra.* Hetente kétszer hordtam neki ebédet, de egyszer sem találkoztam vele. Karácsony másodnapján is vittem neki enni, a katona azt mondta, hogy nincs a listán. Elkeseredésemben bedobtam a

[26] *Élő történelem .,* 40-42.

kosaram, és azt kiáltottam, egye meg ő. Visszarakta az ennivalót és azt tanácsolta, nézzem meg a nagybörtönben. Tényleg ott volt. Cédulára fel kellett írnom, hogy mit küldök, ő pedig aláírta. Az aláírást azt felismertem. Kilenc hónapig volt Ungváron. Egyszer a börtön átvételi osztályán felismertem egy minaji nőt, az súgta meg, hogy másnap viszik ki az uramat. Hazaszaladtam, kacsát vágtam, sütöttem-főztem, reggel vissza. Átvették, de kiderült nem akkor szállították őt el... Ott lestem mindig a vonat körül, a katonák elkergettek, de én csak a közelébe furakodtam. Láttam, a vagonban feküdt. Nem szabad volt sem ülnie, sem járnia, csak feküdnie. Észrevett és intett a fejével felfelé. Úgy értettem, hogy azt üzeni, keressem Istent. Akkor láttam utoljára... Egy hónapig nem volt szabad írnom. Levelében panaszkodott a nagy hidegre. Küldtünk bakancsot, zsírt, szalonnát. Sokat segítettek engem az eszenyiek. Mindenki hozott egy darab szalonnát, zsírt. Azt is elküldtem neki.

Tavasszal kiköltöztettek a parókiáról. Előbb Balla Samu küldött egy cédulát, öt napon belül hagyjam el a lakást. A következő alkalommal pedig azt üzente papiroson, hogy adjak be harminc mázsa búzát. Honnan? Mi már 44-től nem arattunk, ez pedig már 46-ban volt. Nem hitte el, felhívattak a tanácsra. Ungvárról is volt kinn egy férfi. Azt mondta, hallották, a falu harminc mázsa búzát szedett össze nekem. Egy kis liszt maradt még a ládában, válaszoltam, szedje össze, vigye el. Erre az illető Samunak szegezte a kérdést: „Ha nincs neki, hát honnan adjon?" Azt a harminc mázsát is csak a bíró hazudhatta.

Az uram halálhíréről nem értesítettek. Az ungvári anyakönyvi hivatal vezetőjétől tudtam meg. Nekem soha semmit nem mondtak. A tárgyalására sem engedtek be. Pedig kettő is volt. Egy Ungváron, egy pedig *Kijevben*. Az első után tíz percet adtak a találkozásunkra. A folyosón leült hozzánk. Emlékszem, Sanyika öt-hat éves volt, és meglátta az apját, cukorka volt a kezében. Odaszaladt hozzá, és odaadta neki. Meglátta a milicista, kiabált, hogy mit adtunk oda, és a szem cukorkát elvette.

1948. február 25-én halt meg. Hogy hogyan, milyen körülmények között, máig sem tudom. Még három hónapig küldtem neki a nyolckilós csomagokat. Nem jött soha vissza. Azon a nyáron egy pár rubelt kaptam a lágerből. A mellékelt levélben megírták, hogy a csomag tartalmát elfogyasztották, és küldenek érte egy kis pénzt. Idegenek.

Az urammal soha senki sem volt, nem hoztak hírt felőle. A többi lelkipásztor legalább tudott egymásról, vigasztalták egymást a bajban.

Négy gyereket neveltem. 1952-ben költöztünk át Csapra. Áttelepültem Magyarországra, 17 évig Sárospatakon laktam, ott, ahol az uram kezdte lelkészi hivatását. Egy fiam, az idősebbik Amerikában él, lányom és középső fiam Magyarországon, a legkisebb **Sándor**, itthon maradt.

FEJES DEZSŐ

(Akkori lakhely: Nagydobrony, adatközlés: 1991.)[27]

...Közölték velünk is, hogy 1944 novemberében 3 napra, hídjavításra, *Szolyvára* kell menni, melyet felrobbantottak, és utánpótlás miatt nagyon fontos volt. Mire odagyalogoltunk, ott már magyar katonák tevékenykedtek. Ránk ott semmi szükség nem volt. Bementünk egy laktanyába, és ott egy magyar szakaszvezető mondta, hogy foglyok vagyunk. Ebben az épületben több mint 1000 ember elpusztult, különböző nemzetiségűek. 3–4 nap után gyalog mentünk át *Sztarij Szamborba,* itt csak egyszer adtak napjában egy kis folyadékot enni.

Innét egy *lembergi laktanyába* mentünk, ahol az állomáson két csoportban kerültünk bevagonírozásra. Nagydobronyiak vagy 200-an voltunk. Körülbelül 100 vagont raktak meg különböző nemzetiségű férfiakkal, de mire *Boriszovba* értünk, közel 300-an meghaltak, kiket mint a fadarabokat dobáltak ki a vagonokból, így kerültünk a boriszói táborba, akkor 40 fokos hideg volt. Dolgoztatni nem tudtak bennünket, elég volt csak a holttesteket kihordani a lágerből, mivel gyengék, betegek voltunk... Akik megmaradtunk, azokat gyenge és minősíthetetlen koszton a kolhozmezőn dolgoztattak... 1947 tavaszán jöttem haza. A haláltáborokban 30 hónapot töltöttem, ahol több ezer ember elpusztult ártatlanul.

VARGA V. SZ.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.)[28]

1944. november 18-a, egy-két nappal korábban a városban kihirdették, hogy az ungvári férfiak jelenjenek meg a Teleki (ma Duhnovics) utcai iskolában igazolásért, amely bizonyítja, hogy valóban helyi lakosok…

---

[27] *Élő történelem.,* 42-43.

[28] Forrás:DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: *A „malenkij robot" dokumentumokban.* KMK, 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 19.p. A továbbiakban: DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN...

Körülbelül 500-an gyűltünk össze. Kezdtek beengedni az iskola épületébe: az egyik ajtón beléptünk, a másik ajtón, amely már a párhuzamos utcára nyílt, kiléptünk, de már egészen más emberként, teljesen kifosztva: elvették személyi iratainkat, óránkat, késünket…

Bejelentik, hogy szervezetten **Szolyvára** visznek bennünket dolgozni. Azt sem mondták meg, mennyi időre. Valaki azonban azt hallotta, hogy három napra. Felsorakoztattak bennünket, katonai őrség mellett. A családot nem értesíthettük.

Útközben azonban, ha láttunk az utcán egy-egy ismerőst, odaszóltunk neki, hogy tudassa a családdal, *Szolyvára* visznek. Azon a napon *Perecsenyen* keresztül a menetoszloppal *Poroskovóig* jutottunk, ahol valamilyen helyiségben éjszakáztunk. Mindenki számára nem jutott hely, még állni sem lehetett rendesen. Élelem semmi. Persze senkinél sem volt ennivaló… Reggel aztán adtak bablevest és egy darab száraz kenyeret.

HRICKÓ SZ. L.

(akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997)[29]

Apám**, Hricko Lajos,** aki 1904-ben született, villanyszerelőként dolgozott az Ungvári Villanytelepen. Mint szakemberrel, jól bántak vele. Miután bevonultak a szovjet csapatok, **Hrabár,** a villanytelep igazgatója különleges igazolást adott apámnak… Azon a napon, 1944 novemberében apám éppen hazafelé tartott a munkából. A katonák polgári személyekből álló menetoszlopot kísértek végig a városon. Odaléptek az apámhoz, és berántották a menetoszlopba. Nem segített a **Hrabár** által adott igazolás sem. Egy ismerős nő látta, mi történik apámmal, és az tudatta anyámmal, aki máris kapta magát és elindult apám keresésére. A menetoszlopot már a daróci vasúti átjárón túl érte utol. A katonák azonban nem engedték apámhoz. Csak hátulról láthatta.

MALAHOVA E. B.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.)[30]

Apám, **Váradi Barnabás,** aki 1900-ban született, kántor volt a beregszászi református templomban, ahonnan 1944 novemberében vitték el.

[29] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 19-20.p.
[30] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 20-21.p.

Apám mások révén értesítette anyámat letartóztatásáról, és kérte, jöjjön el hozzá, hogy átadhassa neki a lakáskulcsot. Anyámmal együtt mentünk ahhoz az épülethez, ahol apámat tartották fogva. Őt azonban nem engedték ki, csak az ablakon adhatta ki a kulcsot anyámnak. Azt mondta, ne izguljunk, csak három napra viszik el.

Többé nem láttuk. A Minszk megyei Boriszovban halt meg hastífuszban. Kiment az illemhelyre, összeesett és meghalt. A szemtanúk legalábbis így mesélték el a halálát.

Nagyapánkat, az 1881-es születésű **Balla Sándort** is elhurcolták. Három ízben vitték el. A nagymamámnál egy KGB-s lakott, akit megkért, álljon ki nagyapám mellett, hiszen lágerbe nem visznek 50 évesnél idősebb férfiakat. De nem segített. Azt mondta, hogy a nagyapám magyar… Este vitték el. Gyalog ment, de nem jutott el Szolyváig, útközben meghalt. Azt sem tudjuk, hol van a sírja…

Nem tudjuk, mi lett a sorsa, nagybátyámnak, anyám testvérének, az 1913-as születésű **Balla Istvánnak**. Valahol a lágerben esett el…

Heten maradtunk: anyám, a nagymamám és mi öten, gyerekek. Igaz, az idősebbik bátyám, **(Váradi) György** 13 éves volt. Valamennyien őt tartottuk a családban a legidősebbnek. Szót fogadtunk neki. Korán kezdett el dolgozni.

VAJDAFFI G. Z.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [31]

Ungváron kihirdették, miszerint minden katonaköteles férfinak igazolnia kell, hogy ungvári lakos. Papírjaival meg kellett jelennie a mai Duhnovics utcában az egykori római katolikus fiúiskolával szemközti házban. Rossz előérzetem volt, aggódtam, de engedelmeskedni kellett a számunkra újnak számító rendnek…

Anyám ragaszkodott hozzá, hogy menjek el és igazoljam, törvényes ungvári lakos vagyok. Valóban megnézték papírjaim, rányomtak egy háromszögű bélyegzőt, és hazaengedtek. De figyelmeztettek, hogy holnap, azaz november 18-án jelenjek meg személyesen ezekkel az okmányokkal. Semmilyen célzást nem tettek arra, hogy ez az utolsó szabadon töltött éjszakám, és holnap már megkezdődik számomra a lágerélet.

[31] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 21-23., 46-47. p.

Ezért másnap még magabiztosabbnak éreztem magam, amikor elmentem a papírokért. Megkérdezték, hogy magyar vagyok-e. Miután igennel válaszoltam, egy katonát állítottak mellém kísérőnek, aki elkísért a körülbelül száz méterre levő házba… Három napig tartottak ott bennünket élelem nélkül. Csak véletlenül volt valakinél eledel. Voltak ott ismerősök is. Később, körülbelül 150-en lehettünk, kivezettek az utcára. A korzón át az 1-es sz. iskola mellett a folyóparton elhaladva a főpostával szemben levő egykori fahídon keresztül a Munkácsi utcán, Darócon és Barvinkoson át Szolyva felé tartottunk…

A városban gyorsan elterjedt a hír, hogy a férfiakat összeterelik. A Duhnovics utca környékén gyülekezni kezdtek az emberek, főleg a letartóztatottak feleségei. Amikor a letartóztatottak menetoszlopa a korzón és a folyóparton haladt végig, a nők megpróbáltak némi élelmet átadni férjüknek, fiúknak vagy apjuknak, ám az őrök durván elhárították e próbálkozásokat. Feleségemet, többek között, egy őr megütötte egy puskával, és elzavarta a menetoszloptól.

Az asszonyok közül egyesek, lehettek vagy 30–35-en, egészen Barvinkosig kísérték a menetoszlopot, ám amikor az őrök leadtak egy sorozatot a levegőbe, és figyelmeztették őket, hogy a következő sorozat már rájuk irányul, lemaradtak a menetoszloptól…

Az éjszakát Szerednyén töltöttük a görög katolikus templomban. Ide terelték be mind a 150 embert. Az ajtónál egy fegyveres katona állt őrt. Hihetetlenül kevés volt a hely. Az itt töltött éjszakát aligha lehet pihenésnek vagy alvásnak nevezni.

Először Kalnikban adtak ennünk valamilyen levesfélét. Majd tovább zavartak bennünket Munkács felé. A lakosság látta, hogy éhesen hajszolnak bennünket, még vizet sem adnak. Egy nő hozott egy vödör vizet, de az egyik őr leöntötte vele.

… Kalnikban egy öreg zsidó házába tereltek be bennünket. Úgy összezsúfoltak bennünket, mint a dobozban a heringet. Egyre inkább az volt az előérzetünk, hogy ennek nem lesz jó vége. Két ember elhatározta, hogy megszökik. A kéményen keresztül kimásztak a tetőre és megszöktek. Reggelre négy–öt emberrel lettünk kevesebben.

A Beregvárról kivezető úton szembetalálkoztunk egy szekérrel, a bakján egy 13 éves fiú ült. Az egyik katona leráncigálta a szekérről és bedobta a menetoszlopba. Máig is hallom a hangját: „Engedjenek el, apám agyonver. Megdöglik a ló…” De velünk kellett jönnie egész Szolyváig.

Igaz, ott elengedték, mert a menetoszlopban három vagy négy emberrel több volt, azaz minden szigorúbb nyilvántartás nélkül vezettek bennünket… Ha tudtam volna, mi vár rám, én is megszöktem volna. Bennünket azonban fegyelemre neveltek. Azonkívül reméltük, hogy hamarosan elengednek, hiszen nem voltam katona.

A szolyvai lágerben borzalmas volt a helyzet. Naponta kétszer kaptunk enni, az is moslék volt. Egy benzines hordóban főztek. Az élelem valamiféle darából, száraz kenyérből állt, néha kaptunk vízben főtt, sótlan babot is. A hordókban gyakran megsavanyodott az étel. Ilyenkor azzal viccelődtünk, hogy valaki ecetet öntött bele, mert úgy szereti. A fejadag egy fél liter volt. Időnként főztek babot és más ételt abból, amit rokonaink és hozzátartozóink behoztak.

Gyakran azt sem tudtuk, hányadika van és milyen nap. Sem újság, sem könyv nem volt. A papírt és a ceruzát elkobozták.

Majd tífuszjárvány tört ki. Sokan megbetegedtek és elpusztultak. Különösen azok, akik le voltak gyengülve és más szervi betegségük is volt.

A csupasz földön aludtunk. Felébredtünk, hát látjuk, hogy halott fekszik mellettünk. De ezeket a halottakat nem adták ki a hozzátartozójuknak. Itt, a lágerben temettük el őket. Hosszú ideig tartott a vesztegzár. Az emberek tömegesen pusztultak. Főleg a flekk- és a hastífusztól.

A nem fertőtlenített tűvel mellbe és hátba adott védőoltások keveseken segítettek. Viszont sok esetben okoztak gennyes gyulladásokat, daganatokat, ami szintén halálos kimenetelű volt.

JUHÁSZ F. M.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [32]

1944. november 18-ának előestéjén a beregszászi járás falvaiban (akkor Nagybaktán éltem) kihirdették, hogy a 18–50 éves férfiaknak Beregszászban kell gyülekezniük háromnapi közmunkára. Élelmet, fehérneműt vittünk magunkkal. Később, pontosan ennek köszönhetően menekültünk meg. Vagyis annak, hogy az első időkben töltöttem be a 18. életévem, apám a 46-ikat taposta. Mindannyiunkat egy iskolában gyűjtöttek össze.

Amikor megkérdezték az emberektől, ruszin-e vagy magyar, apám ruszinnak vallotta magát és elengedték. Én még fiatal voltam, és a velem

[32] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 23-24.p.

folytatott beszélgetés során célzásokat tettek rá, én is tegyem azt, amit az apám. Akkor hazaengednek. Nekem azonban kellemetlen volt társaimmal szemben, nem akartam itthagyni őket, és magyarnak vallottam magam. Gyakorlatilag önként egyeztem bele a „háromnapi" munkába, amely másfél évi kényszermunka lett számomra.

Gyalog vezettek bennünket Perecsenyen, Bereznán, Turkán át Szamborba. Istállókban, akolokban éjszakáztunk. Élelmet nem adtak. Csak azt ehettük, amit magunkkal vittünk.

AZARINA J. B.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [33]

Apámnak, az 1903-as születésű **Szilágyi Bálintnak** 5 gyermeke volt. Ezért a hadseregbe se hívták be… Rendelkezett minden szükséges papírral, és lojális volt az új hatóság iránt is.

Amikor apám megjelent a mai Duhnovics utcai iskolában az okmányok „beregisztrálása" végett, egyszerűen letartóztatták. A többiekkel együtt teherautóra ültették, és Szolyvára vitték a koncentrációs táborba. Ez 1944 novemberében volt. A tél vége felé pedig átszállították Szamborba…

Szambor után mi, gyerekek semmit sem tudtunk róla. Amikor 46–48-ban a magyarok kezdtek visszaszállingózni a lágerből, napról napra fogyatkozott az a reményünk, hogy még egyszer találkozhatunk apánkkal. A hivatalos szervek is homályosan fogalmaztak: lehet, hogy visszatér, lehet, hogy egy másik családot választ magának, lehet, hogy elutazott Amerikába, ami, természetesen, nem volt igaz.

Nővérem, Jolán, aki 16 esztendős volt, járt apámhoz Szolyvára, de közelről nem találkozott vele, csak a drótkerítésen át láthatta. Túrót, tejet, kenyeret vitt neki. Az őrségen keresztül adta át. Apám 1945 elején tífuszban megbetegedett, és márciusban meg is halt.

TERKÁNICS M. I.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [34]

Apám, **Vittinger József,** aki 1898-ban született, nem volt katona… Amikor 1939-ben Kárpátaljára bevonultak a magyarok, apámat nem is-

[33] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 24-25.p.
[34] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 25-27.p.

merték el magyarnak. Azzal gyanúsították, hogy zsidó. Apámnak ezért rengeteg papírt kellett beszereznie, hogy nagyanyámig és dédnagyanyámig visszamenőleg bizonyítsa nemzetiségét.

Apámat 1944. november 18-án tartóztatták le (Ungváron). Az oroszok azonnal elhitték, hogy magyar. November 18-át megelőzően kihirdették, hogy a 18 és 50 év közti férfiaknak meg kell jelenniük a kijelölt helyen és időben személyi igazolványukkal együtt. Körülbelül százan gyűltek össze. Még aznap elindították őket Szolyvára.

Az ungvári lakosok, többek között a letartóztatottak rokonai és hozzátartozói megtudták, hogy azokat a férfiakat, akik magyarnak vallják magukat, nem engedik haza. Ezért az anyák, feleségek, gyermekek közül sokan eljöttek a Duhnovics utcába. Amikor odaértem, a menetoszlop már a vasútállomás felé tartott. Láttam apámat. Át akartam neki adni egy kis ennivalót, de az őrök puskatussal elzavartak. Elértük a vasúti átjárót. Apám nyugtatott, hogy hamarosan visszatér, csak három napra viszik. Később az őrök mindenkit elzavartak. 14 éves voltam akkor…

Egy hét múlva vettem három kenyeret, és nagynénémmel együtt Szolyvára utaztunk, ahol már igen sokan voltak. A munkácsi híd előtt szovjet katonák felvettek gépkocsijukra, és velük utaztam Szolyváig.

Itt már rengetegen voltak. Ott láttam meg a magyar hadifoglyokat, akik a hidat állították helyre. Elgyötörtek, fáradtak voltak. Odaadtam nekik az egyik kenyeret, mert nagyon megsajnáltam őket. Még mindig emlékszem rá, hogyan osztották szét egymás között azt a kenyeret.

A láger egy dombon terült el. Odamentem a drótkerítéshez, de apámat nem láttam. A drótkerítés innenső oldalán szintén több ezren voltak.

Azon az estén az egyik gazdánál éjszakáztam. Másnap láttam polgári személyekből álló menetoszlopot, amint az őrök kísérik, de apám nem volt közöttük. Ismét csak odamentem a lágerhez. Szörnyű, amit láttam. Egy tiszt lóháton ülve katonákkal együtt elzavarta az embereket a drótkerítéstől, akik, mint én is, megpróbáltak élelmet eljuttatni hozzátartozóiknak. Az egyik szekéren egy várandós asszony ült. Amikor azonban a százados megparancsolta a katonáknak, hogy mindenkit zavarjanak el a drótkerítés mellől, a lovak megvadultak és felborították a szekeret. A nő ott a helyszínen megszülte gyermekét, az emberek kiabáltak, szétszaladtak.

A harmadik napon ismét odamentem a láger drótkerítéséhez. Beszélgetésbe elegyedtem az egyik őrrel. Alacsony növésű, világos hajú volt, de úgy tűnt, hogy idősebb nálam. Megkérdezte, hogy kit keresek.

Megmagyaráztam, és megkértem rá, hogy adjon át egy kis csomagot az apámnak. Beleegyezett. Ami meglepő, át is adta apámnak az élelmet és a takarót, amit vittem neki. Amikor apám hazatért, ő mesélte el ezt.

Beköszöntött a tél. Többé nem jártunk apámhoz. Vagyis megtudtuk, hogy egy másik lágerbe szállították át.

AGEJEVA I. F.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [35]

Apám, **Kovács Ferenc** 1904-ben született, és az ungvári vasútnál dolgozott. A munkájával szemben nem volt semmilyen kifogás. A hadseregben nem szolgált.

1944 novemberének derekán hivatták apámat a vasúti irodába. A főnök is ott volt, egy szovjet tiszt és egy polgári személy, akit apám nem ismert. Megkérdezték apámtól, milyen nemzetiségű. Magyarnak vallotta magát. Ezek után letartóztatták, és a vele hasonlókkal együtt menetoszlopban, őrök kíséretében Szolyvára vezényelték.

Még abban az évben, 1944-ben meghalt az anyám. Négy kisgyermek maradt árván. Én akkor kétéves voltam. De még ez a körülmény sem mentette meg apámat a lágertől.

Megőriztük a családot. A kisgejőci rokonok segítettek bennünket. A bátyám, aki a legidősebb volt, 16 éves, dolgozni ment.

A bátyám és a nővérem, **Ilona**, aki 12 éves volt, Szolyvára járt apámhoz, ennivalót vittek neki, találkozgattak vele. A nővéremnek még a lágerbe is sikerült bejutnia. Látta azt a barakkot, ahol apám feküdt a csupasz betonon. Az őrök megfenyegették, hogy lelövik, csak a kora mentette meg.

JUHÁSZ SZ. M.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [36]

Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán.

---

[35] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 27.p.
[36] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 47-48. p.

Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagoníroztak és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkeztünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemették őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a „halál völgyének" neveztük. Csak nem tudom, hol dolgoztunk. A közelben nem voltak falvak, körös-körül erdő.

Én magam kórházba kerültem, a lábam erősen megfagyott. Máig sem érzem a lábujjaimat. A lágerben és a lágerkórházban kétszintes priccseken aludtunk. A deszkák között 10 cm-es rés volt. Csak egy lepedő volt a priccseken, és egy takaró ötünkre. Szorosan egymáshoz bújtunk. Ha az egyik megfordult, mindegyikünk követte. Ezektől a deszkáktól olyan felfekvéseket kaptunk, hogy a nyomai még most is láthatók.

A kórteremben a kétszintes priccsek a falak mentén helyezkedtek el, ide 14 embert zsúfoltak be. Az én alsó soromban, ahol 35-en voltunk, egyedül én maradtam életben, a többiek meghaltak. Hasmenés, vérhas, kimerültség volt a haláluk oka.

CSONTOS A. E.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [37]

Apámat, az 1917-es születésű **Papp Imrét** 1944 novemberében vitték Szolyvára. Azt nem tudjuk, hol halt meg.

SZAJKÓ M. I.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [38]

Apámat, **Balogh Józsefet** 1944. november 25-én vitték el. Szolyváról 1945. január 24-én írt levelet. Többé nem hallottunk hírt felőle.

[37] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 48.p.
[38] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 48-49.p.

HOMOKI L.

(Akkori lakhely: Ungvár, adatközlés: 1997.) [39]

Apám, az 1901-es születésű **Homoki József** magyarnak vallotta magát. **Koz Zsiga** homoki lakos, aki együtt volt apámmal a lágerben, mesélte, hogy apám mellette halt meg.

CSIRPÁK EMIL

(Akkori lakhely: Csap,Későbbi lakhelye: Budapest, 2000)[40]

Emlékeim anyai nagybátyámról,
Gecse Endre egykori gálocsi lelkészről

Eszmélésem kezdeteitől emlékszem rá. Ebben az időben már ő volt apja után a lelkész Gálocsban. Mint legényember, együtt lakott az apja után rámaradt paplakban megözvegyült anyai nagyanyámmal, anyjával. Testvérei, anyám és hajadon nénjük Terézia is otthon érezhette magát itt, a szülői házban, akárcsak én, nagyanyám legkisebb unokája. Különben anyám a bodrogközi Kistárkányban, apám pedig a dél-beregi Tiszacsomán tanított akkoriban. No meg vallásháborút vívtak egymással, lévén anyám harcos református, apám csak azért is görög katolikus. Így sokat voltam anyai nagyanyám, illetve nagynéném, nagybátyám gondjaira bízva. Szerető rokonaim nem korlátozták szabadságomat: a paplak minden szobája, egész kertje a rendelkezésemre állt. Nagybátyám, ha olyan hívét ment látogatni, ahol hozzám hasonló korú gyerek volt, magával vitt. Később Ungvárra is, ha elfoglaltságában nem zavartam. Csak akkor nem csinálhattam azt a paplakban, ami nekem tetszett, mikor nagybácsim az istentisztelethez készült, amit esetleg még a „szent kenyér" úrvacsorához való előkészítése súlyosbított. Akkor nem zavarhattam. Számomra megdöbbentően komolyan tette a dolgát.

Később, már Kárpátalja visszacsatolása után nagyanyám idősebbik lányához költözött szülőfalujába, Kemecsére, mivel nagybátyám megházasodott. Így ritkábban fordultam meg Gálocsban; anyámék rendkívül rokonszeretők voltak. Testvérei nagybátyám segítségére mindig számíthattak.

---

[39] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 49.p.

[40] Forrás: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Emlékkönyv.GORTVAY ERZSÉBET összeállításában. KMK, 120. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. 11-16.p. A továbbiakban: Jó pásztor volt...

A „felszabadulást” átlagos szerencsével úsztuk meg. Kistárkányon harcoló szovjet alakulatok vonultak át a Csap alól többé-kevésbé szervezetten visszavonuló magyarok és kevés német nyomában. Kicsit később egy faluvégi etnikai kisebbségi kíséretében érkezett egyenruhás azért megszabadított utolsó liszt tartalékunktól és néhány apróságtól. Anyám kétségbeesésébe öröm is vegyült: megúsztuk ennyivel. Pár nap múlva elment a harmadik határba gyalog a falubeli asszonyokkal a malomba lisztért. Sikerült szegénynek egy tifuszt is beszereznie, amit alig élt túl. Azt sem tudtuk, mit csináljunk vele tíz évemmel meg a Csapról kibombázott és nálunk meghúzódó süket öregasszonnyal. Közben beütött a demokratikus szovjet nemzetiségi politika első Kárpát-medencei új gyakorlata: a lágerezés. Apámat még a nyár elején behívták katonának. Félszázadnyi tartalékossal Vásárosnaményban őrizte a Tisza és a Szamos hídját. Akkor utoljára valamikor Csap bombázása után, a kiugrási kísérlet tájékán láttuk. Pár órára jött. A harcok már valahol Nyíregyháza térségben folytak. Rebesgették, hogy az Árpád-vonalat felrobbantották, és az oroszok észak-keleten is áttörtek a Kárpátokon. Mire anyám megbetegedett, már Gálocson is átvonult a front. Apámról pedig nem volt semmi hírünk. Bajunkról végül egy mezőőr segítségével sikerült nagybátyámat értesíteni. Másodvagy harmadnap meg is érkezett egy kis élelmiszerrel. Közben felkereste nagyanyámékat is, akit nagyon megviseltek a háborús viszontagságok. Az volt a kívánsága, vigyék Gálocsba meghalni. Óhaját teljesítették, persze, nem minden nehézség nélkül. Ehhez nagybátyámnak többször is át kellett kelnie a Tiszán az újjáépülőben levő záhonyi hídon. Az átkelésekre sötétedés után kerülhetett sor, a vasúti talpfákra fektetett vaslemezeken. Mint később beszámolt róla, illett gyorsan lopakodni a sötétben, de egy helyen mintha egy kéz fogta volna meg, pedig egyedül volt. Jobban maga elé nézett -– és ott volt vége a lemezeknek. Előtte a mélyben a Tisza vize, meg ritka talpfák, a sínek. Csak nagyon óvatosan lehetett tovább lépegetni talpfáról talpfára. Másik éjszakai átkelése közben az egyik szovjet őrszem rálőtt a hídon, de a golyó elment a füle mellett, és ő egy traverz mögé ugrott. A lövésre, zajra előkerült a másik katona is, amelyik rákérdezett, miért lőtte le az első azt az embert, hisz az átkelés engedélyezett volt. „ Na és? – kérdezett rá a lövöldöző. – Csak egy magyar volt.” És együtt mentek megnézni, beleesett-e a vízbe, vagy fennakadt valahol az állványzaton az áldozat. Nagybátyám mellett elhaladva azon vitatkoztak, hallatszott-e csobbanás, illetve az volt-e a halott…A két esetből ő azt a tanulságot vonta

le, hogy aki jó ügy érdekében jár el, kockáztat, a fölött ott az Úr védelmező keze. Végül is nagyanyám Gálocsban volt, nagynéném pedig megérkezett Kistárkányba, ápolni anyámat. Azután előkeveredett apám is. Mire anyám felgyógyult, kisült, hogy Kistárkány ismét Csehszlovákiában, Tiszacsoma pedig a sosevolt *„Kárpát-Ukrajnában*" van, és a határokat kezdik komolyan venni, így '45 egyik nyári éjszakáján mindenestül Csomára költöztünk. **Bandi bátyám** másik nagybátyám, **dr. Gecse István** és családjának a sorsát is nagyon is a szívén viselte, de nekik már nem sokat tudott segíteni. **Dr. Gecse István** beregszászi jegyzőt otthonról hurcolták lágerbe, ahol el is tűnt örökre. Két kiskorú gyerek maradt utána.

Szüleim vallásháborújukat felfüggesztették, de életük azért nem volt felhőtlen. Görög katolikus falunkban orosz elemit szerveztek *„jótevőink",* ami nem jött össze: senki sem látogatta. Bedöglött, mint a cseh iskola… Illetékesek szerint azért, mert apám ellene agitált. A beszélgetéseket illetékesekkel felmenőm ugyan túlélte, bár egyik fülére utánuk rosszabbul hallott. De erről beszélni sem volt szabad. A magyar tannyelvű elemi (alsó tagozatos osztályok) megszervezését még rábízták, de a vészes pedagógus hiány ellenére hamarosan kuláklistára tették és menesztették. Anyámnak pedig mint klerikális reakciós paplánynak (nem átallott a szomszéd faluba osonni templomba) kellett mennie. Évekig kínlódtak munka és fizetés nélkül, de apámat még a szomszéd falu kolhozának könyvelői állásából is kiebrudalták, mikor azzal próbálkozott. A kevesek között, akikre számíthattunk, az első nagybátyám volt. Csakhogy röviddel nagyanyám halála után kitették őket is a paplakból. Híveinek melléképületeiben voltak kénytelenek meghúzni magukat, és az a bizonyos legendás papzsák igencsak üres volt a beadások után. Hogy az általános szegénységet, kifosztottságot ne is emlegessük. De ő nem adta fel. A beköszöntött „vallásszabadság" ugyan igen megritkította a papságot is.

Több Ungvár környéki falu gyülekezetének a lelki gondozása az ő nyakába szakadt. A háború megrongálta a templomokat is. Ahogy erre lehetőség nyílott, nekifogott szervezni a környékbeli templomok helyreállítását. Szép eredménnyel. Amire felfigyeltek az illetékesek. Ha nem is közvetlenül a templomok helyreállításáért, megrótta egyházi felettese – nyüzsgéséért. A „szervek" neki szentelt figyelme mind nyilvánvalóbbá vált. Rágalomhadjárat indult ellene, hogy azért foglalkozik a templomok felújításával, helyreállításával, mert ebből közvetlen anyagi haszna származik. Egy este a szürkületben hazafelé kerékpározva a kövesút melletti árok partján futó

gyalogösvényen arra lett figyelmes, hogy egy utána lassan jövő tehergépkocsi lámpája már szinte a nadrágját égeti. Nem sok ideje maradt a csodálkozásra, miért jött le a kövesútról az árokparti ösvényre a jármű.

Agyába villant **Romzsa Tódor** suttogva terjedt története, melyben szintén szerepelt tehergépkocsi. Ugrott. A kerékpár csörömpölve repült az árokba. A gépjármű nem állott meg. Visszatért az út közepére és távozott. Nagybácsim összeszedte magát és kerékpárját, hálát adott az Úrnak, hogy megint megóvta és hazament. A családi tanács, pár nap után szüleim is, megkezdték a latolgatást: elszunyókált-e a sofőr, vagy az Úr kezén kívül illetékesek keze is benne volt-e a dologban? Akkor már ismét Kemecsén lakó nagynéném ugyan küldött egy áttelepüléshez szükséges meghívót is öccsének azzal a tanáccsal vagy inkább kéréssel: meneküljön Gálocsból. Nagybátyám azonban megmenekülésében ismét Isten ujját látva és ezzel magát meg a rokonságot nyugtatva maradt. Nem akarta magára hagyni a nyáját. Pedig látta, van bárány szívében Leninnel és ötágú csillaggal is. Mind jobban érezte, hogy illetékesek már annyira a nyomában vannak, hogy a nyakába lihegnek minduntalan. Végül engedett családtagjai tanácsainak, unszolásának és fájó szívvel a terület másik végébe, Husztra szegődött. A hívek nagy szeretettel fogadták. Az ősi templomot, paplakot közösen rendbe hozták. A közösség papjának új palástot ajándékozott – állítólag Amerikából származó anyagból (a „szerveknél" ez az amerikai kapcsolat tárgyi bizonyítéka). Gecse Endre reformátor ősei nyomán haladva igyekezett viszonozni ezt a szeretetet tevékenységével. Szinte megfiatalodott az ötvenes éveit taposó tiszteletes. Majdhogy megfeledkezett az 56-os robbanás és vereség után újabb vérre szomjas hivatásos állami terroristákról és bűntársaikról.

Akkoriban én egy nem egészen saját kezdeményezésű sarkkör környéki kirándulás után (állami költségen) az akkor szovjet észtországi Tartuban folytattam egyetemi tanulmányaimat. Ez utóbbit teljesen saját akaratomból, mindenek ellenére. Mikor nagybátyámat új állomáshelyén, 1958 őszén meglátogattam, arról tartott kiselőadást nekem, hogy a református papság kiöregedése, az utánpótlásuk hiánya milyen tragikus következményekkel járhat az egyház és a magyarság számára Kárpátalján. Minduntalan visszatérő gondolata volt, hogy meg kell találni minél gyorsabban az erre elhivatott fiatalok intézményes felkészítésének módját a papi hivatásra. Arra kért, hogy ha már ott tanulok, alkalom adtán nézzek utána, az észt lutheránus testvéregyház lelkészképző intézményében nem tanulhatnának-e a hivatás iránt érdeklődő magyar fiatalok Kárpátaljáról.

Mire egy tartui egyházi emberrel – nem minden „fölösleges óvakodás" nélkül – tisztáztam, hogy az észtek számára is Rigában, az ottani hittudományi főiskolán képezik a lelkészeket, ez ügyben ott kell érdeklődni. Mikor erről nagybátyámat is tájékoztatni próbáltam, már beütött a baj. Levelet kaptam, melyben tudatták: „*Bandi bátyád elment Pista bátyád után. Egyelőre ne gyere haza"...* A továbbiak közismertek.

Könyvtárából, mely többször megcsonkítva is jelentős és érdekes volt, adott kölcsön könyveket az érdeklődőknek. Fiatal gyerekeknek is. Vallását, nemzetét papi esküjéhez híven legjobb tudása szerint minden erejével igyekezett szolgálni. Sikeresen. Renováltatta a templomokat, tartotta a lelket a pásztor nélkül maradt gyülekezetekben. Lelkén viselte még a megritkult, elöregedett papság utánpótlásának a gondját is, bár ez nem tartozott közvetlen feladatai közé. Aki közelébe került, annak gondjával-bajával mindig nagy beleérzéssel foglalkozott, családon belül és kívül. Igét hirdetett, oktatott és nevelt, szervezett és példát mutatott. Velem folytatott beszélgetéseit, nekem írott leveleit egykoron – nem minden ifjonti kétkedés nélkül – Kölcsey *Parainesise* késői folytatásaként szemléltem. Ezt azzal is magyaráztam magamnak, hogy nem voltak saját gyerekei, engem pedig a legkorábbi időktől maga körül tudott (valamikor meggyilkolása előtt pár évvel egy kislányt örökbe fogadtak). Azt, hogy az *„illetékes szervek"* felfigyeltek rá, mivel hivatását komolyan vette és gyakorolta, természetesnek tartottam. De hogy *„illetékesék"* figyelme és szándéka annyira véresen komoly – nem tartottam egyértelműnek. Megcsinálták a *„szervek"* annak a próbáját, mennyire veszi komolyan az általa tiszteletben tartott értékeket, hirdetett elveket, hivatását, tetteit, egész életét Gecse Endre. Letartóztatták. Mivel – mai ismereteink szerint – vallatás közben agyonverték, mert nem volt hajlandó együttműködni az *„illetékes szervekkel",* a próba – Gecse Endre számára, halála ellenére – sikeresnek bizonyult. A lelkész hitelesítettetett az *„illetékesek"* által. Bár nem mindenki képes és hajlandó felfogni, hogy az az igazi hős, aki következetesen végigviszi az ügyet, melyet felvállalt. Hogy érdemes-e még élete árán is?

1999-ben egy egyetemet végzett okos ember ez ügyben azt fejtegette, hogy ha mindent aláír, elismer, amit a terrorista hatalom hivatásos bérgyilkosai követeltek tőle, kapott volna 10-15 évet és talán ma is élne… Nyitott kérdés, vagy nem az?

Biztos, hogy együttműködése esetén, ha elismeri, kezdeményezője, szervezője volt egy a birodalom *„törvényes rendje*" megdöntésére szer-

vezett fegyveres csoportnak, mint református pap, a szovjet koncepciós perek *„haladó hagyományainak”* megfelelően mit sem tudó emberek tucatjai kerültek volna a KGB ungvári stb. kínzókamrájába, hogy mindent beismerjenek. Aztán pedig a gulág poklába, számlálatlanul. Már akit az ilyen komoly összeesküvésben való részvételéért ki nem végeztek volna… Hogy a szuperhatalom megdöntésére szervezkedő-de nem szervezett, és biztos, hogy nem általa – naiv gyerekek mit sem tudtak volna ártani a hatalomnak – erre igen kevesen mertek volna akkoriban gondolni is, egy jól megszervezett és tálalt bírósági cirkusz után. Ha nem sok dologhoz, de ehhez értettek a birodalomban! Azon kívül, hogy több lett volna a halott, több a gulág lakója, annak sincs garanciája, hogy ő élve megússza; arról már ne is beszéljünk, a református egyháznak mekkora károkat okoztak volna annak ürügyén, amire rá akarták venni gyilkosai.

Ismerve gondolatait, emberi-erkölcsi tartását, református fatalizmusát, nem tudom elképzelni, hogy mindezt ő ott, gyilkosai kezei között ne mérlegelte volna.

Ha nem is biztos, hogy mindezt képes végiggondolni és megérteni a „kollektivista” tömegember, ha fel is merül a kétely, érdemes-e magát valakinek feláldoznia az ügyért, amit vállalt (a kételyeket az összeomlott kommunizmus történelmi szemétdombjában tenyésző ganéjtúró bogarak – tegnapi kommunisták, bérgyilkosok, megalkuvó ügyeskedők, „majd mi” típusú emberformájúak gerjesztik), Gecse Endre megérdemli tiszteletünket, hogy emlékezzünk rá, és hálásak legyünk neki helytállásáért.

Ne hagyjuk, hogy azok elmúlásával, akik emlékét szívükben őrzik, gálocsi emléktáblája előtt jusson csak eszébe egyeseknek szomorú-dicsőséges sorsa, míg mások rákérdeznek értetlenkedve: ki volt?

Bp., 2000. február

ÖZV. CSIRPÁK EMILNÉ GECSE ANNA[41]

A szolgálat vége. Gecse Endre kárpátaljai lelkész halálának körülményeiről

A *Református Lapja* 1989. november 12-i számában hálás szívvel olvastam **Szalóky László** *Ötvenes évek a Kárpátalján* c. írását, a **Bandi öcsém** levelezéséből vett szemelvényeket.

[41] *Jó pásztor volt.* 17-18.p.

Ez az írás bátorított arra, hogy Bandi halálának körülményeit – már amennyit tudok róla – megírjam, s ha a szerkesztőség úgy gondolja, tegye közzé. Ezzel az írással régi tartozásomat rovom le immár 31 éve halott testvérem előtt.

Bandit 1958 májusában iktatta be lelkipásztori tisztjébe *Huszton* **Gencsy Béla,** Kárpátalja református püspöke. A huszti gyülekezet igen hálásnak bizonyult. Bandi nagyon szerette őket. November végén öcsémnél – minden előzmény nélkül – kétszer is tartottak házkutatást, Bandi *„ellenforradalmi tevékenységére"* hivatkoztak**.**

Az előzmény az 1956-os magyarországi forradalom volt. Akkortájt *Kárpátalján* a hatóságok nagyon féltek egy magyar zendüléstől, pedig a megfélemlített és megtizedelt lakosság már lélegezni is alig mert. Bandi korábban összetűzött a püspökkel, aki a 45 utáni éra lelkes kiszolgálójának bizonyult. Gencsy utólag azt mondta nekem, hogy Bandi elismeréssel beszélt neki (mikor, milyen körülmények között, amikor a család már csak holtan láthatta, akkor is csupán messziről? !) a szovjet börtönviszonyokról.

1958. december 2-án öcsémet elvitték. Az ügyészségen az egyetlen terhelő bizonyíték **Hitler:** *Harcom*-jának kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét a könyveibe. Miután így *„igazolták"* az ellenforradalmi izgatás vádját, *„amerikai kapcsolatai"* úgy jöttek létre, hogy Bandi huszti gyülekezetétől kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból készítettek el.

1959. január 7-én láthattam viszont, holtan. Hárman mentünk be *Ungvárra: a* felesége, **Leona,** a kurátor felesége és én. Nem nyúlhattunk hozzá, csupán jó pár méter távolságból nézhettük meg. A kezét eltakarták a palástjával, csak az arca látszott. Az egyik halántéka kék volt.

A hatóságok nagyon meg voltak ijedve, Bandi halálát mégis sikerült eltussolni. Pedig írtunk még **Hruscsovnak** is a rehabilitáció végett.

Családunk 1971-ben áttelepült Magyarországra. Már innen kértük Bandi exhumálását. Indoklás nélkül elutasították. Máig is ott fekszik a lezárt, pusztuló, régi, ungvári temetőben. Sírkövét ledöntötték.[42] Jó pásztor volt, nem hagyta el nyáját.

---

[42] Tetemét 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték a gálocsiba, és ott helyezték örök nyugalomba.
A KMKSZ gálocsi alapszervezete 1992. október 25-én a református templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkésznek, akit az 1956-os magyarországi események kapcsán a KGB tisztjei letartóztattak s kihallgatás közben az ungvári börtönben halálra kínoztak.

GÉCZI LAJOS

(Nagykapos, 2002.márc.7.)[43]

Ki mondja meg, hány oldalról záporozott ránk, felvidéki magyarokra a kérlelhetetlen, sötét pusztítási vágy, amely kis híján pontot tett egy nemzetrész ezeréves történelme után? A halál szinte percenként ott ólálkodott köröttünk, ha a történések idején nem is tudatosítottuk ezt a kegyetlen valóságot, mert a túlélés apró mozdulataira koncentráltunk, s talán fel sem tudtuk fogni, azaz megérteni azt a pokoli megsemmisítő tervet, melynek középpontjába kerültünk. Több százezer emberből álló nemzetrész elűzésére a szülőföldről – ilyenre nem volt precedens eladdig a Kárpát-medencében. Illetve a tébolyult fasiszták produkáltak egyet a 2. világháborúban, de ki gondolta volna, hogy ennek csakhamar folytatása lesz, de ezúttal mi lettünk az áldozatok…

Honnan is, hány felől támadott tehát a GONOSZ, amely létünkre tört? Ne hallgassuk el mindjárt az elején, hogy legelőször is belülről, belőlünk, a szerencsétlen országvezetésből, amely az utóbbi száz évben hibát hibára halmozott, amely vakon imbolygott, csapkodott a Kárpát-medence egyre durvuló nemzetiségi torzsalkodása közepette, s igazából talán meg sem próbálkozott valaminő több változatú kül- és belpolitikai harcba bocsátkozni, amelynek célja a magyarság pozíciójának megerősítése lett volna, de soha meg nem bocsátható könnyelműséggel egyetlen évszázadban kétszer is magyar fiatalok ezreinek életét dobta idegen érdekek áldozatául. És a nemzet jövőjét.

Nehéz megérteni azt a tényt is, hogy ez a vezetés nem elemezte kellőképpen, hogy a ’38-as kártyavárként összeomló, mindössze húsz évet megélt republika bosszúért lihegő korifeusai, főleg első emberük vajon hogyan készül a visszavágásra, a lehetséges leszámolásra, a republika örökös „rákfenéjének” – ahogyan a nemzetközi tárgyalásokon nevezték bennünket, felvidéki magyarokat – teljes megsemmisítésére?

Hadd valljam meg, hogy 1944 nyarán, amikor a fegyverek már a *„Kárpátok szent bércein”* dörögtek, mi, egy Ung menti faluban, Mokcsakerészben szinte naponta latolgattuk, vajon hogyan alakul a sorsunk, ha a háború átvonul fölöttünk. Nemigen voltak kételyeink, tudtuk, hogy a háborút elvesztettük. Legtöbben a 6 éve megszűnt republika valamilyen folytatására voksoltak, tehát a ’38 előtti viszo-

[43] Forrás: GÉCZI LAJOS: *Újrakezdés*. Ungi Füzetek 2. Kézirat a kiadó birtokában.(2002.03.07.)

nyokhoz való visszatéréshez. Ám legrosszabb álmainkban sem rémlett fel mindaz, ami pár hónap múlva bekövetkezett.

Első csapásként mindjárt a front átvonulása után a szovjet NKVD irányításával összeszedték a magyar falvak férfiait 18-tól 50 éves korig, és hosszú sorokban, ahogyan a török megszállás idején, gyalog hajtották a megriadt, fokozatosan hitüket és erejüket vesztett embereket a Kárpáton túlra, ahol marhavagonokba rakva szállították őket a hatalmas vörös birodalom valamelyik lágerébe. Ebbe a csoportba kerültem én is, a 18. évét alig betöltő középiskolás, akinek a sors ezt a kegyetlen „egyetemet" nyújtotta, ki tudja minő vezeklésül. Az öt évig tartó lágeréletről már vallottam korábban, s rajtam kívül mások is.

Nem váratott magára sokáig a második csapás sem. Mihelyt összeállt az első csehszlovák kormány, első intézkedéseinek egyike, hogy megfosztotta a németeken kívül a magyarokat is állampolgári jogaiktól, s hivatalosan is deklarálta abbéli szándékát, miszerint a leendő republika nemzetállam, azaz a szláv nemzetek állama óhajt lenni, mely tény eleve előrevetítette a felvidéki magyarok aggasztó jövőjét.

S utána jégesőként záporoztak a további csapások. A jogfosztottságon kívül harmadikként a magyar nyelvhasználat tilalma, a magyar iskolák bezárása, a magyar újság- és könyvkiadás megszüntetése, röviden: mindennemű magyar kulturális tevékenység beszüntetése.

Negyedik csapásként érte az itthon maradottakat a lakosságcsereegyezménynek csúfolt erőszakos kitelepítés Magyarországra; a győztesként vigyorgó **Benes** és cinkostársai ettől remélték a *„rákfene"* kioperálását, a magyar-kérdés végső megoldását. Itt valóban csodával határos az a tény, hogy akkor nem jutottunk a szudétanémetek sorsára, azaz a teljes kitelepítésre; magyarán: az ezeréves magyar települések totális felszámolására.

És mert némi nemzetközi akadályai támadtak a teljes kitelepítésnek, ötödik csapásként a pokoli konyha szakácsai munkaerő toborzás ürügyén kezdték a magyarokat csehországi területekre szállítani újkori rabszolgamunkásokként.

Kelletlenül ugyan, de a lépésre kényszerült magyarországi diplomácia tiltakozásokba kezdett, beavatva a nemzetközi közvéleményt is a csehszlovákiai atrocitásokba, ezért a republika gyűlölettől lihegő vezérei, a magyarok elpusztítására felesküdött harcosai kénytelen-kelletlen szüneteltették a magyarok bevagonírozását, de soha nem mondtak

le a nemzetállam megteremtésének *„magasztos”* eszméjéről. Hatodik csapásként ért bennünket a reszlovákizáció, amelynek lényege, hogy a republikában maradt magyarok kijelentik, hogy ők tulajdonképpen elmagyarosodott szlovákok, s szent elhatározásuk visszatérni őseik nemzetiségére, ezért aláírásukkal is hitelesítik, hogy ők pedig szlovák nemzetiségűek. Ígéretekkel és fenyegetésekkel elegyes *„meggyőző munkájuk”* eredményeként sokan írták alá nevüket ezen a szégyenteljes nyilatkozaton, csakhogy időt nyerjenek, elodázzák a szülőföldről való elüzetésüket.

Mindeközben nagyot rándult a világ, s egyszerre tájainkon is bal felé kezdett forogni. Közép-Európa fölött fokozatosan a vörös csillag *„ragyogása”* mutatta az egyetlen járható utat, minek következtében a nemzetállam eszméjének kiagyalóját, **Benest** is kiebrudálta a Várból a népirtásban eladdig hű cinkostársa, a proletariátus felkent vezére, **Klement Gottwald.** A proletár internacionalizmus eszméinek jegyében föl kellett adni a nyíltan folytatott kitelepítést, reszlovakizálást, nyelvi tilalmat, ám éppen ennek az uniformizációs, agresszív eszmének köszönhetően hetedik csapásként ránk telepedett a szellemi erőszak, amely négy évtizeden át tűzzel-vassal irtotta a nemzeti tudatot, gátolta a történelem igaz megismerését, tiltotta a szabad véleménynyilvánítást, a hitélet gyakorlását, egyszóval felülről irányított, robotemberekkel látta megvalósíthatónak a kommunista társadalmat.

Írásom e rövid történelmi áttekintés ellenére sem az említett kor tablója akar lenni. A tablót már megrajzolták, illetve jelenleg is rajzolgatják hiteles dokumentumok alapján az arra hivatott írástudók: **Fábry Zoltán, Janics Kálmán, Gyönyör József, Vadkerty Katalin** és újabban **Popély Gyula**.

E sorok írója jóval a kommunista puccs után, 1949. december 10-én tért meg szülőföldjére ötévi szovjet lágerélet után. Az előbb fölsorolt hét csapás közül *„csupán”* az elsőt élte meg személyesen, majd a hetediket *„élvezhette”* négy évtizeden át (…).

(1995.március-1998.április)

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ

(Neresznice, 1909. szeptember 29. – Munkács, 2004.)[44]

Elrabolt éveim a GULAGON

(Emlékirat. Részlet)

November 2-nak *(1946-ban)* hajnala az ungvári KGB irodahelyiségeinek egyikében ért. Itt legelőször is felvették a részletes személyi adataimat, majd három oldalról lefényképeztek és ujjlenyomatokat vettek tőlem. Ezek után egy KGB-s (zsidó) nő levetkőztetett és alaposan átvizsgált, hogy nincs-e nálam valami *„szovjetellenes"* tárgy vagy fegyver. Amikor végigtapogatta testemet, borzasztóan megalázottnak éreztem magam. Ezt követően magánzárkába vezettek, ahol a deszkapriccs fölött három többszázas áramerősségű lámpa függött, amelyet sohasem kapcsoltak ki.

Lefekve sehogy sem tudtam megnyugodni, pláne elaludni, mert az erős égők bántották a szememet. Amikor pedig kezemmel próbáltam eltakarni őket, rögtön megjelent egy őr és a *„Ruki po svam!"* szavakkal kényszerített arra, hogy eltűrjem a nagy erősségű fény idegesítő hatását.

---

[44] MÉSZÁROS SÁNDOERNÉ: *Elrabolt éveim a GULAGON.* Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.14-19.p.

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ *szül. Murányi Georgina* (Neresznice, 1909. szeptember 29. – Munkács, 2004.): néptanító, naplóíró, volt politikai elítélt. A técsői járási Neresznicai görög katolikus Murányi János papcsalád szülötte. A tanítóképző elvégzése után egy magyar erdészhez megy férjhez, három évig Rahón, majd Kolocsaván és más településeken tanított. 1944-ben Ungvárra költöztek. 1945. július 2-án szovjetellenes tevékenység koncepciós vádjával tartóztatták le – 13 évi boldog házasság után – férjét, Mészáros Sándor főerdőmérnököt, aki akkoriban a „Narodna Rada"-ban az ungvári erdőigazgatóság kereskedelmi osztályát képviselte. 1946 végén a donyecki szénbányába toloncolták. 1947. január 17-én éhhalál áldozata lett. Erővel költöztették ki az erdőigazgatóság lakásából. Mészáros Sándorné fivére Murányi Miklós püspöki irodaigazgatóként működött a későbbiekben meggyilkolt Romzsa Tivadar mellett, akinek közbenjárására tudott csak elhelyezkedni könyvelő-pénztárosként az ungvári felcseriskolában. A kétgyermekes családanyát szovjetellenes agitáció fiktív vádjával 1946. november 1-jén tartóztatták le a Zaocsnaja Trojka (Titkos hármas) bíróság tagjai hat évi kényszermunkára (kátorgára) és három évi utólagos szabadságvesztésre ítélték. 1948 júliusában szovjet koncentrációs táborba hurcolták. Többek között együtt raboskodott Karig Sárával a később ismertté vált budapesti műfordítóval. 1952. október 10-én véget ért szibériai raboskodása. Száműzetésének helyét a galicíai Deljatin faluban jelölték ki. 1955 októberében hozzátartozói kérelmezésére, kézhez kapta a száműzetést feloldó okmányt, amelynek birtokában 9 évi rabság után visszatérhetett Kárpátaljára, két félárva gyermekéhez. 1961-ben kérésére az ungvári ügyészség nemlegesítette elítélésének tényét, férjét és fivérét is rehabilitálták 1990. július 2-án hozzá fog visszaemlékezéseinek megírásához, magyarul megírt emlékiratát 1991. február 13-án fejezte be. Az eredeti szövegét az amerikai katolikusok kezdeményezésére 1998. április 20-án lefordítják ukrán nyelvre, 1999. augusztus 10-én az ukránból orosz nyelvre átültetett kéziratot a New England Publishing Co. nyomda adta ki. Kéziratának részleteit angolul is terjesztették a nyugati világban. Gortvay Erzsébet a magyar kiadáshoz írt fülszövegben írja, hogy „Mészáros Sándorné emlékirata joggal reprezentálhatja a bukott kommunista rendszer bűnlajstromát. Ugyanakkor a maga önkritikus tágyilagosságával példát mutat arra, hogyan lehet embernek maradni a legégbekiáltóbb embertelenségben." Gortvay Erzsébet és e sorok írójának támogatásával felterjesztették Elnöki aranyéremre, amit Göncz Árpád Köztárasági elnöktől meg is kapott.

Művei: *Istorija mojej zhizni.* Dokumental'naja povest'. Oformljenije Ljubovi Levinoj, Izdatyelstvo Karpati Uzsgorod-Boston, 2000. (Ukránul, oroszul), *Elrabolt éveim a GULAGON.* Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Ugyanez folytatódott nappal is. Pár nap múlva hallucinációkat idézett elő, üvöltő hangzavart, erős, kellemetlen zenét és táncoló, vadul táncoló tömegeket véltem magam körül keringeni.

Közben eljött november 7-e is, a nagy szovjet ünnep, a forradalom napja, amikor is egész nap és egész éjen át fülsiketítő zene, rikoltó ének és dübörgő tánc keretében ünnepelte a KGB nagy győzelmét és szertelen hatalmát. Ezután változatlan egyhangúságban és idegfeszültségben múltak a napok. Napközben kétszer engedtek (reggel és este) WC-re, és ugyancsak kétszer hoztak valami levesfélét, amelyben néhány héjában főtt apró krumpli és pár *„karika”* savanyú uborka úszkált. Heteken át változatlan volt a *„menü”,* amelyet az örök *„rasszolynyik”*-nak neveztek.

De hadd szóljak előbb az első *„beszpekai”* kihallgatásomról. Ez az eset, mint a legtöbb hasonló, éjszaka zajlott le. Két őr kíséretében különböző pincefolyosókon át **Jeremicsev** *(KGB-tiszt)* emeleti irodájába vezettek, és a jelenlévő tiszt *„gondjaira”* bíztak. Ő először is felsorolta a személyi adataimat, majd elővett egy iratot, amelyből felolvasta, hogy újságolvasás közben kritizáltam a szovjet államot, miszerint kevés benne a cukor és a börtönök tele vannak elítéltekkel. Felszólított, hogy írjam alá a jegyzőkönyvet, ha mondtam valami ilyesmit a felcseriskola irodahelyiségében. Megjegyeztem, hogy nem bíráló éllel állítottam ezt, csak csodálkozásomat fejeztem ki a *„felszabadító rendszer”* egyes akciói miatt. Mivel nem tulajdonítottam túl nagy jelentőséget szavaimnak, aláírtam a rólam szóló aktát.

Erre az én csenevész vizsgálóbíróm rámordított, hogy kritizáltam a szovjet hatalmat, pedig ők minket felszabadítottak! Mire azt válaszoltam neki: mi csak azt látjuk, hogy ők minket *„megszabadítottak”* mindentől, amiért érdemes lett volna élni ezen a világon. No, ennél több sem kellett! Rámkiáltott, hogy én a szovjet nép valódi, megrögzött ellensége vagyok, és **Berija** nagy, öntelt portréjára mutogatva magánkívül ordította: *„Lavrentyij Pavlovics vszeh takih vragov naroda, kak vi, do korenyi unyicstozsit!”*

Ezek után átkísértek az átellenben lévő városi börtön egyik üres celljába, ahol a deszkapriccsen és pöcegödrön kívül semmi más nem volt. Én már akkor éreztem, hogy a sok *„rasszolynyik”* megfertőzte a beleimet, mert a görcsös, kínzó fájdalmak nem jelentettek jót.

A cella kis ablakán át beadott ételhez (kásához) a kínzó fájdalom és a hasmenés miatt nem is tudtam hozzányúlni. Végül olyan gyenge

lettem, hogy már nem volt erőm felmászni a priccsre sem. Napokon át fetrengtem a koszos padlón. Jó néhány nap eltelhetett, amikor kinyílott az ajtó és bejött egy alacsony, *KGB-uniformisba öltözött nő,* aki azonnal felfigyelt vérben fekvő testemre, és rögtön intézkedett, hogy hordágyon vigyenek a helyben lévő rabkórházba.

Mint később kiderült, ez a nő a hírhedt **Kuruc Mária** volt, akkoriban az őrszemélyzet felettese és egyben a börtön hóhérja. Mindenki csak **„Maruszjá"**-nak hívta. Kis termete ellenére érces, dörgő hangja minden rabban páni félelmet keltett.

A más rabok számára oly félelmetesnek tűnő **„Maruszja"** nekem valóságos jótevőm volt, hiszen mindenben igyekezett segítségemre lenni, ahol csak tehette, hogy könnyebben viselhessem el a börtönélet gyötrelmeit.

Ez a különös bánásmód magyarázatot érdemel. Amint később **Maruszjától** megtudtam, ő volt a húga a Túrjaremetén működő **Ilku Zoltán** főjegyző sógorom (a nővérem férje), segéd-jegyzőjének, aki 5 apró gyermekével és súlyosan beteg feleségével igen nehéz körülmények között tengődött. A nővérem híres volt a jóságáról. Tanítónő létére mindig talált alkalmat és lehetőséget, hogy a falu bajbajutott családjait némiképp segítse. Amikor **Maruszja** bátyja megtudta, hogy le vagyok tartóztatva, megkérte, hogy nekem mindenféleképpen legyen segítségemre, még a börtönszabályok megszegése árán is. Kezdetben gyanakodva fogadtam az irántam tanúsított jóindulatot, mert azt gondoltam, hogy mindezt a nyomozóm félrevezető parancsára teszi. Így például kihagyott a folyosón történő heti *„smonok"*-ból, vagyis átkutatásokból, sőt, még egy kis ceruzacsonkot is adott, hogy titokban egy papírcetlin néhány szót írhassak a húgomnak, aki magára vállalta a gyermekeim nevelését. Amikor a nővérem **(Nágyika)** által küldött élelmiszeres csomagban megtaláltam odarejtett *„beszámolóját"* a gyermekekről és *„szabad"* életükről, merész elhatározással kérdőre vontam Maruszját a velem való kivételes bánásmód igazi okáról.

Maruszja erre bizalmasan *„kitárulkozott",* és részletesen elmondta élete nagy tragédiájának történetét. Így tudtam meg, hogy a sors kegyetlen iróniája folytán ő talán még inkább áldozata a sztálini rendszernek, mint én. Hiszen 16 éves kora óta állandóan ki volt téve a sorozatos szenvedéseknek, a súlyos börtönbüntetéseknek és erőszaknak. Ellenkezése dacára kényszerítették rá a hóhérságot, amivel felettesei véres tevékenységüket leplezték. Bátyja csak évek múlva szerzett tudomást húga *„mel-*

léktevékenységéről", aminek az lett a vége, hogy többé nem ismerte el testvérének. Pedig véleményem szerint **Maruszja bátyjától** szánalmat érdemelt volna.

Elbeszélésemet azzal folytatom, hogy **Maruszja** átvitetett a *rabkórházba,* ahol pár hét alatt úgy-ahogy erőre kaphattam, így újból visszakerültem a börtönbe, ahol éjszakánként gyakran folytatódtak a kihallgatások, melyek végül eljutottak az első bírósági tárgyalásig.

Közben **Jeremicsev** felolvasta nekem a **Hatalják Olga** unokahúgom által aláírt jegyzőkönyvet, melyben azzal vádolt, hogy kritizáltam a kolhozokat, dicsértem Amerikát, és hogy általában elítélő megjegyzéseket szoktam tenni a szovjet rendszerre, mivel rengeteg ártatlan embert börtönöznek be, sőt halálra is ítélik őket.

A bírósági tárgyalás elnöke egy **Solom** nevű zsidó volt, aki az első, második, majd még a harmadik tárgyalás után is -az esküdtszék tagjaival együtt - elégtelennek tartotta az elítélésemet szolgáló vádakat.

Jeremicsev erre letartóztatta a felcseriskola két könyvelőjét, és az én cellámba helyezte őket. Nyilván azért, hogy valamiképpen újabb terhelő adatokhoz jusson. Régi *„kollégánőim"* pár heti együttlét után sem tudtak rólam semmi rosszat mondani azon kívül, hogy nem bírtam megbékélni a sok ártatlan ember letartóztatásával, főleg a szegény férjem elítélésével. Ekkor már közel 20 hónapja voltam az ungvári börtön lakója. Ha véletlenül kiderül, hogy ártatlanul tartottak benn ennyi ideig, **Jeremicsevnek** komoly kellemetlenségei lehettek volna. Tehát a KGB-nek sürgősen intézkednie kellett.

Mivel unokahúgom, **Hatalják Olga** írta alá a legsúlyosabbnak vélt vádakat, az ő tanúvallomása lett a mérvadó a már elkerülhetetlen elítélésemben. Ezt véletlenül tudtam meg. Az egyik napon megjelent a cella előtt egy álmos képű hivatalnok, és átnyújtott nekem egy iratot azzal, hogy olvassam el és írjam alá. Rögtön észrevettem, hogy az okmány nem nekem, hanem az ügyészségnek szólt, így siettem elolvasni. Az derült ki belőle, hogy csak a **Hatalják Olga** által aláírt vádak igazán súlyosak, ezek alapján pedig igen sürgős és elkerülhetetlenül szükséges az elítélésem.

Alighogy elolvastam ezt az iratot, megjelent egy dühös képű KGB-tiszt, és tarkón ragadta a pipogya írnokot. Alaposan leszidta, hogy a *„Prokuratura"* helyett nekem nyújtotta be a fontos okmányokat. Én azonban már ekkor tudtam, hogy sorsom meg van pecsételve.

A negyedik és egyben ügyem utolsó tárgyalása már nélkülem és ügyvédem **(dr. Kalinov Mihály**) nélkül történt. Ezen a tárgyaláson a kijevi *„Titkos hármas”* (Zaocsnaja Trojka) bíróság tagjai hat évi kényszermunkára (kátorgára) és három évi utólagos szabadságvesztésre ítéltek. Ezt már csak **Jeremicsev** olvasta fel nekem, megjegyezve, hogy készüljek fel a lágeréletre! Ezután még egy-két hétig várnom kellett, amíg visszakaptam az elutasító választ fellebbezési kérvényemre.

A koncentrációs táborba való *„utazásomra”* 1948 júliusának egyik forró és fülledt nyári napján került sor. Nyitott teherautókba gyömöszöltek több száz embert, hogy majd Munkács külvárosában vagonokba tereljék be a halálosan elgyötört embereket.

DR. ORTUTAY ELEMÉR

„...Holnap is felkel a nap”[45]

(részletek)

És pap lettem

1941. szeptember 17-én letettem a harmadik szigorlatot dogmatikából **Schütz Antal** professzornál, 20-án a budai Flórián templomban megesküdtem. Feleségem neve: **Vitéz Gabriella,** és október 5-én, **Sztojka Sándor** püspök az ungvári püspöki kápolnában pappá szentelt. Hitoktató lettem. Hittanár az ungvári Drugeth fiú- és az Árpádházi Szent Erzsébet leánygimnáziumban.

Ha vissza-visszanézek elmúlt életemre, ez a négy esztendő életem legszebb, legboldogabb szakasza. Munkámat, hivatásomat nagyon szerettem. A két gimnáziumban megszerveztem a cserkészcsapatot. A leányoknál **Wolfinau Magda** tanárnő lett a munkatársam. A két igazgató: **Papp Ferenc** és a feledhetetlen **Gedeon Béla** támogatását élveztem.

Vasárnap mindig magyar diákmise volt, Kismise, de diákjaim énekeltek, és mindig 7 perces beszéd.

---

[45] DR. ORTUTAY ELEMÉR: *„...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim.* Intermix, Ungvár-Budapest, 1993.19-20., 43-44. p. Dr. Ortutay Elemér görög katolikus aranymisés áldozó pap, teológus. A sztálini érában 25 évre elítélték, az volt a bűne, mint írja: „hogy magyar és pap voltam.” Hat évig a vorkutati szénbányában dolgozott, hazajött és Ungváron egy kályhagyárban dolgozott a nyugdíjba vonulásáig. Közben titokban misézett, gyóntatott, betegekhez járt„ esketett és 18 magántanítványt képezett görög katolikus pappá. 1989-től bekövetkezett haláláig nyiltan misézhetett.

De felváltva prédikáltam **Seregivel** a Katedrálisban is, magyarul, a déli misén, az ún. intelligencia számára és a Bazil atyáknál. **Liki atya** nagyon felkarolt. Ő készített fel az utolsó szigorlatra, és én voltam Máriapócson a hivatalos gyóntató. Hétszer, hét búcsún vettem részt. Rengeteget tanultam a Bazil atyáktól.

És jött 1945

...és bejöttek az oroszok. Megváltozott minden. A gimnáziumból elbocsátottak. Ceholnyán (Ungváron) lettem káplán. **Kótyuk Ferenc** mellett. **Édesapám** volt a paróchus. De apámat is elvitték, elítélték. Látványos kirakatper volt **Bródy, Spák, Riskó...** összesen 11-en voltak. **Bacsinszky Dániel** lett a paróchus. Ő is a **Romzsa püspök** elleni merénylet áldozatai között volt.

1947. november elején **Romzsa püspök** meghalt, ő a szemináriumban teodiceát és filozófiát tanított. **Murányi Miklós** vikárius engem nevezett ki utódjának, de megmaradtam ceholnyai káplánnak is. Én tanítottam az I. és II.-at, míg a szomszéd teremben **Chira Sándor** prelátus a többieket.

Majd elérkezett 1949. február 17. napja. Egyházmegyénk likvidálása. Minket kitettek az utcára. Négy kis gyermekem volt. Albérletbe mentünk... és teljesen megváltozott az életünk.

Eljött, elérkezett az az idő, mikor nekem is nap-nap mellett bizonyítani kellett, hogy mindaz, amire tanítottam tanítványaimat, cserkészeimet... abban hiszek. Hogy ne mondhassa senki reám: *„vizet prédikál és bort iszik.”* (…)

Szenteste Vorkután, 1952

(…) Gyűlölet szívemben nincs senki iránt. Akik megbántottak, nem haragszom reájuk. Akiknek esetleg személyem volt az oka, hogy nehezteljenek reám, azoktól bocsánatot kérek, hogy nem volt erőm vagy türelmem, hogy szeretetüket megnyerjem. Csak a szépre akarok visszaemlékezni és hálával a jó Isten iránt, hogy a bajban nem roskadtam össze, és hogy erőt adott hinni, kitartani a reménytelennek látszó sötét éjszakákban is. (…)

Sztálin még élt. Semmi reményünk se volt, hogy egyszer még hazatérünk. Zöld gally volt a karácsonyfánk. Azt álltuk körül mi rab magyarok. Magyarok? Igen. Mert aki velünk érzett, az testvérünk volt.

Galambos József, Hudra Lajos, Bóbita Miklós, Orosz János, Petenykó István, Zseltvay Gyula, Szkiba János testvéreim, az olasz jezsuita **P. Leoni,** két litván és egy galíciai, **Danilo atya, dr. Hazai János** ügyvéd, **Suta** vagy **Sata** debreceni cigányprímás, **Vaszil Bilják** horincsevói fiatal ukrán szicsista és **Böröcz Sándor** evangélikus paptestvérem Magyarból.

Letérdeltünk mindnyájan a kis zöld gally előtt... és én dadogva, elelcsukló hangon imádkozni kezdtem:

„Most, most segíts meg Mária"... és zokogtunk mindnyájan... tudjuk, itt már *„ember nem segíthet, de a Te erőd nem törik meg... mutasd meg, hogy anyánk vagy."*

Majd elénekeltük – ó, de szívből énekeltük – a *Mennyből az angyalt*, a *Stille Nacht*-ot, a *Dévnájá nové*-nát, a *Pásztorok, pásztorokat...*

Cigány barátunk ott maradt, de mi mindnyájan hazatértünk. **Galambos József** is hazajött, Huszton dolgozott haláláig mint plébános.

Böröcz Sándor is hazajött, és boldogan részt vett leánya pappá avatásának ünnepén. ...és én is hazajöttem, hogy amíg erőm van, *„szám az Úr dicséretét hirdesse."*

Ungvár, 1993. március 21.

MUNKÁCS ÉS KÖRNYÉKE

PÁK SÁNDOR

(Munkács, 1907, egykori munkácsi lakos) [46]

Pák Sándor az amerikai Walley Cott-ból juttatta el hozzánk levelét, akit két testvérével együtt – **Pák János** (1905), **Pák Zoltán** (1909) – elhurcoltak: „A SZMERS hóhérai 1945. január 30-án és minden bírósági eljárás nélkül négy láger nyomorát megjárva, 1946. július 4-én kerültünk haza.

Pincebörtön Munkácson 4 nap, kihallgatás fizikai bántalmazással fűszerezve. Ismét a szolyvai lágerbe kerültünk. …Mint katonafoglyokat engedtek haza."

KOVÁCS FERENC

(Nagydobrony, 1912, akkori lakhelye: Munkács) [47]

Kovács Ferencet azért tartóztatták le és vitték a szovjet GULAG-okra, mert Munkács város baptista lelkésze volt. Fogságát Orsa és Vityebszk városokban töltötte.

HECZKÓ JENŐ

(Munkácsi lakos) [48]

A SZMERS pribékjei a kárpátaljai nőket sem kímélték. A munkácsi **Heczkó Jenő** adatközléséből tudjuk, hogy második feleségét, **Kaincz Borbálát** (anyja neve **Visinger Borbála**), aki 1919-ben született, a sztá-

[46] *Sötét napok jöttek....*117.p.
[47] *Sötét napok jöttek....*117.p.
[48] Sötét napok jöttek... 117-118.p.

linisták 1945 tavaszán, mint nemkívánatos személyt, letartóztatták és a gorlovkai szénbányába kényszermunkára küldték. Sok kérvényezés után 1952 tavaszán szabadult.

SZALMUSZ DEZSŐ

(Akkor munkácsi lakos, később Budapesten telepedett le) [49]

Bővebb információt közöl a munkácsi **Kiss úrnak** címzett levelében **Szalmusz Dezső,** egykori munkácsi lakos, aki Budapestről jelentkezett: „Az én sorsom úgy kezdődött, hogy Bilkéről behozott az akkori híres milícia Munkácsra, mint magyar terroristát. Ezt azok csinálták, akiket megmentettem az agyonlövéstől vagy internálástól. Munkácson kihallgattak, s bevittek a szolyvai lágerbe… Szolyváról visszavittek Munkácsra, s bezártak a posta mellett egy épületbe… Onnan átkísértek a Tisztviselő utcai pincébe. Ott többen voltak már becsukva. Édesapja – **Kiss** bácsi – is velem volt… Az öreget minden éjjel felvitték az emeletre és agyba-főbe verték fadarabokkal. Ezt ő mondta el nekünk a pincében. Az oroszok: **Fizbejn őrnagy, Sabajlov kapitány**, s a szakaszvezető, valamilyen tatár **Chariszov Mehmed.** Ez kísérte a foglyokat kihallgatásra. A pincében még mások is voltak: **Nagy Béla** hentes és mészáros… **Nagy Béla** sem került elő tudtommal. Engem pedig **Németh József** jelentett fel. A szememben jó barátnak mutatkozott, de erre ráfizettem. Azt jelentette, hogy én vagyok a fő kémelhárítós. Rájöttek, hogy nem igaz. Tudtommal 1956-ban került haza. Beszéltem is vele, s megmondtam neki, hogy saját magának köszönheti, hogy 10 évet volt távol.

A pincében még velünk volt egy közjegyző, de azt kiengedték, mert amerikai állampolgár volt… Én vitéz **Dálnoky Miklós Bélának** a vezérezredesnek és vezérkari főnöknek voltam a tolmácsa… A háború után ezért tettek a lágerbe… Szolyván kezdtem, itt öt zsidó munkaszolgálatot orvos volt. Nem haragszom a zsidókra – eleget szenvedtek –, de az igazat kell elmondanom. Tudtommal a latrinát beeresztették a kútba, ezzel főztek. Kiütött a tífusz, s vitte az embereket. Végigjártam egy pár lágert, de édesapjáról semmi többet nem tudok…”

[49] *Sötét napok jöttek...* 118.p.

PAULINA ANDRÁS

(Akkor munkácsi lakos, 1959-ben áttelepült Magyarországra, Kijev–Budapest, 1989)[50]

...A jelzett időszakban, más áldozatokhoz hasonlóan, elhurcolták, letartóztatták és az NKVD foglyaként állítólag Ungváron elítélték és kivégezték **Kapornay** munkácsi tűzoltóparancsnokot. Nyilvános tárgyalás mellőzésével, az elemi emberi jogok durva megsértésével kínozták (és egyes tanúk elmondása szerint jeltelen sírban), Perecseny környéki erdőben, a saját maga ásott sírba kivégezték.

Még ma is remeg a gyomrom a felháborodástól és a fel-felizzó gyűlölettől, amikor ennek az ártatlan embernek a meghurcolására, megkínzására, családjának tönkretevésére, emberi méltóságának megalázására gondolok.

Van összehasonlítási alapom, mert én szüleimmel 1939–59 között megszakítás nélkül Munkácson éltem, saját magam éltem át, saját bőrömön tapasztaltam a *„kurva magyar", „piszkos fasiszta söpredék",* és más vérig sértő káromlások, minden fejemre zúdult áradatát a sztálinista és az 1956-os forradalmi események következtében. Én ezt soha el nem felejtettem, sebeim örökösek. Éppen ezért tértem vissza hazámba (1959), ahol jóban-rosszban nemzetem védettségét, állampolgári jogaim maradéktalan gyakorlását élveztem és élvezem. De emlékeim fájóak.

Édesapámat is elhurcolta az NKVD és közel egy évig ismeretlen helyen vizsgálati fogságban volt. Ez mentette meg az 1944 őszén a Rákóczi-kastély udvarában a „nagy felsorakozástól", magyarok és németek (svábok) jobbra, ruszinok, szlovákok, zsidók, cigányok és más nemzetiségűek balra szelektáltan álltak fel.

A magyarok és a németek azonnali menetoszlopban, bevagonírozva lettek és Szibériába kerültek, illetve osztották a hadifoglyok és az ún. háborús bűnösök sorsát. Alig tért valaki vissza! Hány ártatlan embert pusztítottak el ezekben az években?! Egy évi kínzás, verés, vallatás és kikényszerített jegyzőkönyv aláírása után, apámat megfenyegették, majd hazaengedték, döntő bizonyítékok hiányában. Szép, mi?! Igenám, és pisztolyaggyal kiverték alsó és felső protézisét és fogait, a nyirkos hideg helyen (?) való tartás miatt idegsorvadást szenvedett, és hosszú éveken át nyomta az ágyat. Testben-lélekben megnyomorították egy életre. Nyomorék és búskomor, félénk emberré vált.

Én ezt soha, de soha el nem felejtem!

---

[50] *Élő történelem .,* 44-45.p.

BARTOS JÓZSEF

(Munkács, 1990)[51]

...szeretném közölni, hogy az édesapám öccsét, **Bartos Tibor** munkácsi lakost, született 1921. IV. 22., magyar nemzetiségű, alig egy hónapja házas fiatalembert 1944. november 3-án elhurcolták. Soha többé nem láttuk. Évek múltán azt hallottuk róla (egy embertől, aki ugyanezt a kálváriát járta), hogy Szolyvára került, és a Kárpátokban megbetegedett, nem bírta a menetelést, és ott helyben kivégezték. Édesapám próbált érdeklődni felőle az illetékeseknél, de apám 1944-ig kisiparos volt, ezek szerint 1944 után kulák; családunkat kilakoltatták saját házunkból az utcára. Más lakást nem kaphattunk. Apámat megalázták, gyötörték és Szibériával fenyegették. Ilyen feltételek mellett nem is kaphatott semmi felvilágosítást az öccséről.

Apám se bírta a rendszer önkényes módszereit, egészsége és az idegrendszere tönkrement – 47 éves korában meghalt. Ezzel hallgatásba merült minden...

EGERSZEGI SÁNDORNÉ

(Seleszto-Budapest, 1989)[52]

...Édesapámat 1944 november első hetében vitték el 3 napi munkára és több év lett belőle. Egy reggel, munkába indulás előtt ment el, csak annyit mondott, nézzétek, merre visznek. Én sírva szaladtam utána, kiabáltam, édesapám gyere vissza, ne menj el, de sajnos nem jöhetett vissza. Engem a milicisták megvertek és visszazavartak. Később tudtuk meg, hogy Szolyvára vitték. Amíg látogatni lehetett, édesanyám és a bátyám meglátogatták, ennivalót is vittek neki, de az őrök elvették. Nagyon legyengülve, lefogyva szállították el Szibériába, ahol egy ólombányában dolgozott.

1947 őszén jött haza nagybetegen. **Harangozó** nevű fogolytársával már kb. 800 km-t tettek meg hazafelé, amikor elfogták őket és három hónapon keresztül táborról táborra vitték őket vissza. Mesélte édesapám, hogy sok karnist és egyebet csinált a nacsalnyikoknak, mivel eredeti szakmája asztalos volt.

---

[51] *Élő történelem .,* 45.p.
[52] *Élő történelem.,* 45-46.

Még az ólombányában egyszer eszméletét vesztette – mindkét lába térd felett lefagyott – és a hullaházba került. Két hétig volt ott, már el akarták hantolni, de szerencsére észrevették, hogy él és így kórházba került.

Itthon, betegsége miatt, sajnos nem tudott dolgozni, a lábából állandóan folyt a víz, sebes volt, a kínok kínját kellett kiállnia. Annyi pénzünk sem volt, hogy a gyógyszert megvegyük. Mi gyerekek nem iskolába, hanem dolgozni jártunk napszámba, és bizony olyan szegények voltunk, mint a templom egere. Örültünk, ha naponta egyszer ehettünk. Keserves idő volt az egész család számára.

...Mi még 1945-ben átszöktünk a határon. Először Beregszászba mentünk, utána Váriba, és amikor az áradás levonult a Tiszán, átszöktünk Tiszakóródra. Azért Tiszakóródra, mert a tanítónk – **Szaniter Ottó,** akit ugyanúgy elvittek, mint az apámat – édesapja ott lakott. Ő mondta, ha valami baj érne bennünket, menjünk oda.

DR. SIMON JÁNOSNÉ

(Munkács, 1991)[53]

...Nehéz felidézni a múltat, leírni mindazt a szégyenteljes cselekedetet, amit apukámmal tettek, és amit mi anyukámmal átéltünk. Az örökös rettegés, a félelem, hogy kitelepítenek minket, magyarokat Szibériába.

Apukám, néhai **Tarkányi József,** szül. 1888. március 23-án Forgolányban, vallása református. 1944. november 19-én éjjel az NKVD letartóztatta. Éjjel csöngettek, verték az ablakot, a kaput, mikor kinéztem és megláttam, hogy vagy hatan vannak szovjet tisztek és katonák, nagyon megijedtem. Szegény apukám kiment és beengedte őket. Minket anyukámmal egy sarokba tuszkoltak, és két géppuskás vigyázott ránk, hogy meg ne mozduljunk, apukámra pedig egy másik géppuskás vigyázott. Feldúlták az egész lakást, hogy mit kerestek, azt nem tudjuk, elvitték az összes iratainkat, és ami a kezük ügyébe akadt. Az akkori orosz tudásommal kértem az egyik tisztet, hogy az iratokat ne vigyék el, hisz nekünk arra szükségünk van, erre a tiszt ordítva azt felelte, ha még egy szót szólok, agyonlő, azt kiabálta, apukám hazaáruló, fasiszta.

Apukám 56 éves volt, nyugdíjas, tudtommal sohasem politizált. Apukámat 1914-ben az első világháborúban Debrecenből Munkácsra

[53] *Élő történelem.,* 46-49.p.

vezényelték mint vasutast, majd 1919-ben a Tanácsköztársaság bukása után az Antant-államok vezetői Kárpátalját Csehszlovákiához csatolták. Apukám a cseh állampolgárságot nem vette fel, és így minket az akkor úgynevezett „B" listára helyeztek, így éltünk mi itt 1938-ig, mikor ismét az ismert körülmények közepette Horthy csapatai vonultak be ide. A Horthy–rezsimet nem nevezhetjük fasisztának, legfeljebb királyinak vagy inkább monarchistának.

Apukámat a Sztárij Szambor-ihoz tartozó egyik táborba vitték természetesen gyalog, majd pedig kivitték őket Oroszba, pontosan nem tudtuk, hogy hova, csak azt, hogy Herszontól több száz kilométerre, valami lágerbe. Apukámról mi nem tudtunk hosszú ideig semmit. Majd, pontosan nem emlékszem, hogy 1948-ban vagy 1949-ben, hazajött a fogságból **Janchizer bácsi**. Ő beszélte el, hogy éjszakánként vitték kihallgatásra, a kínok kínját élték át az ismétlődő kérdésekre: Mikor szervezték be, és milyen kémfeladatot kapott? Így ment ez heteken át az őrületig. Amikor megtudták, hogy az ország belsejébe szállítják őket, szinte megkönnyebbültek. Vége az értelmetlen kínzásnak és kihallgatásoknak. Talán elhitték nekik, amit mondtak. Pedig akkor már megvolt a nélkülük hozott ítélet, amit azonban csak néhány héttel később tudtak meg. Apukámat tíz évre ítélték el. Egy gyűjtőtáborban szögesdróttal körbekerítve, hihetetlenül mostoha körülmények közt több tízezer embert zsúfoltak össze. Voltak itt lengyelek, szerbek, ukránok és legtöbben kárpátaljaiak... Mindenféle ember, akiket az NKVD hosszú, kíméletet nem ismerő keze elért. A foglyok kisebb-nagyobb csoportjai bőrig ázva, hosszú órákon át dolgoztak, az éheztetés, a hideg, a betegség, az erejüket meghaladó munka következtében zömük kínhalálra volt kárhoztatva. A hideg barakkokban az éjszakák sem hoztak megkönnyebbülést. Az étkezdébe százával engedték be őket. Ez a folyamat négy óráig is eltartott, s míg egyesek ettek, addig a többiek kint fagyoskodtak az udvaron. A reggeli uborkalevesből, héjában főtt fagyos krumpliból állt. Ebédet nem kaptak. Vacsorára ugyanazt ették, amit reggel. Naponta több tucat ember esett össze, halt meg végkimerülésben. Elhantolásukkal azonban vártak néhány napot, amíg össze nem gyűlt egy közös sírra való csonttá fagyott hulla.

Sajnos, a végrehajtók között voltak szovjet tisztek, katonák és helyi lakosok is. Az apukám, **Szopó, Szendrey, Nagy Béla** és mások elhurcolásában vétkesek **Bukuscsik** és **Pelenko** vasutasok voltak. Ők már nem élnek, csak gyermekeik meg unokáik.

Apukámról még semmit nem tudtunk, sem azt, hogy rehabilitálták őt, sem azt, hogy mi volt a bűne.

Emlékeztem **Iván Turjanicára,** mikor a cseh rendőröktől a mi kamránkban rejtőzött el, mert le akarták tartóztatni, az édesanyám mentette meg, és akkor átszökött Oroszországba. Amikor 1944. november 19-én apukámat letartóztatták, felutaztam hozzá Ungvárra, ő akkor már Kárpátalja minisztere volt, és kértem a segítségét, elutasított, hogy nem tud segíteni, de az anyukám az ő életét megmentette.

Sajnos, 1944. november 17-, 18-, 19-én ennek a vidéknek több mint 40 ezer magyar és német férfilakosságát tizennyolctól ötvenötig hurcolták el munkatáborokba. Ezek a napok gyászos napok nekünk, magyaroknak és németeknek, háromnapi élelemmel kellett jelentkezni a gyűjtőhelyeken. Munkácson a II. Rákóczi Ferenc kastélyban, s innen gyalog, fegyveres kísérettel indították őket a Szolyván létesített gyűjtőtáborokba, ahol embertelen körülmények között, fűtetlen, betonpadlós barakkokban tartották és éheztették őket. Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára? Remélem, hogy ezekre a kérdésekre is választ kapunk.

Sajnos a kioltott emberéleteket már nem lehet visszaadni. Most rehabilitálják a megtorlások áldozatait. Joggal tartom magamat én is a sztálinizmus áldozatának, és korántsem én voltam az egyedüli ebben a helyzetben.

M. Makara történész-kandidátus azt írja a „*Prápor Peremohi”*-ban 1990. június 27-én, hogy fasiszta propaganda volt az, hogy ijesztgették a kárpátaljai magyarokat, hogy az oroszok majd bosszút állnak rajtuk.

Szeretném tudni, mit tud válaszolni M. Makara, a történész-kandidátus arra, mi volt ez akkor 1944. november 17-, 18-, 19-én és aztán 1944. december 13-, 14-én. Ideje már, hogy a kandidátusok merjenek szembenézni az igazsággal, mert az eddigi történelmi szemlélet messze nem felelt meg az igazságnak.

– A félelem, amelyet a tekintélyuralom keltett évtizedeken át, borzalmas jelenséget produkált – a homo soveticust. Harcba kell szállni azzal a rendszerrel, amely zsarnokokat szül. Csak akkor tudjuk visszafizetni adósságainkat, és csak akkor nem hagyjuk örökül unokáinknak az emberi szellem romjait. A GULAG ezért nem idejét múlt téma. Egyre hangosabban és hangosabban kell beszélni róla.

SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA

(Szernye, 1991)[54]

...Édesapám, **Tar Tamás,** 1910-ben született, amikor elvitték, nem sok mindenre emlékszem, de arra igen, hogy egy orosz katona nálunk vacsorázott, amikor indulni készültek, egy sámlit tettem az ajtóhoz, hogy ne vigye el az apámat. Ma is fülembe csengnek édesapám utolsó szavai: *„A kislány a két szemetek”.* Édesanyám 22, édesapám pedig 33 éves volt. Pályamesterként dolgozott a hegyekben, nagyon keveset láttuk, csak szombatonként járt haza, alig éltek együtt, és már elrabolták az apámat...

Az édesbátyja is a lágerben halt meg. Egy pár év múlva, a kolhozosítás után, nagyapámat kuláknak bélyegezték. Hogy el ne vigyék őt is, szegény anyám a csoportvezetői tisztséget is elvállalta, mert már csak az az egy férfi volt a családban.

Engem az anyám olyan komolynak nevelt, hogy már gyerekfejjel sem tudtam jóízűen nevetni. Apámra emlékezve, 7 éves koromig fekete szalagot font a hajamba... Minden vágyam az volt, hogy továbbtanuljak, de erre nem is gondolhattam, mert nem akartam a komszomolszervezet tagja lenni, anélkül pedig abban az időben érvényesülni nem lehetett.

Nagyon jólesik, hogy néha valaki gondol ránk... Nekünk már csak az emlékezés maradt, ha fel is szakadnak a sebek az ilyen emlékek olvasásánál , de azért jólesik kisírni magunkat, ha már a sírjuknál nem sírhattunk.

ALEKSZEJ LOGOJDA

(jogász, Munkács, 1991)[55]

...Az 1944 őszén elhurcolt magyar férfiak között volt **Szegő Zoltán** is Nagyszőlősről. Neki „*szerencséje”* volt, mert sikerült túlélnie a megpróbáltatásokat, három év múlva hazatérhetett családjához. Csakhogy időközben házát az NKVD járási szervezete foglalta el. Hiába fordult a városi tanácshoz, ott azzal utasították el, hogy a helyiségekre az NKVD-nek van szüksége. Amikor pedig megpendítette, hogy akkor legalább valamicske bérleti díjat fizessenek, emlékeztették rá, honnan került haza, s ha nem fogja be a száját, ismét visszakerülhet. De most már véglegesen. Akkoriban az ilyen fenyegetést illett komolyan venni!

[54] *Élő történelem.,* 49-50.
[55] *Élő történelem .,* 40-42.

Ezek a megaláztatások rendkívül megviselték az idegeit, aláásták az egészségét, s a családtagok állítása szerint közrejátszottak korai halálában is. Felesége a peresztrojkát követő enyhülés légkörében elérkezettnek látta az időt, hogy ismét megpróbálja visszaszerezni a törvénytelenül elvett házat. Tavaly – hitelt adva a legfelsőbb vezetés nyilatkozatainak a jogsértések következményeinek felszámolásáról – beadvánnyal fordult a nagyszőlősi városi tanácshoz ez ügyben. Szent naivitás! A válasz nem volt egyéb mellébeszélésnél, sőt hazugságnál. Az állt benne, hogy a házat bírósági ítélet alapján vették el, tehát adminisztratív úton nem követelhető vissza. Személyesen vizsgáltam ki az ügyet, és amikor a tanácselnökkel közösen átnéztük az ingatlankezelő vállalat okmányait, ő is kénytelen volt beismerni „tévedését". Hát hihet valaki a peresztrojkának meg a hangzatos ígéreteknek, mikor a rendőrség – a rend és a törvényesség őre! – maga foglalja el törvénytelen módon az állampolgárok házát?

A munkácsi **Pák-fivéreknek** is saját házuk volt, mielőtt 1944 őszén elhurcolták volna őket. Amikor 1947-ben – túlélve a sztálini lágerek poklát – hazatértek, ugyancsak az NKVD-t találták a házukban, és nem is lehetett kitenni onnan. 1989-ben a Legfelsőbb Tanácshoz fordultak segítségért, ám jó szovjet szokás szerint az ügyet Moszkvából leküldték Munkácsra, hogy akiket bepanaszoltak – a városi tanács – ítélkezzen saját maga fölött! Meg is érkezett a válasz hamarosan: a szóban forgó ház nacionalizált tulajdonként került a városi tanács birtokába, visszakövetelésére tehát nincs joguk a régi tulajdonosoknak. **Pák Zoltán** a nacionalizálás jogosságát is megkérdőjelezte, hiszen a törvény szerint már a háború után sem volt felhatalmazva a tanács ilyen lépésekre. A tanács viszont még ma is a *„Mindenható"* szerepében tetszeleg, azt csinál, amit akar, nem pedig, ami a törvényekben elő van írva. Így **Pák Zoltán** sem érhette meg az igazság diadalát, 1991 januárjában elhunyt. A jogállamban, ha felépülésére sor kerül valaha, legfeljebb már csak az utódok számíthatnak elégtételre.

Bartos Józsefnek az volt a *„bűne",* hogy a régi világban sertéseket nevelt, amelyekből aztán kolbászt készített, és ezt a foglalatosságát a háború után sem akarta abbahagyni. Annyira *„elvetemült"* volt, hogy amikor annyian éheztek, ő is élelmiszert akart előállítani a munkácsiak számára. De az éber hatóságok keményen lecsaptak rá 1945 augusztusában. Kizsákmányolónak, élősködőnek bélyegezték, és elkobozták a kolbászgyártó üzemet, 1950-ben pedig családjával együtt a lakásából is kitették az utcára. Nem is csodálkozhatunk rajta, hogy mindez nagyon megviselte,

és idő előtt, 47 évesen meghalt. Az SZKP XX. kongresszusa után egy bizottság megállapította ugyan, hogy a házat törvénytelenül államosították, további lépések azonban nem történtek. Fia 1989-ben újabb kísérletet tett az igazság helyreállítására, ám ismét falakba ütközött. A munkácsi városi tanácson azt a választ kapta, hogy forduljon a területi tanács mellett működő rehabilitációs bizottsághoz. A területi végrehajtó bizottság vette a kezébe aztán az ügyet, de nem sok eredménnyel. A vb jogi osztálya szerint a levéltárakban nem találtak olyan okmányt, mely az államosítás tényét igazolná, így a ház visszaadását sem lehet kérni.

Logikus, nem? Ha egyszer nincs papiros az államosításról, akkor nem is volt államosítás! Hogy mégis megalázták és kilakoltatták a családot, az a hatóságokat nem érdekli. A struccpolitika tipikus példája ez. Nem is csodálkozhatnánk rajta, ha nem született volna meg az említett elnöki rendelet, ha nem lenne törvény az áldozatok rehabilitálásáról és kártalanításáról, ha még mindig a sztálini önkény vagy a brezsnyevi pangás időszakában élnénk.

Említést érdemel még egy furcsa jelenség mindezzel kapcsolatban. Az ötvenes években sok házat vettek el az emberektől úgy, hogy meg sem indokolták. Nem is tehették, mert az épületek elkobzásának alapja az ukrán minisztertanács 1950. július 19-én kelt titkos határozata volt. Ma ezt úgy magyarázzák, hogy azért vették el a lakóházakat, mert állítólag azok nem munkával szerzett jövedelemhez juttatták a tulajdonosaikat.

SZITAI E.

(Akkori lakhely: Munkács, adatközlés: 1997.) [56]

Férjemet, **Szitai Gyulát,** Munkácsról vitték el háromnapos munkára Szolyvára. 1946 tavaszán betegen tért haza Makejevkából. Egész teste fel volt fúvódva. Egy egész éven át nyomta az ágyat.

GECZKÓ JENŐ

(Akkori lakhely: Munkács, adatközlés: 1991.) [57]

1991. március 10-én kelt levelében közli, hogy sógorát, **Kaliska Gyula** (1893) munkácsi állami tanítót 1944 őszén letartóztatták, ítélet nélkül ismeretlen helyen kivégezték.

[56] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 48.p.
[57] Sötét napok jöttek...115.p.,

BEREGSZÁSZ ÉS KÖRNYÉKE

DÉNES JÁNOS

(Beregszász polgármestere) [58]

Szomorú az életsorsa ***Dénes Jánosnak*** (1905) is, aki 1944-ben Beregszász polgármestere volt, és mint ilyet 10 évre ítélték és elhurcolták.

X. Y. TÚLÉLŐ

(Beregszász, 1989. Még mindig fél magát megnevezni)[59]

...1944. november 18-án jelentkezzem, szólt a parancs, hogy a helyreállítási munkákban részt vegyek. Elmentem a mostani Kossuth Lajos Iskola (Beregszászban) akkori épületébe, de csodálkozásomra, onnan ki már nem engedtek. Az iskolaudvarban már sokan összegyűltünk. A hátsó udvar kerítését szétverték, és az így keletkezett nyíláson át az ott lévő vendéglő kerthelyiségén át géppisztolyos katonák a főutcára tereltek minket. Később megtudtuk, ezt azért tették, hogy a Bocskai utcán, az iskola előtt várakozó hozzátartozók ne tudják, hová viszik a jelentkezőket.

Négyesével a főutcán felsorakoztattak bennünket. Igyekeztem ismerőseimmel, barátaimmal egy csoportba kerülni, így emlékezem azokra ma is, akik velem együtt mentek el három napra. A főutcán egy rövid időre megtorpant a menetoszlop. Én ezt kihasználva, kiléptem a sorból és az **özv. Magyarné** tulajdonát képező fodrászüzletbe mentem be. Megkértem őt értesítse édesanyámat, ne aggódjon, néhány nap múlva otthon leszek. Eszembe jutott, hogy az egyik székre leülök, és így várom meg, míg a menet tovább halad. De ezt nem mertem megtenni... Másnap, 19-én géppisztolyos katonák kíséretével gyalogoltunk tovább, ismét egy iskolában a

[58] *Sötét napok jöttek...* 118.p.
[59] *Élő történelem .,* 54-55.p.

csupasz padlón éjszakáztunk. A következő nap Szolyvára hajtottak bennünket, onnan Boriszovba és tovább Szánokra kerültünk. Innen gyalog, ki meg vonaton különböző lágerekbe. Én nyolc nap után egy Volga menti lágerbe kerültem. Sajnos innen minden tízből csak egy vagy kettő tért haza. A velem együtt elindult fiatal emberek, mint **Deák György, ifj. Deák György, Kari Béla, Kovács Pál, Marosi Miklós, Regös István, Sárközi József, Szabó Sándor** haltak el a lágerekben. Engem két és fél év után hazaengedtek. A jó Isten így akarta, hogy hírmondónak életben maradjak.

Emlékeznünk kell **Szabó Sándor** nevű tanítónkra, ahogy mentünk a Vereckei-hágón, hozzámszólt és mondja, hogy most már nyilvánvaló, itt nem három napi munkáról, hanem deportálásról van szó. Én nekem pedig, mondta, lehetőségem volt arra, hogy otthon maradjak, mint a többi kommunista, akik nem is jelentkeztek. A következő állomásnál felmutatta magyarul és oroszul kiállított pecsétes igazolványát a parancsnoknak, hogy ő a Magyar Vörös Hadsereg főhadnagya volt, valamint a kommunista párttagsági igazolványt. Az okmányokat a szeme láttára eltépték, hátba verték, visszalökték a menetbe, így **Szabó Sándor** tanító is a lágerben halt meg...

ÚJVÁRI JÓZSEF LÁNYA

(Lánya leírásából (Beregszász, 1989)[60]

...Szolyvára ment édesanyám meglátogatni édesapámat **(Újvári Józsefet).** Ott közölték vele, hogy meghalt a férje. Lekísérték a pincébe, a sok halott között rátalált. Elintézte, hogy hazahozatalát megengedjék.

1944. december 24-én délben 12 órakor elindultak, és csak éjszaka érkeztek haza a 20 fokos hidegben. A házba nem engedték behozni, mert tífuszban halt meg. Ez lett a háromnapos kényszermunkából. Eltemettek egy erős, egészséges embert 40 évesen. Egyedüli halottja Beregszásznak, aki Szolyváról ily módon került haza...

BENCE BÉLA

(Bátyú, 1989)[61]

...1944. november 18-án indult a Lónyai kastélyból az első csoport. Szernye, Bátyú, Bótrágy, Bakos, Újbátyú, Szalóka, Lónya községekből,

[60] *Élő történelem* ., 55.p.
[61] *Élő történelem.,* 55.p.

voltak vagy kétezren. Már az előtte való nap összegyűltek a kastélyban. Ez a csoport önként jelentkezett háromnapos munkára. Sokan éjszakára hazamentek bizonytalanságukban...

MÁRKUS ILONA

(Bátyú, 1990)[62]

...valaki volt itt Ungvárról is, aki beszélt a kastély erkélyéről, és kérte, hogy az alagutat segítsenek újjáépíteni. Ezt dobszó hirdette a faluban, pár nappal előbb. Jelentkeztek is, mondva, hogy induljon meg újra az élet. Az emberek azt gondolták, három nap semmi, még három hetet is kibírnak. A már induló csoportban öt kommunista ember is volt. Példát akartak mutatni, és még a párttagsági könyvet is vitték magukkal. Amikor ezek észrevették, hogy becsapták őket és baj van, úgy megpróbálták felmutatni, de senki sem hallgatta meg őket. Édesanya, feleség és menyasszonyok kísérték mindnyájukat az *Éger dűlőn* át, ki a vasúti töltésig. Zokogással telve, mintha megérezték volna, ezekből egyesek soha nem térnek vissza. Bátyúból, Barkaszóra menet, itt megalusznak. Voltak, akik innen már levelet küldtek haza és volt, aki lemaradt...

BAGU BALÁZS

(Bátyú, 1990)[63]

...Közben itthon elindultak az asszonyok Szolyvára. Innen szomorúan jöttek hazafelé, amint megtudták, hogy továbbvitték hozzátartozóikat. Mindezek után édesapámtól tudom, hogy felkereste azt az orosz katonatisztet, aki nálunk volt elszállásolva (**Vologya** civilben tanító), és érdeklődni kezdett az elhurcoltakról. Erre **Vologya** válasz nélkül hagyta az apámat, és csak azt mondta, hogy ne menjen sehová. Ekkor már mindenki meggyőződött végleg a háromnapos munkára való szédítésről. Édesapámat mégiscsak elvitték a vasútállomásról, onnan, ahol dolgozott. Gorondig meg sem álltak, tovább Beregszászba, ott az adóhivatal épületébe zárták, majd innen Munkácsra, szintén Szolyvára és tovább...

---

[62] *Élő történelem* ., 40-42.
[63] *Élő történelem* ., 56. p.

BAGU GÉZA

(Bátyú, 1989)[64]

...Szolyváról kegyetlen viszonyok között kerültünk egész Voronyezsbe. Odáig az utazásunk 21 napig tartott. A vagonok ablakán csak szögesdrót volt, és nagyon fáztunk, éheztünk... Innen is tovább vittek Nevianszkba, ahová 1945. január 7-én érkeztünk. Szekerekre rakták a lágerben azokat, akik már lábra sem tudtak állni és összeestek, elterültek a havon. Régi, rossz faházakból állott a láger. Ugyanaz a magas kerítés, szögesdrót, őrök. A ruhánkat elvették. Benn a helyiségben egymás fölé emelve, illetve rakva, gyalulatlan deszkából ágyak. Fejpárnánk tégla vagy egy darabka fa.

1944-1945 telén a nagy hidegben fákat kellett kivágni a még szükséges építkezéshez. A napi eledel egy fél liternyi zsírtalan kotyvalék, hozzá darabka kenyeret meg egy kis kását adtak. Az őrök, katonák krumplit sütöttek maguknak s a héját szétdobálták a foglyok pedig felkapkodták pótlásként, így szórakoztak és nevettek a fogságban élő embereken.

A halottaknak nem lehetett sírt ásni a 40 fokos hidegben, elkezdték a katonák robbantani a földet egy közös sírnak, oda dobálták bele az embereket, csak egy kis földréteg takarta őket. Visszaemlékezve egy német katonára, aki szintén ott raboskodott, a betegeknek fenyőfa tűlevelét összevágatta és teát főzetett belőle. Ezt kellett inniok.

Mire kitavaszodott az 1100 embertömegből már csak 650 maradt. A lágerparancsnok egy román ember volt, aki gyűlölte a magyarokat. Kárpátaljaiakat is kineveztek lágerparancsnoknak, ezek beszéltek oroszul. A nevianszki lágerben orosz rabok is voltak, őket szintén, mint bennünket, otthonról hurcolták el (malenykij robotra) kevés időre.

Válogatták a munkásokat és osztályozták: első, második, aszerint nehezebb munkára osztották be a bányába. A második csoportot a barakkok megépítéséhez. A lázas és nagyon legyengült embereket kezelték, ápolták. **Tóth József** volt az utolsó halott, Bátyúból. *Névsorolvasás egyszer sem hangzott el,* csak létszám, s ezért nem tudhattuk meg, aki meghalt már.

1945 augusztusában elindították az első csoportot vonaton (úgynevezett OKAS), amelyben csak hárman jöttünk hazafelé: **Demjén Vilmos, Sütő Miklós** és jómagam...

---

[64] *Élő történelem*., 56-57. p.

BELÁNSZKY DEZSŐ

(Mezővári, 1990)[65]

...19 éves voltam 1944. november 18-án, amikor kiadták a parancsot, hogy minden magyar ajkú férfi 18-tól 50 évesig jelentkezzen Beregszászban, ahonnan már visszatérés nem volt. Mint egy csordát, úgy hajtottak bennünket egy másik épületbe, ahol átvirrasztottuk az éjszakát, és másnap reggel több ezer társammal kísértek az orosz katonák Munkácson keresztül a szolyvai laktanyába, amely akkor már mint *„gyűjtőláger"* szerepelt.

Ott-tartózkodásom idején kb. 13000 embert gyűjtöttek össze. Minden nap innét meneteket indítottak útnak munkára, kit hova... Jómagam addig még katonai szolgálatot nem teljesítettem, de ott az már nem számított, hogy az illető személy katonafogoly-e vagy 3 napi munkára elhurcolt civil.

Szolyváról a 45-től 50 éves korú férfiakat egy hónap múltán hazaengedték, no meg azokat, akik már teljesen legyengültek, illetve a további viszontagságokat nem bírták volna ki. Sorstársaimmal ott maradtunk Szolyván, naponta az orosz katonák és cigány nemzetiségű fegyveres kísérőink fáért a *Liza* nevű hegyre tereltek bennünket, úgy bántak velünk, mint az állatokkal. Különben a lágerben naponta 20-22 főre egy darab kenyér jutott. Az emberek hullottak mint a legyek, a halottakat szekérrel hordták ki a tömegsírba. Azonban sokan beleestek a latrinába, ott lelték halálukat.

1945. február 12-én 750 embert sorakoztattak fel és indítottak útnak. Tizenkét napi gyaloglás, éhezés és szomjazás után megérkeztünk Szánok nevű lengyel városba. Március 18-ig embertelen körülmények között éltünk. Aztán marhavagonokban elszállítottak bennünket a vorosilovgrádi területi Karakas város melletti lágerbe, ahol egy szétrombolt bányatelepen dolgoztunk. Köztünk francia, német, lengyel, olasz, román, cseh és szlovák hadifoglyok is voltak. Mezőváriból 15-en kerültünk ide, végül heten maradtunk: **Belánszky Gusztáv, Jakab Endre, Jakab Sándor, Kovács Gusztáv, Loncsák Béla, Erdei Gyula és jómagam.**

A druzskovkai lágerből egy vasgyárba jártam dolgozni, többek között egy nagy kovácsműhelybe. Druzskovkán egyedül dolgoztam németek között, és 1946 júniusában gyalog elhajtottak a Kramatorszki 2-es lágerbe, ahol szintén csak németek és magyarok voltunk. A kramatorszki lágerben nem tettek különbséget német ezredes, gestapó tagja vagy köztem, mindnyájan hadifoglyok voltunk. Itt is a vasgyárban dolgoztam 1947. március 25-ig, és innen Szlávjanszkba vittek.

[65] *Élő történelem .,* 57. p.

A szlávjanszki lágerben csak magyar és japán hadifoglyok voltak, dolgoztam a ceruza- és a szódabikarbónagyárban.

Mindig ügyeltem, hogy ne gyengüljek le, hogy bírjak dolgozni, mert az élniakarás hajtott bennünket. Április 1-jén megalakult az a brigád, melybe én is tartoztam, 16-an voltunk, de június 20-ra csak 4-en maradtunk meg, a többi elhalt. Június 20-án kerültünk Kramatorszkba azzal, hogy onnan engednek haza, úgy is lett volna, mert július 7-én elkezdték olvasni a névsort, és ezeknek azonnal ki kellett menni a lágerkapun. Mikor **Jakab Endre** nevét is említették, akkor már kezdtem bízni, hogy én is hazakerülök, t.i. addig a szüleim azt sem tudták, élek-e vagy halok.

De korai volt a bizakodás, mert **Jakab Endre** után csak vagy tizet olvastak fel, és utána bezárták a kaput, hiába kérdeztem az orosz tisztet, én mikor megyek haza, azt felelte, *szkoro (hamarosan)*, és ez a *szkoro* nekem három év lett. El lehet képzelni, mit éreztem ekkor, hisz már csak ketten maradtunk a bátyámmal (**Belánszky Gusztáv**) Váriból. Innen aztán Sztálinóba vittek bennünket, a 13. sz. lágerbe, ahol az állomás épületét kellett építeni. Kramatorszkból előzőleg idehoztak 150 embert, szintén „haza", de amikor megláttam őket, nagyon elszörnyedtem, mert lejárva, lerongyolódva voltak.

Itt román komandó volt, mivel ők voltak többségben, mi magyarok kevesen voltunk, és így „gyarapíthattam" nyelvtudásomat németül, oroszul és románul.

Ekkor már tudtam, hogy Kárpát-Ukrajnához tartozom, de hogy miért vagyok hadifogoly, ha szovjet állampolgár vagyok, amikor sem katona nem voltam, sem semmilyen bűnt nem követtem el. Egyedüli bűnöm csak az volt, hogy magyar voltam, és ezért „3 napi munkára" hajtottak el.

1947. szeptember 15-én bejött a lágerbe a munkába kivonulás előtt egy politikai tiszt, és én előadtam neki mindezt. A politikai tiszt azt mondta nekem, hogy írjak jelentést, de hogyan írjak, kérdeztem, amikor azonnal munkára kell menni. Erre a tiszt odahívatta a lágerparancsnokot, s megparancsolta, hogy én ne menjek munkára.

Ebben a lágerben négyen voltunk kárpátaljaiak: **Belánszky Dezső** (Vári), **Belánszky Gusztáv** (Vári), **Biró Lajos** (Badaló), **Cseh Gyula** (Beregardó). Amikor a társaim kimentek dolgozni, majdnem sírva kértek, ki ne hagyjam őket a jelentésből. De mivel az írószerszám és a papír nagyon hiányzott, így csak délre tudtam megírni a jelentést, de akkor már a tiszt nem volt a lágerben. Délután 3 óra tájt bejött egy másik tiszt, és én megmutattam neki a jelentést, ő elolvasta és azt mondta, *„én neked megcsinálom"*.

Ezután 3 nap múlva hivatott a lágerparancsnok és megígérte, még jön 8 ember és szeptember 22-én mehetünk haza. Elképzelhető, hogy nem hittem már, de 23-án reggel együtt voltunk mind a 12-en kárpátaljaiak. Megkaptuk az élelmet 5 napra: 3 kg kenyeret, halkonzervet, 5 dkg cukrot, ezt már Kijevig megettük, onnan éhen jöttünk hazáig. Szeptember 28-án már csak ketten érkeztünk meg Váriba: *a bátyám és én...*

HORVÁTH LÁSZLÓ

(Bene, 1991)[66]

...Jó négy évtizede már, hogy a benei zsidó temető zugában minden halottak napján sötétedés után kigyúlt néhány árva gyertya. Nemcsak a gyertyagyújtó személye volt ismeretlen, de titokzatos legendák keringtek a két jeltelen sírról, azok lakóiról is. Csak suttogva adták tovább a nemzedékek, tabu volt a múltban ez a téma, csak a közelmúltban derült fény a sírok titkaira. Mi is történt valóban?

1944 decemberében 75 hadifoglyot, volt magyar honvédet hajtottak be a volt uradalmi istállóba. A Csap körüli harcokban estek fogságba. A fronton lerongyolódott, kiéhezett, elcsigázott foglyok a félig felrobbantott Borzsa-híd helyreállításán dolgoztak hóban-fagyban, esőben-sárban. A híd környékén elhelyezett háborús aknákat is ők keresték hosszú rúddal szurkálva, hason fekve maguk előtt a fagyos, latyakos földet. A munkáltatók a legkevesebbet sem törődtek a foglyok étkeztetésével, ruháztatásával. Talán itt pusztult volna el javarészük, ha nem a falu övéit siratógyászoló asszonyaink összefogása, akik saját „három napi munkára" elhurcolt, a lágerekben talán már elpusztult gyermekeiket, testvéreiket látták ezekben a szerencsétlen emberroncsokban. Eleinte titokban, majd nyíltan gyűjtötték az ennivalót, főztek, igyekeztek talpraállítani a legyengült foglyokat, bekötözni, gyógyítani a sebesülteket.

A jeltelen sírral kapcsolatos tragédia 1944 szilveszterének éjszakáján következett be. Két elkeseredett fogoly**, Gösi György** és **Sipiczki Pál,** megelégelve a fagyos, tetves lövészárkot, majd az embertelen rabság kínjait, szenvedéseit, szökést kísérelt meg. Sajnos, sikertelenül. Elfogták őket, majd a dühödt, örök részeg, duhaj buzgalommal olyannyira összeszurkálták a vasvillával, hogy egyik szerencsétlen négy, a másik hat napi agonizálás után az istállóban meghalt.

[66] *Élő történelem.,* 60-62. p.

A kegyetlen hóhérok azt sem engedték meg, hogy a falu népe eltemesse a mártírokat keresztény szertartás szerint. Az őrök húzták ki, lopva, a kertek végén a havon, a közeli zsidó temetőbe. Ott hantolták el őket, koporsó nélkül, maréknyi szalmán, havas, vizes sírgödörbe, fejfa, kereszt nélkül.

A szomszédságban élt annak idején **Galambos József** római katolikus plébános, aki ifjú, talán még gyerek segítőtársával, **Holozsai Józseffel** megszerezte a foglyok adatait. A plébános, később kormányzó vikárius, a GULÁG-ot is megjárta, tevékenyen részt vett a foglyok segélyezésében. Hálás hívei most emléktáblát állítottak tiszteletére. A foglyok névsorát **Holozsai József** őrizte 47 éven át, majd elküldte azt az illetékes anyaországi szervekhez.

Végül november 3-án sor került arra a gyászünnepre, amelyen felavatták a két mártír síremlékét. Az ünnepségre megérkeztek az áldozatok hozzátartozói, akik oly sokáig vártak arra, hogy rátaláljanak szeretteik sírjára. Nem jeltelen már a két sír sem, a síremléket a KMKSZ, a római katolikus és a református egyház, valamint a tanács emeltette a fent említett **Holozsai József** vezetésével.

A zsidó temető szélén a két mártír honvéd tragédiáját, lágerek jeltelen tömegsírjaiban nyugvó szeretteink meghurcoltatását gyászolva szeretnénk végre remélni, hogy sok vihart megért, szétdarabolt népünk elkerüli az újabb tragédiákat. Szeretnénk egy emberibb világ részesei lenni, amelyért annyit szenvedtünk, oly sok jelölt és jeltelen sírral adóztunk.

KERÉNYI GYULA

(Beregszász, 1991)[67]

...A papok, bármilyen felekezethez tartoztak, mindig csak a szépre, a jóra tanították, tiszta erkölcsre, felebaráti szeretetre oktatták híveiket, valamennyien távol álltak bármiféle politikai mozgalomtól. 1944-ben nem hagyták el híveiket, amíg lehetett, folytatták papi hivatásukat. Megértésre, türelemre buzdították a templomba járókat. Lojális magatartásuk ellenére többségük a sztálini börtönökbe került, közülük sajnos vajmi kevesen kerültek haza.

Az embergyűlölő politika első áldozata Beregszászon a köztiszteletben álló, nagy tudású **Hirsch Sámuel** *főrabbi* volt, akit a beregszászi zsidók ezreivel együtt a fasiszták hurcoltak el a hitlerizmus haláltáboraiba.

[67] *Élő történelem.,* 62-63. p.

Dr. Pásztor Ferenc prelátus nagy szeretetnek örvendő lelkésze volt a beregszászi római katolikus egyházközségnek. Miséin, prédikációiban a békéért imádkozott, hitet és reményt öntött azokba, akiknek hozzátartozóit 1944 tragikus novemberében elhurcolták a *„háromnapos malenykij robotra”*.

Szomorú sorsát ő sem kerülte el, hamis vádakkal különleges bíróság elé állították, hosszú börtönbüntetésre ítélték. Az idős lelkész nem élte túl a súlyos megpróbáltatásokat. Tavaly (1990-ben) rehabilitálták hivatalosan.

Ortutay Jenő nagyrabecsült és szeretett főpapja volt a görög katolikus egyházközségnek. Akárcsak a nemrég elhunyt **Bendász István** kanonok. Az utóbbi szerencsére hazakerült sokévi rabság után a sztálini munkatáborokból, papi hivatását azonban hazaérkezése után sem gyakorolhatta, legfeljebb legközelebbi hozzátartozói, barátai körében. Megírta megpróbáltatásait. Magyarországon is megjelent könyve, amelyből sajnos nagyon kevés példányt kaptunk eddig, kézről kézre jár városunkban. Boldog volt, amikor Beregszászon megnyílt, ha csak ideiglenes jelleggel is, az a terem, ahol a görög katolikusok vasárnaponként istentiszteletet tarthattak, és ahol már ő is misézhetett. Innen kísértük utolsó útjára.

Köztiszteletben álló lelkipásztora volt a református egyházközségnek **Szutor Jenő**. Elévülhetetlen érdemei voltak a református templom leégett tornyának helyreállításában, az új harang beszerzésében és felszerelésében.

Hirsch Sámuel főrabbi, **dr. Pásztor Ferenc, Ortutay Jenő**, **Szutor Jenő** hitükért szenvedtek mártírhalált.

VADNAY ANDRÁS

(Beregszász, 1989)[68]

...Magyar katonaként az amerikaiak fogságába kerültem, 1945 karácsonyán hazajöttem. Ekkor tudom meg, hogy nincs többé édesapám, sokezer sorstársával együtt elhurcolták Szolyvára. Jómagam a beregszászi leltározó hivatalban helyezkedtem el. 1947 szeptemberében egy 5 perces beszélgetésre visz el a politikai rendőrség. Az 5 percből 8 év lett, mert az ungvári területi bíróság 54/X. sz. paragrafus értelmében szovjetellenes propagandáért 8 évre, 5 év száműzetésre és 5 év jogvesztésre ítélt el.

Valóságos bűnöm ragaszkodó magyarságom, s ki mertem mondani az igazat, amit aztán jóval később 40 év elteltével Gorbacsov is igazolt.

[68] *Élő történelem .,* 63. p.

Büntetésem letöltését Nyugat-Szibériában kezdtem el és a Komiföldön fejeztem be. Megtanítottak dolgozni úgyannyira, hogy tervteljesítés munkatöbblettel 1954 végén szabadultam...

BORBÉLY A. F.

(Akkori lakhely: Beregszász, adatközlés: 1997.) [69]

Nagybátyám az 1907-es születésű **Gál Ferenc** a lágerből visszatértek elbeszélései szerint Szolyván halt meg.

ISTVÁNFFI ERZSÉBET

(Született: 1927. Akkori lakhely, Beregszász, 2003) [70]

SZOMORÚ ERZSÉBET-NAP

1944 októbere nem sokban különbözött más októberi hónapoktól, legfeljebb annyiban, hogy végre elhallgattak a fegyverropogások, nem cirkáltak bombázó repülőgépek a város felett, nem szóltak a szirénák és nem kellett fejvesztetten rohanni mindent félretéve az óvóhelyre.

Anyuka nem igen törődött már semmivel, de néha mégis megkérdezte, mi van **Istvánnal**, miért nem jön **Tüske, Béla, Karcsi, Zoli**? De egyelőre nem tudtunk róluk semmit.

A családokban, akik még együtt maradtak, szeretetteljes, békés hangulat uralkodott. Örültek egymásnak, és reménnyel teli néztek a tavasz elébe, hogy a háború okozta hiányokat: leszakadt villanyvezetékeket, megrongált épületeket, betört ablakokat rendbeszedjék. A tavaszi szántás-vetés volt a téma, hogy a vérrel áztatott, vállain súlyos terhet cipelő anyaföld, most újra azt a célt szolgálja, amire hivatott. A béke szent ügyét, fogadja magába az új élet magját, szökkenjen csírába, hogy táplálékot nyújtson az oly sokat nélkülöző, éhező népnek. Mindenki szorgoskodott, tele reménnyel, ábrándokkal egy szebb, egy jobb élet reményében.

De más az ábránd és más a valóság. Nagyon hamar ráébredtünk arra, hogy a fegyverropogás megszűnése még nem tett pontot a háború okozta felfordulás végére. Az üzletekben jóformán semmi nem volt, de ha még-

[69] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 49.p.

[70] Forrás: ISTVÁNFFI ERZSÉBET: *Visszapillantó*. (Vázlatrajzok szénceruzával). KMK, 122. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.29-35.p.

is akadt néha valami, óriási sorokat kellett végigállni, de a sorállás sem volt garancia arra, hogy kenyérrel, szappannal vagy egyéb szükséges holmival gyarapodik a háztartás.

És ahogy az őszi idő vált egyre borúsabbá, úgy tömörültek egyre jobban az emberek feje felett a gond sötét fellegei. A kenyér, ha mégis hozzá lehetett jutni, nem volt más, mint egy tégla formájú sáros massza. Később: alakjához méltóan meg is kapta a *"téglakenyér"* elnevezést. Szalmatörektől, egér, patkány ürüléktől, kanóc daraboktól, szegtől a patkó darabig, mindent lehetett találni benne. A színe sötét feketekávé színű volt. Az íze: förtelmes. De mivel nem volt más, az emberek örültek, ha kaptak.

Hajnali 4-5 óra körül már kettes, hármas sorokban álltak az emberek és várakoztak, mikor jön a kenyeres autó? Olykor komorak voltak, ha borús volt az idő, de ha szép derűs volt, olyan kedélyesen diskuráltak, mintha egy nagylétszámú turistacsoport várakozna a vezetőre, akinek irányításával egy ismeretlen, új világba fognak bepottyanni. De nagyon hamar visszatértek a valóságba. Az autó megérkezett, és a még percekkel ezelőtti kedélyesen beszélgető emberekből vad, harcias, zsákmányát féltő, egyik-másikból bősz állattá vált haramiák lettek. Egy cél vezette valamennyit: megszerezni az amúgy is éhes családnak, legalább az aznapra való kenyeret. Ilyenkor nem volt sem testvér, sem barát, beteg vagy nyomorék. Az állat is eltaposса a gyengébbet. Harcoltak a kenyérért, azért az undorító nyers masszáért, ami ha összenyomódott, remekül formálható gyurmává változott, de egyben elvesztette a célt, amire hivatott: nem lehetett így megenni. Az egészségeseknek, fiataloknak meg se kottyant, ha ezzel a téglaalakúra formált sárral megtömték a bendőjüket. De ha gyomorbeteg is megkísérelte, hogy egyen belőle: az kész öngyilkosságot követett el.

Azonkívül, hogy testileg, lelkileg kikészítette az embert ez a sorbanállás, annak a veszélynek is ki volt téve, hogy keserűségében elszólja magát, olyasmit mond, amit aztán államellenes tevékenységként kezel majd a Beszpeka. A pesszimisták zúgolódtak, felhergelve önmagukat és bujtogatták a megértőbbeket. Lázítani a hódítók, a rendszer ellen. Hangosak és nagyszájúak voltak, de a legkisebb felelősségre vonás esetén mellüket verve bizonygatták: én nem, én nem! Az optimisták reménykedtek. Nyugtatgatták a lázongókat, próbálták belátásra bírni őket, megértetni velük, hogy háború után ez mindig így van. Idő kell, hogy helyreálljon a rend, és meginduljon az élet rendes kerékvágása.

Nők, férfiak igyekeztek munkába állni; eredménytelenül. A napok múltak, októbert november követte, az idő és a helyzet egyre zordabb, kilátástalanabb lett. Közeledett az Erzsébet! Hová lettetek szép Erzsébet napok? Nincs virágözön, köszöntés, látogatás, öröm. Csak üresség van és aggodalom: hogyan tovább? Én még megkaptam az egyetlen szegfűcsokrot Tüskétől. Égő piros, gyönyörű virágok! Nem tudom, hogy csinálta, hiszen ő már akkor elhagyta Beregszászt. Menekült mindenki, aki csak tudott. A hó csendesen szitált, megjött a hideg is, legalább az időjárás nem hagyta cserben az Erzsébeteket.

A férfiakról nem jött semmi hír, és Zoli sem jelentkezett. Mária egyre jobban aggódott Zoli miatt. Nem hagyott nyugodni bennünket az utolsó találkozás, amikor Zoli hazaigyekezett a háború utolsó napjaiban. Akármennyire is szerette Máriát, a szülei miatt is aggódott, különösen az édesanyja miatt, aki súlyos szívbeteg volt, és a legkisebb izgalom is végzetes lehetett a számára.

Amikor az állomáson Zoli vonatjára vártunk, valami megmagyarázhatatlan félelem lett rajtunk úrrá. Zoli örökös jó kedve is ki tudja, hová tűnt? Csak álltunk bambán egymás mellett és semmi, de semmi értelmes dolog nem jutott az eszünkbe. Megérzés? Amikor végre befutott a vonat, ami Bustyaházára vitte Zolit, a rejtett könnyek előtörtek, zokogtunk megállíthatatlanul. Hiábavaló volt Zoli vigasztalása, a búcsúnál úgy szorítottuk magunkhoz, mint akik soha többé nem fognak találkozni. Öleltük, csókoltuk, és Zolira is ráragadt a mi rossz hangulatunk, bár egyre vigasztalt: ne sírjatok, hamarosan jelentkezem. Jövök, amint lehet. Az utat is végigbőgtük, és magunk sem értettük, mi az oka ennek a nagy keserűségnek? Hiszen a háborúnak vége, most már csak jobb lesz mindig. Jobb kell, hogy legyen!

Zoliékhoz szintén belakoltattak egy szovjet századost. Ez sok más családnál is így volt: nálunk is. Megfigyelés alatt tartva a család férfi tagjait. **Sztyopa, a százados** hamar rájött, hogy **Czillerék** rendes, becsületes emberek, és Mariska néni főztje a legtávolabbi útról is hazacsalogatta. Elégedett volt sorsával, hogy idekerült, tisztességes emberek közé, tiszta, meleg szobában alhatott, és teljes mértékben családtagnak tekinthette magát közöttük, mert emberszámba vették.

Zoli úgy gondolta, megcsendesedett a helyzet, bejelentette az édesanyjának, hogy elmegy három napra, és meglátogatja a menyasszonyát: Máriát. Sztyopát valósággal felvillanyozta a bejelentés, de Mariska néni hallani sem akart róla. Kérlelni kezdte.

– Te miért nem engedni? Hadd lenni kicsit menyasszonyához. Menni el, menni el, hamar! Nem szabad mondani miért, de menni innen gyorsan! Marisko néni! – kérlelte tört magyarsággal, de meg lehetett érteni. – Zoli menni vissza menyasszonyának, Beregovába. Engedj neki menni. Itt nem kell lenni fiúdnak. Kell menni hamar, lesz neki jó!

De Mariska néni hajthatatlan maradt.

– Nem tudom elengedni, Sztyopa. Ha a fiamnak valami baja esne, én azt nem élném túl. Itt kell maradnia mellettem. Ha majd a dolgok teljesen rendeződnek, akkor mehet. De most nem engedem, majd tavasszal. Igen! Tavasszal már biztosan minden rendben lesz.

Sztyopa megpróbált minden tőle telhetőt. Szelíden átfogta Mariska néni vállait, gyenge erőszakkal magafelé fordította. Kényszerítette, hogy a szemébe nézzen, úgy próbált rá hatni.

– Marisko néni! Legyél jó! Hallgassál engemet! Ott lesz jó Zoli, messze menyasszonynak. Majd tavasszal, április, májusnak, jön vissza tied fia. Engeded neki menni.

Pusztába kiáltott szó volt minden kérés, érvelés. És pár nap múlva *„közhírré tétetett”:* minden épkézláb férfi 18-50-ig, három napra való élelemmel jelentkezzen a városháza, községháza udvarán. Meleg ruhában, erős lábbeliben, legfeljebb egy váltás fehérneművel.

A hó csendesen szállingózott. Általában Erzsébetre leesett mindig az első hó, fehér hótakaróval köszöntve az ünnepelteket. De ez a vasárnap nem az ünnepelés napja volt, hanem a búcsúztatásé. Vitték a férfiakat Beregszászból is, és az Erzsébeteknek is voltak szüleik, testvéreik, udvarlójuk, férjük. Akiket még alig öleltek a hazatérés örömére, és máris újra búcsúztatni kényszerültek.

A fiatalok között voltak, akik félvállról vették a hírt. Mi az a 3 nap? Kell egy kis kikapcsolódás. Önkéntesek is akadtak szép számmal, akiket hajtott a kalandvágy. Gyerekek, akik még nem voltak katonák, és működött a fantáziájuk. Elvágytak az unalmas, egyhangúságból valahová, bárhová, az ismeretlenbe. Szegény **Kovács Pali** is köztük volt.

Az asszonyok mi mást tehettek, mint sírtak. A férfiak, különösen az erős dohányosok: egyik cigarettát szívták a másik után idegességükben. A városháza udvara tele volt ismerősökkel, apák, fiaik, sógorok, szomszédok, jóbarátok. És mindenik arcán a kétségbeesés: vajon hová, merre visznek bennünket?

Böske néni (**Kovács**), könyörögve kérte Pali fiát. – Kisfiam! Ne menj el! Neked nem kell menni! Te még a 18-at nem töltötted be! Ne hagyd itt öreg szüleidet! Egyetlen támaszunk te vagy. Mi lesz velünk nélküled?

– Ugyan már, Édesanyám! Három nap nem a világ. Nem érkezik siránkozni, és én már itthon is leszek.

Szeretettel ölelte magához szipogó édesanyját, akivel talán elhitette, amit ő maga is hitt, hogy 3 nap az egész és kész. Egészséges, erős, kisportolt, munkabíró! Mi baja lehet? Alig várta, hogy elhangozzon végre a parancsszó: sorakozó! Akkor, talán ha egy vátesz súgja a fülébe a jóslatot, hogy egy hét múlva, még útközben éri a halál, arra is bizonyára fölényesen legyint.

És elindult a vegyes, szedett-vedett csapat. Öregek, fiatalok, sánták, süketek, mindenfélék. Kinél ásó, lapát vagy balta, másoknál egyéb szerszám.

Szolyván volt a gyűjtőtábor. A távolságtól függően ki vonaton, rossz teherautón, gyalog tette meg az utat a gyűjtőtáborig. A vonatban a marhavagonokban össze voltak zsúfolva, mint a heringek. A bedeszkázott ablakréseken és a megrongálódott kocsik oldalán lévő réseken jutottak egy kis levegőhöz. A bűz elviselhetetlen volt az emberi ürüléktől, izzadtságtól. Se élelmet, se vizet nem kaptak útközben, sem meg nem álltak sehol. A vonat csak ment, ment, s mire célba értek, már több halottja volt minden vagonnak. Az őröknek, akik ketten, legfeljebb hárman voltak, nem okozott különösebb gondot, ha valaki kidőlt a sorból. A befutott állomáson várakozó utasok közül vágták be a vagonokba a hiányzó létszámú embereket. A létszám volt a fontos, nem az egyén.

Ettől akarta Sztyopa Zolit megmenteni, de a parancsot nem szeghette meg. A jóakarat meg volt benne, de a szülői féltést nem tilthatta meg.

Itt nem volt orvosi ellenőrzés, alkalmas-e valaki vagy sem? Így érthető, hogy Zoli sem kapott felmentést, annak ellenére, hogy a gyerekkorában elszenvedett baleset következtében a nyakcsigolyája merev volt. Ha a fejét kellett fordítani, fordítani kellett vele az egész törzsét. A mama nem csinált jelenetet a búcsúnál, csak annyit mondott: kisfiam, ha bajod esik, azt én nem élem túl.

Zolit kedden XI. 21-én vitték el, vagonba zárva. A beregszászi állomáson kidobott egy kis cédulát, rajta a Mária címe és néhány szó: *Itt vittek minket keresztül. Szolyvára megyünk, ha tudsz, gyere: Zoli.*

Mária megkapta az üzenetet és másnap reggel korán, mint a többi lány, asszony, jó melegen öltözve, tömött hátizsákkal, szomorú szívvel eredt útnak. Autóstoppal, gyalog, hogy megkeresse Zolit. Az út egyál-

talán nem volt kellemes a nyitott teherautón. Vágta őket a szél, pirosra csípte az arcukat, kezük, lábuk meggémberedett a csupasz deszkapadon. A kocsi rázott, tele volt az út döccenőkkel. Mária nem vette észre, hogy a kis üvegből a rázkódástól mindig feljebb csúszott a dugó, míg egy hatalmas döccenőnél ki is ugrott az üvegből. Nagy baj keletkezett belőle.

Az autó döcögött és a 96%-os szesz szép lassan csöpögött a megdőlt, dugatlan üvegből. A teherautó amire felkérezkedtek: katonai kocsi volt. A két katonának jól jött az a kis pénz, amit a fuvarért reméltek. De mert a megbízhatóság nem állt szilárd alapokon abban az időben, érthető volt, ha az orosz katonák nem bíztak a magyar emberekben. Ez akkor is így lett volna, ha nem hurcolják el a férfiakat, de így a bizalmatlanság megduplázódott. Ezért, ha utas akadt, az egyik katona felült az utasok közé a nyitott autóra, a számukra odakészített szalmára. A másik vezetett.

A katona kézfeje sérült volt. Nem lehetett komoly a seb, a kötésből ítélve, de az átszívódott lé arról árulkodott, hogy a seb: friss eredetű. Mária közvetlen a kabin mögött ült. Ez jó hely volt, mert a lábait fedte a szalma, nem fázott annyira, és a kabin takarása is védte a széltől. A katona a kabinnal párhuzamosan helyezkedett el a szalmában, fejjel a Mária lábainál. Fájós keze pont úgy került, hogy a kicsöpögő szesz, éppen a sebre csöpögött. Az első cseppeknél még nem reagált a katona, de az egyre sokasodó cseppek átnedvesítették a kötést és égetni kezdték a friss sebet. Először csak a fájdalomra figyelt fel, csak azután vette észre a lassú cseppeket a kézfején.

Felugrott, mint egy sebzett vad. Kibiztosította a fegyverét és Máriára szegezte. Balkezével – de közben szemmel tartva Máriát – teljes erővel verni kezdte a kabin tetejét, megállásra kényszerítve a társát. Az meg is állt, és a fellépőről kérdezte: sto szlucsilosz? (mi történt?)

Látva társa dühtől eltorzult arcát, aki a puskatussal verte és ordítva terelte le a megrémült nőket, maga is felkapta az ülésről élesre töltött fegyverét, kibiztosította és a közben ész nélkül menekülő nőkre irányította. Mint farkasokkal körülvett bárányok, úgy bújtak össze szerencsétlen, védtelen nők. Nem értették, miért ordít a katona, aki velük volt, de a hanghordozásból, a dühös arckifejezésből látták, hogy nagy baj van, csak azt nem tudták, hogy mi?

A sofőr újra megkérdezte: mi történt?

Amaz csak mondta a magáét, miközben ádáz tekintettel meredt az asszonyokra. Máriára bökött, aki kétségbeesett, sírásra görbült szájjal állt, remegve a hidegtől, meg a félelemtől.

– *Vöberájte smutki!* (Rakják ki a holmijukat!) Gyorsan! – és a puskatussal sürgette őket, hogy gyorsabban mozogjanak.

Egy szót sem értettek. Végül a katona kirángatta a kezükből a csomagokat, és egymás után borogatta ki a tartalmukat az árokpartra, mit sem törődve azzal, milyen nehezen szedegették össze azt a kis hazait. De a föld szerencsére fagyos volt és kemény, egy kevés kis hó is fedte, így a szétgurult süteménynek, húsnak más baja nem történt, csak újra kellett csomagolni.

És előkerült a minden baj okozója, a kisüveg. A katona úgy fogta meg, olyan óvatosan a két ujja között, mintha vitriolt tartana a kezében. Odadúgta a lány orra alá és úgy ordította.

– *Csto eta takoj? Szkazsij! Csto eta?* (Mi ez? Mondd! Mi ez?)

De Mária szegény csak nézett, hiszen nem értette. Ekkor a katona óvatosan a saját orrához emelte az üveget és félve beleszagolt. A tiszta szesz édes-kesernyés illata felszállt az orrába, a járatokon le a nyelőcsőbe, és már meg is indult a gyomornedvek működése, a Pavlov féle reflex. Ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy megigya azt az egy kortyot, ami még maradt az üvegben. De még mindig nem bízott a szimatában, de most már röhögve nyomta az üveget Mária szájához és kényszerítette, hogy igyon bele. Az erős szesz marta Mária torkát, égette a száját, de menekülésük érdekében mást nem tehetett.

Munkácson túl jártak már, körülbelül félúton. Ezt már megállás nélkül tették meg Szolyváig, mert nem volt több konfliktus.

Zolit teljes apátiában találta. Még az sem vigasztalta meg igazán, hogy láthatta a menyasszonyát. Ez a fiú, aki jó 180 cm magas, 90 kg körüli férfi volt, most egy kétségbeesett kisfiúvá töpörödött össze. Ez a fiú, akivel otthon csak halk hangon beszéltek, csak szeretetet kapott, nem fizikailag, de lelkileg nem bírta elviselni a puskatusos irányítást. Reményt vesztetten búcsúzott Máriától, és alig indultak útnak Szolyváról: hasmenést kapott és útközben meghalt. Három nap. Neki valóban végetért a kényszermunka három nap alatt. Kedden vitték el és csütörtökön délután Mariska néni rosszul lett. Lefektették a heverőre, és orvost akartak hívni. De ő nagyon halkan így szólt.

– Ne sírjatok! Nézzétek, milyen kék a körmöm. Itt a vég! Mondtam nektek, ha Zolikámnak valami baja esik, én belepusztulok. És érzem, hogy a fiamnak baja esett! – Semmit többet nem beszélt. Az orvost mégis kihívatták, de mire megérkezett, Mariska néni lelke már a fiához indult, hogy vele lehessen a nehéz percekben.

Vae victis! Örök törvény: a győztes joga, hogy a legyőzöttekkel állíttassa helyre, amit a háború lerombolt. Sztyopa mély megrendüléssel állt

Mariska néni sírja mellett, és gyűlölte a háborút, és fájlalta tehetetlenségét, hogy nem tehetett többet ezért a kedves családért. Azonnali hatállyal kérte magát a frontra, hiszen Németországban még javában folytak a harcok. Hogy mi lett vele? Ki tudja? Soha többé nem hallottak róla **Czillerék.**

DR. ALMÁSY SÁNDOR

(Beregszász, 1929.9.19.)

Azok a '40-es évek (részlet)

Mátészalka gyászba' van

A Beregszászi Állami Gimnázium elsősorban felső osztályos, 1944 novemberében el nem hurcolt, majd a gimnáziumból eltávolított diákjai 1945 tavaszán megkísérelték folytatni tanulmányaikat ott, ahol voltak, magyar tannyelvű oktatási intézményekben. Szándékosan nem használtam azt a meghatározást, hogy Magyarországon. Ismert, hogy Észak-Erdélyből a szovjet katonai parancsnokság a front átvonulása után eltávolította az újra megjelent román közigazgatást, és Kárpátaljához hasonlóan egy kvázi önálló államalakulat jött létre. Így volt iskolatársaim közül többen Szatmárnémeti és – ez kevésbé ismert – Máramarossziget magyar tannyelvű gimnáziumában sajátították el a következő osztályuk tananyagát egy „rövidített" program keretében. Máramarossziget vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy az ott tanuló **Kerekes Sándor** és **Henter Ervin** (ahogy erről visszaemlékezéseikben beszéltek) a várost Aknaszlatináról egy felrobbantott hídon lefektetett fapallón *„közelítették meg".*

A beregszászi diákok többsége természetesen Magyarországon kísérelte meg folytatni tanulmányait. Egy Beregszászról megjelent könyv foglalkozott ezzel a kérdéssel, és a továbbtanulás majd' kizárólagos helyének a Kisvárdai Gimnáziumot jelölte meg. Itt az igazgatói posztot 1945-ben a Beregszászi Gimnázium volt igazgatója, **Cserepes Gyula** töltötte be. A kérdés összetettebb, mivel - tudtommal - nem csak Kisvárda volt a „célpont". Jelentősnek tekinthető a Sárospatakon, Debrecenben, Miskolcon jelentkező beregszászi diákok száma is. Én 1945 márciusában (Nyugat-Dunántúl még a harctéri események színtere volt) a Nagykállói Szabolcs Vezér Gimnázium Mátészalkára kihelyezett tagozatát választottam.

A határ nyitva volt. Szüleimtől és öcsémtől elbúcsúzva kerékpárra ültem. Egy nagy hátizsákban több váltás fehérneművel és tartalék lábbelivel az első lépésben elkerekeztem Vásárosnaményba, ahol nagynéném

(édesanyám legfiatalabb húga) volt férjnél. Ezen a kerékpártúrán volt egy élményem. A vásárosnaményi Tisza-hidat természetesen felrobbantották a visszavonuló magyar csapatok, így az átkelést egy komp biztosította. Míg a Tisza jobb partján vártunk, a túlsó partról érkező kompon szovjet katonák teheneket szállítottak. Egy néhány tehén *„megbokrosodott”* és a komp egyik oldalára *„vonult át”,* aminek következtében a komp felborult. Akkor láttam először és valószínűleg utoljára teheneket úszni – visszaúszni a Tisza bal partjára. A szovjet kísérőszemélyzet (katonaruhában és fegyverekkel) bármennyire is hihetetlen, de kivergődött a vízből.

A következő nap megérkeztem első szálláshelyemre Mátészalkára. Unokatestvérem, **Kamenicky Marika** még 1943-ban, 18 évesen férjhez ment a beregszászi Magyar Könyvesbolt Mátészalkáról származó tulajdonosához**, N. Józsefhez.** A férjnek érdekes előélete volt. Józsi (10 évvel volt idősebb feleségénél) 1938. november 8-án ott vonult fel szabadcsapatos osztagával Beregszász főterén a visszacsatolási ünnepen. Feltételezhetően már kevesen emlékeznek a szabadcsapatok indulójára: *„Nádi veréb nem száll fel az égig, az életem így bujdosom végig, akármerre járok, mindig arra várok, mikor fogjuk visszavenni Nagymagyarországot” –*, és a második versszak vége: *„leszünk mi még boldogok is szép Magyarországon”.*

Józsi, általam ismeretlen körülmények között, megúszta a második világháborút, és 1945 januárjában feltűnt Beregszászban, majd, mivel a határ átjárható volt, visszament Mátészalkára. Segítségével helyezkedtem el, mint szobabérlő Erdei bolttulajdonos családi házában. A szomszéd utcában kapott kvártélyt beregszászi gimnáziumi osztálytársam, **Kovács Csaba** (mint már említettem, a későbbiekben ismert földrajztudós).

A mátészalkai kihelyezett tagozaton a tanítás 1945. március végén kezdődött, és mint a megmaradt Tanulmányi Értesítőm igazolja, 1945. augusztus 29-én (bejegyzés a tanév végén), tehát már Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolása után, léphettem a hetedik osztályba.

A hatodik osztályban beregszászi osztálytársaimat üdvözölhettem**. Kovács Csabán** kívül **Tóth Kálmánt, Radács Jenőt, Tóth Zoltánt,** később érkezett **Walla György.** Volt tanáraim közül itt találkoztam **N. Andrással**. Az említettek közül **Tóth Kálmán** magasívű pályát futott be. Mint a nyíregyházi építési vállalat vezérigazgatója, ő vezette az ungvári Zakarpattya szálloda építési műveleteit. **Tóth Zoltánról** annyit tudok, hogy visszatérve Kárpátaljára egy ideig szülőfalujában, a beregszászi járási Hetyenben élt, majd már a szögesdróton keresztül disszidált Magyar-

országra. **Walla György** az egyetlen azok közül, akik az 1943-1944-es tanévben a Beregszászi Gimnázium felső osztályaiban tanultak és jelenleg is Kárpátalján tartózkodnak

Gyakorlatilag 1945 őszéig a határ még nyitva volt. Így a mátészalkai tartózkodásom anyagi feltételeit nagy részben a szüleimtől különböző csatornákon érkező pénzösszegek biztosították. A valuta itt és Kárpátalján is a pengő volt, bár Magyarországon ekkor már forgalomba került a *„Dalnoki pengő*" is. Az infláció 1945 nyarán még tűrhetőnek tűnt, ősszel kezdett elszabadulni a pénz értékvesztése.

Mátészalkán a tantervben szereplő két tantárgy volt problematikus. Két osztálytársam (nevükre emlékszem, de érthető okokból nem kívánom megemlíteni) nem járt hittanórára, és nem vizsgázott hit- és erkölcstanból. A beregszászi gimnáziumi osztálytársam, a cseh nemzetiségű **Riha Jari** – mint erről már írtam – nem volt hajlandó elmondani a magyar *Hiszekegyet*. Jari, mint a cseh nemzetiségűek jelentős része, nem volt istenhívő, és megkísérelte kivonni magát a hittantanításból – felekezeten kívülinek jelentette be magát. A mátészalkai említett osztálytársaim viszont már ideológiai alapon nem voltak hajlandók részt venni a hittanórákon. A másik problematikus tantárgy – ugyancsak ideológiai alapon – a német nyelv volt. Mivel tűrhetően beszéltem németül (a gimnáziumban minden évben jeles volt az osztályzatom), nem csatlakoztam a nyelvet bojkottálók csapatába. A tanári kar a felsősök irányába megnyilvánuló toleranciáját feltételezhetően egyeseknek (így beregszászi tanáromnak, **N. Andrásnak** is) a Horthy- és nyilasrendszerben nem feddhetetlen múltja is motiválta. A hatodik osztályban összességében jól szerepeltem. Jeles osztályzatot öt, míg jó osztályzatot ugyancsak öt tárgyból kaptam, és átléphettem a hetedik osztályba.

1945 nyarán, ha jól emlékszem júniusban, egy Ungvárról irányított felfegyverzett különítmény – ukrán nevén druzsina – elfoglalta Csonka-Bereg falvait. A Zakarpatszka Ukrajina tanácsának feltételezhető jóváhagyásával kísérelte meg kitolni a trianoni határt egészen a Tisza vonaláig. A mátészalkai felsős diákok megkíséreltek egy csapatot létrehozni és felfegyverezni a területfoglaló druzsina kiverésére. Erre nem került sor, mivel a betolakodók felsőbb utasításra visszavonultak. Volt azonban ennek az eseménynek egy helyi érdekessége. A Tarpára bevonuló druzsina különítmény egyik tagja beregszászi gimnáziumi osztálytársam, a helyi szláv dialektust beszélő **Mondy Janika** volt. Másik osztálytársam, a tarpai **Esze Zoli** – mint később elmondta – csodálkozva nézett a terület-

foglalóra. További érdekesség, hogy Janika édesapja beregszászi görög katolikus esperes (az 1939-1944-es években magyar felsőházi tag), mint magyar érzelmű személyiség 25 évet kapott a szovjet hatóságoktól, és csak amnesztiával térhetett vissza Kárpátaljára **Sztálin** halála után.

Mint már említettem, 1945 nyarán a határ még nyitott volt, így mátészalkai tartózkodásom anyagi hátterének biztosítását szüleimtől kaptam. Az ősz folyamán lezárt határ ezt már nem tette lehetővé. Anyagi helyzetemet súlyosbította az ekkor meglódult, majd hiperinflációvá vált pénz romlás. Bizonyos mértékben támaszkodhattam **N. Józsefre,** de ennek is volt határa. Így részben önellátásra kellett berendezkednem.

A gimnázium hetedik osztályos tanulójaként az órák látogatása nem volt kötelező erejűnek tekinthető. Így a hasonló körülmények közé került osztálytársaimmal együtt közvetítő kereskedelmet folytattunk. Felvásároltunk különböző élelmiszereket, és részben helyben Mátészalkán adtuk el az elsősorban Budapestről vonaton – esetenként a vagonok tetején kapaszkodva – érkezőknek. Néha magunk kerestük fel – ugyancsak lehetetlennek tűnő utazási körülmények között – az egyes nagyobb városokat. Én nem, de volt barátom egészen Budapestig jutott el élelmiszerajánlatunkkal. A fizetőeszköz dollár vagy arany volt, mivel a pengőt már legfeljebb zsákban lehetett volna visszahozni.

Természetesen a helyi családi kapcsolatokkal rendelkező diákoknak nem voltak élelmezési problémáik, a falusi környezetben és a kisvárosokban az önellátó termelés biztosította élelmiszerellátásukat. Ismét egy közvetve tudomásomra jutott esetre hivatkozom az önellátás megoldásának lehetőségéről. **Faragó Pista** barátom, mint már említettem, a gimnázium alsó osztályait Sárospatakon végezte el. 1944-ben visszatért az eredeti alma materébe, és magával vitte több beregszászi osztálytársamat is. Köztük volt többek között **Szabó Feri**, aki külsejével kirített közülünk. Egyrészt idősebb volt nálunk, másrész még koránál (19 éves) is idősebbnek tűnt. A sárospataki gimnázium kollégiumában (internátusban) elhelyezkedett alsó osztályos diákok között jelentős volt a környékről érkezők száma, akik rendszeresen kaptak élelmiszert szüleiktől. Feri mint szolgálatot teljesítő nevelőtanár mutatkozott be, és figyelmeztette az alsós diákokat, hogy az internátus hálószobáiban tilos élelmiszert tartani. Ezek után egy lepedőbe összeszedte a szalonnát, kolbászt, túrót, zsírt, a friss kenyeret, és átvállalta a tárolás feladatát. A beszolgáltatóknak minden nap kiadta a fejadagot, felszámolva a tárolási költséget természetben.

Érdekes, de a politikai élet eseményei, emlékezetem szerint, nem érintették többségünket Mátészalkán. Sem az 1945. novemberi képviselőválasztásokon elért kisgazdasiker, sem a földosztás nem hagyott nyomot bennünk – legalább is bennem. A MADISZ kapcsolat abban merült ki, hogy a főutcán lévő klubba jártunk biliárdozni és kártyázni, és különösen **Walla Gyuri** barátom ért el kimagasló (pénzben kifejezhető) sikereket a ferbli kártyajátékban.

1946 telén a helyzetem már tarthatatlanná vált – elsősorban az anyagiak terén. A tanulás, finoman fogalmazva, nem kötött le. Bár a határ már le volt zárva, és a szovjet zöldsapkás határőrök lóháton, kutyával védték a határt, de a szögesdrót még nem volt kiépítve, ezért még folyamatosak voltak a határsértések. A határőrök először lőttek, azután szólítottak fel megadásra. Már nehezen tudnám megmondani, hogy mi késztetett lépésemre, de elhatároztam, hogy visszadisszidálok Beregszászba. Beregsurányig szekérstoppal jutottam el, majd a Csereerdőn keresztül, Macsolát érintve érkeztem meg a szülői házba. Ott, mint már említettem, egy határőrtiszt és családja volt beszállásolva (...)

SZERDAHELYI ENDRE

(Csetfalva, 1924)

(Visszaemlékezését Póda Katalin helyi pedagógus jegyezte le.)

„...Szolyvára elvittek, ott volt egy nagy barakk dróttal be volt körül kerítve, olyan magas, mint a padlás, szúrósdróttal sürven, és akkor az eleséget vittünk magunknak három napra, mondták, hazudtak. És akkor azt mondja, hogy te ebbe az istállóba maradsz, és a katonák átnézték, le kellett tenni a táskánkot, ami volt benne, kiszedték. Na egy kis kenyeret vittem…, egy kis szalonnát meg egy kést, a szalonnát vágni, az ember nem haraphassa a kenyeret, és mikor kivettem a kést, hát enni vittem én a kést, és akkor elkezdte a szívemnek „uuuu mágyár", na én azért nem szeretem én őket a mai napig is, én égetném őket elfele, mint a fát. Én nem bántottam, én háborúba nem voltam, nem lüttem le se az apját, se senkit nem bántottam…, és a tetűt, így lehetett csomójával markolni, ette a bürit az embernek, egész nap nem csináltunk semmit,... nagy sár volt ott kint … Na visszamentem a földre, oda né nem padlós volt, sároson a helyem egy csepet átenyhült, feküdhettem új helyre, na és a sárba, ahon állottam, egész éjszaka nem birok állani, mint a bárány mikor behajtják az épületbe, úgy voltunk csapatba. Mék, hogy feküdt oda. Reggelre osztán egyik-másiknak menni kellett a dógára, nem

engedtek járkálni, ott volt a puskával, kellett nekem kimenni már világos volt, és ahogy megyek kifele, a másik azt mondja, ügyelj már, ne lépj rá, nem tud húzódni, mert meghalt. Reggel már jött oda a kis szekérrel, egy lóval onnan már vittek több halottat, meghalt, és hogy nem volt mit enni, éhezett csak a vizet itta, lázas volt az ember. Hát én is ott voltam, feküdtem feszt, nem tudtak vinni tovább. Üres gyomorral, nem adtak egyebet, csak főzték azt a, volt az a korpa, volt az a lisztnek a korpája. Volt egy nagyon nagy bögre, és abba öntöttek vizet se só, se zsír egy kicsit megengedték, én jobbat adok a kutyámnak, és akinek volt egy konzerves skatulyája enni belőle, avval egyet odaadott, de hát nem ette meg azt senki se. Se só benne, még ha lett volna egy kis só, jobban megette volna, mintha zsíros lett volna, hát nem boldogultunk vele, így hát nem ette meg ez se, az se. Jött az éccaka, jött a nap, sehon semmi, csak beszélgetünk, úgy egyik is lefeküdt a sárba, másik is. Hát mit csináljunk, éhen ott semmi nélkül kénytelen volt, amelyik úgy gyengébb volt, meghalt. Volt egy nagy gödröt kihánytak, jó dél volt és akkor, ahogy aki meghalt volt egy kis szekér nekik, megfogta a két orosz a rongyát is levette tiszta meztelenre, még azt se hagyta rajta. Vitték, arra valami épület volt, fel volt aggatva és belelökték abba a gödörbe, mikor az már teli volt, akkor szépen volt az a szolárka és lelocsolta, rálökött egy gyufát és égetett bennünket el, ennyi volt a koporsó."

MOLNÁR ALBERT

(Csetfalva,1926, visszaemlékezését Póda Katalin helyi pedagógus jegyezte le.)

A legtöbb lágerben dolgoztatták az embereket, és valahol ettől függött az is, hogy mennyi élelmet kaptak: „Nem bántottak, nem ottan nem bántottak bennünk, csak menni kell dolgozni ott megcsináltuk. Mentünk a vasgyárba a romokat pucolni, kellett procent kellett onnen, attól a májsztertől, akinek dolgoztunk, első osztályú munkás volt, másodosztályú munkás volt. És ha megvoltunk, jöttünk a munkából haza, a brigadéros hozta a papírt, amit ott adott a májszter, hogy megvolt, amit kellett nekünk csinálni, akkor arra a napra még kaptunk ráadás 20 deka kenyeret meg 3 kanál evőkását este vacsorára, hazajöttünk megvolt a procent, úgy mondták ott, kellett a procentet adni annak, akinek dolgoztunk ott azon a romos gyártelepen. Tiszta rom volt az a nagy beton vasgyárak, a németek mentek visszafele oszt felrobbasztották, minden össze volt szakadva, tiszta romhalmaz volt."

CSONKA-BEREG ÉS KÖRNYÉKE

FILEP JÁNOS

(Lónya, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, 1989)[71]

...1944. november 27. Csepergős őszi reggelre ébredtünk. Fegyveres orosz katonák egy-egy elöljárósági taggal járnak házról házra, és felszólítják a 18-50 közötti férfiakat, három napi élelemmel, takaróval azonnal jelentkezzenek a községházán. A hír az volt, hogy három napi munkára megyünk romot takarítani Csap községbe. A három napot semmibe vettük, gondoltuk, három hetet is kibírunk. A községben kb. 150 ember volt összegyűjtve, egy ismeretlen katona tolmácsolt. Összeírással, névsorolvasással telt e nap, de onnan már eltávozni nem lehetett, géppisztolyos katonák őrködtek. Ennek ellenére senki se gondolt rosszra. Este aztán sorakozó, és elindult a menet. Az eső esett, a nők a kapuk aljából hangos zokogással búcsúztatták férjüket, fiaikat vagy éppen kedvesüket. Ők talán érezték, amire mi gondolni se mertünk, sőt bizakodás volt bennünk. Hogy a búcsúzás még tragikusabb legyen, felcsendült a nóta: *„Fehéret virágzik, fehéret virágzik az akácfa...”,* mi bohó fiatalok, önfeledten dalolunk, az édesanyák zokognak. Lassan elhagytuk a falut, a sötétség fátylat borít a síró asszonyokra, a szalmatetős házikókra. Mi megyünk, éltet a tudat, hogy rövidesen visszatérünk. Talán senki sem merte azt gondolni, hogy ez az utolsó útja, többé sem szeretteit, sem szülőfaluját nem fogja látni.

Az első megállóhely Bátyú község volt, ahol egy elhagyott és kifosztott kastélyban töltöttük az éjszakát. Reggel, amikor sorakozót vezényeltek, láttuk, hogy itt már mások is vannak, és velünk együtt indították őket is útba. A propaganda tovább működött. Azt mondták, Beregszászra megyünk, ott megkapjuk a dokumentumot, és aztán davaj domu. A menet újra elindult, a vasúti töltésen meneteltünk. Az éjszakát Barkaszó

[71] *Élő történelem .,* 109-111. p

mellett egy elhagyott tanyán töltöttük. Itt már néhányan megszöktek, azaz elbújtak és reggel nem jöttek velünk. Nem vették észre, szerencsénk volt. Mi mentünk tovább. Szökni nem tudtam, mert apám nem engedte, félt, hogy lelőnek. Estére értünk Beregszászra, ahol a megyei adóhivatal épületében helyeztek el bennünket. Térdig jártunk a papírban. Itt már nagyon sok ember volt összegyűjtve. Benzines hordókban főzték a babot, és hozzá fekete kenyeret adtak. Beregszász városában nem sokáig voltunk, talán egy vagy két napig. Egy reggel újra sorakozó, de most már tízesével számoltak az őrök... Késő este megérkeztünk Munkácsra. Itt a téglagyárba zártak bennünket... Másnap reggel újra sorakozó, és irány Szolyva... Ez már szabályos láger volt, többsoros szögesdrót-kerítéssel körülvéve. A sok asszony ott jajgatott a bejárat előtt... Szolyváról rövidesen útnak indítottak... 1944. december 6-án – ahol valamikor Árpád apánk népét bevezette – elhagytuk Magyarországot...

A láger poklait megjárva 1380 nap után hazatértem. Ekkor 1948. június 21-ét írtunk... A községből 168 főt hurcoltak el, ebből 93-an haltak meg...

A kép lehangoló, gyakorlatilag alig akadt porta, ahol ne kellett volna elhunyt hozzátartozót gyászolni. A sebeket az idő begyógyítja, de feledni sohasem lehet. A fogság rémképei még évtizedek múlva is kísértek álmaimban.

NAGYSZŐLŐS ÉS KÖRNYÉKE

BRENNER TIBOR

(Egykori tiszaújlaki lakos. Adatközlés: Ungvár, 1991.)[72]

... Azokhoz a magyar nemzetiségű emberekhez tartozom, akiket 1944. november 23-án elvittek az édesapámmal együtt 3 napi munkára. Édesapám Tiszaújlakon az elemi iskola tanítója, utána igazgatója volt. Se ő, se én soha nem voltunk nemzeti-szocialista pártban. Én 1944-ben a beregszászi gimnázium 8. osztályos tanulója voltam. A községházi felhívás után jelentkeztünk édesapámmal Tiszaújlakon, hiszen azt mondták, hogy a munkácsi repülőtérre visznek, ott fogjuk javítani a megrongált kifutóteret. Mi elhittük, mert minket becsületességre és nem hazugságra neveltek. Tiszaújlakról már fegyveres őrséggel kísértek. Az első nap az éjszakát a munkácsi iskolában töltöttük, másnap elhajtottak Szolyvára. Édesapámat korára (1897-ben született) és betegségére való tekintettel 1945 márciusában hazaengedték. Engem februárban, a legnagyobb télben Szolyváról Sztarij Szamborba hajtottak gyalog. Onnan néhány hét múlva bevagonírozták marhavagonokba, és elszállítottak Sztalinóba (Donyeck). Ott Makajevkán és Gorlovkán voltam lágerben, ahol alumínium edényeket, ekevasat gyártottunk. A lágerben románok voltak a parancsnokaink. Egyszer, amikor nem bírtam felkelni a priccsről, egy román őrmester úgy összerúgdosott, hogy kórházba kerültem, a jobb lábam megfeketedett, le akarták vágni. Engem mindenki diáknak hívott, mert tudták, hogy a gimnáziumból hurcoltak el, ártatlanul. Végül egy német orvos mentett meg, én meg tudtam magamat értetni vele, mert a gimnáziumban a német, latin és olasz nyelvet tanultuk. Neki azt mondtam, hogyha a lábamat levágják, kiugrom az emeletről (ott feküdtem).

1946 november végén jöttem haza. A mi csoportunkat Tiszaújlakra **Illés Zoltán** hozta haza...

[72] *Élő történelem* , 22.

ÖZV.BOLDOG JÁNOSNÉ

(Akkori lakhelye: Tiszaújhely.) [73]

... férjem, **Boldog János** 1909-ben Tiszaújhelyen született, leventeoktató volt, így hazulról kísérték el, helybeli két komisszár, puskával és egy orosz katona. Este 9 órakor jöttek utána, kegyelem nem volt…

Majd 1945. szeptember 10-én kaptam felőle hírt a Nagyszőlősről elhurcolt **Bizinger-lányoktól**, akik ott voltak vele. De ő Horlovkán halt meg…

MEGNEVEZNI MAGÁT NEM KÍVÁNÓ X.Y. TÚLÉLŐ

(Feketeardó–Nagyszőlős, 1989)[74]

...Sejteni lehetett 1944 őszén, hogy valami készülődik a magyarok ellen. Munkácson szélsőséges indulatú nagygyűlést tartottak. Hogy ott mit határoztak ellenünk, mit nem, azt nem lehet tudni, azt kérték-e, hogy telepítsék ki innen a magyarokat vagy mást, de ezután rendszeresen kiabálták az utcán a suhancok: *Magyarok, vissza Ázsiába!* A szovjet katonaságnak azonban más gondja is volt akkor, semmint a helyi ellentétekkel foglalkozni. Viszont azt mondták, *vigyétek el a magyarokat munkára!*

Kidobolták, hogy húszéves kortól (egyes helyeken tizennyolc éves kortól) ötvenéves korig mindenki jelentkezzen háromnapi eleséggel munkára. A szász falvakban is kidobolták ugyanezt, nemcsak a magyar falvakban. A szófogadó magyarok becsületesen jelentkeztek. Háromnapi munkával még az is készségesen akart szolgálni, akit előbb, kilenc gyermekére való tekintettel vagy másért, fölmentettek a katonai szolgálat alól. Nekem a szőlősi vármegyeházán kellett jelentkeznem. Ott a bíró fölolvasta a névsort, senki sem hiányzott. Szőlősről csak a magyarokat vitték el. Máshonnan a szlovák és román nemzetiségűeket is. Az, hogy ez az egybeterelés nem a szovjet hadsereg kezdeményezése volt, abból is kiderült, hogy kezdetben nem katonák, hanem az úgynevezett nemzetőrség – nem magyar nemzetiségű civilek – kísértek bennünket. Gyalog mentünk, első nap Tiszaújlakig, majd Tiszaújlakról Beregszászig. Ott vett át bennünket a szovjet hadsereg. Innen Munkácsra hajtottak minket, Munkácsról meg Szolyvára. Szolyván bevittek bennünket a hadifogolylágerbe. Megfürdettek és a barakkok padlásaira parancsoltak.

[73] *Sötét napok jöttek...* 116-117.p.
[74] *Élő történelem.,* 64-66. p.

November végén indultunk, december elején érkeztünk Szolyvára, a hidegtől, a gyaloglástól igen sokan legyengültek közülünk. A fürdő után a dermesztő padláson rengetegen megbetegedtek. Két-három nap múlva azokat, akik talpon tudtak maradni, ezres csoportokba osztották és elindították Felsőverecke felé...

Novij Szamborban bevagoníroztak bennünket. Utazásunk alatt a halottakat nem volt hová tenni. Ott hagyták közöttünk... Amikor 21 napi utazás után megérkeztünk, a helybélieket kérdeztük, hol vagyunk. – Turánban – mondták. De én ilyen nevű települést azóta sem hallottam. Letagadták volna az igazat? Amikor az agyhártyagyulladás megtizedelte sorainkat, aki életben maradt, azt a tábor orvosának a jelenlétében kategóriákba osztották. Megnézték, ki milyen erős. Méghozzá úgy nézték meg, mint a marhavásárokon a marhákat. A farcsontjára voltak kíváncsiak a raboknak. Ha elég *„húsosnak"* találták, az első kategóriába sorolták. Nekem szerencsém volt, az első kategóriába kerültem... Huszonnégy napot kellett nekünk, kategóriába osztott raboknak karanténban töltenünk, de mire letelt a 21 nap, a rossz szervezés, a sok betegség következtében nem volt ember, aki dolgozni tudott volna

Bennünket, az első brigádot elvittek akkor tömegsírt ásni. Nem volt könnyű munka ez a fagyott talajban, az Érces-Urál északi részén. Tüzet rakattuk, a tűzben vasrudakat izzítottak, azokkal lyukakat fúrtak a fagyos talajba. A lyukakba robbanószert tettek, és úgy robbantották ki a földet. De így sem volt elég a nagy sír a sok halottnak. Éjszaka teherautóra rakatták a halottakat, de előzőleg parancsba adták, hogy csákánnyal csapjuk le a halottaknak a haláltusában görcsbe merevedett, kiálló tagjait, hogy több férhessen belőlük a tömegsírba.

Ötvenen maradtunk. Dolgozni már mi sem nagyon bírtunk. Vécét, konyhát, fürdőt csináltattak velünk. Elbontották a láger kerítését, hogy hozzákeríthessünk még három barakkot a szomszédból a mi lágerünkhöz. Megdöbbenve láttuk, hogy a hozzánk került barakkokban román asszonyok, lányok voltak.

...Amikor vége lett a háborúnak, útnak indítottak minket Szeged felé. Onnan Máramarosszigetre érkeztünk, majd Királyházára. Végre haza, Feketeardóra. A sok ezerből harmincegynéhányan érkeztünk meg azok közül, akik útnak indultunk.

Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig,

noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbe, még egy kecském se maradt, kuláklágerbe vittek. **Sztálin** halála után szabadultam csak ki onnét...

ARY JÓZSEF

(Tiszapéterfalva, 1990)[75]

...1944. november 18-án dobszó kavarta fel községünket. Elindultunk háromnapi munkára. Valakinek nem három nap, három év, hanem egy öröklét lett. De ebbe bele kellett nyugodnunk. Félre voltunk vezetve. Ha minket annak idején elindítanak úgy, hogy több hetes, hónapos, vagy éves munkára megyünk, akkor nem úgy készülünk fel. Elindultunk és mint valami vadállatokat, úgy kísértek végig. Mindenütt puskatussal, szuronnyal körülvéve. Az irány Beregszász, Szolyva. Meg se melegedtünk ottan, már a legelső halottunk egy diák volt. Akkor utána minden nap újabb és újabb betegek lettek, akik már sohasem álltak talpra. Volt egy olyan ember, akinek teljesen eleven sebesre ette a bőrét a tetű. Szkotárszkán a legnagyobb hidat mi építettük. Amikor a hidat befejeztük, elindultunk gyalog Sztarij Szamborba.

...Volt olyan egyén, aki mikor beértünk a barakkba, rádobta magát a priccsre, és örökre ott maradt. Szekérszámra hordták a halottakat. Keresztül-kasul rakták, úgy vitték mint a telizsákot. Nem is temették, volt egy nagy gödör, csak kihordták, nem győzték temetni se. Majd tavasszal, amikor engedett a fagy, akkor bontották a hullákat. A bátyám például: a ruháját elégették és egy 4x4 fűtetlen, lebetonozott szobában kivilágos reggelig anyaszült meztelen volt. Úgyhogy ő is odamaradt. Ilyen embertelen körülmények között voltunk. Utána Lembergben tűrhető volt a sorsunk, de ott is volt egy nagy hiba, mert volt egy zsidó kapitány, aki romlott, szinte oszlásnak induló halat adott nekünk enni. Majd mikor kijöttek felülvizsgálni, akkor azonnal leváltották őt, többet sose láttuk. Utána már normális körülmények között voltunk a lágerben.

[75] *Élő történelem*. 66-67. p.

SÁNTA MENYHÉRT

(Nevetlenfalu, 1989)[76]

...Jelentkezésünk alkalmával másnap felsorakoztattak négysoros menetoszlopba, és fegyveres katonák kíséretében elindultunk Beregszász irányában. Ott aludtunk és másnap elgyalogoltunk Munkácsra. Ott beszorítottak bennünket a téglagyárba. Az ügyesebbek meglógtak, azok helyett a kísérők fogdostak útközben embereket és bekényszerítették a menetoszlopba, mert a katonák rendtudók voltak, és hiánytalanul adtak át bennünket. Az átadás Szolyván történt.

Itt egyszer adtak enni vagy két deci levest, de a láger parancsnoka az ott állt egy bottal, soknak még azt a kis löttyöt is kiverte a tálkájából. Az emberek éhesek és türelmetlenek voltak,

Az öcsém a láger területén, a kertben talált pár sárgarépát, burgonyát, és azt rágcsáltuk.

Szolyváról elindulásunk előtt kaptunk egy evőkanál száraz borsót és egy nyelés cukrot meg egy kenyeret 6 embernek 6 napra. Ez volt az útravalónk, amit szemenként rágcsáltunk. Említést teszek **Kosztya Endréről**, akivel a láger előtt együtt dolgoztunk Királyházán a vasútnál, már csak az én segítségemmel vonszolta be magát Turkába, ott lemaradt tőlem, sajnos többet nem is láttam.

Turkából nem tudom, hány napot gyalogoltunk, Szamborig. Ez szintén gyűjtőhely volt. Ott ismét összetalálkoztam **(Sánta) Ferenc öccsémmel,** aki önkéntesként jelentkezett a cseh légióba **Szabó Lacival** együtt.

December közepe táján bevagonírozták bennünket. A karácsonyt is itt töltöttük, énekeltünk, habár nem sok erőnk volt. Jóba lettem az egyik katonával, aki vigyázott ránk, adtam neki egy zsebtükröt, és ezért ha krumplipucolásra kellett ember, engem mindig vitt. Az egy külön vagon volt, volt benne tűzhely, melegedtem és sütöttünk krumplit és mindig megraktam a kebelemet krumplival meg a nadrágszárat bekötöttem és megpakoltam, a katona igen sajnált bennünket, elnézéssel volt. Volt eset, hogy kibomlott a nadrágom szára és kiömlött a krumpli. Még ő segített összeszedni, mert én alig tudtam lehajolni a krumplitól, amit aztán szétosztottam a vagonban lévőknek.

Igyekeztem, hogy mindenkinek jusson legalább egy krumpli, így utaztunk vagy 20 napig, január 9-én érkeztünk meg Turánba. A falubeliekből egy embert vettek le az útban, **Kovács Jenőt,** ő nem is került haza.

[76] *Élő történelem* ., 67-69. p.

Betegen kerültem a kórházba. Mikor kijöttem, már négyen meghaltak a falubeliekből: **Vajda József, Szabó József, Fancsiki Elek, Zekuricz Lajos.** Itt a kórházban a kezelőorvosom Kőrösmezőre való volt, beszélt magyarul. Tudakoltam, hogy került ide, azt mondta, ne kérdezzem.

Turánból májusban átvittek, vagyis mentünk gyalog Krasznouralszkba. Itt könnyű munkát kaptam. Áthelyeztek a szabóműhelybe, ahol **Ádám József** keze alá kerültem. Budapesti szabómester volt, ő engem nagyon megkedvelt és megvédett. Ádám a katonatisztekkel is jóban volt, orvosokkal, szakácsokkal, a tiszteknek, a feleségeiknek szép ruhákat varrt.

1945 szeptemberében az *„okásokat"* összeírták, hogy viszik külön lágerbe. Azt mondja a mesterem, Ádám: *Na, Menyus, nem tartalak visszsza. Ti hazamentek*. Ő ezt is megtudta a lágerfőnökségtől. Beszállásoltak a vagonokba. Mikor Kőrösmezőn megálltunk, ott már sokan tudtak magyarul. Hoztak ennivalót, ők mondták, hogy ez az első szerelvény a hadifoglyokkal. Megérkeztünk Királyházára. Nevetlenbe is híre ment, hogy jönnek a foglyok, sokan ott voltak az állomáson.

A nővérem a férjét várta. Hívtak, hogy menjünk haza, de nekünk Szegedre kellett menni, féltünk megszökni, nehogy baj legyen belőle. Minden állomáson a nép özönlött kérdezősködni, hiszen mi voltunk az első hírhozók, addig nem tudtak rólunk, hol vagyunk, élünk-e.

Így érkeztem haza Nevetlenfaluba, mint hírhozó az elhurcoltakról, igaz soknak fájdalmat okoztam, de az igazat meg kellett mondanom.

SZABÓ FERENC, BÉRES FERENC

(Nevetlenfalu, 1989)[77]

... 1944. november 20-án Nevetlenfaluban kidobolták a nagyszőlősi járási katonai parancsnok, **Moszkopf** parancsát: Aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát, annak november 22-én meg kellett jelennie a nagyszőlősi vármegyeházán. Itt ismét meg kellett mondani: ki magyar, ki ruszin. A ruszinoknak egy kis igazolócédulát adtak, aztán hazaengedték. A többit, a magyarokat bezárták egy külön terembe. Másnap a megyeháza udvarán felszólítottak minket, hogy a görög katolikusok álljanak jobbra, a római katolikusok és a reformátusok balra. Sokan nem is tudták, hova lenne jobb állni, a sorok keveredtek. A katonai parancsnok

[77] *Élő történelem* ., 69-71. p.

megkérdezte a jelenlevő községi vezetőket: **Selesztai Györgyöt, Szirmai Bertalant** és **Suba Pált** vállalnak-e felelősséget az itt lévő emberekért. Ezek közül egy sem vállalt felelősséget.

November 23-án Nagyszőlősről gyalog indultunk fegyveres katonai kísérettel. Újlakról egy éjjeli pihenés után Beregszászba, majd Szolyvára kísértek. Ebben a lágerben négy napig voltunk. Szolyváról gyalog jutottunk el Novij Szamborig. December 16-án vagonokba tereltek. Voronyezsben kénytelenek voltak megfürdetni, fertőtleníteni, mert tetvesek voltunk. Itt lemaradt tőlünk **Kádár Jenő** és **Kovács Jenő,** akik gyengélkedtek. Róluk többé nem hallottunk.

1945. január 8-án megérkeztünk Tuvánba. Nevetlenfaluból a következők voltak velünk: **Sántha Lajos, Szabó Ferenc, Sántha József, Vajda József, Fancsiki János, Fancsiki Béla, Fancsiki Gusztáv, Fancsiki Elek, Máté Bertalan, Budaházi György**. Munkára nem került sor, mert mindenki legyengült, megbetegedett. Itt meghalt **Vajda József** és **Fancsiki Elek** (Nevetlenből). A lágerben 2 hónap alatt 180 halott volt. Ezeket közös sírba temették.

1945. május 9-én a megmaradt embereket átszállították a Krasznourali lágerbe. Itt is voltak nevetlenfaluiak: **Béres Ferenc, Béres Elemér, Szabó Lajos, Szabó János, Budaházi János, Szabó Sándor, Holozsi Dániel, Kovács Géza, Tatár György, Ablonci Endre, Ablonci Károly, Vajda Endre, Török János, Kovács Antal, Szabó István, Kosztya József, Vincze Gyula, Vince Pál, Vince Sándor, Vince Menyhért.**

Az embereket kategóriák szerint osztályozták:

I. kategória – ércbánya
II. kategória – erdőbe, favágás
III. kategória – gyengélkedő (okás)
IV. kategória – disztrófiások, kórház.

Mi ott hadifoglyoknak számítottunk, pedig otthonról civilben vittek el, sokan még katonák sem voltak.

1945 augusztusában jött egy rendelet, hogy a gyengélkedőket haza kell engedni. Minden hónapban orvosi vizsgálat volt.

Ha nem teljesítettük a normát, akkor nem engedtek fel a bányából, hanem vissza kellett maradni még 9 órai munkára élelem nélkül. Ha ismét nem sikerült, akkor az egész brigádot karcerbe (fogdába) ültették. A normát pedig állandóan emelték: először 1 vagont kellett 2 embernek megpakolni, később már 3, sőt 5 vagon is lett a norma.

1947 januárjában Moszkvából egy bizottság érkezett, ezután javult a helyzet. Ötször étkeztünk, igaz keveset. Dolgozni nem kellett.

Május 7-én felolvasták, kiket engednek haza. Május 9-én elindultunk hazafelé, de katonai kísérettel Máramarosszigetig. Ott az orosz lágerbe vittek. Itt azt mondták, hogy amíg 50 kárpátaljai nem jön össze, addig nem engednek el.

Csak augusztus 18-án engedtek el. A vonat Ungvárig hozott. Ott még jól megdolgoztattak. Aztán kerültünk haza. A három napból majdnem 3 év lett.

KOVÁCS PÉTER

(Részletek a nagyszőlősi járásbeli túlélő 1957-ben megírt naplójából)[78]

...Az utolsó éjszakát álmatlanul töltöttem. Forgolódtam, bámultam a padlásgerendát. Az asszony próbált megnyugtatni. Hagytam, hogy beszéljen, így talán neki is könnyebb lesz az elalvás. Csak rövid időre sikerült elszenderednem.

Lassan derengeni kezdett. Közben eljött a búcsúzás ideje. Feleségem sírt, potyogtak a könnyei. Nagyokat sóhajtott. Reggel viszont már nem jajvészekelt, mint a többiek. Lehet, hogy ezzel engem akart kímélni. Mielőtt elváltunk, megcsókoltam, majd ezután **Imrét** és **Zsigát** vettem a karjaimba. Fiaim nem értették, hogy hová megyek, csak szipogtak. Elköszöntem tőlük is. A gondolat azonban, vajon látom-e még őket ebben az életben, egyetlen pillanatra sem hagyott nyugodni.

A pufajkás, davajsapkás kiskatonák a faluban nem kiabáltak, de ahogy kiértünk az országútra, mindjárt komiszabbak lettek. A férfiakat kísérő asszonyokat a faluvégről visszaparancsolták, minket pedig gyorsabb lépésre nógattak. A sorokat is rendezték. A nőknek megtiltották, hogy a civilek közé keveredjenek. De még így is előfordult, hogy ahol elhaladtunk, az emberek megsajnáltak bennünket és élelmet adtak nekünk. Az egyik őr többszöri figyelmeztetés után ráfogta a puskáját az egyik asszonyra. Máig sem tudom, hogy miért nem sült el a fegyvere, de ahogy a kiskatona az udvar felé fordította csövét, lövés dördült. A porta elején összerakott farakásról egy vergődő, véres kamasz zuhant le a fűre. A hirtelen kitört pánikot csak nagy nehezen fékezték meg az orosz katonák. Dáváj, dáváj, kiabálták. Az utolsó sorban lévők már majdnem

[78] *Élő történelem .,* 71-73. p.

futottak. Némán, szó nélkül talpaltunk. Késő estére járt az idő, amikor betereltek bennünket egy téglagyár udvarába, ahol már voltak vagy 200-an. Magyarok. Köztük olyanok is, akik Nyíregyházán vagy a környékén estek fogságba. Pihenőt kaptunk.

Reggel korán ébresztettek. Felsorakoztattak. Elindultunk. Késő délutánra járt az idő, mire pihenés nélkül megérkeztünk a gyűjtőtáborba. Ez volt az első alkalom, amikor névsort készítettek rólunk, beírták az adatainkat, majd csoportokba osztottak és külön barakkokban helyeztek el bennünket. A hozzám hasonló öregek egy viszonylag jó állapotban levő pajtába kerültek. A tető csak itt-ott volt lyukas, de volt bőven szalma.

Végre megtudtam azt is, hogy Ökörmezőtől nem messze vagyunk. Elterjedt a híre annak is, hogy az öregek Kárpátalján maradnak. Bár igaz lenne. Dolgoztunk. Naponta 10-12 órát. Először a vasutat tisztítottuk meg, majd hídlábakat szedtük rendbe. Észrevettem, hogy mind gyakrabban vakaródzom. Hiába tisztálkodom, a tetű kezd elszaporodni. A gyenge koszt, a piszok megteszi a magáét.

Gyengélkedtem. A tábortól nem messze dolgoztunk, így az őr elengedett. Megindultam a szállás felé. Mellettem döcögött egy lovasszekér. A lovakat egy magaskorú, kefebajszú orosz hajtotta. Intet, hogy szálljak fel. A saroglyára ledőltem. Közben bámultam, ahogy a kocsis elővette a fekete kenyeret, no meg az amerikai konzervet. Falatozni kezdett. Nyilván észrevette mohó tekintetemet. Felém fordult, kezével felemelte a fekete kenyeret, majd többször is megismételte: *„Na, kusáj, sztárik?*" (Nesze, öreg, egyél!) Csak bámultam. Nem értettem, hogy mit mond. Füstölögtem magamban, és arra gondoltam, hogy gúnyolódik velem. Még emberszámba sem vesz. Valami kust mond, mint mi otthon a disznónak, így ettől a derék embertől utólag kell bocsánatot kérnem, mivel akkor még nem értettem, hogy mit jelent ez a mondat, amelyet egész életre megjegyeztem.

LŐKÉ ANNA

(Salánk–Ilosva, 1990)[79]

...Három hét is eltelt és semmi hír az apákról, testvérről, kedvesről. Végre megjött a levél, amit már annyira vártunk. Egy ruszin ember hozta. Hukliván a volóci járásban dolgoznak. Ruha, lábbeli és főleg élelem

[79] *Élő történelem.,* 107-109. p

kell. Nagy hátizsákokkal felpakolózva szállunk vonatra, mert Munkácsig már van személyszállítás. Odaérkezünk, de nem tudjuk, hogyan tovább. Egyik tehervonatról le, a másikra fel, aszerint ahogy tolatják ide-oda a vagonokat. Ugyan ki felelne többszöri kérdésünkre, hogy melyik szerelvény megyen Szolyvára? Egy vasutas se tud, vagy nem akar, beszélni magyarul. Este van már, mire odaérünk, nyílt tehervagonon. Ott éjszakázunk, reggel korán egy öregember szekerén, rossz kis lovával viszi a csomagjainkat Volócra. Mi gyalog a szekér után. A kapaszkodón nyomjuk a szekeret, nem bírja a ló húzni. Az erdőn keresztül megy az út, közvetlenül a vasúti sínek mentén. Az útszélen temetetlen holttestek alsóruhában. És nekem az jut az eszembe, hogy hol van az a kéz, ami kioltotta az életet: kéz, amely munkára és simogatásra van teremtve. Talán ő is megdermedve fekszik valahol?

Több kisebb híd felrobbantva. Civilruhás férfiak dolgoznak a hidak visszaállításán. Tarpaiak, utunkat állják. Ha Istent ismerünk, adjunk egy kis kenyeret. A szemekben félelem és kétségbeesés. Míg élek, nem felejtem el azokat a tekinteteket.

Megérkezünk Huklivára. Lerobbantva a két domb közötti vasúti híd. Sok méter magasságban katonák és civilek építik, mert minél elébb el kell, hogy induljon a vasúti közlekedés. Farönkökből építik a hídnak a lábát. És mi találkozunk Victor Hugó nyomorultjaival. Megelevenedve itt vannak előttünk. Kiléptek a könyvnek lapjairól. De nem, nem is jó a hasonlat. Ez a hegy a Golgota hegye, azzal a különbséggel, hogy kétezer évvel ezelőtt Krisztus egyedül vitte a keresztjét, itt meg húsz ember viszi a 2-3 köbméteres rönköt, térdig érő sárban... Tetvesek, rongyosak, koszosak... Jaj annak, aki kidől, mert akkor őt is viszik fel a hegytetőn kiásott sírgödörbe.

Nagyon igyekeznek dolgozni, mert ígéretet kaptak, ha kész lesz a híd, hazaengedik őket. Nincs közöttük csak az idősebbik testvér, a kisebbik lent van a völgyben egy házban betegen, lázasan. De kihozta őt az idősebbik testvér a munkára, mert aki bennmaradt az ajtó és ablak nélküli szálláshelyen, tovább hajtják Sztarij Szambor felé. Kapcába bugyolált lábbal, ami a biztos halállal egyenlő. Ott találkozom vele. Az első szava hozzám: hoztál-e lábbelit, meg a kesztyű is széjjelment. Egy kapca darabjából foltozom a szétment kesztyűt. Ott vagyok vele estig, míg vége nincs a munkaidőnek. Melegvíz káposztadarabkákkal a vacsorájuk a nyomorultaknak. Szállást találunk egy faház egyetlen szobájában, ahol a gazda tizedmagával lakik és mi ketten. Én a kemence padján harmadmagammal fekszem. Irtón va-

karódzunk, egész éjjel nem tudunk aludni. Naponta kétszer diónagyságú krumpli az eledele a családnak, héjába főve, csak úgy, sóval. Egy falatot sem tudunk lenyelni, mert a szemükkel könyörgik ki a kenyeret a szánkból a gyerekek. Reggel megvárjuk, mikor kijönnek a mieink a munkára. Kilenc óra van, amikor elbúcsúzunk tőlük. Sír a lelkem, nagyon szomorú a szívem, de el kell indulnunk. Nagyon hosszú út áll előttünk.

...Életem során többször vitt az utam azon a tájon. Nem kell lehunyni a szememet, hogy ismét lássam a nyomorultakat. A híd favázát már régen vasszerkezetre cserélték. De áll a Golgota hegye, rajta békés tehenek, bárányok legelnek. A jeltelen sírokat a hegy tetején benőtte a vadvirág. Az égen bárányfelhők úsznak, béke van...

PETRUS M. E.

(Akkori lakhely: Nagyszőlős, adatközlés: 1997.) [80]

Apámat, **Petrus Endrét** 1944 novemberében vitték el háromnapos munkára és súlyos betegen, 1945 januárjában engedték haza. De öt nap múlva meghalt.

KOVÁCS A.

(Akkori lakhely: Nagyszőlős, adatközlés: 1997.) [81]

Nagybátyám, az 1906-os születésű **Kovács István** a lágerből nem tért többé haza. A másik nagybátyám, az 1912-es születésű **Kovács Lajos,** Szamborból 1946-ban jött haza betegen, néhány év múlva meghalt. 1944 őszén vitték el őket Szolyvára.

OZSVÁTH LAJOS

(Akkori lakhely: Királyháza)[82]

Október 24-én senki földje lettünk 1944.október 25-én Csarnató felől két felderítő civil ruhában (partizán?) jött be a faluba. A Rózsáson **Sisola tanító** (egyébként ukrán nacionalista) egy asztalt hozott ki a közeli laká-

[80] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 48.p.
[81] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 48.p.
[82] OZSVÁTH LAJOS: *Korok váltóin* (Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig). Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest 1995. Kárpátaljai Magyar Könyvek 56.

sukból, melyre egyikük felállt, és beszédet tartott az összeverődött néphez, melynek lényege az volt, hogy a szovjet nép felszabadítja a leigázott népeket, de nem foglal el földet, mert neki elég van. Annyira be volt rúgva, hogy alig bírt megállni az asztal tetején. Sisola behívta őket ebédre.

A falu vasutasai már másnap kimentek az állomásra, főleg a magyar nemzetiségűek, eltakarítani a romokat.

Néhány napi munka után kidobolták, hogy minden 18-50 év közötti magyar férfi – agyonlövés terhe mellett – tartozik jelentkezni a volt megyeházán, Nagyszőlősön.

Igen ám, de a hidak fel voltak robbantva, tehát a hídroncsokon csúszva, kúszva keltünk át a Tiszán.

Nagyszőlősön olyan hírek hallatszottak (gondolom kiszivárogtatott hírek), hogy munkára visznek bennünket, állítólag repülőteret építeni. Ezt tudomásul is vettük volna. Az azonban már szeget ütött a fejünkbe, hogy aki úgy nyilatkozott, hogy a felesége ruszin, vagy ő maga görög katolikus, annak nem kell két nap múlva újból jelentkeznie három napra való hideg élelemmel. Nekünk, többieknek jelentkeznünk kellett. Ismét kúszás a hídroncsokon haza, és két nap múlva vissza. A Tiszát sem azelőtt, sem azóta nem láttam olyan tisztának...

Nagyszőlősön a volt megyeházán az ajtóban szovjet fegyveres katona állt, és minket magyarokat külön terembe (volt irodába) terelt. Voltunk ott vagy ötvenen. Délután bejött hozzánk egy szovjet főhadnagy, aki megkérdezte, ki tud közülünk oroszul. Velem aztán mindenféléről beszélgetett és gyakran mondogatta „Ugyivityelno, ugyivityelno" (Csodálatos, csodálatos). Főleg azon csodálkozott, hogy járatos vagyok az orosz irodalomban.

Két napig gyűjtötték még a foglyokat. Aztán indulás előtt megpróbálták összeállítani a menetoszlopot, de sehogyan sem sikerült megállapítaniuk a létszámot. Felállítottak bennünket kettesével, hármasával, ötösével (po pjáty - ezt szerették legjobban), de mindig más létszám jött ki nekik.

Nagyszőlősről délelőtt indultunk Tiszaújlak felé, természetesen gyalogmenetben. Délután megérkeztünk. Egy iskolába zártak be minket.

Másnap reggel az iskola előtt sorakoztunk. Gyalogmenetben folytattuk utunkat Beregszászba. Új fogolykísérőket kaptunk. Az új kísérők között már géppuskás is volt. Beregszászba, a volt törvényszék épületébe november 26-án érkeztünk. Itt majdnem négy napot töltöttünk. Beregszász

volt az egyik kis gyűjtőláger. Itt több ezer magyar férfit fogtak be. Bebizonyosodott, amit már korábban is mondogattunk, hogy nem munkára visznek bennünket, hanem deportáltakként kezelnek. Beregszászban már elvesztettük nevünket. Minden személyes iratot le kellett adnunk, bevezettek egy nyilvántartásba. Ettől kezdve már csak „darab" lettünk.

Mi, akiket november 26-án zártak be az épületbe, láttuk, hogy a beregszászi munkások kis kabátban önként jönnek be a kapun. Hiába integettünk nekik, hogy ne jöjjenek be, csak bejöttek – „dokumentet" ígértek nekik, hogy nyugodtan dolgozhassanak. Ők is hittek a szónak. Nevünk elvesztése után következett a szőrtelenítés, majd a fertőtlenítés. A „bányába" (fürdőbe) való bevonulás előtt minden holminkat ki kellett szedni a zsebünkből és félrerakni. A ruhákat, a fehérneműt elvitték a fertőtlenítőbe, minket a gőzbe irányítottak. A fürdés korábban fejeződött be, mint a fertőtlenítés. Ott álltunk pucéron a hideg folyosón dideregve, várva a ruhákra.

November 29-én keserves sorakozó után (po pjaty – ötösével) ezres összeállításban elindultunk. A beregszászi magyar asszonyok, eltűrve a durva őrök verését, adták át a menetben lévő férjük, fiuk részére a meleg holmit, meg egy kis élelmet.

Munkácsra sötét este érkeztünk. A városban nyugodtan le lehetett volna lépni, mivel a keskeny utcákon két-három lépésre voltak a nyitott kapuk. Nem tettük meg. Még mindig hittünk a három napos munka ígéretében.

Az éjszakát a téglagyár területén töltöttük, ott, ahol néhány hónappal ezelőtt 20 000 zsidót gyűjtöttek össze. Ezt a téglagyárat Kallus-Sajnovics téglagyárnak hívták. Hogy mi hány ezren lehettünk ott akkor, nem tudom.

Mi, királyháziak a *téglagyár* emeletes égetőjében feküdtünk le szorosan egymás mellé.

December l-jén bevonultunk a szolyvai gyűjtőlágerbe. Mielőtt bevonultunk volna, Szolyva egyik utcáján egy bámészkodó ruszin férfit két szovjet katona megragadott és a mi ezres csoportunkba bevágott, hiába tiltakozott a fogságba ejtés ellen. Később kiderült, hogy az illető a szolyvai párttitkár. Jöttek a szolyvai pártküldöttségek, hogy kiszabadítsák a befogott, létszám-kiegészítő embert. (Úgy látszott, Munkácson csak meglépett valaki.) Két nap is eltelt, amíg a „fogoly" párttitkárt kiengedték a láger kapuján. Addig gőgösen ott járt-kelt közöttünk, senkivel szóba nem elegyedett.

A szolyvai láger egy domb tetején volt, korábban laktanyaként szolgált. Minket, királyháziakat az „A" szektorban helyeztek el. Ennek parancsnoka egy félszemű főhadnagy volt.

Szolyván négy napot töltöttünk. Királyházáról ruszin deputáció érkezett, hogy kieszközölje **dr. Bíró Ferenc** orvos elbocsátását a lágerből, mert az egész környéken – legalább 10-12 községben – nem maradt orvos. Mielőtt dr. Bírót kiengedték volna, szétosztotta közöttünk gyógyszereit.

December 5-én Alsóvereckén egy iskolában zártak össze bennünket. Az éjjel egy fiatal tanító felmetszette a hasát, és irtózatos kínok között meghalt. Szegény, korán feladta a reményt. Vagy talán neki volt igaza? Szolyvától Alsóvereckéig, majd onnan nem az országúton (a szerpentineken), hanem *átvágva,* erőltetett menetben jutottunk az országhatárra.

December 6-án léptük át a volt határt, és kezdtünk leereszkedni a túlsó oldalon.

A december 6/7-re virradó éjszakát a szabad ég alatt töltöttük. A bátyámmal úgy oldottuk meg az „alvást", és nemcsak itt, hanem másutt is, hogy magunk alá terítettük a bátyám birkabéléses mozdonyvezetői bundáját, és az én köpenyemmel takaróztunk be.

December 7-én egy Dobrina nevű települést érintettünk. Ismét a szabad ég alatt háltunk. 8-án megérkeztünk Turkába. Ott az utcán megint fogtak egy bámészkodó civilt, aki hiába ordítozott, hogy ő lengyel. A fogolykísérőknek szükségük volt egy emberre, mert az előző napon az egyik magyar fogoly nekilendült egy meredek hegyoldalnak, hogy elmeneküljön, de lelőtték. Csak úgy kalimpált lefelé. Nem is törődtek vele... Pár napos turkai tartózkodás után Szamborba mentünk. Ott már közlekedett a vonat. A kaszárnyaudvaron híre kelt annak, hogy két fiatal tiszt meg egy írnok toboroznak a csehszlovák hadseregbe. Én is jelentkeztem, de a nevem miatt – gondolom – nem vettek be. Józsi bátyám odavágódva a cseh tiszt elé, tiszta cseh nyelven, csehesen tisztelegve, mondja: „Desatník Jozef Ozsváth se hlásí dó sboru" (Ozsváth József tizedes jelentkezik a csapatba). Felragyogott a cseh tiszt arca – gondolom, a tizedes szóra –, és azt mondta az írnoknak: „Zapíš hó!" (írd be!) és a felvettek közé állította. A csehszlovák hadseregben – akkor – ugyanis majdnem mindenki tiszt volt (meg zsidó származású), de nem volt kiképző altisztjük.

A bátyám tehát bent van, én meg kint vagyok. Tanácstalanul széttártam a karom. Pár perc elteltével a bátyám ismét odaáll a tiszt elé és

kéri: „Zapište i mého bratra." (írja be a testvéremet is). „A kde jé tvuj bratr?" (És hol a testvéred?) Én előreléptem ismét, megismert, de dühösen azt mondta az írnoknak: „Ale, zapiš hó." (No, írd be.) Így lettem a csehszlovák hadsereg katonája, már nem lágerlakó. Pár óra múlva már vagonírozták be a királyházi fiúkat, akik közül több mint harmincan elpusztultak a háborúban.

Mi, újdonsült „csehszlovák katonák", megindultunk gyalog Csehszlovákia felé. Semmiféle zárt alakulat nem volt, úgy néztünk ki, mintha turisták lettünk volna.

Vidrányon át érkeztünk Mezőlaborcra december 29-én. Bátyámékat szép új ruhába öltöztették, mert mennek a frontra. Engem azért nem öltöztettek be, mert tartalékos tiszti iskolába küldtek volna Havaj községbe. Előtte alapos orvosi vizsgálatnak vetettek alá. **Dr. Focsany orvos** megállapította a magas lázamból és ürülékemből, hogy hastífuszom van. Rögtön elkülönítettek. Január 3-án beszállítottak Homonnára, az akkor már működő szovjet katonai kórházba, ahol tényleg úgy bántak velem, mint egy szövetségessel. Február 3-án adtak egy igazolást arról, hogy a 19887-es tábori posta számú kórházban hastífusszal kezeltek, gyógyultan távoztam, és két hét szabadságot javasolnak az alakulatomnál. Igen ám, de nekem nem volt alakulatom. Jelentkeztem az akkor már odaérkezett csehszlovák tartalékezred orvosi rendelőjében, ahol február 5-től 13-ig gyógykezeltek. Február 13-án kaptam a rendelőben egy zöld tintával írt fecnit, mintegy igazolást, hogy engem ott kezeltek, és a tartalékezredhez küldenek. Volt még egy másik fecnim is, amelyen az volt, hogy hastífusz utáni lábadozó vagyok és gyalogolni nem bírok. Ezekre az igazolásokra azért volt szükségem, mert a front felé, ahová azért igyekeztem, hogy megtaláljam a bátyámat, egyetlen katonai autó sem akart felvenni, hiszen civil ruhában voltam.

Miután többszöri próbálkozásomra sem sikerült feljutnom a front felé menő autókra, elindultam gyalog hazafelé. Alig volt jártányi erőm. Az út nagy részét Homonnától Ungvárig gyalog tettem meg. Volt olyan fuvaros, aki csak egy utcahossznyit vitt a szekerén. Volt olyan, aki faluhossznyit. így jutottam Nagyzalacska (Záluzice) községig, ahol rám esteledett. Másnap Szobráncon át eljutottam Ungvárig. (Határ sehol.) Már közlekedett egy motorvonat Csapig. Csaptól Bátyúig ismét gyalog a vasúti sínek mellett. Bátyútól Beregszászig vonattal. Megkerestem **Tuseréket,** a bátyám apósát, aki ott volt vasutas. Egy hétig ott voltam náluk, közben anyámat értesítették, hogy megvagyok.

Március végén hazamentem anyámhoz. Nem is tudom, hogy miből éltünk, mert anyámnak 9 rubel nyugdíjat állapítottak meg, de az általános fizetőeszköz a pengő volt. Abból talán még volt anyámnak, hiszen a menekülési pénzt neki adtam, mielőtt a lágerbe hurcoltak.

Még mindig gyenge voltam, fizikai munkára képtelen, a vasútra nem mehettem vissza, mert én voltam az egyetlen, akit nem igazoltak le.

Eltelt pár nap (hét?), amikor felkeresett az azóta elhunyt **dr. Béres János,** aki akkor az ungvári ún. *„Minisztérium"-ban (DZZU – Derzsavni Zaliznici Zakarpatszkoji Ukrajini – Kárpát-Ukrajna Államvasutak)* vezető beosztásban volt. Megkérdezte, hogy elvállalnám-e Feketeardón az állomásfőnöki posztot. Elvállalnám – mondtam –, de én még ma sem vagyok leigazolva. Elment a községházára, és egy jó óra múlva hozta az igazolásomat. Kimentünk Feketeardó állomására, ahol Béres János bemutatott mint az állomás főnökét.

Lakást **dr. Sárkány Lajos** királyházi tiszteletes húgánál, kosztot pedig **Seres** néninél kaptam.

1945. augusztus 25-én az állomásvezetést át kellett adnom a Magyarországról visszatelepült „ukrán" nemzetiségű **Alekszandr Erdelyij** nevű vasutasnak.

Néhány napot csellengtem a királyházi állomáson, majd kirendeltek Máramarosszigetre vonali diszpécsernek (menetirányítónak). Elláttak állandó határátlépési okmánnyal. Máramarossziget Romániához tartozott, de az ott lévő diszpécseri hivatal, Mandrica fődiszpécserrel, szovjet volt.

Béres Jánosról pár hete nem hallottam, megkérdeztem a vonal állomásait, hogy nem látták-e őt. Egy hang a vonalban (nem ismertem fel, hogy ki volt) azt válaszolta: „Pusov na zápád." (Elment Nyugatra.) Ekkor döntöttem el végleg, hogy én is elmegyek. Becsomagoltam egy pár holmit, és mintha szolgálatba mennék, elmentem Szigetre. Ott a Szatmárnémetibe tartó teherautón még volt egy hely, de csak a pótlócán. 50 000 leibe került az út. Nekem – **Mandrica** kegyéből – pont annyi pénzem volt.

Már sötét este volt, mikor beérkeztünk Szatmárnémetibe. Kimentem a lerombolt állomásra, jegy nélkül felültem az Érmihályfalváig közlekedő' vonatra és kb. 2 óra múlva megérkeztem oda. Ott felkerestem a MÁV-os kollégákat és megkértem őket, hogy segítsenek átjutni a határon, mert nincsenek „papírjaim". Segítettek is, és így jutottam haza Magyarországra. 1945. november 27-én jelentkeztem be Debrecenben.

FÓRIS KÁLMÁN

(Tiszabökény, 1924. szept. 19. Mostani lahelye: Budapest)

Az elhurcoltak napja – november 25. – alkalmából a Kárpátaljáról származó, Kölcsey családdal rokon, a Rákóczi szabadságharc emlékeit őrző Fóris Kálmán tagtársunk mesélt keserves tapasztalatairól a Kispesti Társaskörben.

Szombati szüreti napon, 1924. IX. 19-én született *Tiszabökényben*, de a közjegyző úr az ünnepség miatt csak a hétfői huszadikára anyakönyvezte. Lovakat kedvelő édesapja és szorgalmas családja *60* holdon gazdálkodott, elviselve a Trianon utáni cseh függőséget, amely alól 1938- ban felszabadultak. Bár ez elviselhetőbb volt, mint az oroszok 1944. október 25-i bejövetele, akik nemcsak a lovat, jószágot rabolták el, még a biciklit is elvitték.

November 18-án – 3 napos munkára hivatkozva – összetereltek 18 és 55 év közötti 110 falubelit, és hozzácsapták a menetbe sorakoztatott, 12 helységből begyűjtött kb. 1000 közé, akiket Beregszászon és Munkácson át a szolyvai határőr laktanyába hajtottak. A felrobbantott Latorca-hídnál néhányan szökni próbáltak, de elkapták őket. Sárgaság, éhség pusztította az embereket.

Falunként külön, 3 betonistállóban helyezték el a 3 hektáros területet művelőket. Fáztak őszies ruhájukban, és a hálóhelyük is csak csupasz beton, se szalma, se lópokróc. Bár a felét elvették a családok utánuk hozott ennivalóinak, a lágerben kapottaktól éhen haltak volna, ha az otthoniak nem segítenek rajtuk. Mondani sem lehetett, így hamar eltetvesedtek, s a csípések tovább adták a flekktífuszt. A fertőzötteket 3 nap alatt elvitte a 41 fokos láz , még a fiatalok is meghaltak. A lecsorgó hegyi patak *az elrothadó tetemektől fertőzött* vizet sodort magával. Emlékmű épült azóta a szolyvai hegyoldalban a gödörbe temetettek tiszteletére.

A Kárpátaljáról elhurcolt falusiakat vagonokban szállították a Szovjetunióba. A **Kölcsey** rokonságból 7 évre Szibériába, testvére 6 évre Taskentbe került. Remélték, hogy ők, közelebbről talán hamarabb hazakerülnek. 1945. február 5-én számolták fel a 750 fős lágert. Elindulásuk után Munkácson még volt egy kis élelmük, de Ungvár, Mezőlaborc után, keresztül Lengyelországon, 7 napig nem ettek. Csak egyszer kaptak egy kis szárított fekete kenyeret, s naponta 3 gerezdet a zsebükben maradt fokhagymából. Gyalog vergődtek tovább kemény télben, magas hóban. Egy iskolai szálláson 10-15 ember elbújt a kéményben, hogy megszök-

jön. Begyújtottak, így elégtek, csak hárman maradtak életben, ezeknek pucéran kellett rohanniuk. Egy lengyel kukoricás szekérről szereztek fejenként 1 csövet, hogy éhen ne haljanak.

Kora délután értek az egykori szanoki német hadifogoly táborba, most oroszok őrizték, pusztították itt a németeket. Az őrök elvették a magyaroktól a maradék takarókat, s eladták pálinkáért. 15 éves komszomolisták kísérték a transzportot, ütötték, verték őket. Csak akik középen mentek, azoknak jutott kevesebb az erőszakból A parancsnok megfenyegette őket: sehol nem mondhatják el, mi történt velük, hol jártak. A 120 x10 méteres 25 barakkban két sor dupla fekvőhelyes priccs volt gömbfa padozattal. Télen négy téglakályha melegített, amely a közel lévőket égette, távolabb meg majd megfagytak. Itt lefürdették őket, aztán márciustól augusztusig 15 000 embert elszállítottak Szibériába. A németeket a frontról vitték ki. Nagyon sok beteg volt. Unokatestvére a kórházban dolgozott szanitécként. Mesélte, hogy a 15 nemzet fiaiból naponta 80, de néha 150 ember is meghalt. **Matuz András** falubelije álmában lecsúszott az ágyról, azt hitték nem él, behúzták a halottas házba. Mikor felébredt, sikerült kimásznia, s megmenekült.

A foglyok közül 40 fő dolgozott a vagonok WC lyukainak készítésén. Köztük a cseh partizán ezredes, és 15 román katona a *„győzedelmes seregből”*, mert azokat is közéjük csapták, amikor vizet inni mentek az állomásra. Alagutat vájtak a szökéshez, de elkapták őket a búzatáblában, és 2 óránként módszeresen verték. A 7 bökányi magyar szerencséjére a benti lágerparancsnok, egy jólelkű falubeli zászlós, a szomszéd zsidó suszter Zoli fia segített rajtuk. Ő kereskedelmi technikumot végzett, 1941-ben fogságba esett, Moszkvában kiképezték lágerparancsnoknak.

1945. augusztus 15-én ötösével sorakoztattak 700 embert. Ez lett volna az utolsó menet. Előttük 3 sorral abbahagyták a számolást, s ők ottmaradtak a lágerben. Naponta 3 órakor volt az ébresztő, s 1 órán át számolták őket, sokszor elölről kezdve. 9 -kor a dróttal a nyakukba akasztott 7 decis konzervdobozokkal csörömpölve jutottak a 700 literes üstökhöz. Az 1000 ember 5 kg sózott halat és 2-3 köteg szárított csalánt kapott. Később a konyhából sajkákban kaptak ennivalót. A 20 dkg kenyeret **Járóka Sándor** – a híres cigányprímás – osztotta. Mikor 1963-ban átjött Magyarországra a nagybátyjához Budapestre, a 15 hasonló nevű prímás közül az Opera étteremben találta meg, s boldogan borultak egymás nyakába.

Mikor a lágert felszámolták, nézte a felső épület bezárt kapuját, s egy tiszt pisztolyához nyúlva kiáltotta: *„ Sztoj!”* (Állj!) Letérdepelt eléje, ezért elengedte. A szeptemberi felszámolásig még sokan meghaltak, ők Sztárij Szamborba kerültek. Jobb volt az élelmezés, mert a nyugatról szállított keskeny vágányokról átvitték a fát, ennivalót a széles vágányra. A nyári melegben 200 literes benzines hordóban főzték a teát. Tisztálkodásukra jellemző, hogy 4 ingét 14 hónap alatt kétszer tudta kimosni. A Ferenc József laktanya 4 emelete közül csak kettőt lehetett használni. A vagonokból cukrot pakoltattak az oroszok, s 1 zsákkal ők is ehettek belőle. A nadrágjukba tömve próbáltak még bespejzotni belőle. A szanitécek gőzzel fertőtlenítették a ruhákat. A tetvek újraéledtek, mikor visszavették magukra. Tricatkában 150 fő a falutól 6 km-re erdőt vágott a nagy sárban, de 1 hétig 1 fa sem dőlt le, ezért verték őket, hogy nem tudnak szállítani a fürésztelepre. Jött három fejszés lengyel, s minden ment mint a karikacsapás. Dorongfákon aludtak a kastély istállóban november közepéig. Fatalpú bakancsban, véres, átlőtt orosz katonaköpenyben sorakozott a hazatéréshez. Otthon a kemencében megölték a tetveket, és ebből lett a télikabátja.

A kárpátaljaiak Péterfalván éjszakáztak, a piacon koldultak, mert enni nem kaptak, de Ungváron már várták őket a magyarok, Tiszaújlakra kerültek. A folyón átkelve a 6 km-re lévő kommandatúrára vitték a 15 embert, hogy dokumentumot kapjanak az oroszoktól. De a főnök nem volt ott, s egy disznóólba zárták be őket. Aztán rájuk ripakodott a tatár parancsnok. Senkinek nem szólhatnak egy szót se, hogy éltek. Nyaraltak, azt kell mondaniuk. Másnap a tanácsházára (Tiszabökényben) küldték őket, ahol az elvtársak megfenyegették: ha nem azt mondják, hogy kirándultak, visszaviszik őket.

Otthon sem lett jobb a civil élet, mert a kuláknak kikiáltottaktól mindent elvettek, még ennivalójukat is.

Anyja puliszkával etette a szomszédtól kapott lisztből, hogy rendbe jöjjön.

Sírva fakadt, mert állást se kapott. Tanítóképzőbe ment, magánúton tanult, levizsgázni azonban nem tudott, mert elvitték kényszermunkára. Bár nem mehetett haza, ő a sokat szenvedett bíztatta a többieket, mikor sokan meghaltak, hogy hazajutnak.

A kulákvilág idején az 1948-as árvíz elöntötte a falut. Egy grúz parancsnok vezetésével kellett helyreállítani a töltést. A háború idején pi-

lótaként bombázta Szatmárnémetit, ismerte a tájat. 7 embert elvittek 3 hónapra egy kertészetbe dolgozni. A felesége hazavitte őket, és mivel becsületesen dolgozott, a mérnök megkedvelte.

Az 1900-as évek végén a Vízépítő Vállalatnál lett főépítésvezető. Megértően bánt 300 beosztottjával, vigyázott rájuk, segített, ahol tudott. Hálás a sorsnak, hogy 88 évet megért, ezt biztos génjeinek is köszönheti, mert a dédnagyapja 100 évesen halt meg.

Fóris Kálmán 1994-től 2000-ig kiváló gondnoka, értékeinek megmentője, presbitériumi tagja a kispesti reformátusoknak. Egyik legrégebbi szeretett barátunk Társaskörünk köztiszteletben álló személyisége, akinek életbölcsességeit mindig szívesen hallgatjuk.

2012. XI. 15-én feljegyezte a Társasakörben

Gaál Károlyné Varju Vilma

FELSŐ-TISZA VIDÉK, SZÓRVÁNY
Huszt és környéke

GELEVÁNNÉ HUDÁN JOLÁN

(Huszt, 1990. 11. 9.)[83]

...1944 novemberében gyilkolták meg nagyapámat és két nagybátyámat, akkor Sófalván (Danyilovkán) laktak. Nagyapám a sándorfalvi Sóskútnak volt a felügyelője. **Apáczky Károly** 70 éves. Fiai: **Apáczky Károly,** a falu jegyzője 50 év körüli volt. A testvére pedig, **Apáczky Dezső** 38 éves. A falubeliek magyar gyűlölettől vezéreltetve egy vasárnap este a községházára elhurcolták őket, és hétfőn este mindhármukat megölték. Két hét múlva talált rájuk egy pásztorfiú a hegyek alján. A gyilkosok közül még hárman élnek. Édesapám eltemette őket, de a sírjukhoz csak három éve, hogy ki merünk járni... Nagybácsimmal, aki Budapesten lakik, a sírokat körül akartuk betonozni, akkor még a pártbizottságon voltam, de nem engedélyezték, azt mondták, ellenségek voltak – magyarok... Semmi rosszat nem tettek, csak annyi volt a bűnük valóban, hogy magyarnak születtek...

DR. FORGON PÁL

(Visken volt lelkész, amikor 1951-ben 25 évre elítélték. 1956-ban szabadult, hazajött a lágerből. Kárpátalja református püspöke, 1990)[84]

Dr. Forgon Pált, a református egyház jelenlegi (1990) püspökét még viski pásztorkodása idején hurcolták el *Szibériába.* Kemény éveket kellett letöltenie a kényszermunka-táborokban, melynek szomorú élményeit ott fogalmazott lágerimákban örökítette meg. A püspök úr így vall , miután ha-

[83] *Élő történelem ,* 76. p.

[84] *Sötét napok jöttek....*80.p., Lásd még: FORGON PÁL művei: Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai református lelkész a Gulágon.. Budapest, Kálvin, 1992., Ábeltől Antipásig. Verses Biblia-értelemezések, koporsók, temetések a Biblia világában. Intermix Kiadó, 1993.

zatért a lágerből a további tapasztalatokat összegezve ezekről az évekről: „… Egyházunk a szovjethatalom ideje alatt csak mostanában kezdett nyugodtabb légkörben élni. Át kellett vészelni a sztálini önkény időszakát. A lágerekben, melyet én sem kerülhettem el, több református magyar ember pusztult el, mint a második világháború ideje alatt. Az azt követő években az egyház csak csendesen élt, hiszen senki sem tudhatta, hogy mit hoz az élet, hogy mit hoz a holnap: pangott, de élt, mint sok minden akkoriban, mert nem szolgálhatott úgy, ahogy kellett volna, ahogy szeretett volna…"

NAGY LÁSZLÓ

(Visk–Sárospatak, 1987)[85]

...1939 szeptemberétől Visken tanítottam. Ott ért 1944 október végén a szovjet hadsereg bevonulása. Visk 1944-ben egy 8000 lakosú koronaváros volt Máramaros vármegyében. Lakói közül 5000 magyar és 3000 ruszin nemzetiségű volt.

Amikor 1944 őszén közeledett a Vörös Hadsereg, a magyar katonaság harc nélkül visszavonult, így a községben harcok nem voltak, de visszavonulásukkor a Tisza-hidat felrobbantották.

Kérésemre azonban a parancsnokló alezredes csak a Tisza túlsó partján lévő 2 pillért robbantotta fel, úgyhogy a hídon át lehetett járni. Kérésemmel a magyarság szóvivője voltam, mert ez a magyar község híd híján teljesen el lett volna zárva a külvilágtól.

1944. nov. 27-én három napi munkára kirendelték az egész magyar férfilakosságot 18-tól 60 éves korig – 3 napi élelemmel. A késlekedőket a ruszin lakosság egy töredékének közreműködésével katonaság szedte össze. Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De amint később megtudtam, még két ízben került sor az otthon maradottak összeszedésére.

Déli 12 órakor indult el 600 (hatszáz) magyar, de nem sejtettük, hogy hova. A három napból három év lett, az elindultaknak pedig a fele soha nem tért vissza otthonába.

Kegyetlen körülmények között deportáltak bennünket.

Az útvonalról: november 27-én 12 órakor indulás gyalog Husztra. Érkezés úgy 5-6 óra tájban. Itt 3 napot töltöttünk egy körülzárt háztömb-

[85] *Élő történelem .,* 76-98. p

ben. (Olyan volt, mint a sárospataki volt járási tanács egyik épülete.) A helyiségben bútorok nem voltak. Az ablakok ki voltak verve. A szobákban csak annyi hely jutott l–l személynek, hogy éjszaka le tudott ülni, de lefekvésre nem jutott hely. Enni, inni nem kaptunk, hiszen 3 napi ellátásról mindenkinek magának kellett gondoskodnia.

November 30-án reggel indulás Beregszászon, Munkácson keresztül Szolyvára. Ez az út gyalogmenetben 3 napig tartott. Közben a két éjszakát a közbeeső iskolák valamelyikében töltöttük. Az úton enni, inni nem kaptunk, éhen, szomjan meneteltünk 3 napig. A harmadik nap estéjén érkeztünk meg Szolyvára. Itt a láger képe már kívülről is rettenetes volt. Fokozta a döbbenetet, hogy kapunyitáskor először egy hullával megrakott nagy teherkocsi jött ki, majd utána indultunk befelé. A látvány belülről még rettenetesebb volt. A drótkerítésen belül dühöngött a flekktífusz. Naponta 2–3 kocsi halottat szállítottak el. Az elhelyezés is embertelen volt. Nyolc-tízezer ember volt összezsúfolva aránylag kis területen. Aki szerencsés volt, fedél alatt ülve aludva tölthette az éjszakáját, de a deportáltaknak kb. 1/5-e kinn a szabadban a havon töltötte éjszakáját. Az emberek, mivel le voltak gyengülve, hullottak mint a legyek. Nem egyet a láger végén lévő pöcegödörből húztak ki. Ez a gödör 10 m hosszú, 3 m széles, és 2 m mély volt. Ezeken foszni-deszkák voltak keresztbe téve. Ez volt a WC. A nagyon gyenge foglyok egyszerűen beleszédültek, arccal a fekáliára borultak, s mire kihúzták őket, már halottak voltak.

Viskről elindulva itt kaptunk először enni a hetedik napon. Napi egyszeri étkezés volt. A fejadag egy fél liter leves, egy szelet kenyérrel. Három napot töltöttünk itt.

A negyedik nap reggelén egy 1000 fős csoportot útnak indítottak. December 6-án 10 órakor léptük át a határt Vereckénél. A harmadik nap estéjén érkeztünk meg a következő lágerbe Sztrijbe. Ezen a három napi úton sem volt evés-ivás. Megérkezésünk után csak másnap reggel kaptuk a szokásos fejadagot, egy fél liter levest egy szelet kenyérrel. Sztrijben is 3 napot töltöttünk, majd indulás a számbori lágerbe. Ezt az utat is 3 nap alatt tettük meg étlen-szomjan. A szám bori lágerben a viszonyok valamivel jobbak voltak, mint a másik kettőben. Először is a földön jutott mindenkinek annyi hely valamelyik barakkban, hogy kinyújtózva lefekhessen. Itt még vízhez is hozzá lehetett jutni, ugyanis egy kis erecske folyt a lágeren keresztül. Az erecske felső részének vizéből ittunk, az alsó végén meg mosakodtunk, először 2 hét után. Itt

is 3 napot töltöttünk, majd december 17-én délelőtt 1000 embert bevagonírozták.

Az egész útról általában: Reggel sorakozó 5-ös sorokban. Indulás úgy 7–8 óra között. – Majd menetelés délig pihenő nélkül. Akkor valahol a mezőn 1/2 óra ebédidő a katonáknak. Mi csak néztük őket, „hogyan fal egyre mind". Ilyenkor elvégezhettük dolgunkat és pihenhettünk. Utána sorakozó, számlálás és indulás tovább. Este úgy 5-6 óra tájban érkezés a szálláshelyre, mely rendszerint a község iskolája volt. Útközben sem evés, sem ivás. Mosakodásról szó sem lehetett, hiszen még inni sem volt vizünk. Ha valaki a sorból kilépett bármilyen okból, (vízvétel, széklet stb.) azt azonnal agyonlőtték és otthagyták. Az agyonlőttek helyébe a falvakból fogdosták össze az embereket, mert az őrparancsnoknak a létszámmal szigorúan el kellett számolni. Sem több, sem kevesebb nem lehetett a neki átadott létszámnál. Előfordult pl. Szolyvánál, hogy a kísérő ruszin segédrendőrt dobták be a sorba – előbb elvéve fegyverét –, hogy a létszám meglegyen; de az is előfordult, *hogy a végéről az utolsót elzavarták, mert a létszám több volt a kelleténél.* (Többet szedtek össze útközben, mint amennyit kilőttek.)

A bevagonírozás a szambori állomáson történt. 100 embert zsúfoltak össze egy marhavagonba. Még leülni sem tudtunk, úgy állva aludtunk mint az öreg lovak. – A külső hőmérséklet mínusz 15–20 fok körül volt.

A vagon berendezése: Egy tölcsér az ajtó mellett, mely WC-ül szolgált. Semmi más. Fűtés nem volt. – A zsúfoltság következtében és a tisztálkodás hiányában megjelentek a tetvek. A vagonba szállításunk után 2–3 nap múlva már nem lehetett kibírni tetvezkedés nélkül. Ha reggel kivilágosodott, egyenként húzódtunk a parányi ablakokhoz, ott félcsupaszra vetkőzve kerestük az ing korcaiban a tetveket és a körmünkkel öltük őket százával. Úgy 100–200 tetű megölése után öltözködés és helycsere. – És ez így ment minden nap, amíg csak meg nem érkeztünk utunk végállomására, az uráli Nyevjanszkba. Aki nem tetvészkedett, az l–2 nap alatt elpusztult, megették a tetvek.

Három hétig utaztunk így összezsúfolva. Reggelenként egy katona bekiabált: Kaput jeszty? (halott van?) Ha volt, azokat kivették közülünk, és hátra vitték egy gyűjtőkocsiba. Azt soha sem kérdezték, hogy beteg van-e?

Mivel az út végéhez érve a zsúfoltság enyhült – mert harminc halottunk volt –, már le tudtunk ülni, ha pihenni akartunk.

Étkezésünk a vagonban: Minden reggel kaptunk 10 dkg szárított kenyeret (szuhárkát). Öt alkalommal kaptunk reggel a kenyér mellé egy kiskanál kristálycukrot. Ezen kívül 5 alkalommal kaptunk délben 1/2 liter levest l sósheringgel. Ez volt a 21 napi koszt. A három hét alatt vizet egyszer sem adtak. Én a sósheringet nem ettem meg, elcseréltem a cukorért. Talán ez volt a szerencsém. A folyadékigényemet az 5 fél liter leves – ha nehezen is –, de kielégítette a kapott és elcserélt cukorral. – De akik 2 vagy talán még 3 heringet is megettek, a vízhiány miatt nagy kínjuk volt. Akik már nem bírták a szomjúságot, kínjukban a WC fölötti zúzmarás szöget kezdték nyaldosni. (A vizelet párája fagyott a szögre.) Ezek l-2 napon belül meghaltak. – A 21 éves derék fiatalember, **Szabó Géza** kezdte a sort december 24-én este. Másnap már vagy 5-en haltak meg. A vagonban elhelyezett 100 ember a megérkezésig – január 6-ig 70-re olvadt le.

A legnagyobb veszteség az aknaszlatinaiakat érte. Náluk a veszteség 70-80%-os volt. Ők ugyanis sóbányászok voltak, és az ő vízigényük nagyobb volt az átlagemberénél. Náluk a vízhiány így fokozottan éreztette hatását, nagyon sokan haltak meg.

Amikor reggel hozták a szárított kenyeret, jöttek a katonákkal a civil rekvirálók. Különösen a jó állapotban lévő csizma érdekelte őket. Ha találtak ilyet, azt lehúzták a foglyok lábáról, és egy rossz bakancsot adtak érte. Nekem egy jó meleg síbakancsom volt, az szerencsére nem érdekelte őket.

Ezt a rekvirálást egy jó párszor megismételték.

Nyevjánszkba érkezésünkkor az útba indított 1000 emberből 300-at halva szedtek le. – (Nyevjanszk a Közép-Ural vidék ázsiai oldalán fekszik.) – Az állomásról a lágerbe kb. l km volt az út. Ezt az utat aki bírta, gyalog tette meg. Ilyen alig akadt száz. A többit gépkocsin szállították a lágerbe. Én gyalog próbálkoztam, de az út 1/3-át sem tettem meg, amikor összeestem, így engem is felraktak egy kocsira. – A láger be volt kerítve, a kerítés tetején többszörös szögesdrót volt kihúzva. Sarkain őrtornyok álltak. A lágerben 10-15 fabarakk volt. l-l ilyen barakk hossza 50 m, szélessége 10 m volt. Egy ilyen teljesen üres barakkba vittek először bennünket. Ez érkezésünkkor fűtetlen volt, de érkezésünk után befűtöttek. – Itt már le lehetett heveredni a padlóra, és hat hét után ki is nyújtózkodhattunk. Estefelé meghozták kondérokban a várva várt teát. Egynek-egynek 2 dl-t adtak egyszerre. De a sort újrakezdve, vagy há-

romszor megismételtük a teaadag vételezést. Hat hét után ez volt az első eset, hogy valamilyen folyadékot kaptunk.

Másnap reggel irány a fürdő. Ruháinkat a fertőtlenítőbe tették, minket pedig megnyírtak, megborotváltak, majd lefürödtünk. Mikor a fürdőből kimentünk az öltözőbe, csodálkozva láttuk, hogy a ruháját senki sem kapta vissza. Én egy rossz katonainget, egy még rosszabb köpenyt és egy facipőt kaptam. A ruhák eltűntek. Az én lengyelbundám a lágerparancsnoké lett.

A fürdőből engem a kórházba vittek, ott töltöttem közel 2 hónapot. A láger már lakott volt. Volt ott német, román, finn, ukrán, ruszin és lengyel fogoly is. Magyarok mi voltunk az elsők.

A nyevjánszki lágerben a foglyok 3 csoportba voltak osztva.

1) A dolgozók, kik 10-12 órás műszakokba jártak dolgozni. Élelmezésük naponta háromszor 1/2 liter korpaleves, 3 dl korpakása, 20 dkg kenyér, (a norma túlteljesítése után 30 dkg) és 2 dl fenyőlevél tea, természetesen cukor nélkül.

2) A gyengélkedők, (O.K.-sok) fejadagjuk 4 dl korpaleves 2,5 dl korpakása, 15 dkg kenyér és tea. – Az O.K.-sok végezték a láger körüli munkákat, víz- és tüzelőhordás, a körlet rendbentartása. Ha más munka nem volt, súrolás címen üvegdarabkákkal kellett kapargatni a padlót. Arra mindig vigyáztak, hogy az O.K.-s mindig csináljon valamit. Az O.K.-sok általában 40 kg-nál könnyebb emberek voltak. Lágeren kívüli munkára nem vitték őket, de otthon egy perc megállásuk sem volt.

3) A betegek, kik a kórházszobában feküdtek. Élelmezésük: 3 dl korpaleves, 2 dl korpakása és 10 dkg kenyér, tea.

A kórházban orvos nem volt. A betegekre egy védőnő (szesztra) ügyelt. Orvosság nem volt. Egyetlen kelléke egy lázmérő. A beteg vagy kiheverte betegségét, vagy belehalt.

Hogy, ki melyik csoportba került, azt a havonta tartott komisszió határozta meg. – Ilyenkor a foglyok meztelenül elvonultak a szesztra előtt. Ő minden fogolynak belecsípett a fenekébe. Ha úgy találta, hogy egy pici hús van még a fogoly fenekén a bőr alatt, akkor az illető dolgozó lett, (pervoj kategoriji), ha a bőr alatt egyáltalán nem volt hús, akkor gyengélkedő (O.K.-s) lett a fogoly. Kórházba csak az került, akinek 38,5 vagy annál magasabb láza volt.

A dolgozók 2 műszakban dolgoztak, nappaliban és éjjeliben. Műszakváltás 10 naponként volt. A tizedik nap volt a pihenő nap. Ekkor volt a für-

dés, a borotválás és a hónap utolsó pihenőnapján a komisszió. Mosakodási, tisztálkodási lehetőség csak a pihenőnapon volt. A fogoly sáros, piszkos kezét legfeljebb a nadrágjába törölhette, úgy ment étkezni is. Ha a kórházban fekvő betegnek elmúlt a láza, visszatették a brigádba vagy az O.K.-ba.

A lágerszobák képe: egy szoba hossza 50 m, szélessége 10 m. Benne 3 kandalló volt, a két végén és a közepén. A kandallóban l méteres hasábfákkal tüzeltünk. A szobákban 3 sor emeletes faágy állt. Mérete kétszer egyketted méter. A szoba 2 végén és közepén a kandallók mellett 3-4 m-es szabad helyek voltak. A többi részen álltak az ágyak. Egy sorban 80 emeletes ágy volt. A 3 sorban 3-szor 80-szor 2 személy, azaz 480 ember lakott. Nyevjanszkban a kerítésen belül 10–15 ilyen épület volt. Ez a láger így kb. 6000 személyes volt.

Az ágyon kívül a szobában nem volt semmi. Nem volt szék, asztal, de katonaláda sem. De nem is volt rá szüksége a fogolynak. Ha hazajött a munkából, alig várta, hogy lefekhessen. – A rajta lévő ruhán kívül nem volt semmije, csak egy kanala, mely késként is szolgált (az egyik szélét a kanálnak kireszeltük). A lágerben éjjel-nappal égett a villany. Azt hiszem kapcsoló sem volt benne.

A ruhákat ősszel és tavasszal lecserélték. – Télére meleg ruhát (pufájkát), szőrcsizmát (válinkit) és bundát kaptunk. Tavaszra köpenyt és katonaruhát adtak. 1946 tavaszán a ruhaváltáskor egy csomó rossz holmit kaptam. Amikor a csereteremből kilépek, véletlenül a raktár felé mentem. Az ajtaja nyitva volt. Benézek, nincs ott senki. Észrevettem, hogy van ott egy köteg új német tisztiköpeny. Gyorsan beosontam és a rossz köpönyegem ledobva kicseréltem azt egy tiszti köpenyre. Szerencsésen megúsztam, hogy nem vette észre senki. Egy napig nagyon féltem, hogy mi lesz? Mindenki nagyon irigyelt érte. Különösen a németek. Az egyik másfél kiló kenyeret adott volna, ha elcserélem vele az enyémet. Nagyon vigyáztam rá. Magam sem tudom, hogy sikerült megőriznem. Elhoztam egész Máramarosszigetig, ott vették le rólam. Nagyon jó meleg köpeny volt. Elképzeltem, hogy itthon egy szép felöltőt csináltatok belőle, mert még mindig nagyon szépnek találtam.

A láger területén a lakószobákon kívül volt még a fürdő, a kórház, a raktár, a konyha az étkezdével (sztolovával), a fertőtlenítő és a műhelyek.

Nem tudom, hogy készakarva-e, vagy csak véletlenül úgy helyezték el a kórházat és a fürdőt, hogy azok az udvar két végén legyenek. Ez a távolság úgy 200 m lehetett.

A fürdőbe a betegeknek is el kellett menniük. Ha bírt, akkor saját lábán ment, ha nem, akkor a foglyok vitték. Ez nyáron csak ment valahogy. De télen 20–30 fokos hidegben, a hordágyon ingben, gatyában, egy szál pokróccal leterítve nem volt kellemes kirándulás a beteg részére. Különösen visszafelé volt ez veszélyes, mikor a beteg a fürdőben kiizzadt, és úgy szállították vissza a kórházba. Nem csoda, hogy ilyenkor a halandóság nagyobb volt a foglyok között.

A „proverka" – a napi számlálás volt az éjszakai műszakban dolgozók réme. Az éjszakai műszak este 6-tól reggel 6-ig tartott. A brigádok úgy 1/2 7–7 óra között érkeztek haza a munkahelyről. – Rögtön le is feküdtek, hiszen ki voltak merülve a 12 órás műszak után. 8 órakor ébresztő, menni kell reggelizni. 1/2 9-kor lefekvés. 9 órakor sorakozó proverkára. Ha szerencséje volt a fogolynak, 1/2 1 l-re vége is lett a proverkának, és mehetett aludni. De ilyen a 9 napos ciklusban legfeljebb egyszer fordult elő. A jellemző az volt, hogy kétszer, sőt háromszor is megismételték a számlálást. Ilyenkor az 1 órakor kezdődő ebédig is kint kellett állni hidegben, melegben. Egy órakor ebéd, kettőkor lefekvés. Négy órakor ébresztő, ötkor vacsora, majd indulás a 6 órakor kezdődő éjszakai műszakra. És ez így ment minden nap a ciklusváltásig. Jobb volt a nappalisok dolga, mert azokat a kivonuláskor a kapuban számlálták meg.

A fegyelmezésről: A munkahelyen az őrkatona vigyázott ránk és fegyelmezett, sokszor elég durván. Utána a vétkest fogdára ítélték. Ha hazajött a munkából, be kellett vonulnia a fogdába. A fogda egy üres fűtetlen helyiség volt. Nyáron ezt a fogoly aránylag könnyen vészelte át. De télen az egyenlő volt a halállal. Bár a fogoly parancsnoka több alkalommal is igyekezett egy kis forró teát becsempészni az ablakon, – de ha az illető a nagy hidegben nem fagyott meg, örökké nyomorék maradt. (Mindig maga alá piszkolt.)

A temetésről: Télen nem temettek. A halottakat egy külön helyiségben „tárolták". Majd amikor a föld fagya megengedett, a hullákat anyaszült meztelenül egy nagy gödörbe dobálták, majd elhantolták.

A nemzetközi jog szerint a foglyokat – ha dolgoztak – az élelmezésen kívül valamennyi dohány és pénzbeli juttatás is megillette volna, minden hónapban.

Az általam ott töltött 32 hónap alatt dohányt soha, pénzt pedig csak 3 alkalommal kaptam. Először mint O.K-s kaptam 7 rubelt, a másik két alkalommal mint munkás kaptam 27, illetve 120 rubelt. E pénzbeli já-

randóságokat mindig a láger felülvizsgálata alkalmából kaptuk. A többi járandóságot valószínű ellopták.

A dohányt a fogoly csak a feketepiacon szerezhette be. Egy sztakán (pohár) dohány, illetve mahorka (dohány kocs) ára 60 dkg kenyér volt. Tájékoztatásul: 1 db 20 dkg-os kenyér a feketepiacon 4 rubel volt. De jegyre egy munkás ebédje: leves, kása, 30 dkg kenyér és tea összesen 80 kopekbe került.

A nyevjánszki lágerben a tetvésztelenítés kb. 2 hétig tartott. Én az első két hónapot viszonylag jó körülmények között a kórházban töltöttem. Ennyi idő kellett viszonylagos feljavításomhoz. Majd a február végi komisszió után egyenesen egy éjszakai brigádba kerültem, mely brigád a vasgyárban dolgozott. Nagyon nehéz 12 órát töltöttem ott. Ha a martinkemencéhez osztottak be, akkor az erős széngáz még elviselhetetlenebbé tette a munkahelyet. Szerencse, hogy ott azért óránként váltogatták az embereket, mert egy műszakot ott nemigen bírt volna elviselni senki sem. Hazamenve a proverka fogadott, így március végére erősen legyengülve álltam a komisszió elé. Úgy látszik, a szesztra még talált egy csöpp húst a fenekemen, mert továbbra is pervoj kategóriás lettem. Igaz én a kenyeret mindig megettem, mert nem kellett dohányért adnom. Nem dohányoztam. De akik a kenyeret dohányért cserélték el, mind többen kerültek az O.K.-sok közé vagy a kórházba. Május végéig ezek közül még vagy 200 ember meghalt, így a vagonba rakott 1000 ember megfeleződött.

A 200 ember halálát Nyevjánszkban egy különös *betegség: a dagadás okozta.* – A betegnek először bedagadt a bokája, majd a dagadás húzódott lassan felfelé. Mivel ilyenkor már nem tudta felhúzni a szőrcsizmát (válinkit), így kórházba került. (Csak ezzel a betegséggel lehetett kórházba kerülni láz nélkül.) Ha a dagadás felhúzódott a törzsre is, az már nagyon veszélyes volt, mert ha az elérte a szívmagasságot, a beteg meghalt. A 200 ember 90–95%-ánál ez volt a halál oka.

Szinte utolsóként 45 májusában én is megkaptam ezt a betegséget. A lábamon kezdődő dagadás átterjedt a törzs alsó felére is. Utána – ami nagyon ritka eset volt – a fejem kezdett dagadni, majd a nyakam is. – Már felkészültem a halálra. Magamban bűnbánatot tartottam. És másnap arra ébredtem föl, hogy a nyakamon levő dagadás lohad. Majd a fejem is normális lett, végül a törzsem és a lábam is megkönnyebbült. Kb. 2–3 hetet töltöttem ezzel a betegséggel a kórházban, szinte utolsóként. Ez a betegség a nyár folyamán teljesen megszűnt, viszont akik korábban megkapták, közülük nagyon kevesen élték túl.

1945 nyarán egy csúnya légycsípéstől megdagadt a lábam. Azt elvakartam, és seb keletkezett a helyén. Kötszer nem volt. Azt bekötözni nem tudtam. A seb így beleragadt a gatyaszárba. A fürdőben a ciklusváltáskor „tiszta" inget, gatyát adtak. Ilyenkor a seb mindig felszakadt és mindig nagyobb lett. Ez a seb végül egy jó tenyérnyivé nőtt. Ezt a sebet én hiába mutattam a komisszión a szesztrának, az csak legyintett, TOVÁBB!! A sebet 2 év után csak itthon sikerült meggyógyítani, de a helye a mai napig is látható. Szerencsém volt, hogy a piszokban nem fertőződött el, így nem vált halálossá.

A láger tele volt poloskával. Kipusztítani nem lehetett őket, mert minden fából volt. Ezek keserítették meg éjszakáinkat.

1946 márciusában egy különös betegség lett úrrá rajtam: a FARKASVAKSÁG. Lényege: nappal rendesen láttam, de amint a nap leszállt, egyik pillanatról a másikra sötétbe borult előttem minden. Csak a villanyégő helyén láttam egy fényes pontot. Ilyenkor csak tapogatózva tudtam járni. Az udvaron csak kísérettel járhattam. Ez május közepéig tartott, vagyis addig, amíg a foglyok csalánt nem tudtak szedni, amit a szakácsok a levesbe főztek. Ez volt a csalánleves. A benne levő vitamin következtében visszanyertem látásomat. Ez a farkasvakság 1947 tavaszán megismétlődött.

A lágerben a 3 év alatt kb. 4-5 alkalommal újságot is kaptunk. Az újság neve *„Igaz Szó"* volt. Egy újság 2 lapból állt. Ahány példány volt, a foglyok annyi csoportra oszolva, a csoportból valaki az utolsó betűig felolvasta azt, majd mindegyiket szépen feldarabolva cigaretta-papírként osztották széjjel. Bizony nagy kincs volt a papír is. Hogy a foglyok honnan szerezték a mahorkához szükséges papírt, már nem emlékszem, de az biztos, hogy először a lágerben lévő imakönyvek – melyből eleinte elég sok volt – váltak a füst áldozataivá. Ezek az első két hónapban teljesen eltűntek. (Ellopkodták őket.)

Mivel gyufája sem volt a fogolynak, a cigarettát úgy gyújtották meg, hogy a gyárból lopott kanócot egy kisujjnyi vékony csőbe húzták, majd kovakővel pattintott szikrával meggyújtották azt, és arról a cigarettát.

A *láger szervezeti felépítése:*

Szovjet részről:

lágerparancsnok és helyettese, őrkatonák. Az őrök az őrtornyokban teljesítettek figyelő szolgálatot, és kísérték a foglyokat a munkahelyre és ott vigyáztak a rendre.

A foglyok részéről:

a fogoly-lágerparancsnok és helyettese. Neki a szovjet parancsnok adta az utasításokat, kik azt továbbították lefelé. Nyevjánszkban a fogoly-lágerparancsnok román nemzetiségű volt, a helyettese meg német.

Közvetlen alárendeltjei:

Minden nemzetiség fogolyparancsnoka. A magyar foglyok parancsnoka egy 943-as fogoly volt, DOBY volt a neve.

Brigádparancsnokok. Ezeket az orosz nyelvet bírók közül választották ki. Általában 20–30 ember tartozott egy brigádba.

Dolgozók (brigádtagok). Én a kórházban eltöltött kb. három hónapot kivéve mindig dolgozó voltam.

A fentieken kívül brigádon kívüliek voltak, és így nem jártak ki a lágeren kívül dolgozni: a körletfelügyelő, ki a körlet rendjéért volt felelős, a betegápolók, a zenészek, a raktáros, kenyérvágó, a cipészek és a szabók, valamint a fürdő dolgozói és a borbélyok.

A 2., a 3. és a 6. sorszám alatt felsoroltaknak szabad bejárásuk volt a konyhába, és ott korpalevessel jóllakhattak. A többiek csak a szokásos adagot kapták.

1945 májusában a nemzetiségi román parancsnok, aki civilben tanító volt, valahonnan megtudta, hogy én is tanító vagyok, és hogy Máramarosból jöttem. Ő ha délben meglátott az étkezde előtt, mindig intett nekem. Behívott az étkezdébe, leültetett maga mellé, kért egy levest magának, majd l–2 kanál után nekem adta azt. Ez vagy 2 hónapig tartott, többet nem láttam, elveszítettük egymást.

Ha alkalmunk volt, a nappali műszak után este mentünk az étkezdét takarítani. Ezért járt l leves. Sajnos ilyen alkalom csak ritkán akadt. De egy alkalommal úgy látszik, jó kedve volt a szakácsnak, mert 10 levest dobott ki az asztalra. Én 5-ig mentem, a 6-ba belekezdtem, de nem ment. A szobába bemenve leülni sem bírtam. Csak elvetettem magamat az ágyon, de még akkor is éhes voltam. Nem az az éhezés, ha valaki l-2 napig üres gyomorral jár, hanem az, amikor mindennap – nem heteken, hónapokon, hanem éveken keresztül csak annyit eszik, hogy fel ne forduljon. Az ilyen ember bármikor be tud vágni 2 kg kenyeret, l veder krumplit, vagy 5 liter levest, mégsem lakik jól. Gyomra tele lesz, de a test továbbra is kívánja az ételt.

Egy alkalommal megemlítettem egy „MAMKÁNAK", aki mellett dolgoztam, hogy holnap húsvét vasárnap lesz. Ez a kereszténynek

nagy ünnep. Intett, hogy nekik is. Másnap hozott nekem 2 sültkrumplit, így ünnepeltünk.

A láger kulturális életéről:

Az ebédlőben állandóan szólt a cigányzene. Román cigányok muzsikáltak ott. Különben szervezett kulturális élet nem volt.

Volt egy református kántor-tanító kollégám, ki karácsony, húsvét és pünkösd estéjén istentiszteletet tartott. Utána a résztvevők előbb zsoltárokat, majd katolikus énekeket énekeltek, ő emlékezett meg a halottak temetésekor is, imát mondott értük. Ez a lágerben este történt. Mi a temetésen nem vehettünk részt.

Én néhanapján verseket mondtam. Tudtam vagy 30-at, azokból mondtam l-l alkalommal 2-3 verset. Az ott lévők úgy az istentiszteleti beszédet, mint a verseket figyelemmel hallgatták.

Volt köztünk egy egyetemi tanár is. Az nem aktivizálta magát. **Szakasits Árpád** volt köztársasági elnök titkára is velünk volt. 1945-ben egy augusztus végi napon szedték össze Őt az utcán. Hiába mutatta igazolványát, azt az orosz katonák összetépték, és őt bedobták a sorba. Szeptember végén érkezett hozzánk. Ő eleinte a szocializmus eszméiről beszélt nekünk, de később kételyei támadtak a szocializmusról.

A nyomdász **Talum Jóska** humorával próbált életet verni a csüggedőkbe. Ilyen beszélgetések jó, ha havonta egyszer voltak, valamelyik pihenőnapon. Máskor ilyesmire nem jutott idő.

Ha két fogoly beszélgetett egymással, az csak az evésről szólhatott. Az otthoni konyháról, a főzésről, hogy most mit enne meg legszívesebben, hogy mit főzet majd otthon a feleségével, az anyjával stb.

A lágerben volt egy szabó- és egy cipész-műhely is. Olyan rossz holmit nem lehetett találni a láger területén, amit azok ki ne javítottak volna. Aki precízebb munkát várt tőlük, az 10 dkg kenyérrel honorálta azt.

Sokan barkácsoltak. Csecsebecséket, gyűrűket készítettek. A gyárból szerzett ujjnyi vastag rézcsövekből megfelelő vastagságú darabokat fűrészeltek, majd reszelővel szép formás gyűrűket varázsoltak belőlük. Ezeket a gyűrűket kinn a munkahelyen eladták az asszonyoknak kenyérért, vagy dohányért. Ugyanis a táborban a valuta a kenyér és a dohány volt.

Nagyjából így teltek Nyevjánszkban a napok, hetek, hónapok.

Mintegy 10 hónapot töltöttünk Nyevjánszkban. Munkahelyeink voltak: Vas- és acélgyár, lőszergyár (légvédelmi lövegeket készítettünk),

gyár- és lakásépítés, vagon ki- és berakás, és a nyár végén a kolhozban 2 hét betakarítás. A kolhoz volt a legjobb munkahely, mert ott krumplival, répával jól lehetett lakni. A betakarítással sietni kellett, mert amit szeptember l-ig nem sikerült betakarítani, az odaveszett, mert szeptember 1-jén menetrendszerűen megjöttek a fagyok.

Kb. 10 hónap után lágerkeresés. Vagy 3-4 hónapot töltöttünk úgy 5-6 lágerben. Hogy melyekbe, már nem emlékszem. Az egyikben, ahol mindössze 5-6 napot töltöttünk, a lágerparancsnok egy félszemű hadnagy volt. Ez valósággal meg akart bennünket enni. (Állítólag a fél szemét Magyarországon vesztette el.) Éjjel-nappal riadóztatott bennünket, és télvíz idején ingben, gatyában zavart ki az udvarra. Mindig proverkázott. Szerencsére nem tartott sokáig.

A 3 hónapos lágerkeresés után megint vagonírozás. Egy hétig utaztunk és a nyugat-szibériai Alapajevszkben szálltunk ki.

Ez az egyhetes utazás is hasonlított az elsőhöz. A vagonba szállításkor 3 napi élelemmel láttak el bennünket. (Mindenki kapott egy darab téglakenyeret.) Azt természetesen majdnem mindenki még aznap el is fogyasztotta. Azután egy álló hétig nem volt gond evésre-ivásra. E rettenetes úton is *többen meghaltak, és sokan megzavarodtak.* Rettenetes volt nézni a „TAKOSI" kollégámat, ki a vonatból kiszállva nem ismert meg, össze-vissza beszélt és az otthonról álmodott. Két-három nap múlva eltűnt szemem elől, valószínűleg meghalt.

Alapajevszkbe érve azonnal fürdés, fertőtlenítés, majd egy dupla adag vacsora következett. Aki ezt az utat is kibírta, az már valamivel jobb körülmények között dolgozhatott, mint az előző lágerekben. Először is, bár ez nagyobb láger volt mint az előbbiek, proverka csak havonta kétszer volt, az is valamelyik pihenő napon. A műszakváltás nem a 10., hanem a 8. napon volt. A dolgozókat, az O.K.-sokat hagyták pihenni, ha munkájukat elvégezték.

Az itteni munkahelyek: faúsztatás, fűrésztelep, lakás, út-és vasútépítés és nyáron 2 hét betakarítás.

1946. május 1-jén a norma *fokozatos túlteljesítéséért* a brigádunk kapott l-l válaszos levelezőlapot. Ezt megírhattuk és hazaküldhettük. Ez volt 3 év alatt az első és egyben az utolsó ilyen lap. Én Szamosszegre apósomnak címeztem a lapot. Úgy gondoltam, így léphetek legkönnyebben érintkezésbe családommal. Családom tényleg ott tartózkodott, mert sikerült Viskről áttelepülniük. A *válasz-levelezőlapot* nov. 7-én kaptam

meg. Bár én is próbáltam szerezni levelezőlapot a kintiektől, és hoztak is kenyérért, a feleségem is kért a járási pártbizottságon lapokat, sem az enyémek, sem az övéi soha nem érkeztek meg. De kaptam egy leragasztott levelet az USA-ból. A feleségem barátnője, Parag Etelka küldte. Az alapajevszki lágerszám: *Moszkva 200-as* volt.

1946 júniusában átszállítottak bennünket a láger kötelékébe tartozó, úgynevezett kettes lágerbe. Ez egy 200 személyes kis láger volt kb. 50 km-re a főlágertől az erdő szélén. Mindenkitől elzárva éltünk ott. Csak lágerparancsnok volt. Még őrkatonák sem voltak. A 2 hét betakarításon kívül vasútépítésen dolgoztunk. A szovjet parancsnok egy hadnagy volt. Az első napokon még csak adott valamennyi ennivalót egy fél adag kenyérrel, de amikor úgy látta, hogy a szomszédos krumpliföldön már kezd nőni a krumpli, *a teljes élelmiszeradagunkat ellopta és eladta*. Nekünk csak teljesen üres, kissé megsózott levest adott egy fél adag kenyérrel. Viszont elnézte, hogy mi munka után éjjelenként kiszökhessünk a láger területéről és a szomszédos kolhoz mintegy 20–25 hektáros krumplitermését rendszeresen dézsmálhassuk. Először csak a földekről szedtük a krumplit, majd a betakarítás után a vermeket dézsmáltuk rendszeresen. Október végére a kolhoz teljes levermelt készletét elhordtuk.

November elejére megjöttek a nagy fagyok, 20–30 fok között ingadozott a hőmérséklet. A vasútépítést abba kellett hagyni, így visszaszállítottak bennünket az alapajevszki főlágerbe.

Életünk a kettes lágerben: 6 órakor ébresztő. 7 órától 5 óráig dolgoztunk a vasútépítésen. Hazaérve vártuk az estét, a sötétedést. Ekkor a lágerlakók felének irány a krumpliföld. Hogy honnan szereztük, már nem emlékszem, de minden fogolynak volt vagy egy bevásárlókosara, vagy egy 10 literes vedre. Ezt mindenki megszedte krumplival. Akinek vedre volt, ment az erdőbe. Ott a krumplival telt vedret felfordította, körülrakta rőzsével és meggyújtotta. Mikor a rőzse leégett, a krumpli a saját gőzében megfőtt. Ekkor visszafordította a vedret és a megfőtt krumplit reggelig szép lassacskán megette. Akinek kosara volt, az ment a fürdőbe, ahol a nagy kondér alatt állandóan éget a tűz. A kondérba 7–8 kosár fért bele egyszerre. A krumpliját mindenki kosarastól tette be. Egy negyedórai főzés után a kosarát mindenki kiemelte, a vámot a fürdő vezetőjének leadta, a többit szép kényelmesen reggelig megette. Haza nem vitt senki krumplit, mert azt, ha más nem, a lágerparancsnok úgyis elszedte volna. (Amennyit sikerült eleinte elszednie, annyi krumpli volt

a levesben.) Másnap ugyanazt tette a társaság másik fele. Így minden második nap egyszer ettünk, de akkor dugig, a másik éjszaka pihenésre kellett. Az itt termelt krumplik hatalmasak voltak, de száraz anyag alig volt benne, tiszta víz volt az egész.

Alapajevszkbe való visszaérkezésünk után fürdés, majd ruhacsere (mindenki megkapta téli öltözékét), és újra munkába álltunk. A szibériai tél kegyetlen hideg. A *munkásoknak mínusz 40 fokig kötelező a kinti munka*. November és december hónapokban faházak építésén dolgoztunk. Itt az alap ásása volt a legnehezebb. Bár csak 20 cm alapot kellett ásni, de a 30-40 fokos hidegben a csákány csak szikrázott, a gödör pedig alig mélyült. Az ilyen munkánál a kereset szinte nulla volt. Előfordult, hogy az egyik munkanap a következő elszámolási munkalapot kaptuk: Szerszámok kiszállítása a munkahelyre 0,5 rubel, este a visszaszállításuk 0,5 rubel és a 10 órai munkáért csupán 0,7 rubelt kaptunk. (A szerszámoskamra a munkahelytől kb. 200 méterre volt.)

Egyszer a meteorológia mínusz 50 fokot jelzett. – A hideghullám 11 órára érkezett meg. Előtte 10 órakor hazakísérték a foglyokat. Azonban az egyik vállalattól jött egy telefonkérés, hogy anyagot hoznak részükre, de a kocsik nem tudnak bejönni a hótól. Kérnek 2 szakaszt, kik ezt a munkát elvégeznék. Ebbe a két szakaszba én is benne voltam. A hőmérő mínusz 53 fokot mutatott. Hiába volt meleg bunda, vastag kesztyű, fufájka, válinki, én akkor úgy éreztem, hogy keresztül fagyott bennem még a csont is. Attól a naptól kezdve eltűnt az elég erős reumám. (Úgy látszik, a kutyaharapást is szőrivel gyógyítják.) A munkából természetesen nem lett semmi. Egyszerűen nem tudtuk megfogni a lapátot. A katonák egy ideig káromkodtak, zavartak minket, majd mivel látták, hogy hiába, hazavittek bennünket.

Majd jött 1947 tavasza. Mint eddig minden évben, most is május elsején jött meg. Május közepén hitegetés (szkoro domoj), mentek haza nemsokára. Már a vagonokat is készítik. Új hír: **Nagy Ferenc** magyar kisgazdapárti miniszterelnök disszidált. A vagonok leszerelése a következmény. Ismét csak a kétségbeesés, a munka. Többeket őrületbe kerget ez a bizonytalanság.

De június 10-e táján ismét vagonszerelés. A vagonokat úgy rendezték be, hogy az ajtótól jobbra is és balra is két szinten lehetett aludni. Elérkezett 1947. június 17-e. Indulás a vagonokba. Itt már a kétszintes vagonokba is csak 50 embert tettek. A vagonokat nem zárták le. Étkezés naponta két-

szer. Víz állandóan a vederben, így utaztunk hazafelé. Július 4-én érkeztünk meg Máramarosszigetre. Itt már magyaros koszttal vártak minket. VÉGE A KORPA KORSZAKNAK! Három napot töltöttünk ott. Szigeten már napi háromszori étkezés volt. Mindig dupla adagokat adtak. (Egy kis feljavítás.) Július 6-án hajnalban indulás a végállomás: Debrecen felé. Érkezés úgy dél felé. Közben Záhonyban is, Nyíregyházán is megvendégeltek bennünket laktatós ételekkel. Debrecenben a szükséges orvosi vizsgálat és a papírok kiadása után még egy kiadós ebéd és nyílik a nagykapu. Utoljára mindenki kapott fogoly-igazolványt, ingyen vasútijegyet és 5 forintot. Bár aznap délig már 5 alkalommal is ettünk kiadós ételeket, de éhes voltam. Vasárnap délután 2 óra volt. Kinn állok a kapun kívül. A kezemben szorongatom az 5 forintomat. Nézem, hogy hol vehetnék érte valami ennivalót. Minden zárva volt. Elindultam az állomás felé. Beültem a Mátészalka felé menő vonatba. Ott étkező embereket láttam. Nem bírtam magammal. Hozzájuk mentem az 5 forintommal és enni kértem. Mindenki adott l–l combot, l–l darab kalácsot, de a pénzt nem vette el senki. Én meg csak tömtem magamba mindent, amit kaptam. De Mátészalkára érve már rosszul voltam. Bár az állomáson ott is kínáltak élelemmel, de én – hivatkozva rosszullétemre – csak pálinkát kértem. Hoztak is mindjárt 2 féldecit. Az egy kicsit rendbeszedett. Majd tovább utaztam Fehérgyarmatra. Mivel már este volt, Kálmán sógoromhoz mentem. Elmondtam nekik is a bajomat, így ők is csak pálinkával kínáltak. Majd lefekvés előtt adtak egy pohár tejet. Kérdésemre, hogy hogyan jutok ki Tivadarra, ahol a család lakott, a sógorom közölte velem, hogy a család éppen Újhelybe ment a nagyszülőket meglátogatni, így én másnap a legkorábbi vonattal, amelyik 1/4 3-kor indult, igyekeztem elutazni.

Az állomáson még sötétség. Én bemegyek a váróterembe. Ott is sötétség. Az asztalon 2 gyerek alszik, előtte egy asszony ül. Leülök mellé. Nem beszélek, nem kérdek semmit. Ő sem beszél, talán fél is tőlem, az orosz-köpenyes katonától. Vagy 10 perc múlva meggyújtják a külső lámpákat, jön a vonat. Én kimegyek a váróból, ahol még mindig sötétség van. Befut a vonat. Felszállok és visszanézek. Az ajtóban áll a feleségem. Azonnal leugrottam a vonatról és megtörtént a találkozás.

A szovjet hadseregnek a Kárpátaljára történt bevonulása után elterjedt az a hír, hogy a magyar kérdés csak vagon kérdés.

Ezt eleinte csak propagandának véltük, de a valóság igazolta a híreket. A csapatok bevonulása után először elkészítették a gyűjtőlágereket,

utána mindenfelé megkezdődtek a magyar férfiak összeszedése. Először a kárpátaljai magyarokra került sor, majd ahogy haladtak előre, az ország belsejében is folytatták azt.

A háborúnak Magyarországon *1945. április 4-én vége lett. Európában május 8-án fejeződött be, de a deportálások még 1945 szeptemberében is folytak.*

A deportálásokat **Sztálin** csak **Truman** elnök (az USA elnöke volt) kérésére szüntette be 1945 októberében.

A deportálások leállítása után 1946-ban a legsúlyosabb betegekkel megkezdődött a foglyok hazaszállítása. A zömük azonban a 47-48-49-es években, tért haza. Az utolsó csoportok hazaszállítása csak 1953-ban, Sztálin halála után történt meg.

Hazatérésem 40. évfordulóján meggyújtom gyertyámat az idegen földre deportált és ott meghalt magyarok emlékére.

MANDRIK ERZSÉBET

(férje után Riskó Károlyné (Visk, 1931. február 8.)

A TRAGÉDIA[86]

Nem kereste senki a bajt, bejött az magától. Tizenötödik születésnapom előtt két nappal, 1946. február 6-án egy orosz határőrtiszt vetődött a házunkhoz (Visken) és pálinkát követelt. Édesapám adott neki, iszogattak. Estére állt már az idő, **Sanyi öcsém** kiment az udvarra a jószágokat ellátni. Voltak teheneink, lovaink, az etetés-itatás pedig öcsém és apám dolga volt. A tiszt sokáig maradt, nyilván esze ágában sem volt békén hagyni bennünket; nagy hangon magyarázott, már gorombaságokat is beszélt

[86] A 15 éves Mandrik Erzsébetet „*Az USZSZK BT hírhedt 54. és a Szovjetunió BTK 58. paragrafusa alapján, azaz „államellenes cselekmény" elkövetésének vádjával ítélte el a hadbíróság. A megfellebezhetetlen ítélet tartalma: 5 év fegyház, 5 év kényszermunka és örökös száműzetés."* Mandrik Erzsébet 1956-ban szabadult, 132 hónapot raboskodott egy olyan bűnért, amit soha nem követett el, börtönben született fiúgyermekével engedték haza. Alkalmi munkákból él. 1964-ben férjhez megy a mátyfalvi Riskó Károlyhoz, Beregszászban otthonra talál, fia is megnősül, öt unokája van. A családi tragédiáról, meghurcoltatásairól, lágeréveiről 50 év múltán tesz vallomást kiadott emlékiratában. Megrendítő olvasmány. Civilizált ember számára iszonyatos elfogadhatatlan borzalmak naplója. 2000-ben Gortvay Erzsébet, irodalomtörténész, a MÉKK társelnöke és e sorok írójának támogatásával felterjesztették Elnöki aranyéremre, amit Göncz Árpádtól, a Magyar Köztársaság elnökétől meg is kapott. Csak ezt követően fogadta el kárpótlási kérelmét az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal. MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban, (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben).* Emlékirat. Gondozta: Balogh Irén. Kárpátaljai Magyar Könyvek 79. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996.14-18.p.

olyannyira, hogy apám jobbnak látta magára hagyni, nehogy összekapjanak. Kiment ő is az udvarra.

A házban ketten maradtunk: én és a tiszt. Ezt használta ki a nyomorult gazember: rám támadt, az ágyra dobott, letépte rólam a ruhát. Nem tudtam, mit művel velem, de sikítottam, kapálództam, hogy kiszabaduljak a kezéből. Nem sikerült: sovány fejletlen gyereklány voltam, ő meg hatalmas termetű, meglett férfi. Elvesztettem az eszméletem. Az öcsém mondta el később, hogy apám meghallotta a sikoltozásomat, beszaladt a házba, és dulakodott a tiszttel. Lövés is dördült. Sanyi öcsém épp akkor lépett be, amikor a tiszt fegyvert fogott apámra. Megijedt, kiszaladt, mármint az öcsém, s csak amikor minden elcsendesedett, akkor lesett be az ablakon. Látta, hogy apám az asztalnál ül, én az ágyon fekszem, a tiszt pedig mellettem. Gyerekésszel azt gondolta, én már lefeküdtem aludni, a tiszt pedig részeg fejjel mellettem dőlt le.

Öreg este volt már, amikor az ájultságból magamhoz tértem. Apám a kanapén feküdt és rettenetesen nyögött. Mellettem élettelenül hevert a tiszt. Engem elöntött a vér. Reszketve hoztam rendbe magamat, aztán eliszonyodva néztem körül a szobában. Akkor kopogtak. Egyik szomszédunk nyitott be. Megkérdezte: *„Mi volt itt, lányom? Nagy zajt hallottam”.* A tiszt mozdulatlan testére mutattam: *„Baj van, Lajos bácsi”.* A szomszéd arcára kiült a döbbenet. *„Gyermekeim, most mi lesz?! Titeket agyonlőnek ezért. Keltsétek fel apátokat”* – mondta. Nagyon megijedhetett szegény, mert nem várta meg, hogy felébresszük apámat, rögtön elment. (Mégsem, így sem úszta meg szegény: tíz évre ítélték, soha többé nem láttam, azt sem tudom, mennyi ideig raboskodott Szibériában. Egyébként aznap, mielőtt megtörtént nálunk a tragédia, egy másik falubeli férfi is felkereste apámat, valami megbeszélnivalója volt; őt is elítélték.)

Szomszédunk távozása után, úgy éjféltájban költögetni kezdtük apámat. Nagyon nehezen ébredt fel, s akkor azt kérdezte: *„Mi a baj?”.* Mondtam neki: *„Édesapám, mi nagyon félünk”. „Minek, lányom?”. „Hát itt fekszik a tiszt”. „Miféle tiszt?”* – kérdezte, merthogy hamarjában nem emlékezett semmire. Aztán csak eszébe jutottak a dolgok. Ekkor felült, a karjához kapott. El volt az törve. Felkötöttem a karját, ő meg beszélt: *„Bántott a gazember, kislányom? Na, többet nem fog bántani”.*

Egy ideig azonban nem tudta mitévő legyen. *„Felakasztanak bennünket, gyermekem!”* – mondta, s együtt sírt velünk. Aztán összeszedte magát, öcsémmel befogatott a szánba, kivonszolták a tisztet és elvitték.

Becsuktam mögöttük az ajtót és a félelemtől remegve vártam, mikor térnek vissza. Hajnalig kellett vámom, akkor hallottam, hogy öcsém a lószerszámokkal csörömpöl odakint. Beengedtem, egyedül volt. *„Hát apánk hol van?" „Elment, el sem köszönt". „Hová?" „Azt nem mondta".* Kirohantam az udvarra. A kertajtó mellett megpillantottam egy égő cigarettacsikket. Még láttam apám alakját is: súlyos léptekkel távolodott, majd belevesszett a hajnali homályba. Ajkamat kiáltásra formálta az akarat, valami mégis visszatartott, nem tudtam kiáltani. Apámat soha többé nem láttam viszont.

Öcsém elmondta: árkon-bokron keresztül a Tiszához vitték a tisztet. A kutyánk velük tartott, útközben többször meg kellett állniuk, mert az élettelen test folyton lecsúszott a szánról. (Utóbb, s ma is arra gondolok, talán nem is volt halott a tiszt, hiszen puszta kézzel hogyan is üthette volna agyon édesapám? Talán csak elájult, és a hidegben feleszmélve menekülni próbált, ezért csúszott le a szánról. De – biztosat nem lehet tudni.) Az egyik csizma leesett a lábáról, azt a kutya addig őrizte, amíg vissza nem tértek. A csizmáit egy híd alatt rejtették el.

Édesapám meghagyta öcsémnek, hogy vigyázzunk magunkra, ő nekimegy a román határnak. Ha nem sikerül átszöknie, akkor végez magával; ha pedig sikerül, akkor hamarosan hazatérhet, mert az oroszok nem lesznek itt sokáig. Útravalót nem vitt magával, pedig pénz is, élelem is volt bőven a háznál. Három hízót öltünk azon a télen, kolbásszal és szalonnával tele volt a padlás, de még a sózóteknőben is hevert egy disznó, azokról nem is beszélve, melyek az ólban vágásra vártak.

Ültünk öcsémmel a házban és megmoccanni sem mertünk, csak sírdogáltunk. Sejtelmünk sem volt arról, mi vár ránk: két félénk, tudatlan gyermekre.

Másnap razziáztak a községben. A tisztet keresték. Mi az udvarra se mertünk kimenni. Az ablakon át néztem nagymamát, amikor megjelent egy kosár kimosott ruhával, és kirakta azokat a szárítókötélre. Neki se mertük elmondani, mi történt nálunk akkor éjjel.

Estefelé egy csapat katona jött hozzánk. Tiszt vezette őket. Megtalálták a híd alá dobott csizmát, és a nyomok hozzánk vezettek. A Tisza ugyan messzire elsodorhatta már a hullát, de a kertek alatt ott volt, hozzánk vezetett a szánnyom. Faggattak bennünket, hol az apánk. Nem mondtunk nekik semmit. A kutya égnek emelt fejjel szakadatlanul vonított, mintha halott lett volna a háznál. Tudtuk, hogy ez nagyon rossz

jel, nagy bajt, szerencsétlenséget jelent. Még inkább féltünk: mi lesz? A katonák betuszkoltak bennünket a házba, megparancsolták, hogy feküdjünk le, ők pedig az ajtóra szegezett fegyverrel az asztal mellett ülve várakoztak. Édesapámat várták.

Fáradtan, lélekben is kimerülten szenderedtünk el. Virradat után arra ébredtem fel, hogy az egyik katona a géppisztolyával noszogat, s mutogatja – mert mi nem értettünk oroszul –, hogy keljünk, öltözzünk fel.

Gyerekésszel épp csak kaptunk magunkra valami ruhát. Nem tudtuk, mit akarnak velünk, hová visznek, amikor két katona szuronyos puskával kísért végig az utcán. Néptelennek tűnt a falu: egy-két kapu mögött láttam fekete fejkendős asszonyokat, de ők is rögtön eltűntek, amikor minket megláttak.

A határőrségre vittek bennünket, s ott egy sötét, hideg pincébe löktek. Riadtan bújtunk össze a sarokban. Patkányok motoszkálását, visítását hallottuk néha a lábunkon is keresztül szaladtak. Éhesek és szomjasak voltunk, ami nem csoda, hiszen második napja nem ettünk egy falatot sem. Úgy éreztük, s nyilván valójában is úgy volt, hogy senki nem törődött velünk: egy harapás kenyeret egy pohár vizet sem adtak.

Este kihallgatásra kísértek bennünket. Tőlem hiába kérdeztek bármit: a történtek hatása következtében egyetlen szót sem bírtam kinyögni. Talán nem is akartam. Felhagytak hát a faggatásommal, az öcsémet vették elő. Ő mindent elmondott, amire kíváncsiak voltak: azt is, hogy apámnak van otthon egy pisztolya. Hazakísérték, hogy adja elő azt a pisztolyt. Nyilván azt hitték, apám azzal lőtte meg a tisztet. S ha már ott jártak nálunk, minden értékünket elorozták: a tiszt öcsém szeme láttára rakta táskájába családi ékszereinket... Aztán szabad préda lett a házunk, az egész porta. Minden mozdítható holminkat elvitték. A Mandrik-portára egy határőrtiszt költözött be a családjával, később pedig kolhozirodát rendeztek be a szülői házban.

Minket még aznap Husztra szállítottak. Nyitott tehergépkocsin. Kemény fagy volt, nagyon-nagyon fáztunk, a könnyű ruhát átfújta, szinte csontig hatott a szél. Éhségünk nem szűnt sőt fokozódott, de senkinek eszébe sem jutott, hogy ennünk adjon. Ma is borzongva gondolok vissza erre a napra: február 8-a tizenötödik születésnapom! Kis barátnőimmel együtt akartuk megünnepelni, készültünk rá. S a gondtalan ünneplés helyett mire jutottam: éhesen, a hidegtől kékre dermedve egy teherautón hánykolódom Visk és Huszt közt...

Huszton ismét egy sötét helyiségbe tereltek be, oda, ahol a határsértőket, csavargókat gyűjtötték össze. Az ablak bedeszkázva, nehogy egy parányi napfény is bejusson a fogvatartottakra. Itt is hideg volt, megdermedve roskadtam le a fal mellé. Öcsém is odafeküdt mellém. Nemigen volt hely a teremben, mindenütt testekbe ütköztünk. Úgy hevertünk egymás mellett, mint heringek a dobozban. Nem tudtam aludni, állandóan vacogtam a hidegtől. Volt egy kályha a helyiségben, persze nem fűtötték, a rabok tömték tele papírral, szeméttel, s valaki meggyújtotta. Ekkor derült ki, hogy a kályhának nincs kéménye: az összes füst a helyiségbe tódult, fojtogatott, nem kaptunk levegőt. Kiabáltunk az őrnek, hogy nyissa ki az ajtót, szabaduljunk meg legalább a füsttől. Válaszul a levegőbe lőtt, majd a puskatussal megverte az ajtót és megfenyegetett: maradjunk csendben, mert baj lesz. Talán nem is bánták volna, ha mind megfulladunk a füstben. Az ajtóhoz kúsztam és órákon át a kulcslyuknál guggolva próbáltam friss levegőhöz jutni. Így telt el fogságom első éjszakája.

MOKÁNY FERENCNÉ SZ. KULCSÁR MARGIT

(Akkori lakhelye: Técső v. Visk)[87]

Leveléből tudjuk meg elhurcolt és vissza nem tért bátyja ***Kulcsár István*** (1898) adatait, akit először elhurcoltak Szolyvára, ott önkéntesként jelentkezett a csehszlovák hadtestbe, a SZMERS nyomozói „onnan, mint kémet „kiemelték". Valakik besúgták, hogy 1940-ben jött végleg haza Párizsból, mivel ott be akarták sorozni az idegenlégióba, tekintettel arra, hogy tíz évig élt ott, és a francia állampolgárságot nem vette fel… A lágerekből visszatérők elmondása szerint Szamborban halt meg. Szomorú keresztút Párizsból Szamborig 46 évesen…"

ERDŐ KÁROLY

(Técső, 1989)[88]

...Jött egy ember a városházától, meg egy orosz katona géppisztollyal a kezében, és azt parancsolták, hogy másnap reggel három napi kosztal jelentkezzünk a városházán (Técső, mint magyar koronaváros), mert

[87] *Sötét napok jöttek...*117.p.
[88] *Élő történelem.,* 98-100. p

megyünk hidakat meg utakat építeni. Ha nem mennénk, abból nagy baj lenne. Másnap jelentkeztem.

A városházán rengeteg ember összegyűlt, mind magyar volt. Sorba állítottak minket, fegyveres katonák vettek körül és elindultunk, meg sem álltunk Husztig. Itt a vár alatti emeletes épületbe tereltek minket. Hozták oda az embereket az egész vidékről, Técsőről, Viskről, Szlatináról, Husztról. Másnap összetereltek vagy ezer embert és elindultunk. A volt szomszédom K. P. nem bírt menni. A kísérő katona ordítozott rá, levette puskáját, és le akarta lőni, de közrefogtuk a szerencsétlent, úgy hurcoltuk Szolyváig. Ott betereltek minket a barakkokba. Állni is alig lehetett. Reggelre már néhány ember meg is halt, kivitték, fellökték a szekérre, vitték temetni. Enni nem adtak, akinek volt mit, evett. Egy pár nap múlva összeállítottak vagy ezrünket, és elindultunk Sztarij Szamborba.

Itt bevagonírozták a marhaszállító vagonokba. Leülni nem lehetett. Egymás ölébe kuporodtunk. Fűtés nem volt, ha már nagyon szomjasak voltunk, akkor nyaltuk a zúzmarát a vagon deszkáiról. A dolgunkat is ott helyben végeztük. Úgy kétnaponként megállt a vonat, és bedobtak két vályog kenyeret. Mikor a vonat megállt, a katonák megparancsolták, hogy a hullákat vigyük a hátsó vagonba. Húztam én is a földimet a lábánál fogva. Két hétig mentünk, már kevés volt egy vagon, raktuk a halottakat a másik vagonba. Volt olyan, aki a saját pisijét itta, aztán meg megőrült.

Mire megérkeztünk, már a fele se volt azoknak, akiket ismertem. Krasznouralszkba szögesdróttal körülkerítve barakkokba tereltek be, ahol olyan háromemeletes priccsek voltak, egyre jutottunk ketten-hárman is. Reggelre mindig meghaltak vagy öten-hatan, azokat kirakták a barakkok mellé, majd elvitték és elvájták. Az alsó priccsen nem aludt senki, mert olyan hideg volt, hogy a dézsában befagyott a víz. Itt már adtak enni egy-egy tál zablevest, 50 deka fekete kenyeret. Míg el nem érkeztünk oda, borzasztóan tetvesek voltunk, de ott már elvittek fürdeni, és adtak ruhát, régi kopott magyar katonaruhát, amit a halott magyar katonákról húztak le, mert mellettünk volt egy másik láger, amelyikben fogoly katonák voltak. Volt olyan, aki elcserélte a kenyerét dohányra. Két csipet dohányért 10 deka volt az ár. Azok mind elpusztultak.

Engem kineveztek tolmácsnak, mert tudtam egy keveset kisoroszul. Hónapokig benn dolgoztunk a városban, takarítottuk a gyárak udvarait. Reggelenként felsorakoztattak és kivezényeltek dolgozni. 10–12 órát

dolgoztunk, fegyveres katonák vigyáztak ránk. Majd átirányítottak fakitermelésre, farakodásra, ahol 18 hónapot dolgoztam egyhuzamban. Néha vizsgálatra vittek, ahol kategóriát kaptunk. Aki gyenge, beteges volt, az harmadik kategóriát kapott, benn a táborban dolgoztatták, aki másodikat kapott, a fakitermelésben dolgozott, aki meg elsőt, azt vitték az ércbányába. Ez mégis csak jobb volt, mint amit **K. I.** mesélt már itthon, hogy ő Tobolszkban a szappangyárban dolgozott, ahol a gyár udvarán nagy medencék voltak teli vízzel. Teherkocsikkal hordták oda a halottakat, bedobálták a vízbe. Ők horgas kampókkal szedték ki a *holtakat és vitték be a gyárba, ahol szappant főztek belőlük.* Kik voltak azok a szerencsétlenek, nem tudni, némelyik csuklóján volt egy táblácska, amin számok voltak.

27 hónapig voltam ott. Egy-egy csoportot engedtek haza, ábécé szerint. Egy tiszt elkísért bennünket Moszkváig, ideadta a jegyeket és azt mondta, hogy most már mehetünk haza. 5 napig jöttünk Moszkvától Kijevig, Lembergtől Sztrijig, onnan Lavocsnéig.

Itthon a feleségem már nagyobbacska kislánnyal várt, mert éppen állapotos volt, amikor engem elvittek.

Egy hét után behívattak a városházára és azt parancsolták, hogy legyek másnap a Butinban fakitermelésen. Én nagyon le voltam gyengülve és beteg voltam. Vittem másnap egy orvosi bizonyítványt, de a nácsálnyik (parancsnok), **Neszuh** összetépte az igazolást, és azt mondta, hogy máris induljak, mert ha a lágerben nem döglöttem meg, akkor ott fogok megdögleni. Muszáj voltam menni, mert féltem...

K. ISTVÁN

(Técső, 1989)[89]

...Egy évig voltam kint a fronton, a Szent László ezredben szolgáltam, majd a 3. hadseregben sebesültem meg Ukrajnában, egy gránát robbant előttem, tele vagyok szilánkokkal. 1944 őszén a katonai kórházból engedtek haza, nagyon le voltam gyengülve. Októberben egy vasárnap jöttek be az oroszok. Behívtak a városházára (Técső), és megparancsolták, hogy őrizzük a német hadifoglyokat a vásártéren. Két napig őriztük, mert kedden kidobolták, hogy csütörtökön minden magyar ember 16-tól 55-ig jelentkezzen a városházán, megyünk három napos munkára.

[89] *Élő történelem.,* 100-105. p

Volt aki nem jött el, de én nem akartam megtagadni a magyarságomat. Vittem magammal az orvosi bizonyítványt a sebesüléseimről, és megmutattam **Nagy Lajosnak,** mert ő volt, aki ott intézkedett, megbíztak benne, mert kommunista volt, Spanyolországban harcolt, de ő azt mondta, hogy kibírom azt a három napot.

Összegyűltünk vagy 300-an, előttünk már egy ilyen transzport elindult, és olyan félmagyarok kíséretében, mint **Szligán Jóska,** akiknek puskát adtak, elindultunk Huszt felé. Sokan megszöktek útközben. Huszton a vár alatti emeletes ház pincéjébe tereltek minket és átvettek az orosz katonák. Mindent kirakattak velünk a zsebeinkből meg a tarisznyákból, meghagytak egy kis ennivalót, mást mindent elvettek. Másnap felsorakoztunk és elindultunk Szolyva felé. Éjszakára betereltek egy-egy nagyobb épületbe valamelyik útba eső faluban, reggel megszámoltak, ha hiányzott a létszám, hoztak embereket abból a faluból, ahol éppen voltunk, nem számított, ha éppen ruszin volt a falu.

Szolyván betereltek egy volt magyar katonai laktanyába, ott már rengeteg ember volt, nem csak civilek, hanem hadifoglyok – magyarok, németek – vegyesen. A táborban aratott a hastífusz, nagyon sokan ott pusztultak el, hordták a halottakat reggelenként szekérszámra. Ott kaptunk egy merőkanálnyi paszulylevest, ettől mindenkinek olyan hasmenése lett, hogy nem volt jártányi erőnk. Én már ekkor nagyon roszszul éreztem magamat, magas volt a lázam, alig bírtam lélegzetet venni. Elindultunk neki a hegyeknek, az út Turkáig egy hétig tartott. Szörnyű volt ez a vánszorgás, itt majdnem elpusztultam, mert nem bírtam már menni, rázott a hideg, a nyelvem fel volt dagadva, kínzott a szomjúság. Volt, aki megpróbált kilépni a sorból, hogy igyon az árokból, de abba az orosz katona sorozatot engedett.

Engem földijeim: **Katrin Béla, Katrin József, Katrin István, Erdő Gyula** felváltva cipeltek. Turkában lemaradtak azok, akik nem bírtak már menni, a többit hajtották tovább Szamborig. Én is a lemaradottak között voltam, gondoltam, most már tényleg nincs tovább, de jött egy cseh tiszt, aki azt mondta, *aki akar beléphet a légióba,* másnap indultunk tovább. Mi, Baló Imre, testvérei, **Béla és Albert, Bányász Béla, Tarts János** elhatároztuk, hogy jelentkezünk, tán így megmenekülünk. Voltunk vagy húszan jelentkezők, adtak máris egy vekni kenyeret, megosztottuk, másnap indultunk tovább, irányítottak Szamborba, mert azt mondták, ott a gyülekező. Gondoltuk, útközben megszökünk, de nagyon

gyengék voltunk, meg aztán mindenütt orosz katonák voltak, az utak fel voltak aknázva, és nem is ismertük a tájat, meg tele voltak táblákkal az útszegélyek: *„Halál a fasiszta németekre, magyarokra!”* Szamborban megláttuk a földinket, én otthagytam a többieket és beálltam hozzájuk. Akik elmentek a cseh légióba és majd hazakerültek, most hősök, akik ott maradtak a hegyekben, azokat soha nem láttuk többé. Szamborban beosztottak csoportokba, 80–100 ember volt egy-egy csoportban, adtak egy merőkanálnyi löttyöt és bevagonírozták marhaszállító vagonokba. Kalapáccsal ütöttek, mikor hajszoltak a vagonokba. **Erdő Károlyt** úgy ütötték, hogy megnyomorodott a keze. Borzasztó hideg volt. Volt a vagonban egy dobkályha, de nem volt kürtő rajta, bedobtak két darab fát, nem volt mivel felaprítani, mivel tüzet gerjeszteni, úgyhogy nem tudtunk fűteni. A vagon sarkában volt egy kerek lyuk, felette egy vastag bot keresztben, az volt a vécé, de nem használta senki, mert nem volt mitől vécére menni. Vizet két napig nem adtak, nyaltuk a szegfejeket a vagon deszkáin, mert az zúzmarás volt. Két nap múlva megálltunk, kívülről nagyot ütöttek a vagon ajtajára és kérdezték: *„Kaput jeszty?”* Volt bizony. Kinyitották az ajtót, és a halottakat ki kellett vinni a sínek mellé. Mikor másodszor álltunk meg, szóltak, hogy szálljunk ki ennivalóért. Én lázasan voltam a legerősebb, hát kiszálltam. Egy csomóban volt a *„szuhari” (kétszersült),* meg volt fagyva, meg apróra töredezve, olyan volt, mint a fűrészpor. Kapott minden vagon egy-egy lapáttal. Közben meg kirakták a halottakat. Megérkeztünk Kazanyba, itt azt mondták, egy ember kiszállhat vízért, és adtak egy vedret. A szomszéd vagonból nem bírt kiszállni senki, olyan gyengék voltak, viskiek voltak oda bevagonírozva. Én elvettem tőlük a vedret, és elindultam vízért az állomásra. 40-45 fok hideg volt, de már nem éreztem semmit, mert láttam messziről a pumpát, alatta tálat vízzel. Életemben annyi vizet nem ittam, majd teleszedtem a két vedret és vittem vissza. Nem ivott abból senki, mert ahogy benyújtottam a vedreket, megrohanták és felborították, mehettem vissza. Ez volt a szerencsém, mert volt nálam pár tűzkő, amit ott elcseréltem mahorkára, egy pohárral kaptam, amit aztán elcseréltem kenyérre. Vagontársaim lapjaira téptek egy imakönyvet, azokból cigarettát csavartak, de az csakhamar elégett, mert mindenki akart belőle egy szippantást.

Itt raktuk ki a vagonból **Kazinci Ferit, Kegyes Sándort**, megfagytak útközben. A másik hét végén megérkeztünk Krasznouralszkba, Szverdlovszktól 125 km-re. Itt kinyitották a vagonokat, ránk ordítottak,

hogy szálljunk ki: mikor megláttuk a friss havat, kiugrottunk és nekiestünk havat enni, de közénk géppuskáztak, abbahagytuk. Betereltek minket egy nagy táborba, tíz hatalmas barakk volt, körül volt véve szögesdrót-kerítéssel meg deszkakerítéssel, a sarkokon géppuskafészkekkel. Volt itt magyar katona, német katona. Az egyik meg is ismert, ott látott Técsőn a vásártéren. Nagyon tetvesek meg rühesek voltunk, bevittek egy barakkba – fürdő volt ott – levetkeztettek pucérra, elvették amink még megmaradt, adtak egy hosszú alsót, inget, nadrágot, zubbonyt, sapkát. Ezeket a halott magyar katonákról húzták le, ebbe voltunk, habár a hideg elérte a mínusz 40- 45-öt. Nagyon le voltunk soványodva, de a lábunk meg a hasunk fel volt dagadva, ezért besoroltak a „kórházbarakkba", ami tömve volt *élő csontvázakkal.* Az orvos egy zsidó ember volt, ő munkaszolgálatos volt Magyarországon, onnan hozták ide a felszabadulás után a többi munkaszolgálatossal együtt. Én mértem a lázát a betegeknek, egy lázmérő volt vagy 400 emberre. De annak se volt semmi értelme, mert nem volt ott semmi gyógyszer. Naponta nagyon sokan haltak meg itt is, meg a többi barakkban. Reggel jött a fehér ló a ládával, egy orosz ember volt a kocsis. Kirendeltek néhány embert, azok pakolták a halottakat a nagy ládába. Meg voltak fagyva, egyiknek így, a másiknak úgy állt a karja, lába, ha már nem nagyon fértek a ládába, a kocsis vasdoronggal ráhúzott, eltörte a lábakat meg a kezeket, hogy minél több férjen a ládába. Kimentek az erdőbe, a foglyok gödröt ástak, de csak úgy fél méternyit, mert kőkemény volt a föld, oda borították a holtakat. Másnap a farkasok kikaparták, felfalták, úgy megint csak abba a gödörbe temettek. **Munkácsi Lajos,** a szomszédom is meghalt, legalábbis így gondolták, mert őtet is a holtak közé rakták, de a nagy hidegben magához tért.

Az OKÁ-sok – így neveztek bennünket–kaptak naponta 20 deka fekete kenyeret, meg egy kanál löttyöt és besoroztak munkára. *Ekkor készítettek rólunk először névsort.* Csináltattak velünk mindenféle munkát, mert azt mondták, már nem vagyunk foglyok, hanem önkéntesek. Beosztottak rajokba, századokba és vittek építeni, ásni, erdőt irtani, majd úgy három hónapra rá vittek a rézbányába, ahol 8–10 órát dolgoztunk a mélyben. Ide már román katonaőrök kíséretében. Cudarul bántak velünk, mert mi igyekeztünk minél előbb bejutni a bányába, mert ott legalább meleg volt, ők meg kint tartottak a hidegen, mintha számolni akarnának. Egyszer már annyira fáztam, hogy odamentem az egyik ka-

tonához és megütöttem. Ezért *három nap karcert kaptam*. Ez azt jelentette, hogy egész nap a bányában dolgoztam, enni nem kaptam, a munka után meg bezártak egy betonból készült szobába, amelyiknek mind a négy oldala nyitott volt, rács volt rajta. Leülni nem lehett, de nem is tudtam volna a nagy hideg miatt. Ez még az enyhébb fajtája volt a büntetésnek, mert volt ott olyan karcer is, mint egy kályha, betonból volt az is, hogy csak belefért az ember állva, alól féllábszárig víz volt benne. Mikor kinyitották az ajtót, csak kizuhant az ember belőle. Úgy egy év múltán megengedték, hogy a genfi vöröskereszten keresztül írjunk haza, hogy jól vagyunk, a levelet feleségem meg is kapta. 1944 októberétől 1947 januárjáig voltam oda. Akkor egy 20 fős csoporttal hazaengedtek. Egy hét alatt sikerült hazajönni.

Jelentkeztem a városházán, nem szóltak semmit. Tudtommal kb. 1200 magyar embert vittek el. A nyugdíjamba ezeket az éveket nem számították be.

AJTAY SÁNDOR

(Técső, 1990)[90]

...Sztálin nem hitt a kárpátaljaiaknak, mármint a magyaroknak, svábóknak, zsidóknak, de még a ruszinoknak sem, mert az 1926 és 1929 között születetteket nem hívta be a hadseregbe. Ehelyett, amolyan munkatáborokba szállíttatott bennünket. Közölték velünk, Donbászra megyünk dolgozni. Mi már előre sejtettük, hogy baj lesz ebből. Négy éve is csak három napra vitték el apáinkat, testvéreinket, és mi lett a vége... Marhaszállító vagonokba vagoníroztak be. Két hétig tartott az út, mire megérkeztünk Sztálinóba, egy bányavárosba barakkba tereltek bennünket, korábban német hadifogolytábor volt. Egyenruhát kaptunk, mondták, e naptól *fezeósok vagyunk* 5 évet fogunk dolgozni és tanulni; 8 órát dolgoztunk, este tanultunk. Mellettünk Zugreszkben 2 ezer fős női tábor volt. Magyarországról hozták ide ezeket a foglyokat, bűnük, hogy arisztokrata családból származtak, 1950-ben elvitték őket haza... Jómagam 1952 karácsonyán érkeztem haza. Előtte egy nap összetereltek bennünket, s közölték, hogy kivettük részünket az ötéves terv teljesítéséből. Kezünkbe nyomtak egy dokumentum-, illetve egy okmányfélét – s kijelentették, hogy mehetünk haza.

[90] *Élő történelem.,* 107. p

ZSELTVAY KATALIN

(Técső, 1991)[91]

...Nagyapám, akit mindnyájan a családban apukánknak szólít, **Zseltvay Theodor (Ferenc),** a munkácsi görög katolikus egyházmegye Técső járásának föesperese volt...

Romzsa püspök „rejtélyes" halála nagyon leverte apukánkat, napokig-hetekig szavát sem hallottuk, majd egy este – zárt ajtók és befüggönyözött ablakok mögött – szinte suttogva elmondta az igazságot, majdnem megesketve minket, hogy hallgatni fogunk, mert már a püspök nevének egyszerű említése is egyenlő volt a főbenjáró bűnnel. Hallgattunk is, hisz láttuk-hallottuk mindazt, ami körülöttünk zajlik, ott – valahol benn – éreztük, hogy hasonló sors vár ránk is, mert már elítélték apukánk néhány kollégáját, akik kitartottak egyházi hűségük mellett. Egy napon minden előzetes felszólítást mellőzve, kipakoltak az utcára, azt mondták a pribékek, hogy menjünk a pokolba. Egy körtvélyesi tanító, **Vaszil Nebola** családja fogadott be minket. Ezt a nevet nemcsak emberi cselekedetük miatt kell megjegyezni, hanem azért is, mert a volt családfő neve szerepelt apukánk perében, mint sorsdöntő bizonyíték. Apukánk még 48 őszéig misézett, de már akkor – azután nagy erővel – folyt a beszervezése. Nem tévedés: beszervezése, ugyanis arra akarták rávenni, hogy az NKVD illetékeseinek jelentse mindazt, amit hívei gyónnak, ám – természetesen – schismatiót (vallásváltoztatás), sem besúgószerepet nem akart vállalni, habár tudta: mi lesz a következmény, volt néhány „példakép". 1950-ben tartóztatták le: gyilkosság vádjával! Házkutatás volt, természetesen semmilyen kompromittáló anyagot nem találtak.

„Tudva azt, hogy a kreált „bűntettért" a legszigorúbb ítéletet is kiszabhatják, bátyám, az orvos, ismeretségi körét felhasználva beszélt a huszti törvényszék bírájával, **Ivaniccsel**, akitől megtudta, hogy már napokkal a tárgyalás előtt kész volt a forgatókönyv: le voltak írva a *„tanúvallomások",* apukánk *„beismerő vallomása"* és papíron volt az ítélet is: *huszonöt év Szibériában.* A „tárgyalás" zárt volt, mi kinn reszkettünk a bíróság épülete előtt. A vád „koronatanúja" egy taracközi, **Tyászko** nevezetű asszony volt, aki azt vallotta, hogy szemtanúja volt, mikor apukánk saját kezűleg ácsolt egy akasztófát, és azt felállította Taracköz főterén, a gyógyszertár előtt, és arra akasztotta a fent nevezett **Vaszil Nebolát** és társait. A nevezettet még 39-ben végezték ki mint szicsákot,

[91] *Élő történelem.,* 111-113. p

valahol a környéken, amihez – mondanom sem kell – semmi köze nem volt apukánknak.

Aztán láttuk egy pillanatra őt, mikor vitték a vonathoz.

Mindössze két levelet kaptunk tőle, megsárgult hatoldalas, ceruzával írt levelet. Egyik sorstársa – évek múlva szabadulva – mesélte el apukánk fizikai halálát, mert lélekben most is él. 1951 novemberében – egy nem egész évet töltött a karagandai fogolytáborban – annyira súlyosbodott egészségi állapota, hogy átszállították egy rabkórházba, ott műtötte meg egy budapesti orvos-professzor, **Issekuts tanár,** aki – milyen az élet! – a bátyám tanára volt a budapesti orvostudományi egyetemen. Apukánk említett sorstársa, **Petenykó István** lelkész szanitécként szolgált abban a kórházban apukánk mellett volt az utolsó napig. Habár a műtét sikeres volt, a legyengült test, a lelki vívódásokból eredő idegállapot, a gyógyszerek hiánya megtették a magukét: néhány napra a műtét után meghalt. Mi ezt akkor nem tudtuk, nem értesítettek hivatalosan, csak hónapok múltával írta meg egy észt nemzetiségű sorstársa.

BILICS ÉVA

(Rahó, 1989) [92]

...1944. december 24-én a volt telefonközpont épületében (Rahón) gyűjtötték össze a rahói és a *kőrösmezői fiatalokat, állítólagos német származásúakat*, akiknek a zöme nem is tudott németül. 1945. január 2-án, teherautón vitték el őket a Volócon felállított női gyűjtőtáborba. Ott voltak 4-5 napig. Onnan tehervonattal Ujhorlovkára Donbász vidéki településre kerültek. Két hétig ment a vonat 216 kárpátaljai fiatallal. Két édesapa önként csatlakozott hozzájuk, hogy leánygyermekeik ne menjenek egyedül. Az egyik Királymezőről volt. A vagonokban dobkályhát helyeztek el. A fiatalok élelmet, pokrócot, ágyneműt vittek magukkal, amit nem vettek el tőlük. Két hétig saját koszton éltek. Egy hét múlva Dnyepropetrovszkban fürdőbe vitték a társaságot, mivel eltetvesedtek. Ott kaptak először meleg ételt. Barakkokban kaptak szálláshelyet. Aztán egy régi lóistálló lett az otthonuk. A vasárnapok poloskairtással teltek. Eleinte romeltakarítást, majd bányamunkát végeztek. 1945 szeptemberében kitört a tífuszjárvány a lágerben, ekkor sokan meghaltak.

[92] *Élő történelem.,* 105-106. p

Az akkori felfordulásban még a régi pártemberek hozzátartozóit, rokonait is elvitték. Például **Iván Turjanicának,** Kárpátalja első kommunista vezérének az unokatestvérei is ott voltak, de őket rövid idő alatt – külön kérelemre – hazaengedték. *A kárpátaljai nők zöme csak 1949 őszén térhetett haza.* A rahóiak és a kőrösmezőiek 1946. szeptember 19-én érkeztek meg: **Wisauer Klotild** 20 éves, **Stadler Valéria** 22 éves, **Báron Jolán** 23 éves, **Franz Mária** 22 éves, **Neuman Erzsébet** 35 éves, **Zaharovics Erzsébet** 18 éves. **Schmolneuer Jolán** is a listán volt, de útközben roszszul lett, így Bocskón elengedték. Helyette egy **Kulinyák Babi** nevezetű kislányt az oroszok az utcán megfogtak és az autóra tették. Szegény könnyű ruhában volt, félcipőben, hajdanfőtt, nem volt német származású. Szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban szaladt az autó után sírva, jajveszékelve. Borzasztó emlékek ezek, a félelem görcse még ma sem oldódott fel teljesen...

BIROSZ JÁNOS

(Kőrösmező, 1989)[93]

...Kőrösmezőről 1944. november 26-án hurcolták el a magyar nemzetiségű férfiakat. Gyalog tették meg az utat Kőrösmezőtől Sztarij Szamborig. Útközben ketten meghaltak. Mielőtt a gyűjtőtáborból tovább vitték volna őket, nyolcan a cseh légióba jelentkeztek önkéntesként, ebből hárman elestek a fronton. A táborban maradtakat Szibériába hurcolták, 19-en meghaltak utazás közben. A túlélők csak 9 hónap múltán kerültek haza.

A magyar és a német származású nőket 1944. november 22-én vitték el kényszermunkára Novohorlovkára, amely Donbász környékén van. Köztük volt **Frindt-Dereszcsul Borbála**, aki 1907-ben született, 2 gyermekes özvegyasszony, 5 és 10 éves félárvákat hagyott magukra, betegen tért haza, rövidesen meg is halt. Vele együtt meggyötörtén került haza **Leibner Rozália** (1913) **Frindt Emma** (1913), **Frindt Gizella Reparuk Antalné** (1921), **Reparuk Mária Bakkai Lajosné** (1925). Mint elmondták, ott a lágerben egy jóindulatú **Berca** nevű szovjet tiszt volt a parancsnokuk, akinek életüket köszönhetik. 22 hónapig dolgoztatták őket, végül a nőket is hazaengedték.

[93] *Élő történelem.,* 106-107. p

KREHNYAK B.V.

(Szolyva, 1922, szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztje, aki hadifogolyként került a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba)[94]

Elmondta, hogy a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyokat abban a temetőben hantolták el a Verhovina utcában, ahol most benzintöltő állomás van.

RUSZIN P. I.

(szolyvai lakos, a 2. sz. szolyvai láger egykori őre)[95]

Szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálozását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a „lágerben" mintegy 2 ezer ember pusztult el. Ezeket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták az említett temető egy részét, 1962-ben pedig a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újratemették a Verhovina utcai közös sírba, oda, ahol az első világháborúban elesettek emlékobeliszkje áll.

[94] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 66.p.
[95] DUPKA GYÖRGY-ALEKSZEJ KORSZUN: 66.p.

UTÓSZÓ HELYETT

„MALENKIJ ROBOTRA"-RA HURCOLÁS KÁRPÁTALJÁRÓL

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

Terjedelmi korlátok miatt a keleti hadszíntéren zajló háború részletes eseménytörténetével nem foglalkozom, azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy J. V. Sztálin vezetése alatt K. J. Vorosilov marsall, az Állami Védelmi Bizottság[96] (ÁVB) elnökhelyettese, L. P. Berija, az SZSZKSZ belügyi népbiztosa szervezésével 1944. július 30-án az ÁVB úgy döntött, Kárpátalja elfoglalása és megszállása érdekében az 1. és 2. Ukrán Front érintkezési pontján létrehozza a 4. Ukrán Frontot. Döntésük meghozatalánál számoltak Kárpátalja megszállásának katonai-politikai fontosságával és a hegyvidéki hadműveletek sajátosságaival.[97]

A főhadiszállás augusztus 5-én I. J. Petrov vezérezredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korzsenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehlisz vezérezredes, a SZMERS és az NKVD egyik felettese is, aki hozzálátott a *„kárpáti támadó hadművelet"* gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

---

[96] A második világháború alatt ez a bizottság gyakorolta a Népbiztosok Tanácsa helyett a legfőbb hatalmat. Elnöke Sztálin volt.

[97] DOVHANICS, O. D.: *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért.* In: KERECSANYIN, V. M., GVARGYIONOV, B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 69. p.

A hadművelet egyetlen katonapolitikai teljesítménynek, illetve eseménynek – Románia háborúból való kiugrásának[98], mások szerint átállásának – köszönhette sikerét, a csatlakozás következményeként ugyanis Kárpátalja a szovjet hadsereg *„ölébe hullott”*. Az 1. magyar hadsereg hiába szilárdította meg arcvonalát az Északkeleti-Kárpátokban, négy hét múltán a szovjetek váratlan nyomása, beözönlése alatt széthullott, 1944. október 27-én a szovjet haderő Ungvárt is elfoglalta. Ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi parancsot hoztak nyilvánosságra, amely egyebek mellett a *„hadi szempontból fontos hídfőállás”*[99] elfoglalását említi. Ebből az alkalomból ugyanazon a napon, este 21 órakor Moszkvában 224 ágyúból leadott 20 díszsortűzzel üdvözölték a 4. Ukrán Front *„dicső csapatait”*.[100] Az október 29-én elfoglalt Csapot azonban nem sikerült megtartani, a város többször cserélt gazdát, a magyar és német csapatok csak november 26-án vonultak vissza, mivel a teljes bekerítés fenyegette őket. Ungvár elfoglalásánál 2 500 magyar és német katonát ejtettek foglyul. Kárpátalja elfoglalása 3 147 szovjet katona életébe került[101], ebből 2 730 fő név szerint ismert, 417 fő neve ismeretlen.[102] Kárpátalján a legvéresebb katonai csatározások fűződnek Csaphoz, többszöri bombázása és a hadműveletek alatt 86 polgára, illetve lakosa vesztette életét.[103]

A 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja az elfoglalt városokban, nagyobb településeken 1944. október 28-tól a katonai közigazgatás helyi megszilárdítása érdekében városparancsnokságokat állított fel. A kinevezett tiszteket Korzsenyevics altábornagy és törzsparancsnok írásos instrukcióval látta el arra vonatkozólag, hogyan szervezzék meg tevékenységüket és kapcsolatukat a lakossággal, az ellenséges elemek felku-

---

[98] 1944. augusztus 23-án I. Mihály király letartóztatta Antonescu conducatort, fővezért, többek között bejelentette a román hadsereg csatlakozását a szovjet hadsereghez a náci Németország elleni küzdelemben.

[99] Lásd: Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною. Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. pp.) Ужгород, 1965. 4. p. Ebből a gyűjteményből tudjuk meg, hogy az ungvári városi hatóság Szova Péter polgármester kezdeményezésére 1944. november 5-én kiadott határozata értelmében Kárpátalján a közép-európai helyett bevezetik a moszkvai időszámítást.

[100] КУЦЕНКО, К. О. (1970): Визволення *Карпатська України Радянською Армією (*вересень-жовтень 1944. p.) In: *Український історичний журнал*, № 6., 16. p.

[101] V. M. Kerecsanyin felmérése szerint az elesett szovjet katonák földi maradványai Kárpátalján 42 katonai temetőben (közös sírban, különálló temetkezési helyen) nyugszanak. Tiszteletükre a háború óta 270 emlékművet és emléktáblát avattak fel.

[102] KERECSANYIN, V. M.: *Utószó*. In: KERECSANYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 641. p.

[103] Lásd a közreadott veszteséglistát: *Книга скорботи України. Закарпатська область.* Том 2. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004. 674-679. p.

tatását, valamint együttműködésüket a csehszlovák katonai adminisztrációval.[104]

2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

Az eddig felkutatott levéltári anyagok ismerete egyértelművé teszi, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg. Fény derült arra is, kinek milyen szereposztás jutott.

A civil kulcsszereplők között találjuk a kárpátaljai illetőségű Ivan Turjanica kommunista vezért, akinek azt a feladatot szánta Berija, hogy a Csehszlovákia részeként jegyzett Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának programját pártvonalon, bolsevik-statiszták bevonásával vezényelje le, abból kiindulva, hogy Beneš Kárpátalját Sztálinnak ígérte. A moszkvai levéltári dokumentumok alapján Zseliczky Béla történész derítette ki, hogy Turjanica *„1944 őszén a csehszlovák hadsereg politikai biztosaként és a František Nemec vezette csehszlovák kormánydelegáció tagjaként érkezett meg Kárpátaljára Moszkvából. A csehszlovák delegációnak, melynek kötelékébe tartozott, nyilván nem volt tudomása Turjanica megbízásáról, küldetéséről. Mindazt, ami később Kárpátalján végbement, a Nemec-féle delegációnak végül is úgy kellett elfogadnia mint spontán népi-nemzeti mozgalmat. Megerősíti azt a korábbi feltevésemet, hogy táskájában volt a szovjet hatalom megszervezésének kész forgatókönyve."*[105] Ehhez az állításomhoz azt a megjegyzést fűzi Zselicky: *„A moszkvai levéltári dokumentumok ismeretében ezt a találó megfogalmazást teljesen helytállónak kell tekinteni."*[106]

A *„beneši ígéret"* realizálása érdekében egy sor politikai színjátékot kellett lebonyolítani: a kárpátaljai kommunista párt vezető szerepének megszilárdítását, a Kárpátalja elcsatolását elősegítő népbizottságok létrehozását, az etnikai tisztogatások elősegítését, a népbizottságok első kongresszusának megszervezését (helyszíne: Munkács, 1944.november

[104] 238. sz. ügyirat (TSU/421-422.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации. ЦАМО РФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л., стр. 207-208.
[105] BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon*…, i.m. 58.p.
[106] ZSELICZKY BÉLA: i.m. 97. p. Lásd még: Turjanica speciális megbízatását igazoló moszkvai levéltári dokumentum forráshelye: RCHIDNI f. 17. op.128. jed. hr. 764. 190. l.

26.), Kárpátontúli Ukrajna kikiáltását, a Néptanács megválasztását, az Ukrajnával történő egyesülés hitelességét igazolni kívánó Manifesztum elfogadását, aláírási kampányok szervezését, a nép és a Szovjetunió *„ellenségeivel”* való leszámolást, a csehszlovák kormánymegbízotti hivatal kárpátaljai tevékenységének akadályozását, kiszorítását, a Kárpátalja sorsáról folyó szovjet–csehszlovák tárgyalások elősegítését, a szovjetizálás programjának megvalósítását stb. Az operatív tennivalók beindítása érdekében Ivan Turjanica, a Moszkvához hű kárpátaljai kommunisták vezére az I. Csehszlovák Hadtest politikai tisztjeként és a szovjet titkosszolgálat kiképzett ügynökeként 1944. október 28-án találkozott Petrov hadseregtábornokkal, a 4. Ukrán Front parancsnokával, Hruscsov[107] ukrajnai pártvezérrel, Mehlisz vezérezredessel, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjával. Az utóbbi két kulcsszerepet játszó személy kíséretében még aznap Munkácsra érkezett, hogy Kárpátalja sorsáról döntsenek.[108]

A pártaktíva itt lezajlott ülésén az elvárásoknak megfelelően különböző döntéseket hoztak, többek között indítványozták a *„hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását”.* Ezt a dokumentumot, amelyben *„a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról”*[109] volt szó, Turjanica 1944. november 11-én írta alá. Az általa jegyzett rendelet javaslatai alapján Fagyejev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka és Levitin ezredes, a törzsparancsnok helyettese elkészítette a végrehajtás koncepcióját, majd katonai forgatókönyvét. A továbbiakban Berija és Sztálin tudtával kulcsszerepet játszottak a polgári lakosság internálásának előkészítésében és lebonyolításában.

Fagyejev személyesen terjesztette a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elé azt a felvetését[110], hogy a magyar- és németlakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Fagyejev és Levitin elképzelése az volt, hogy 1944. november 14-től 17-ig végrehajt-

[107] 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: *Вопросы истории.* Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

[108] 364. sz. ügyirat (TSU/593. 599.) *Munkács népbizottsága elnökének beszámolója.* Eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Області, DAZO, -Ф. Р. 14., Оп. 1. од. зб. 343. арк., 29-37. p.

[109] Dupka György – Korszun Olekszij (1997): i.m.. 11. p.

[110] ДОВГАНИЧ, О.Д., КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2009). *Карпатська Україна: Документи і матеріали,* том І. Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 353-355. p.

ják a 15–50 év közötti magyar és német férfiak katonai regisztrációját. (Nem tévedés, kezdetben ugyanis az 1927–1929-es születésű, leventekorú fiatalokat is nyilvántartásba vették – D. Gy.) A második hivatalos regisztrációt 1944. november 18-ra tervezték, ekkor már a 18–50 év közötti magyar és német katonák, tisztek, közhivatalnokok, csendőrök, rendőrök és katonaköteles korú férfiak letartóztatásával és katonai őrizet alatt a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőhelyre kísérésével.

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagytak a 0036-os sz., szigorúan titkos rendeletet, amelynek aláírója Petrov hadseregtábornok volt, valamint a front katonai tanácsának tagjai: Mehlisz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott *„kollektív bűnösség és büntetés elvének”* kárpátaljai alkalmazását írta elő: *„Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!”* [111]

A rendelet pontosította a végrehajtás időpontjait és a behívandók korhatárát, felhívta a katonai akció vezetőinek figyelmét: 1944. november 14-től november 16-ig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket is, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba mindazon 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját. A katonai parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során mindenkit tájékoztassanak, november 18-án kötelesek másodszor is jelentkezni, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköte-

[111] A 0036. sz. rendelet teljes szövegét lásd a mellékletben. Egyik részlete először az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)* című kötetben 1993-ban jelent meg, a 7. oldalon. A rendelet 1-5. pontjának magyar fordítását lásd: *A „malenykij robot” dokumentumokban (1997)* 72. old. Teljes szövegét lásd: *„Otthon a könny is édes”1944-1955. kényeszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében… (2009),* 14-16.p., Továbbá lásd: 219. sz. (KU/353-355.) és a 245. sz. ügyiratot (TSU/427-429.), eredeti forráshelyek: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. –Л. 35-37., Lásd még: A 10. sz. ügyirat (ЗУН/38-39.), ЦГАСА -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. –Л. 55-56., Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦГАСА.

leseket menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített gyűjtőlágerekbe kísérjék.

A rendelet külön kitért a magyar csendőrség és rendőrség tisztviselőire és alkalmazottaira, akiket a nyilvántartásba vétel után november 18-19. között át kell adni a *„SZMERS egységeinek és a hadtápterületet fedező határőr alakulatok felderítő szerveinek."* Itt megjegyzendő: a túlélőktől tudjuk, a rögtönítélő hadbíróság a letartóztatottak nagy részét halálra ítélte és kivégeztette.

A rendelet 4. pontja előírta, hogy a letartóztatottak részére 1944. november 17-ig hadifogoly-átvevőhelyeket kell létrehozni Perecsenyben és Huszt környékén. Az 5. pont felszólította Fagyejev vezérőrnagyot, hogy az általa felügyelt NKVD-csapatok erőteljesebb munkát fejtsenek ki a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából. A 6. pont felszólította Kacnelszon vezérőrnagy hadtápfőnököt, hogy az akciót regionálisan irányító katonai kommandánsoknak engedélyezze a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát. A 7. pont engedélyezte a települési kommandánsok helyőrségeinek felhasználását a letartóztatottak védőkíséretének megerősítésére. A 8. pont utasította a hadtápfőnököt, hogy 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztető-állomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon. A 9. pont újra Fagyejev vezérőrnagyot szólította fel, hogy a rendelet végrehajtása céljából 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

Ezen az értekezleten Fagyejev ismertette a katonai parancsnokokkal és helyetteseikkel a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amit 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékelték a *„városparancsnokság 2. számú parancsát",* szintén 1944. november 13-i keltezéssel.

Mint láthatjuk, az akciót gyorsan, körültekintően készítették elő. A parancsot magyar nyelvre is lefordították, és az ungvári Miravcsik-féle nyomdában több száz példányban kinyomtatták. A magyar nyelvű plakát szövege így hangzott:

1. Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek,

akik magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles[112] *egyének is 18 évtől 50 éves*[113] *korig.*

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.[114]

1944. november 13-át követően a *„városparancsnokság 2. számú parancsát"* a magyar- és németlakta településeken is kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a *„háromnapos munkára" (a magyar nyelvterületen „malenykij robot" néven vált ismertté, a szláv történetírás az „internálás", „deportálás" megnevezést használja),* illetve hidak, utak javítására mozgósító mesét, amit kidoboltattak a kisbírókkal is, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek *„három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal."*

Ilyen rövid idő – gyakorlatilag egy nap – alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Az akció tervét valószínűleg már előre pontosan kidolgozták. Később kiderült, az akció szervezését kapkodás, túlméretezettség, csalások jellemezték, valamint a rossz élelmezés következményei, amelyek már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak. A *„letartóztatandó"* személyek túlnyomó többsége – akik már november 16-án benyújtották igazoló okmányaikat – november 18-án csak azért ment el ismét a jelentkezési helyre, hogy visszavegye azokat. Arra már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijaikért, élelemért, s hogy elbúcsúzzanak hozzátartozóiktól. Miután ellenőrizték adataikat, már csak konvoj-kísérettel vonulhattak ki az udvarra vagy az utcára – lényegében lágerviszonyokba csöppen-

[112] Civil személyek.

[113] Túlélők közlése szerint valójában 16–60 éves civileket is elhurcoltak a szolyvai gyűjtőtáborba.

[114] Forrás: Dupka György személyes archívuma. Plakát. Másolat. A városparancsnokság 2. számú parancsát először 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián ismertették a túlélők. Megjelent: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól(1944-1946)* (1993*)* című már idézett könyvben, 8. p. Lásd még: A 11. sz. ügyirat (ЗУН/57-58.).

tek. A körülzárt udvaron és az utcán tovább folytatódott a begyűjtöttek megtévesztése, a katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy *„ideiglenes, háromnapos munkáról”* van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Néhány tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük Uszta Gyula partizánvezér és a 4. Ukrán Front őrnagya, Illés Béla író biztatta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között, dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a *„háromnapos munkára”* indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

3. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról

A magyarok és németek begyűjtésére vonatkozó részletes utasításoknak szintén a nyomára bukkantunk. Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok egyik osztályának vezetője *„szigorúan titkosított” parancsot*[115] (0047. sz., 1944. XI. 15.) fogalmazott meg a 0036. sz. rendelet végrehajtását végző NKVD-alakulatoknak, amelyben megparancsolta, hogy az akcióban közreműködő egységeket alaposan fel kell készíteni, záros határidőn belül szervezzék meg a kijelölt települések térségében a gyűjtőtáborok létrehozását.

Ezzel a paranccsal indult be az NKVD és a SZMERS gyilkos, népirtó gépezete: a lakosság megszűrését, izolálását, a begyűjtést, letartóztatást, internálást, elhurcolást szigorúan hajtották végre.

A Kárpátok térségében felállított gyűjtő és elosztó táborokból (Sanok /Lengyelország/, Jassi Fogsany /Románia/ és Sztarij Szabor /Ukrajna/ a hadifoglyokat és internáltakat vasúti szerelvényeken a szovjetunióbeli GUPVI-toborokba szállították.

Az NKVD-parancsnokság felügyelete alá tartozó kárpátaljai, kelet-szlovákiai és Lemberg megyei hadifogolytáborok a 4. Ukrán Front NKVD parancsnokságának felügyelete alá tartozott.

[115] A Portnyagin őrnagy által jegyzett parancsot lásd: 250. sz. ügyirat (TSU/433-435.), eredeti forráshelye: Центр хранения историко-документальных коллекций ЦХИДК. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -ед. хр. 3. –Л. 80. a továbbiakban: ЦХИДК.

Kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekről

№	A lágerek megnevezése	Elhelyezése	Befogadóképessége
1.	№22. FPPL/ФППЛ	Szambor**	4 000
2.	№1. SZPV/СПВ	Novoszelica*	1 500
3.	№2. SZPV/СПВ	Szolyva	8 000
4.	№3. SZPV/СПВ	Snina *	2 000
5.	PPV/ППВ (státuszon kívüli, ideiglenes)	Perecseny	4 000
6.	№48. PPV/ППВ (átköltözés alatt)	–	–
7.	№90. PPV/ППВ	Humenné*	600
8.	№66. PPV/ППВ	Čerhov *	700
	Összesen		**20 800**

**Kelet-Szlovákia területén lévő települések; **Lemberg megyében lévő település. (Sztarij Szambor, Novij Szambor.)*

Az Oroszországi Állami Hadtörténeti Levéltárból (Moszkva) nemrég több titkosított, a 0036. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos NKVD-jelentés került elő. A műveleti feladatokat személyesen L. Mehlisz vezérezredes irányította, aki naprakész beszámoló jelentéseket kapott Fagyejev vezérőrnagytól, a végrehajtást koordináló, a hadtápterületeket fedező NKVD-csapatok parancsnokától.

Az első, birtokunkban lévő jelentést (a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 13-án elfogadott 0036. sz. rendelet végrehajtásáról) Fagyejev vezérőrnagy 1944. november 21-én készítette el Mehlisz vezérezredes részére négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, egy példányban. (Iktatószáma: 10/00525, 21. 11. 44.) Az 1944. november 18–20. közötti időszak történéseiről és a kialakult helyzetről informálja felettesét. Részletezett számadatokkal igazolja a rendelet szerint beütemezett regisztrálás eredményét, a célszemélyek letartóztatását, katonai rang és nemzetiség szerinti csoportosítását. Ebben az akcióban 16 általa felügyelt városparancsnokság vett részt: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Drahovo, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagyberezna, Kisberezna. Kimutatást készített az elkülönített szlávokról (ukrán, ruszin, szlovák, cseh), összesítő adatokat kö-

zölt a letartóztatottakról, akiket fegyveres kísérettel hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Ugyancsak kimutatást készített azokról a személyekről, akik a kitűzött időpontban (november 18-án) nem jelentek meg a második regisztráción. Végül beszámolt arról, hány bujkáló személyt sikerült elfogni és lágerbe kísérni. A jelentésben olvasható táblázatok számadatai megdöbbentő bizonyítékként igazolják, mennyire körültekintően szervezték meg az etnikai tisztogatást a magyar- és németlakta településeken. A további jelentések szintén az NKVD felgyorsuló gyilkos gépezetének a magyarokra és németekre/svábokra mért csapásait szemléltetik.

A jelentéshez fűzött megjegyzéseiben Fagyejev vezérőrnagy jelezte, hogy a magyar és német nemzetiségűek közül az első regisztráció után sokan nem jelentek meg a városparancsnokság által kijelölt toborzóhelyeken, így őket nem sikerült hadifogoly-átvevőhelyekre irányítani. Példaként Nagyszőlőst említette, ahol 1 239 főnek kellett volna megjelenni, de csupán 133 fő jelentkezett, akiket hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Nagyberegen a regisztrált 543 helyett 308, Munkácson 1 858 helyett 660 fő jelent meg.

Nemzetiség szerinti kimutatás az első regisztrálásról, 1944. november 14–16.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	215	5 801	4 820	203	**11 039**
2.	Cseh	5	43	-	2	**50**
3.	Ruszin	9	1 692	-	60	**1 761**
4.	Orosz	55	1 397	-	1	**1 453**
5.	Szlovák	12	361	-	22	**395**
6.	Ukrán	8	413	-	13	**434**
7.	Román	4	4	-	-	**8**
8.	Német	-	50	63	2	**115**
9.	Zsidó	-	35	-	-	**35**
10.	Lengyel	-	2	-	-	**2**
11.	Olasz	-	1	-	-	**1**
12.	Cigány	-	21	-	-	**21**
13.	Ismeretlen nemzetiségű	-	-	10	-	**10**
	Összesen:	**308**	**9 820**	**4 893**	**303**	**15 324**

A meg nem jelent célszemélyek letartóztatása érdekében Fagyejev vezérezredes parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a *„bűnös egyének”,* akiknek egyetlen *„bűnük”* a származásuk volt. A november 18-i éjszakától kezdve 19-e hajnaláig tartó hajtóvadászatban közreműködött a 92. határőrezred és a 112-es különleges osztag.

Jelentését Fagyejev azzal zárta, hogy a második regisztrációra nem jelentkezett magyar és német nemzetiségű személyek felkutatása és letartóztatása folyamatban van.

A következő dokumentum elemzése folytán az akció kiteljesedéséről kapunk képet. Tíz nappal az NKVD Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes által irányított bevetése után Mehlisz vezérezredes részére újabb összefoglaló jelentés[116] készült, ugyancsak négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, két példányban; a dokumentum elküldésének dátuma: 1944. december 2. Aláírói: Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes. A dokumentumhoz kimutatás-táblázatot csatoltak. Ez a jelentés már az 1944. november 14-30. közötti időszakban végrehajtott hadműveletekről tájékoztat.

December 6-án Petrov hadseregtábornok és Fagyejev vezérőrnagy rövidített változatban, kimutatás-táblázat nélkül hasonló tartalmú jelentést[117] küldött L. P. Berijának, amelyben kimondottan a 4. Ukrán Front Katonai tanácsa által hozott és életbe léptetett 0036. sz. rendelet végrehajtásáról számoltak be. Az összesítő hadijelentésben kihangsúlyozták, hogy a magyar és német katonaköteles férfiakra vonatkozó begyűjtési akció nem érintette a cseh és ruszin/ukrán nemzetiségűeket. Jelentették továbbá, hogy az NKVD-csapatok november 18-án kezdtek hozzá a hadtápterületet megtisztító akció végrehajtásához, amely folytatódik. Letartóztattak és lágerbe kísértek 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 fő 18–50 év közötti katonakötelest, 176 csendőrt. A december 4-i állapot szerint összesen 15 260 embert tartottak fogva, közülük 137 német, a többi magyar nemzetiségű volt. Arra is kitértek, hogy a nyilvántartása idején elkülönítettek 362 szlovákot, 2 243 ruszint, 1 201 ukránt, 43 zsidót, 100 szerbet, 156 csehet és 10 más nemzetiségű katonát, összesen 4 280 főt, akiket kiszabadítottak a lágerekből és visszaküldtek a lakóhelyükre. A

[116] Mehlisz, L. P. vezérezredesnek 1944. december 2-ai keltezésű Fagyejev-Levitin jelentés eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л.35-37.

[117] 228. sz. (KU./ 373-374.) és a 294. sz. (TSU./ 492-493.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147.

regisztráltak száma 20 240 fő volt, ebből letartóztattak és lágerbe zártak 16 260 főt, kiszabadítottak 4 280 szláv nemzetiségű főt. A 15 260 fő gyűjtőlágerekben volt elhelyezve, ahonnan hamarosan a hátországi lágerekbe irányították őket. Ezenfelül 5 000 fő a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa engedélye értelmében a vasúti hálózat helyreállításán dolgozott. Az indoklás szerint a hadifoglyokat elegendő vasúti vagon hiányában nem szállították tovább.

Az 1944. december 17-én kelt hadijelentés[118] szintén meglepően érdekes adatokat tartalmazott. Az eddig ismertetett dokumentumokhoz képest még teljesebb adatokat közölt a Kárpátalján garázdálkodó NKVD tisztogatási akciójáról. Ezt a jelentést Fagyejev vezérőrnagy és Boszij ezredes, törzsparancsnok küldte Petrov hadseregtábornoknak. A háromoldalas, gépelt dokumentum iktatószáma: 5032P.

Tudósításában Fagyejev vezérőrnagy többek közt ezt írta: *„A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar hadköteles személyeket, a magyar csendőrség csendőreit, a rendőrség tisztviselőit, és hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket."*

Kimutatás az arcvonal mögötti területen letartóztatottakról 1944. november 18. – december 16.

№	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	6 319	1 179	9	**7 507**

Az adatokhoz fűzött megjegyzés szerint a letartóztatottaktól elkoboztak 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcsövet.

[118] 311. sz. (TSU./ 520-521.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147. A jelentést magyar fordításban először közreadta: DUPKA GYÖRGY– KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot" dokumentumokban.* Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 73-75. p. Teljesebb formában jelent meg: BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA (2009): *„Otthon a könny is édes"*, 16-17. p

Összesítő kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról 1944. november 18. – december 16.

№	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	14 202	8 564	185	**22 951**

Ez a hadijelentés azzal zárult, hogy Kárpát-Ukrajna területén *„folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre”.* Jelezték azt is, hogy *„a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik”.* Ez a perdöntő dokumentum rávilágít arra, hogy a jóhiszemű magyar és német férfilakosságot álnok módon kiagyalt, *„háromnapos munkára”* mozgósító mesével szakították el a családjuktól.

Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a túlélőktől azonban tudjuk, hogy a Szolyvára, Szamborba kísért menetoszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az őrkíséret helyben kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták az útba eső településeken. Gyakran a bámészkodókat rángatták be a sorokba. Ilyen kegyetlen eljárás következtében kerültek a transzportokba és gyűjtőtáborokba szlovákok, románok, lengyelek, ruszinok, ukránok, zsidók és más nemzetiségűek, valamint papok és kommunisták.[119] Az erőszakos elhurcolás, az embertelen bánásmód ezrek életét oltotta ki. Szintén a túlélők naplóiból, visszaemlékezéseiből, lejegyzett emlékfoszlányaiból tudjuk, hogy a deportálás, internálás szervezőinek és végrehajtóinak szadizmusa olykor a fasisztákén is túltett.[120]

A teljes jelentést elemezve szembetűnik, hogy a fogságba vetett rendőrök és csendőrök (akikről oly nyomatékosan szólt a határozat) száma

[119] ДУПКО, ЮРІЙ –КОРСУН ОЛЕКСІЙ (1991): Закапатський острів архіпелагу ГУЛАГ або молитва складена за дротом. In: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. p.

[120] BADZEY IMRE (szerk és összeállít.): *A haláltáborból. Badzey Pál szolyvai lágernaplója*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1996., Lásd még BAGU BALÁZS: *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY JENŐ: *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó; 1992., DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállt.): *Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993; HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában* – HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY ANDRÁS: *„…Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoszlányok.* KMMI-füzetek, Beregszász, 2010; KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2011.

mindössze 185 fő volt, lőfegyvert pedig kevesebb mint 100 darabot sikerült elkobozniuk. A katonák és tisztek nagy száma némi magyarázatot igényel. A levéltári okmányokból ugyanis kiderült, a letartóztatott személyeknél sok esetben azt az általuk megnevezett katonai rangot vették figyelembe, amit a csehszlovák hadseregben kaptak. Ezek a katonák és tisztek nem bujkáltak. Családtagjaik körében élve abban bíztak, hogy katonai szolgálatuknak egyszer s mindenkorra vége, ezért jelentkeztek önként.

A német és magyar nemzetiségű hadkötelesek mindegyike kimondottan civil volt, azaz semmi közük nem volt a hadsereghez, a rendőrséghez és a csendőrséghez. Levéltári dokumentumokból és az akkori események részvevőinek elbeszéléseiből tudható, hogy a későbbiek során rajtuk kívül olyan személyeket is lágerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvádilag felelősségre vonni, ám az állambiztonság őreinek mégis gyanúsak voltak. Az NKVD szervei gyakran még a lágerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

Még inkább megdöbbentő, hogy a *„háromnapos munka”* hamis ürügyén mennyire magabiztosan és *„nyíltan”* bonyolították le az akciót. Abban az időben Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a kialakult helyzet nem volt közömbös Ivan Turjanica, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. 1944. november 19-én – az *„izolálásra kijelölt tömeg”* jelentős részének letartóztatása másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett fogadnia a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt (manifesztumot). A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények közt szükségesnek tartotta az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának bevallása, aki azt állította Olekszij Korszun ezredesnek, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i, Ivan Turjanica által aláírt dokumentummal, amelyben a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról volt szó.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: *„A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot, és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre."*[121] Mint ismeretes, mindez jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt történt.

Sándor László emlékiratában így emlékszik – szemtanúként – ezekre a napokra: *„... kongresszus után a következő jelszó tűnt fel orosz és ukrán nyelven a napilapok oldalain és a különböző transzparenseken: Éljen Kárpát-Ukrajna újraegyesülése Szovjet-Ukrajnával! A helyi ruszin és magyar lakosság csodálkozva olvasta a jelszót, mert nem volt tudomása arról, hogy Kárpátalja valamikor Ukrajna része lett volna. Még a kiművelt fejű értelmiségiek sem tudtak róla, hogy ez a terület valamikor is Ukrajnához tartozott volna. Bizonyos szovjet történészek tollából azonban hanmarosan cikkek jelentek meg, amelyek kimutatták Kárpátalja egykor Ukrajnához való tartozását, de ezek az újságcikkek sem tudták eloszlatni a helyi lakosság kételyeit."*[122]

4. Kárpátaljáról szervezett magyarországi, kelet-szlovákiai, máramarosi elhurcolások, területfoglaló akciók

A magyarországi Beregben történt elhurcolásokkal kapcsolatos probléma első kutatói: dr. Kun József, a hadtörténeti levéltár egykori vezetője és Filep János, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pártarchívum egykori vezetője. (Mindketten lónyai illetőségűek, az elhurcolások túlélői, így személyes tapasztalataik vannak az itteni eseményekről.) Publikációikból tudjuk, hogy a 4. Ukrán Front által elrendelt tisztogatási akció

[121] 390. sz. ügyirat (TSU./ 619-665.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 97. Л. 291-363.
[122] SÁNDOR LÁSZLÓ: Három ország polgára voltam. i. m. 87. p.

Csonka-Beregben is nagyon gyorsan zajlott le. Itt 1944. november 20-án dobolták ki a kisbírók, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük. Gyarmathy Zsigmond nyíregyházi levéltáros felmérése szerint a beregi községekből elhurcolt emberek száma megközelítőleg 1200 főre tehető, *„néhány szatmári községből (Tiszabecs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád stb.) 8–14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek”*. Az elhurcolást kiterjesztették Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. Dr. Fazekas Árpád könyv alakban[123] is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munkára. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, dokumentumfilmen is feldolgozták.[124]

Az internálásokat követően Csonka-Bereget is Kárpát-Ukrajnához akarták csatolni. 1945. augusztus 16-án az ukrán katonai egységek – Ivan Turjanica pártvezér és bábállamfő parancsára - behatoltak Csonka-Bereg községeibe**.** Elfoglalták Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, Lónyát és más településeket. A települések lakosainak jogait a *„kifelé bárki, befelé senki”* elv alapján korlátozták. Ennek az állapotnak kormányszintű intézkedések vetettek véget.[125]

A Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodrogközben és az Ung-vidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint *„háborús bűnösöket”* – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is *„háromnapos munkára”* mozgósították a magyar és német nemzetiségű férfiakat. Géczi Lajos túlélő emlékiratában[126] többek közt azt olvashatjuk, hogy a három napból évek lettek, férfiak ezreit hurcolták el a Szovjetunióba; sokan örökre ott maradtak, idegen földben nyugszanak.

A *„háromnapos munka”* témakörét a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken Dobos Ferenc[127] dolgozta fel. Az általa közölt adatok alapján állítottuk össze az alábbi táblázatot, amely szemléletesen igazolja, hogy az itteni 51 magyarlakta településen is előre megtervezett politikai döntés eredményeként hajtották végre a kollektív megtorlást.

[123] Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948.* Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)
[124] Lásd: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).
[125] Dr. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. In*: Egyetlen bűnük magyarságuk volt*…, i. m. 211. p.
[126] GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban.* Pozsony/Bratislava, Madách, 1992. 240. p.
[127] DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén.* „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken. In: *Regio – Kisebbségi Szemle,* 1992, 3. évf. 4. sz., 110-130. p.

A bodrogközi és Ung-vidéki települések összesített adatai az 1944-es internálásról

№	Közigazgatási egység	Települések száma	18-60 éves korú férfiak az elhurcolás időpontjában	Az elhurcoltak száma	Az áldozatok száma	Hazatértek száma	Eltűntek száma
1.	Bodrogköz	36	8 815	1 790	685	1 092	13
2.	Ung-vidék	15	2 909	654	191	451	12
Összesen:		**51**	**11 724**	**2 494**	**876**	**1 593**	**25**

A Bodrogközben és az Ung-vidéken 1944. december 1-23. közt bonyolították le a megtorló akciót. A bujkáló magyar férfiak utáni hajtóvadászat 1945 februárjáig folyt. A bodrogköziek erőltetett menetének útvonala: Ungvár–Perecseny–Szolyva–Verecke-szoros–Turka–Szambor.

Az Ung-vidéki férfiakat Nagykaposon, Királyhelmecen, Kisbárin, Deregnyőn, Vajányban és Pálócon gyűjtötték össze, ahonnan fegyveres kísérettel hajtották őket a garanyi és szinnai (Snina) gyűjtőtáborba, majd az Uzsoki-hágón át Turkára és Szamborba.

Abaúj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba[128] kutató szerint a Kassa–Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrajnai Szamborban létesített elosztó táborokba kísérték. Ezekből az elosztótáborokból marhavagonokba zsúfolva tovább vitték őket a Donyec-medencébe, ahonnan a túlélők utolsó csoportjai 1948. december végén tértek haza.

Említésre méltó az *„Eperjesi Ukrajnával"* kapcsolatos esemény. 1944 őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön kinyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválásukat. November 29-én felhívást[129] intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított *„Eperjesi Ukrajnát"* a galíciai lemkók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg, azóta tervszerű elszlovákosítás folyik

[128] BARTÓK CSABA előadása a 2010. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Trianoni Szemle,* 3. évf., 2011. január-március, 33. p.

[129] 279. sz. ügyirat (TSU./ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Області, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 11. арк. 1-3. A továbbiakban: ДАЗО.

a ruszin falvakban is. A kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést töröltette a napirendről.

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térségéhez tartozó településeken a Felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet *Máramarosi Ukrajna* néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramaroszigeti népgyűlés 1945. január 19-i keltezésű, Ivan Odovicsuk elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyzőkönyvében[130] a máramarosszigeti körzet Kárpátaljához történő csatolását sürgették. A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akadtak köztük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi gyűjtő- és elosztó lágerbe vitték. A máramarosi körzet Zakarpatszka Ukrajinával és Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesítése érdekében a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja és Ivan Turjanica, a Néptanács elnöke támogatásával egyre erőteljesebb propaganda és szovjet ügynöki mozgalom bontakozott ki. A megyében és Máramarosszigeten kialakult, feszült politikai helyzetről 1945. április 16-án Bogdenko ellentengernagy és Dangulov politikai főtanácsadó nagy frekvenciájú kapcsolati vonalon telefontáviratban[131] (Titkos ügyirat, Uzsgorod–Moszkva) tájékoztatta a Kreml vezetőit. A Hruscsov-memoárban[132] részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit Ivan Turjanica területszerző politikája okozott. Hruscsov itt úgy jellemzi támogatottját, Turjanicát, mint aki az *„Evés közben jön meg az étvágy”* elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásőrökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon Hruscsovot, és utasította: bírja rá Turjanicát, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést Turjanica csak nagy rábeszélés árán fogadta el. Hruscsov a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta *„Eperjesi Ukrajna”* Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén Turjanica területbővítő ambíciói álltak.

[130] 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. арк. 1.

[131] 366. sz. (TSU./ 605-607.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, 0125. -Оп. 34. п. 131. д. 21. Л. 40-43.

[132] 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89. p.

5. A kárpátaljai német férfiak és nők mozgósítása a kényszermunkára

Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat. Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

A magyarok és németek mozgósításának, lágerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbiekben említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább Ivan Turjanica jeleskedett. A Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban[133] (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17-45 év közötti férfiakra és a 18-30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai,

[133] 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1.- Д. 243. Л.19.

ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgamunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – íratták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást[134] Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

№	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16-30 év közöttiek	Férfiak: 30-40 év közöttiek	Férfiak: 40-50 év közöttiek	Nők: 16-30 év közöttiek	Nők: 30-40 év közöttiek	Nők: 40-50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszti	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
Összesen:		**[1]70**	**[2]2 375**	**196**	**116**	**115**	**317**	**208**	**166**	**[3]842**	415

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett [1]70, 2 376 helyett [2]2 375, 843 helyett [3]842 a helyes adat.

[134] 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

Fagyejev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében[135] (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én Fagyejev vezérőrnagy és Boszij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést[136] küldött Petrov hadseregtábornoknak és Mehlisz vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezenkívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, Grabovszkij átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióiba166 nőt vasúton küldtek el.

6. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik *„a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittálták magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba."* Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: *„...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére"*. A másik a magyarokra vonatkozik: *„Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép*

[135] 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 263.
[136] 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: РГВА,.-Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre."

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtania 1945 augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Berija belügyi népbiztos *„Különleges dossziéjának"* tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családostul, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, Kizman Zoltán közlése szerint[137] összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából 128, Dubiból 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a tyumenyi területi Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak, és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében *„a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik".*

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa csak 1974-től engedélyezte a Kárpátaljáról kitelepített németeknek a visszatérést ezeredi lakhelyükre. Ekkor már létszámuk 4 230 főre csökkent. A továbbiakban is társa-

[137] АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. р.

dalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A németlakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

7. NKVD-rendelet a különösen veszélyes ellenséges elemek kiszűréséről

Az előbbi fejezetekben a 0036. és 7161. sz. rendeletek végrehajtásával kapcsolatos, főleg a kárpátaljai magyar és német lakosságot ért kegyetlen megtorlásokkal és következményeivel foglalkoztam. Azonban a totalitárius rezsim egy újabb hadműveletet indított, amely a 4. Ukrán Front által őrzött területen belüli tisztogatás megszervezésére irányult. Sztálin támogatásával Berija belügyi népbiztos állította össze és küldte meg a frontok Katonai Tanácsainak az SZSZKSZ NKVD №0016. 1945. január 11-én kelt rendeletét[138], melynek értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi térségekben elkezdődött az otthonukban tartózkodó polgárokkal szemben a harmadik *„begyűjtési”* hadművelet.

Mint már fentebb említettem, a 0016. sz. rendelet életbeléptetése előtti napokban Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka a korábbi NKVD-direktivákra reagálva, jelentést[139] (Iktatószáma: 00301. 1945.01.11.) küldött Fagyejev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának, hogy a *„különösen ellenséges elemek”* kiszűrésének hadműveleti bevetésére ezredét, ezen belül a századokat, tiszteket, sza-

[138] Kárpátalján a megyei rehabilitációs bizottság és Korszun Alekszij bizottsági szóvívő többszöri kérésére az NKVD rendelet (1945. 01. 16. N- 0016) feloldása 2012-ig nem történt meg, nem kutatható. Azonban a rendelet végrehajtásával kapcsolatos, az értekezletben is említett NKVD-jelentések titkosságát feloldották.

[139] Lásd: 126. sz. ügyirat (ZUN/203-204), eredeti forráshelye: РГВА,.-Ф. 32885. -Оп. 1. Спр. 244. Арк. 17. Копія. Машинопис.

kaszvezetőket felkészítették, a szükséges katonai járműveket üzembe helyezték és a letartóztatott személyek fogvatartására alkalmas objektumok őrzését megerősítették stb. A tájékoztató jelentést Bljumin alezredesen kívül Szmirnov őrnagy, az ezred törzsparancsnoka is kézjegyével látta el.

Az 1945 januárjától április 15-ig lebonyolított, több elfoglalt országot, illetve a front mögötti hátországot is érintő akcióról Berija belügyi népbiztos szigorúan titkos beszámolót[140] (Iktatószáma: N-438/b. 1945. április 17.) küldött a SZU legfelsőbb vezetőinek, köztük Sztálinnak, Molotovnak, az SZKP KB Politikai Bizottsága és a GKO tagjainak. A szovjet társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemeket az NKVD vezetésével tömegesen tartóztatták le nemcsak Kárpátalján, hanem a vele határos szlovákiai, magyarországi, lengyelországi és más országok lakosságának körében megszervezett nagy szabású átvilágítások, ellenőrzések, razziák következtében. A jelentés adatai szerint az NKVD-egységek összesen 215 540 főt tartóztattak le. Ebből 8 470 felderítő és diverziót folytató ügynök, terrorista, 123 166 fő a fasiszta szervezetek résztvevője, 31 190 fő minősítetten az ellenség katonája, tisztje, 3 319 fő csendőr, rendőr, börtönőr, az adott ország igazságügyének és büntetés-végrehajtási intézményének vezetői, irodavezetők, ügyészségi és bírósági munkatársak, 2 272 fő a nagyobb vállalatok, gazdasági egységek, közigazgatási hivatalok vezetője, különböző nyelvű kiadók, újságok, napi- és hetilapok munkatársai, 17 495 fő hazaáruló, a hódítókkal kollaboráló tisztségviselő, akik a fasiszta-német csapatokkal menekültek el, 29 628 egyéb ellenséges elem.

A fogvatartottak nemzetiségi megoszlása: 138 200 német, 38 660 lengyel, 3 200 magyar, 1 130 szlovák, 390 olasz, 27 880 a Szovjetunió állampolgára (orosz, ukrán, fehérorosz, litván, lett, kazah stb.).

A fogságba kerültek további sorsára vonatkozó adatok: a 225 540 kiszűrt főből 148 540 főt az NKVD táboraiba küldtek, további 62 000 fő az NKVD frontvonal mögötti börtöneiben, lágereiben vizsgálati fogságban volt. A letartóztatási akció közben, a legközelebbi gyűjtőtáborig elindított gyalogmenetben 5000 fő meghalt.

[140] Lásd: 29. sz. ügyirat (ZUN/83-85), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. N-o1-1. Копія. Машинопис.

A jelentéstevő többek között azt is megjegyzi, hogy a fogvatartott embereknek csak a fele alkalmas kényszermunkára, a másik fele öreg, időskorú, fizikai munkára már nem fogható. A munkaképes állományból 25 ezer *„átvilágított”* főt a szovjet mukatáborokba vezényeltek, akik a szénbányászatban, a nehéziparban, a színesfém-kohászatban, különböző építkezéseken dolgoztak.

Berija belügyi népbiztos 1945. április 18. rendeletében[141] (Iktatószám: N-00315, 1945. április 18.) fokozta a *„csekista”,* illetve a vörös terror végrehajtóinak akcióit, amelyek a teljesen megfélemlített polgári lakosság több rétegét célozták meg. A korábban kiadott 0036-os rendelet bővítette a letartóztatandók körét, amely a két világháború közti időszak társadalmának minden rangú és rendű vezetője, ifjúsági (levente, cserkész) és párt aktivistája stb. ellen irányult. A 60 éven aluliakat az átszűrés után mukatáborba záratta. A börtönök is zsúfolásig megteltek az NKVD által elítélt gyanús személyekkel, a *„gondolat-rendőrség”* szerint valamennyien szovjetellenes gondolkodásúak voltak. A rendelet azt is kimondja, hogy az NKVD 0061. sz. 1945. február 6-án kiadott direktivája alapján azokat a személyeket, akik terrorista és felforgató tevékenységben vettek részt, azokat helyben likvidálják.

A rendelet felhívja az akcióban résztvevő egységek parancsnokainak a figyelmét, *hogy „a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében”* mielőbb fejezzék be a *„szovjetellenes elemekkel kapcsolatos nyomozati eljárási ügyeket, állapítsák meg a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában”.* A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását is, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, ők külön *„filtrációs”*, illetve *„szűrő”*-táborba kerültek.

Kárpátalján Szelivanovszkij altábornagy, az NKVD külön megbízottja személyesen irányította a települések *„átfésülését”,* a letartóztatásokat. Ezekben a hónapokban a magyar politikai és közigazgatási állami berendezkedés több száz hivatalnokát, polgármesterét, falusi bírókat, iskolaigazgatókat, leventeoktatókat, az önkormányzatok tagját, közigazgatási jegyzőket, tartományi és az országházi képviselő-

[141] Lásd: 30. sz. ügyirat (ZUN/86-87), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 256-259. Копія. Машинопис.

ket zárták rács mögé. Krugljakov alezredes, Ungvár városparancsnoka visszaemlékezése szerint az NKVD-akció lényege az volt, hogy a *„Zakarpatszka Ukraja közhivatalnokait ideiglensen elkülönítsék, valamennyiüket a Donyec-medencei szénbányákba küldjék,”*[142] hogy ezek az elemek ne zavarják a terület szovjetizálását.

1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára került, 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többieket az NKVD speciális hátországi táboraiba irányították.

Az NKVD hadifoglyokkal és internáltak ügyvitelével foglalkozó osztályvezetője, Mocsalov állambiztonsági őrnagy több jelentése foglalkozik a 0016. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásával. Például a szovjet gyűjtőtáborok parancsnokainak 1945. január 17-én megküldött útmutatásában[143] olvasom, hogy az említett rendelet alapján letartóztatott közhivatalnokokat a gyűjtőtáborokban a hadifoglyoktól elkülönítve, az internáltakkal együtt kezelték, külön nyilvántartást, űrlapot vezettek róluk. Egy másik feljegyzésében[144] megnevezi az útvonalat és a szambori 22. elosztó-továbbító tábort, ahová menetoszlopban juttatták el a letartóztatott közhivatalnokokat. A harmadik feljegyzésben[145] többek között az áll, hogy a rabokat Szelivánovszkij altábornagy, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja rendelkezésére a szambori táborból tehervagonokba zsúfolva, Mosztiszke városba szállítják. A következő jelentéséből[146] megtudjuk, hogy 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára került 412 letartóztatott nagy részét likvidálták, illetve egyeseket 25 évre ítélték.

---

[142] Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали, 2012. i. m. 85. p.

[143] Lásd: 130. sz. ügyirat (ZUN/113-114), eredeti forráshelye: Történelmi Dokumentumok Kollekciójának Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документаьних Коллекций (Moszkva) ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦХИДК.

[144] Lásd: 137. sz. ügyirat (ZUN/214-215), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

[145] Lásd: 138. sz. ügyirat (ZUN/216-217), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

[146] Lásd: 155. sz. ügyirat (ZUN/233), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

8. Veszteséglisták és összesítő adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról

A 4. Ukrán Front 0036. sz., 1944. november 13-án kelt rendeletét az NKVD-osztagok maradéktalanul végrehajtották, sőt túlteljesítették. A jelentésükben megadott 22 951 főnél jóval több magyar és német nemzetiségű személyt tartóztattak le és internáltak. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztálya parancsnokának címzett hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számolt be, többek között arról, hogy – saját becslése szerint – a szovjet hadsereg biztonsági szervei *„mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el”* az NKVD hadifogolytáboraiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később a manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta ezt. Ivan Turjanica, miután Hruscsov közbenjárását kérte a hadifogolytáborokba hurcolt 60 000 kárpátaljai polgár szabadon bocsátása ügyében, 1945 júliusában elrendelte a településeken nem tartózkodó hadifoglyok és internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik részben ismert, részben ismeretlen lágerekbe kerültek. Stark Tamás megállapítása: *„A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíztizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.”* [147]

További adatok hiányában ettől teljesebb képet nem kaphatunk a veszteségekről, ám ha összevetjük az 1941. és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor a magyarok és a németek vesztesége nagyobb. 1941-ben például 245 286, 1946-ban 134 558 a kárpátaljai magyarok száma, vagyis **a csökkenés 110 728 fő, ami 45% jelent.** A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 fő volt**, a csökkenés 10 846 fő, vagyis 81%.** Ettől nagyobb csökkenés a nácik által elhurcolt zsidók esetében mutat-

[147] STARK TAMÁS (2010): *„Budapest felé fordultak védelemért…”* In: *Kárpátalja 1919–2009.* Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, MIKOLA VEHES. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 251. p.

ható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 fő volt a számuk. **Csökkenés: 71 274 fő, tehát 91%.**

Összesített kárpátaljai adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről

24/A. táblázat

№	Az adatok forráshelyei	Magyar, német
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	Turjanica-jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	Pronyin-jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	30 194
5.	S. Benedek András számításai szerint	25 000-28 000-30 000, ebből odahalt 8-9 000
6.	Kárpátaljai GULAG-kutatók szerint	40 ezernél kevesebb
7.	Malec nemzetiség kutató szerint (2004)	70 000 magyar került hadifogságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 koncepciós perben elítélt
8.	Roman Oficinszkij ukrán történész szerint	25 000
9.	Stark Tamás történész számításai szerint	30 000-50 000, ebből az áldozatok száma 10 000-16 000
10.	Saját számításaim szerint	Kárpátalján 25-29 000, ebből 8-9 000 az áldozatok száma. Figyelembe véve a kelet-magyarországi, kelet-szlovákiai, Máramaros térségi , a jóvátételi, kitelepítési, szovjetellenes egyének letartóztatásával kapcsolatos levéltári adatokat, ezek szerint több mint 45 ezer főt (más adatok szerint 50 ezer főt) internáltak a Szovjetunió GUPVI táboraiba. A politikai elítéltek a GULAG-táborokba kerültek.

a/ A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

– a magyarokkal, németekkel szemben alkalmazott diszkriminációs politika: a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a cseh területszerző törekvések útjában volt;

– a kényszermunkások iránti általános igény;

– a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;

– etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló ukrán törekvés;

– a *„bűnös nemzet”* tagjaira alkalmazott kollektív büntetés elve;

– önkéntesek jelentkezése a helyreállítási munkálatokra;

– szovjetellenes, kémgyanús, fegyvert rejtegető terroristának, fasiszta személynek tekintett emberek feljelentése;

b/ Kit mentettek fel az elhurcolás alól?:

– aki önszántából más (szláv) nemzetiségűnek vallotta magát;

– aki pravoszlávnak vagy görög katolikusnak vallotta magát.

– akik a szolyvai gyűjtőtáborban és a szambori elosztótáborban minimális cseh vagy szlovák nyelvismeret birtokában beléptek a csehszlovák légióba;

– akik görög katolikus magyarként, minimális szláv nyelvismeret birtokában önkéntesként beléptek a Vörös Hadseregbe.

– akik igazoltan baloldali érzelműek, kommunisták voltak, illetve beléptek a helyi pártszervezetbe.

Az eddigi dokumentum feltárások, kutatóutak tanulsága, hogy a nácizmus áldozatairól sokat, a kommunizmus áldozatairól, elsősorban a sztálinisták által elhurcolt magyar állampolgárok, nők és férfiak tragikus sorsáról viszont még – Kárpát-medence szintjén – keveset tudunk. Mindkét terület szakirodalma rámutat a két emberiségellenes ideológia, a nácizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén pedig több millióra tehető. Ez a tanulmány is hozzá kíván járulni ahhoz az európai akcióhoz, hogy a történészek, illetve a holokauszt tagadó, „malenkij robot”- és GUPVI-GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék[148] a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

[148] DUPKA GYÖRGY: „Ne ítéljetek el...” Zsidó népirtés, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.23.p.

FONTOSABB ESEMÉNYEK

1944. november 13. A IV. Ukrán Front Katonai Tanácsának *0036. számú határozata* elrendeli, hogy a magyar és német hadköteles férfiakat *csakúgy, mint az ellenség katonáit*, le kell tartóztatni és fogolytáborba kell szállítani.

1944. november 13. Kárpátalja valamennyi magyar- és németlakta településén magyarul, oroszul, németül kinyomtatott plakátokon közzéteszik *A városparancsnokság 2. számú parancsát*, melyben szigorúan elrendelik, hogy november 14–16. között jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál a német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének 18 évtől 50 éves korig, aki a parancsnak nem tesz eleget, az haditörvényszék elé kerül**.** Kárpátalja négy történelmi megyéjén kívül Vásárosnamény, Kelet-Magyarország, valamint Kassa környékéről is *malenykij robotra* hurcolják a férfiakat, a német nőket, családos anyákat.

1944. november 19. A katonai hatósági nyilvántartásba vétel után ezreket hajtanak Sztálin munkatáboraiba (Szolyvára, Sztarij Szamborba, Szanokra, Boriszovóba stb).

1944. november 26. A Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusa Munkácson kinyilvánítja a terület Szovjet-Ukrajnával való *újraegyesülésének* tényét, megválasztja Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát (elnöke: Ivan Turjanica).

1944. december 13–14. Az NKVD csapatai külön bevetésként pótakciót indítottak, hogy begyűjtsék a 18 és 50 év közötti német férfiakat Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Rahó, Huszt körzetében, aminek következtében 292 személyt különítettek el és hurcoltak hadifogolytáborba.

1944. december 16. A moszkvai levéltárban talált dokumentum szerint november 18. és december 16. között a hátországot védő NKVD-

csapatok Kárpátalján 22 951 embert tartóztattak le és irányítottak a hadifogoly-átvevőhelyekre. A civileket *internáltként* vették nyilvántartásba.

1944. december folyamán: a szolyvai táborban járványos betegség, népi nyelven a felekktífusz következtében naponta százával pusztulnak a lágeristák.

1944. december 18. A Néptanács rendeletet hoz a *rendkívüli (különleges) bíróság* felállításáról, amely gyorsított eljárással ítélkezik „a nép ellenségei" felett.

1945. január 20–30. Az elhurcoltak hozzátartozói levelekben ostromolják a helyhatóságokat, követelik, hogy engedjék haza a férfiakat.

1945. június 29. Moszkvában aláírják a Kárpátalja Szovjetuniónak való átadásáról szóló csehszlovák–szovjet szerződést.

1945. július 1–7. A Kárpátaljai Néptanács szociális osztályának körlevele értelmében záros határidőn belül kötelezik a községek vezetőit, hogy *állítsák össze a hadifogolytáborokban fogva tartott kárpátaljai illetőségűek névsorát*. E listák alapján a lágerbe hurcoltak számát 25–30 ezerben lehet megállapítani.

1945. november 22. A prágai Ideiglenes Nemzetgyűlés ratifikálja a Kárpátalja Szovjetuniónak való átadásáról szóló csehszlovák–szovjet szerződést.

1946. január 22. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által hozott rendelet Kárpátontúli Ukrajnát Kárpátontúli területté (oblaszty) szervezi át, Ungvár központtal.

1946. január 22. Hatályba lépett az *SZSZKSZ Büntető Törvénykönyve*, így az 1947-től a megszüntetett *különleges* bíróság helyett a Kárpátontúli Területi Bíróság ítélkezett a politikai ügyekben is.

1946. május közepétől: Hazairányítják a munkatáborokból az életben maradt civil foglyok, azaz a Kárpátaljáról elhurcolt 18–50 (45) év közötti magyar és német férfiak (nők) első csoportjait, akiket *malenykij robotra* hurcoltak el.

1946. május 26. A Kárpátaljai Területi Bíróság halálra ítéli Bródy András magyar parlamenti képviselőt, lapszerkesztőt, a Kárpátaljai Autonómista Agrárpárt egykori vezetőjét, kormányzói biztost a következő vád alapján: *Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém…* A Bródy-ügy több tagjával is kegyetlenül leszámolnak a sztálinisták.

1946. július végétől: A sztálinisták Kárpátalján is beindítják a *kuláklisták* összeállítását.

1946. november 7. Végrehajtják Ungváron, a KGB pincéjében a kárpátaljai *ruszin autonómia-mozgalom vezérén,* Bródy András magyar parlamenti képviselőn és társain a halálos ítéletet.

1947. október 27. Az NKVD pribékjei a sikertelen merénylet után november 1-jén a munkácsi kórházban Romzsa Tódor főpásztort megmérgezték. Halálának híre megrendítette egész Kárpátalját.

1948. *Az USZSZK büntető törvényének 54. paragrafusában* foglaltak alapján koholt vádak szerint ítélik el az előző korszak közhivatalnokait, tisztségviselőit stb. Úgyszintén igazságtalanul ítélnek el és hurcolnak lágerekbe 23 református lelkészt és 19 római katolikus papot, a történelmi egyházak legtekintélyesebb személyiségeit, akik közül többen odavesztek.

1949. február 17. A szovjet hatóságok felszámolják a kárpátaljai görög katolikus egyházat és a pravoszlav (ortodox) egyházba olvasztják. Az erre a hitre át nem térő görög katolikus papokat elítélik (129 személyt), lágerekbe toloncolják, kivégzik. A magyar ajkú görög katolikusokat a személyazonossági igazolványokban ukrán nemzetiségűnek tüntetik fel.

Az év folyamán: Az 1927 és 1930 között született magyar és német nemzetiségű fiatalok néhány éven keresztül, a bizalmatlanság folytán nem szolgálhatnak a szovjet hadseregben, őket a donyecki szénbányákba irányítják munkára, a dezertőröket börtönbe zárják, sokan a bujdosást választják.

1950. év folyamán: Módszeresen telepítik ki a német családokat Szibériába. Kitelepítési szándékkal lista készül a magyar családokról. Végrehajtását a pár év múlva bekövetkező Sztálin halála akadályozza meg. A jól értesültek ennek tudatában családjukat és saját életüket féltve ukránnak, szlováknak íratják be magukat és családjukat. Hasonlóképpen cselekednek a németek is.

1953. március 5. Elhunyt J. V. Sztálin, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára.

1953. szeptember 7. Az SZKP KB első titkárává Nyikita Szergejevics Hruscsovot választják.

1953. december 23. Közlemény Berija kivégzéséről.

1955. szeptember 17. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete az 1941–1945. évi nagy honvédő háború idején a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről. Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai jogfosztott magyar is hazatérhetett a szibériai lágerekből.

1989. október 20. Megalakult a területi rehabilitációs bizottság és annak magyar munkacsoportja, melynek vezetője **Dupka György,** a KMKSZ felelős titkára. A bizottság feladata, hogy tisztázza az 1944 őszén elhurcolt és munkatáborokba kényszerített magyar férfiak sorsát.

1989. október 29. A KMKSZ írásbeli kérésére a szolyvai városi tanács végrehajtó bizottsága engedélyezi a szolyvai lágertemető helyén létesítendő emlékpark felépítését. A tervező és kivitelező munkálatok koordinálását a KMKSZ részéről Tóth Mihály alelnök, **Dupka György** felelős titkár, **Kiszely Tihamér** elnökségi tag, a területi rehabilitációs bizottság részéről pedig **Molnár Bertalan,** a területi tanács elnökhelyettese vállalja.

1989. november 18. A KMKSZ Beregszászban – a Veress Gábor akkori járási párttitkár távolmaradása és gáncsoskodása ellenére – emlékkonferenciát rendezett *A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai* címmel, ahol **Alekszej Korszun**, a KGB Kárpátaljai Főosztályának igazgatóhelyettese, a megyei rehabilitációs bizottság tagja először tartott nagy érdeklődéssel kísért vitaindító előadást a sztálini megtorlások áldozatairól. A fórumon jelen voltak előadóként magyarországi történészek, kutatók is. A konferencia határozatot fogadott el, hogy az itt elhangzottakat és a falvakban összegyűjtendő lágerlistákat, visszaemlékezéseket Emlékkönyvben kell megjelentetni, november 26-t gyásznappá kell nyilvánítani, s hozzá kell látni a szolyvai emlékpark építéséhez.

1990. november 24. Ezen a napon Szolyván ünnepélyes alapkőletételre került sor azon a helyen, ahol 1944 őszén gyűjtőtábor volt (ma a benzinkút környéke) az egykori lágertemető területén, ahol emlékpark létesül az elhurcoltak, a mártírok tiszteletére. Az emlékhely tervezett felirata: *„Ezen a helyen 1944 őszétől 1945 tavaszáig internáló- és fogolytábor volt, amelyben magyar, német és más nemzetiségű férfiak sínylődtek. Közülük sok ezren éh- és fagyhalál, járványos betegségek áldozatai lettek, földi maradványaik az itteni tömegsírokban nyugszanak. Ugyanitt temették el az első világháború hősi halottait is.”*

IRODALOM

Könyvek, tanulmányok

A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. A szerzői munkaközösség vezetője. MISCSENKO, SZ. O. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1975.

ADORJÁN SÁNDOR: *Halál árnyékában. Magyar rabszolgák Szibériában.* Pápa, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította és szerkesztette: M. TAKÁCS LAJOS. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

DR. ÁRPA ISTVÁN: *A tiszaháti nemzetiségek életéből. Pillanatképek múltunkból.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

A visszatért Felvidék adattára. Szerk.: CSATÁR ISTVÁN, ÖLVEDI JÁNOS. Mahr Ottó és Tsa. „Rákóczi" Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1939.

BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: *Magyarságkutatás.* A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

BALLA GYULA: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig.* Beszélgetések Skultéty Csabával/Ambrus Mártonnal, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes". 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009.

BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*. Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

BENKŐ LEVENTE: *Szárazajta.* Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2010., 2011.

BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április)* hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

Berehovo-Beregszász zsidósága képekben. Szerk.: JEHOSHUA HALEVY. Kiadó: Berehovo-Beregszász és környéke zsidósága körének kiadásában, Tel-Aviv-Natanya (Izrael), 1989.

BRAUN LÁSZLÓ: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe.* In: *Acta Beregsasiensis.* A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

BOGNÁR ZALÁN: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény.* In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 113. évf., IV. sz.

BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum, 2010.*

BOGNÁR ZALÁN: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

BOTLIK JÓZSEF: *Gát.* Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2001.

BOTLIK JÓZSEF: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix* Kiadó, 2003.

BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997).* Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976.* Budapest, 2010.

CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak.* BeregInfó hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004.

CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: *Évgyűrűk '90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

CSOMÁR ZOLTÁN: *Húsz év Ungvár történelméből 1918–1938.* Budapest, 1939.

... die Vergangenheit muss reden! 65 Jahre Russlanddeportation Gedenkfeier vom 19. -21. Marz 2010. in Sathmar. Sathmar, 2010.

DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): A novemberi manifesztum. In: *Útközben.* Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. (Első közlés: A novemberi Manifesztum, 1997. 5. sz. 55. p.)

DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot" a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken. Regio – Kisebbségi Szemle,* 3. évf., 4. sz., 1992.

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DOVHANICS, O. D. A Vörös Hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért. In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. Harcba szálltak a népi bosszúállók. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. –KERECSANIN, V. M.: Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D.: Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén.* Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR, MÓRICZ KÁLMÁN. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

DUPKA GYÖRGY: *'56 Kárpátalján.* Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A „malenykij robot" dokumentumokban.* Társszerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Előszó: TÓTH MIHÁLY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon.* Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága.* Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003.* Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: *„Keressétek fel a sírom..." Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot" 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004.* Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY:*'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára.* Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

DUPKA GYÖRGY: *„Népünk temetője: Szolyva". A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945.* KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

DUPKA GYÖRGY: *Az első „megnyugtató dokumentum" a helyi magyarság életében.* In: Évgyűrűk ,88. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

DUPKA GYÖRGY: *A kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása. 1944. novembere.* In: *Szabolcs-Szatmári Szemle,* XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

DUPKA GYÖRGY: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

DUPKA GYÖRGY: A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv.* Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: Levelek a szolyvai lágerből. In: *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa.* Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

DUPKA GYÖRGY: A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення). Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16.* Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

DUPKA GYÖRGY: 1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk.* Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: A sztálini hordák rabszolgaszedő razziái a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: SINGER ZSUZSA*: Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: Együtt, 2010., 1.sz.

DUPKA GYÖRGY: *Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez*. In: Együtt, 2011/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira.* In: Trianoni Szemle, 2011/1. sz. 30-39. p.

DUPKA GYÖRGY: *65 éve* történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.) In: Együtt, 2012/1. sz.

DUPKA GYÖRGY: *1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje*. In: Együtt, 2012/2. sz.

DUPKA GYÖRGY: A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-1955). (Utószó). In: *„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban…" Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot" intejúkötet.* Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág..." Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946).* Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). DUPKA GYÖRGY közredásában. Ungvár-Budapest, Patent – Intermix, 1993.

„Egyetlen bűnünk a származásunk volt…" Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra" a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. Szerkesztő: DR. BOGNÁR ZALÁN. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

Ember az embertelenségben. Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban (1945-1950), Szerkesztette: FRÜHWIRTH MIHÁLY, PÁVEL RITA. Vecsés, 2006.

Emberek az embertelenségben. Szerkesztette: ZSIROS SÁNDOR. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2010.

„Élő történelem". Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992). DUPKA GYÖRGY közredásában. Intermix Kiadó, 1993.

FAZEKAS ÁRPÁD, DR.: *Elhurcoltak.* Nyíregyháza, 1944–1948. Határszél Kft, Nyíregyháza, 1989.

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944.* Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002.

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-II. köt.* (1851) A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Budapest, 1984.

GEREBEN ÁGNES: *Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények.* Tárolt változat*:* http://kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (2012)

GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban.* Helikon, 2013.

GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban.* Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

GERENDELY BÉLA, IFJ.: *Az 1944-es „malenykij robot" áldozatai Tiszakeresztúrban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html (2012)

GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006.

GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba. Önéletírás, bizonyságtétel az elmúlt időkről.* Szerkesztette. KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

Haramiák és emberek. Szerkesztette: HANTÓ ZSUZSA. Pytheas Kiadó, 2013.

HARGITA ÁRPÁD: *Tűzoszlopoddal jéghegyek között. Zimányi József életútja.* Fundamentum Alapítvány, 1995.

HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Itt volt a végállomás... A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének erdélyi és felvidéki útja. Szerk. DR. BOGNÁR ZALÁN. Pécs, 2011.

Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Líra", 2010. 716 old).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: TOKÁR MARIANN. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve.* MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

KERECSANIN, V. M.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

KERESZTYÉN BALÁZS: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon.* Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 2001.

KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. Második kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. Harmadik kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

Magyarország helységnévtára 1941. Szerkesztette és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1941.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: A Magyar Politikia és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest. 1939.

MAJNEK ANTAL: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilakosságát* címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. http://kmf.uz.ua/mr/index.html

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai.* Forum, Novi Sad 1991.

MARINA GYULA: *Ruténsors – Kárpátalja végzete.* Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

MENCZER GUSZTÁV: *A GULAG rabtelepei. A bolsevizmus népirtásának színtere.* Századvég Kiadó, Budapest, 2007.

Miért?Zakaj? Lendva, 1998.

MOLNÁR TIBOR: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháború hősi halottjai.* Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2003.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya.* Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *1944.* Elbeszélő költemény. *Együtt* 2007/3. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

OFICINSZKIJ, ROMAN: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület*)* 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009.* Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

Országgyűlési Almanach 1939–1944. Tárolt változat: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al939_44/index.htm (2011)

OROSZNÉ STUMPF ÉVA: *Jóvátették azt, amit el sem követtek... A szerencsi gyűjtőtáborból donbászi kényszermunkára.* Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzat, Szerencs, é.n.

PETRÁK KATALIN: *Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között.* Napvilág Kiadó-Politikatörténeti Intézet, 2012.

PEYER-MÜLLER, FRITZ: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre.* Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

PRUNICA, SZ: I.: Berehovói járás. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

POPÉLY GYULA: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945.* Írók szakszervezete–Széphalom Könyvműhely–Regio, 1991.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról. A kötetet szerkesztete: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Atlantis, Újvidék, 2004.

RISKÓ MARIANN: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, é.n.

*Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála***.** Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2001.

RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon.* Püski, Budapest, 2000.

RÓZSÁS JÁNOS: *Keserű ifjúság, I-II.* Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

S. BENEDEK ANDRÁS: *A megmaradás esélyei. Tanulmányok, esszék, kritikák.* Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993.* Madách–Posonium, 2009.

SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010.

SOLYMOSSY PÉTER: *Magyar revízió svéd szemmel. Svéd diplomáciai jelentések Magyarország 1938-1941 közötti revíziós politikájáról.* Budapest –Stockholm, 2002.

STARK TAMÁS: *„Malenykij robot". Magyarok a szovjet táborvilágban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_stark.html (2012)

STARK TAMÁS: *„Budapest felé fordultak védelemért..."* In: *Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem.* Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006.

„Sötét napok jöttek..." Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

SZABÓ JÓZSEF: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940-1944*. timp kiadó, 2002.

SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban.* KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.

SZABÓ LÁSZLÓ, DR.: *Kárpátaljai demográfiai adatok.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Szemelvények a GULAG memoár-irodalmából. Összeállította és szerkesztette: ZSÍROS SÁNDOR tanár, a Gulag Kutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja.* Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956.* I-III. (Архипелаг ГУЛАГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 1999.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot" 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust" áldozataira. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 2003.

SZŐKE DOMONKOS: *Kelet-Európa szovjet megszállása 1944-1947 között*. Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_szoke.html (2012)

TASSY-BECZ ÉVA: *Elmondom, másként nem tehetek*. Pytheas Kiadó, Budapest, 2011.

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: NÉMETH ISTVÁN, PENCKÓFER JÁNOS. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

TÓTH GÁBOR: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó*". Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. SZABÓ GYÖRGY atya gondozásában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

USZTA GYULA: *A jót akarni kell*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

VÁRDY HUSZÁR ÁGNES. *Rabszolgák az Urálnál.* In: Új Horizont, 2003. 6. sz.

VÁRDY BÉLA – VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáboraiban.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

DR. VÁRADI NATÁLIA: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján:* http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html (2013)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Budapest, 2008. doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2011)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében.* Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

WYSZKOWSKI, PAWEL: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991).* Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

ZELEI MIKLÓS: A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján). Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ: *Guti körkép.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség. A dualizmus korától napjainkig. Szerkesztette: BÁNYAI VIKTÓRIA, FEDINEC CSIL-

LA, KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.

ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944–1948.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

ZSELICKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekterében 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Publikált és kéziratos interjúk, levelek, feljegyzések, visszaemlékezések

ANDOR GYÖRGY visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

ARY JÓZSEF visszaemlékezése. In: *Élő történelem. A továbbiakban:* In: *Élő történelem.*

BADZEY PÁL: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1996.

BAGU BALÁZS: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

BELINSZKY ÖDÖN Visszaemlékezése. Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem.*

BALOGH SÁNDOR: Magyarok kollektív felelősségre vonása. História 2005/9. p. 11.

ID. BARÁT MIHÁLY visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

BARTOS JÓZSEF levele. Munkács, 1990. január 12. In: *Élő történelem.*

BELÁNSZKY DEZSŐ feljegyzése. Mezővári, 1990. augusztus 30.

BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáboraiban.* Abaliget, Lámpás, 2000.

CSAPLÁR VILMOS visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig.* Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

DEZSŐFFY GÉZA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

EGERSZEGI SÁNDORNÉ adatközlő levele. In: *Élő történelem.*

ERDŐ KÁROLY visszaemlékezése, lejegyezte SZÖLLŐSSY TIBOR. Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem*.

FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon.* Budapest, Kálvin, 1992.

HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot"-ról;* HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt.* Lágerversek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

KASSAY EMMA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

K. ISTVÁN visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

KORMANSZKY FERENC lágerbeszámolója. Nagybocskó, 1992. július 6.

KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot" a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.

LUSZTIG KÁROLY: *Töredékek.* Napló, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban.* Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban…" Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot" intejúkötet. Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a Gulágon.* Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

NAGY ANDRÁS: *„…Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar" a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.

NAGY JÁNOS kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

NAGY JENŐ: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte. Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

PATAKY FERENC letétbe helyezett emlékirata, 1992.

PAULINA ANDRÁS adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba elhurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére. Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem.*

DR. ORTUTAY ELEMÉR: *„... holnap is felkel a nap"* Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin.* Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

SÁNTHA MENYHÉRT. In: *Élő történelem.*

STEINER FERENC levelei, archív felvétel.

SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA adatközlő levele. In: *Élő történelem.*

SZABÓ FERENC és BÉRES FERENC visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

SZALAI BORBÁLA: *Morzsák.* Életem igaz története, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében.* Técső, 2000.

TÓTH ÁRPÁD beadványa. Ungvár, 2011. augusztus 4.

TURDA MIHÁLY tekeházi lakos levele családjához. 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva…,* Intermix Kft., 1992.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Ablonci Endre 113
Ablonci Károly 113
Ádám József 112
Agejeva I.F. 54
Ajtay Sándor 153
Almásy Sándor, dr. 99
Andor Elek, dr. 30
Andor György, 30
Apáczky Dezső 127
Apáczky Károly 127
Apáczky Károly, ifj. 127
Ary József 110
Azarina J.B.52

Bacsinszky Dániel 71
Badó Ferenc 35
Badó Zsuzsa 35
Bagu Balázs 85
Bagu Géza 86
Bakos tiszaújlaki ref. lelkész 29
Balog Sándor ref. lelkész 35, 45
Balog Sándor, ifj. 47
Balogh Tiborné Gulyás Alice 39
Balog Sándorné, özv. 45
Balogh József 55
Balla István 49
Balla Samu 45
Balla Sándor 49
Bakos 29
Baló Imre, testvérei: Béla, Albert 150
Bányász Béla 150
Barát Mihály, id. 17
Báron Jolán 156
Bartos József 76, 81
Bartos Tibor 76
Belinszky Ödön 33
Belinszky Ödön, id. 33
Belánszky Dezső 87, 88
Belánszky Gusztáv 87, 88
Bence Béla 84
Benes 64, 65
Benkő István 33
Benkő Sándor 34
Bendász István 91
Berca 156
Béres Ferenc 112, 113
Béres Elemér 113
Béres János, dr. 122
Berija 67
Bilics Éva 155
Bilják, Vaszil 72
Bíró Ferenc, dr. 120
Bíró Lajos 88
Birosz János 156
Bizinger-lányok 108
Bogáti István 34

Boldog János 108
Boldog Jánosné, özv. 108
Borbély A. F. 92
Bóbita Miklós 72
Böröcz Sándor 72
Buchsbaum 21
Bukuscsik 78
Budaházi György 113
Budaházi János 113
Brenner Tibor 107
Bródy András 17, 71
Bródy András, ifj. 16, 17
Bródy Andrásné 16
Bródy Mária 16, 17

Chariszov Mehmed 74
Chira Sándor 71
Czafik Jóska 11
Czillerék 94, 99
Csaplár János 31
Cseh Gyula 88
Cserepes Gyula 99
Csirpák Emil 56
Csirpák Emilné Gecse Anna, özv. 61
Csontos A. E. 55

Dálnoki Miklós Béla 74
Danilo atya 72
Deák György 84
Deák György, ifj. 84
Demjén Vilmos 86
Dezsőffy Géza 26
Dénes János 83

Egerszegi Sándorné 76
Erdei Gyula 87
Erdelyij, Alekszandr 122
Erdő Gyula 150
Erdő Károly 147, 151
Erdős Feri 13, 14
Esze Zoli 101

Fábry Zoltán 65
Fancsiki Béla 113
Fancsiki Gusztáv 113
Fancsiki Elek 112, 113
Fancsiki János 113
Faragó Pista 102
Fazekas Elemér 17
Fegyverneki Béla 34
Fejes Dezső 47
Filep János 105
Fil Jolán 15
Fizbejn őrnagy 74
Focsany, dr. 121
Forgon Pál, dr. 127
Fóris Kálmán 123
Franz Mária 156
Frindt-Dareszcsul Borbála 156
Frindt Emma 156
Frindt Gizella Reparuk
Antalné 156

Gaál Károlyné Varjú Vilma 126
Galambos József 72, 90
Gál Ferenc 92
G.H. 35
Geczkó Jenő 82
Géczi Lajos 63
Gecse Endre 56, 58
Gecse István, dr. 58
Gecse Leona 62
Gencsy Béla 62
Gedeon Béla 70
Gelevánné Hudán Jolán 127
Gottwald, Klement 65

Gorbacsov 91
Gösi György 89
Gulyás Ignác (Virgi) 39

Gyóni Géza 31
Gyöngyösi Imre 33
Gyönyör József 65

Hadar Kálmán 34
Halász tiszaújlaki elhurcolt 28
Halász munkácsi főtiszviselő 32
Harangozó 76
Hatalják Olga 69
Hazai János, dr. 72
Herr Gyula 40
Heczkó Jenő 73
Henter Ervin 99
Hidi András 15
Hirsch Sámuel 90, 91
Hitler 62
Homoki József 56
Homoki L. 56
Holozsai József 90
Holozsi Dániel 113
Horváth László 89
Horosz István 38
Huber János 31
Hulajcsik János 15
Huber Jánosné 31
Hudra Lajos 72
Hrickó Sz. l. 48
Hrickó Lajos 48
Hrabár 48
Hruscsov 62

Illés Zoltán 107
Ilku Zoltán 68
Istvánffi Erzsébet 92
Issekuts 155
Ivanics 154

Jakab Endre 87, 88
Jakab Ödön, ifj. 34
Jakab Ödönné, özv. 34
Jakab Sándor 87
Janchizer 78
Járóka Sándor 124
Janics Kálmán 65
Jeremicsev 67, 69, 70
Juhász F.M. 51
Juhász Sz.M. 54

Kassayné Horosz Emma 37
Kaincz Borbála (Visinger Borbála) 73
Kalinov Mihály, dr. 70
Kaliska Gyula 82
Kamenicky Marika 100
Kapornay m.tüz.olt.parancsnok 75
Kari Béla 84
Katrin Béla 150
K.I. 149
K. István 149
Katrin István 150
Katrin József 150
Kazinci Feri 151
Kádár Jenő 113
Kegyes Sándor 151
Kerekes Sándor 99
Kerékgyártó István 33
Kerényi Gyula 90
Kiss Gyula 33
Kis Jenő 34
Kiss úr (Munkács) 74
Kosztya Endre 111
Kosztya József 113
Kovács A. 117

Kovács Antal 113
Kovács Böske 96
Kovács Csaba 100
Kovács Ferenc 54
Kovács Ferenc 73
Kovács Géza 113
Kovács Gusztáv 87
Kovács Ilona 54
Kovács István 117
Kovács Jenő 111, 113
Kovács Jancsi 12
Kovács Lajos 117
Kovács Pál 84
Kovács Pál 95
Kovács Péter 114
Koz Zsiga 56
Kótyuk Ferenc 71
Kölcsey 123
Kuruc 24
Kuruc Mária (Maruszja) 68
Kulcsár István 147
Kulinyák Babi 156
Krajnyák György 16
Kravcsenko tábornok 16
Krehnyak B. V. 157

Loncsák Béla 87
Leibner Rozália 156
Lenin 59
Lénárt László 16
Lénárt Mátyás, vitéz 16
Lénárt Mária 16
Liki atya 71
Logojda, Alekszej 80
Lőké Anna 115

Magyarné, özv. 83
Majorossy Béla 22
Makara, M. 79
Malahova E. B. 48
Mandrica 122
Mandrik Erzsébet (Riskó Károlyné) 143
Mandrik Sándor 143
Marosi Miklós 84
Maruszja (Kuruc Mária) 69
Matúz András 124
Márkus Ilona 85
M. I. 35
Máté Bertalan 113
Mészáros Sándorné 66
Mitróci Mihály 45
Mondy Janika 101
Molnár Albert 104
Molnár Jóska 9
Mokány Ferencné sz. Kulcsár Margit 147
Moszkopf parancsnok 112
Munkácsi Lajos 152
Murányi Miklós 71
Murányi Nágyika 68

N. András 100, 101
Nagy Béla 78
Nagy Béla (Munkács) 74
Nagy Ferenc 141
Nagy István 32
Nagy Istvánné özv. 32
Nagy Jenő 34
N. József 100, 102
Nagy Lajos 150
Nagy László 128
Nagy Pisti 13, 14
Nebola, Vaszil 154
Neszuh 149

Neuman Erzsébet 156
Németh Jóska 12
Németh József 74
Németh Miklós 7

Orosz János 72
Ortutay Elemér, dr. 70
Ortutay Jenő 91
Ozsváth Lajos 117

P. Leoni 72
Paulina András 75
Papp Ferenc 70
Papp Imre 55
Pák-fivérek 81
Pák János 73
Pák Sándor 73
Pák Zoltán 73, 81
Pásztor Ferenc, dr. 91
Pelenko 78
Petenykó István 72, 155
Petróczy Sándor 38
Petróczy Sándorné özv. 38
Petrus M. E. 117
Petrus Endre 117
Polovka 23
Popély Gyula 65
Póda Katalin 103, 104

Radács Jenő 100
Ráckövi István 33
Regös István 84
Reparuk Mária Bakkai Lajosné 156
Riha Jari 101
Riskó 71
Romzsa Tódor 59, 71
Ruszin P. I. 157

Sabajlov kapitány 74
Sárközi József 84
Sánta Menyhért 111
Sánta Ferenc 111
Sántha Lajos 113
Sántha József 113
Sárkány Lajos, dr. 122
Scheffer 21
Schmolneuer Jolán 156
Schütz Antal 70
Schwarcz 43
Selesztai György 113
Seregi 71
Seres 122
Simon Jánosné, dr. 77
Sipiczki Pál 89
Sisola 117
Solom 69
Spák 71
Stadler Valéria 156
Suba Pál 113
Suta/Sata 72
Sütő Miklós 86

Szabó Béláné Tar Ilona 80
Szabó Géza 131
Szabó Gyula 13
Szabó Feri 102
Szabó Ferenc 112, 113
Szabó István 113
Szabó János 113
Szabó József 112
Szabó Laci 111
Szabó Lajos 113
Szabó Sándor 84, 113
Szabó Sándor 113
Szajkó M. I. 55

Szakasits Árpád titkára 138
Szalmusz Dezső 74
Szalóky László 61
Szaniter Ottó 77
Szarvas Ferenc 16
Szentimrey Sándorné,
sz. Némethy Zita 15
Szentimrey Sándor 15
Szendrey 78
Szegő Zoltán 80
Szerdahelyi Endre 103
Szilágyi Bálint 52
Szitai E. 82
Szitai Gyula 82
Szirmai Bertalan 113
Szkiba János 72
Szligán Jóska 150
Szopó 78
Sztálin 71, 102, 110, 143
Sztojka Sándor 70
Sztyopa százados 94
Szutor Jenő 91
Szvjatszkij 39

Talum Jóska 138
Tar Tamás 80
Tarkányi József 77
Tarts János 150
Tatár György 113
Terkánics M. I. 52
Tóth Karcsi 10
Tóth József 86
Tóth Kálmán 100
Tóth Zoltán 100
Török János 113
Truman 143
Turjanica, Iván 79, 156
Tuserek 121

Tyászko 154

Újvári József 84

Vadnay András 91
Vadkerty Katalin 65
Vaskó András 15
Varga V. Sz. 47
Vajdaffi G.Z. 49
Vajda József 112, 113
Vajda Endre 113
Vályi 20
Váradi Barnabás 48
Váradi György 49
Vittinger József 52
Vitéz Gabriella 70
Vincze Gyula 113
Vince Menyhért 113
Vince Pál 113
Vince Sándor 113
Vologya katonatiszt 85
Vörös Ádám 41

Wala György 100, 101, 103
Wéber 21
Wisauer Klotild 156
Wolfinau Magda 70

X. Y. 83, 108

Zaharovics Erzsébet 156
Zekuricz Lajos 112

Zseltvay Gyula 72
Zseltvay Katalin 154
Zseltvay Theodor (Ferenc) 154

HELYNÉVMUTATÓ

Aknaszlatina, Szlatina 34, 99, 148
Alapajevszk (Oroszország, GUPVI-tábor) 139, 141
Alsóverecke/Nyizsnyij Vorota, Vereckei-hágó 120
Amerika 47, 59, 62
Ásvány 41
Ázsia 108

Badaló/Badalove 88
Baranya/Baranyinci 15
Bátyú/Batyive (GUPVI-gyűjtőhely) 42, 84, 85, 86, 105, 121
Barvinkos/Barvinok/Börvinges 50
Bakos/Kisbakos 84
Barkaszó/Barkaszove 85, 105
Bene/Beregbene/Benya 89
Beregardó, Ardó/Argyiv (ma Beregszász része) 88
Beregszász/Berehove (GUPVI-gyűjtőhely) 5, 31, 33, 38, 42, 48, 58, 77, 83, 84, 85, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 113, 118, 119, 121, 123, 129
Beregsurány 103
Beregszentmiklós/Szentmiklós/Csinagyijevo 24
Beregvár/Kárpátok 18, 50
Berezna (Nagyberezna/Velikij Bereznij) 52
Bély (Magyarország) 41
Bilke/Bilki 74
Bocskó, Nagybocskó 156
Boriszov (Fehéroroszország, Minszk területén, GUPVI- tábor) 47, 49, 81
Borzsa-hid 89
Bótrágy/Batragy 84
Budapest 56, 74, 75, 76, 102, 112, 123, 124, 127, 155
Bustyaháza/Bustino 94

Csap/Csop (GUPVI-gyűjtőhely) 33, 39, 40, 41, 47, 56, 57, 89, 105, 121
Csehszlovákia 78, 121
Csetfalva 103, 104
Csinagyijevo/Beregszentmiklós/Szentmiklós 18
Csarnató/Csena 117
Csonka-Bereg 101

Daróc/Dravci (Ma Ungvár része) 26
Debrecen (hadifogoly tábor) 33, 45, 77, 99, 142
Donbász (Ukrajna, Donyec terület, Donyecki szénmedence rövidítéseként használták, területén GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborok működtek) 15, 34, 153, 155, 156
Dobrina (Legyelország) 120
Dukla, Duklai-hágó (Szlovákia) 20
Dunasziget 13
Dvina-folyó (Fehéroroszország területét is átszeli, partvidékén GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborokat létesítettek) 22
Druzskovka (Nova Druzskovka (Ukrajna, Donyecki terület, GUPVI-tábor) 87
Dnyepropetrovszk (Ukrajna, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 155

Érmihályfalva (Románia) 122
Észak-Erdély 99
Eszeny 35, 45

Fehérgyarmat 142
Feketeardó/Csornotisziv 108, 109, 122
Feldebrő 16
Felsőverecke 109
Forgolány/Gyivicsne 77

Gálocs 56, 57, 59
Gorond/Goronda 85
Gorlovka/Gorlivka (Ukrajna, Donyecki terület, GUPVI/RB/, GULAG-munkatábor) 74, 107, 108
Gödöllő 23

Havaj/Havaj 121
Homonna/Humenné (Szlovákia) 121
Herszon (Ukrajna, GUPVI/RB/, GULAG-munkatábor) 78
Hetyen/Heten 100
Hukliva/Zúgó/Huklivij (GUPVI-munkatábor) 115, 116
Huszt (GUPVI-gyűjtőhely) 59, 62, 72, 127, 128, 146, 148, 150

Ilosva/Irsava 115

Jászberény 45

Kalnik/Kálnik 24, 28, 50
Kazany (Oroszország, Tatárföld, GUPVI/RB/, GULAG-munkatábor) 5, 151
Kassa/Kosice (Szlovákia) 7
Karaganda (Kazahsztán, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 16
Kazahsztán 16
Karakas (Ukrajna, Vorosilovgrádi/Luganszki terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 87
Kárpátalja 25, 32, 56, 59, 62, 78, 86, 88, 99, 100, 101, 102, 115, 123, 127, 142, 156
Kárpátok 5, 63, 76
Kárpát-medence 63
Kárpát-Ukrajna 58, 88, 122
Kercseny/Oroszország, szverdlovi terület 36
Kemecse 56
Kisbodak 7, 13
Kisdobrony 35
Kisgejőc 33, 34
Kistárkány/Malé Trakany (Szlovákia) 56, 57, 58
Kijev 46, 70, 75, 89, 149
Kisvárda 99
Királyháza/Koroleve 109, 111, 112, 117, 120, 121
Királymező/Uszty-Csorna 155
Kolima (Oroszország, a Kolima folyó Oroszország ázsiai részén, Kelet-Szibériában, a Magadani területen és Jakutföldön. Nevét a vidékén kialakított gulagtáborok tették ismertt., GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborok) 5

Komiföld (Oroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 92
Körtvélyes/Szentmihálykörtvélyes/Hrusovo 92
Kőrösmező/Jaszinya 15, 112, 155, 156
Klastromalja/Klastromfalva/Handerovicja 18
Krasznouralszk (Oroszország, Szverdlovszki terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 5, 112, 113, 148, 151
Krasznokamszk (Oroszország, Permi területen, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 25
Krasznojarszk (Oroszország, Szibéria területén GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborok) 31
Kramatorszk-2(Ukrajna, Donyecki terület GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 87, 88

Latorca-hid 123
Lavocsni/Lavocsne 39, 149
Lemberg/Lviv/Lwow (Ukrajna, GUPVI/RB/,GULAG-börtönláger, elosztótábor) 36, 47, 149
Lengyelország 11, 87, 123
Lónya 84, 105

Macsola 103
Magadan (Oroszország) 15
Magyarország 7, 9, 14, 47, 62, 64, 91, 99, 100, 106, 121, 122, 123, 124, 143, 152, 153
Makajevka (Ukrajna, Donyecki terület GUPVI/RB/GULAG-munkatábor) 82, 107
Malomrét/Zsornava 43
Máramarossziget/Sighetu Marmatiel(Románia, GUPVI- fogadó és elosztótábor) 34, 99, 109, 114, 122, 128, 133, 142
Máriapócs 71
Mátészalka 99, 100, 101, 102, 103
Mecsér 13
Mezővári/Vári 87
Mezőlaborc/Medzilaborce (Szlovákia) 121, 123
Minszk (Fehéroroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 49
Miskolc 99
Mogilov (Fehéroroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 22, 32

Molotov (Ma Perm) (Oroszország, Perm terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 25
Mokcsakerész/Krisovska Liesková (Szlovákia) 63
Moszkva 81, 114, 124, 140, 149
Munkács/Mukacseve (GUPVI-gyűjtőhely) 24, 29, 39, 50, 53, 66, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 85, 87, 98, 106, 107, 108, 111, 116, 119, 123, 129

Nagydobrony(Velika Dobrony 15, 35, 47, 73
Nagykálló 99
Nagykapos/Velké Kapusany (Szlovákia) 22, 63
Nagyszőlős/Vinohragyiv (GUPVI-gyűjtőhely) 80, 107, 108, 112, 114, 117, 118
Nagyvárad/Oradea (Románia) 21, 43
Nagyzalacska (Szlovákia) 121
Németország 17, 99, 179, 181
Neresznice/Nyéresháza 66
Nevetlenfalu 111, 112, 113
Nevjanszk (Oroszország, Szverdlovszk terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 86, 130, 131, 133, 135, 138
Novij Szambor (Ukrajna, Lembergi terület, GUPVI-gyűjtő, elosztó és továbbító tábor) 9, 20, 31, 44, 109, 113

Nyíregyháza 40, 57, 100, 114, 142
Nyugat-Dunántúl 99
Nyugat-Szibéria 92

Oroszország 31, 36, 78, 79
Orsa (Fehéroroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 5, 20, 34, 35, 73
Ökörmező/Mizshirja 115

Párizs 147
Perecseny/Perecsin (GUPVI ellenőrző-szűrő tábor) 48, 52, 75
Perm (SZU-ban Molotov), (Oroszország, Perm terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 25
Péterfalva 125
Poroskove/Poroskő 48

Románia 122
Rahó/Rahiv (GUPVI-gyűjtőhely) 155, 156
Riga 60

Salánk/Salanki 115
Sándorfalva/Ósándorfalva/Alekszandrivka 127
Sátoraljaújhely 11, 44, 142
Sárospatak 47, 99, 102, 128
Selesztó/Szélestó 76
Sófalva/Husztsófalva, Danyilovka 127
Spanyolország 150

Szalóka/Szolovka 84
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 105
Szambor, sambori láger (Sztarij Szambor, illetve Novij Szambor), (Ukrajna, GUPVI-gyűjtő, elosztó és továbbító tábor) 11, 12, 20, 25, 52, 117, 120, 129, 147, 150
Szanok/Sanok (Lengyelország, GUPVI-gyűjtő, elosztó és továbbító tábor) 84, 87, 124
Szatmárnémeti/Satu Mare (Románia) 99, 122, 126
Szeged 109
Szerednye (GUPVI-gyűjtőhely) 18, 50
Szerencs 41
Szernye 80, 84
Szibéria 123, 127, 139, 155
Szolyva/Szvaljava (GUPVI-gyűjtő, elosztó és továbbító tábor) 5, 9, 15, 18, 24, 25, 28, 31, 33, 34, 35, 38, 42, 47, 48, 49, 52, 53, 55, 74, 76, 79, 82, 84, 85, 87, 92, 96, 98, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 117, 118, 120, 129, 130, 147, 148, 150, 157
Szobránc/Sobrance (Szlovákia) 121
Szovjetunió 100, 123
Szőlős/Nagyszőlős 108
Szkotarszke/Kisszolyva (GUPVI-munkatábor) 110
Szlavjanszk (Ukrajna, Donyecki terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 87, 88
Sztarij Szambor (Sztarij Szambor, illetve Novij Szambor), (Ukrajna, lembergi terület, GUPVI-gyűjtő, elosztó és továbbító tábor) 9, 11, 20, 44, 47, 54, 78, 107, 110, 116, 124, 155

Sztalino (Ma Donyeck) Ukrajna, Donyecki terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 34, 88, 108
Sztrij (Ukrajna, Lembergi terület, GUPVI-gyűjtő és továbbító tábor) 129
Szlatina/Aknaszlatina/Szolotvino 149
Szverdlovszk (Oroszország, ma Jekatyerinburg, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 36, 151

Tajset (Oroszország, Irkutszki terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 30
Taracköz/Tereszva 154
Tartu (Észtország) 59
Tarpa 101
Taskent (Üzbegisztán) 123
Técső/Tyacsiv (GUPVI-gyűjtőhely) 147, 148, 149, 152, 153, 154
Tisza folyó 77, 100, 101, 145, 149
Tiszaágtelek 34
Tiszabökény 123, 125
Tisza-hid 34, 57, 128
Tiszacsoma/Csoma 57
Tiszakóród 77
Tiszaújhely/Nove Szelo 108
Tiszaújlak/Újlak/Vilok (GUPVI-gyűjtőhely) 28, 29, 107, 108, 118
Tiszapéterfalva 110, 113, 125
Tivadar 142
Tobolszk (Oroszország, Tyumenyi terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 5
Turán (Oroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 109, 111, 112
Turka (Ukrajna, Lembergi terület, GUPVI –gyűjtő és munkatábor) 19, 20, 44, 52, 111, 120, 150
Turjaremetre/Turji Remeti 68
Tuván/Tuva (Oroszország, Távol-kelet, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 113

Újbátyú 84
Újhorlovka/Novohorlovka (Ukrajna, Donyeck terület, GUPVI/RB/, GULAG-munkatábor) 155, 156
Ukrajna 25

Ung folyó 23, 63
Ungvár/Uzshorod (GUPVI-gyűjtőhely, GULAG-elosztóhely) 7, 15, 16, 17, 22, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 62, 66, 70, 71, 72, 75, 79, 100, 101, 107, 114, 121, 123, 125
Ural, Ural-hegység (Oroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborok) 36, 109, 131
USA 140
Uzsok/Uzsoki-hágó 19, 44

Vári/Mezővári 77, 88, 89
Vásárosnamény 57, 99, 101
Verecke, Vereckei-hágó 18, 19, 84, 129
Vidrány 121
Visk/Viskovo 127, 128, 143, 143, 146, 147, 148, 151
Vityebszk (Fehéroroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 5, 22, 73
Volóc/Volovec/, volóci-viadukt (GUPVI gyűjtőhely és -munkatábor) 115, 155
Volga-mente (Oroszország, GUPVI/RB/,GULAG-munkatáborok) 84
Vorkuta (Oroszország, Komiföld, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 71
Voronyezs (Oroszország, Voronyezsi terület, GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 86, 113
Vorosilovgrádi/Luganszki terület (Ukrajna), GUPVI/RB/,GULAG-munkatábor) 87

Waley Cott (USA) 73

Záhony 142
Zakarpatszka Ukrajina 101
Zugreszk (Ukrajna, Donyeck terület, GUPVI/RB/GULAG-munkatábor) 153

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ 5

UNGVÁR ÉS KÖRNYÉKE

NÉMETH MIKLÓS 7
HÍDI ANDRÁS 15
SZENTIMREY SÁNDORNÉ SZ. NÉMETHY ZITA 15
FIL JOLÁN 15
VASKÓ ANDRÁS 15
KRAJNYÁK GYÖRGY 16
SZARVAS FERENC 16
LÉNÁRT LÁSZLÓ 16
BRÓDY ANDRÁSNÉ 16
ID. BARÁT MIHÁLY 17
MAJOROSSY BÉLA 22
DEZSŐFFY GÉZA 26
ANDOR GYÖRGY 30
CSAPLÁR JÁNOS 31
ÖZV. NAGY ISTVANNÉ 32
KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN 33
BELINSZKY ÖDÖN 33
ÖZV. JAKAB ÖDÖNNÉ 34
M.I. 35
(G.H.) 35
KASSAYNÉ HOROSZ EMMA 37
ÖZV. PETRÓCZY SÁNDORNÉ 38
BALOGH TIBORNÉ GULYÁS ALICE 39
HERR GYULA 40

ÖZV. BALOGH SÁNDORNÉ....45
FEJES DEZSŐ 47
VARGA V. SZ. 47
HRICKÓ SZ. L. 48
MALAHOVA E. B. 48
VAJDAFFI G. Z. 49
JUHÁSZ F. M. 51
AZARINA J. B. 52
TERKÁNICS M. I. 52
AGEJEVA I. F. 54
JUHÁSZ SZ. M. 54
CSONTOS A. E. 55
SZAJKÓ M. I. 55
HOMOKI L. 56
CSIRPÁK EMIL 56
ÖZV. CSIRPÁK EMILNÉ GECSE ANNA 61
GÉCZI LAJOS 63
MÉSZÁROS SÁNDORNÉ 66
DR. ORTUTAY ELEMÉR 70

MUNKÁCS ÉS KÖRNYÉKE

PÁK SÁNDOR 73
KOVÁCS FERENC 73
HECZKÓ JENŐ 73
SZALMUSZ DEZSŐ....74
PAULINA ANDRÁS 75
BARTOS JÓZSEF 76
EGERSZEGI SÁNDORNÉ 76
DR. SIMON JÁNOSNÉ 77
SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA 80
ALEKSZEJ LOGOJDA.... 80
SZITAI E. 82
GECZKÓ JENŐ 82

BEREGSZÁSZ ÉS KÖRNYÉKE

DÉNES JÁNOS....83
X. Y. TÚLÉLŐ 83

ÚJVÁRI JÓZSEF LÁNYA 84
BENCE BÉLA 84
MÁRKUS ILONA 85
BAGU BALÁZS 85
BAGU GÉZA 86
BELÁNSZKY DEZSŐ 87
HORVÁTH LÁSZLÓ 89
KERÉNYI GYULA 90
VADNAY ANDRÁS 91
BORBÉLY A. F. 92
ISTVÁNFFI ERZSÉBET 92
DR. ALMÁSY SÁNDOR 99
SZERDAHELYI ENDRE 103
MOLNÁR ALBERT 104

CSONKA-BEREG ÉS KÖRNYÉKE

FILEP JÁNOS 105

NAGYSZŐLŐS ÉS KÖRNYÉKE

BRENNER TIBOR 107
ÖZV.BOLDOG JÁNOSNÉ 108
MEGNEVEZNI MAGÁT NEM KÍVÁNÓ X. Y. TÚLÉLŐ 108
ARY JÓZSEF 110
SÁNTA MENYHÉRT 111
SZABÓ FERENC, BÉRES FERENC 112
KOVÁCS PÉTER 114
LŐKÉ ANNA 115
PETRUS M. E. 117
KOVÁCS A. 117
OZSVÁTH LAJOS 117
FÓRIS KÁLMÁN 123

FELSŐ-TISZA VIDÉK, SZÓRVÁNY

Huszt és környéke

GELEVÁNNÉ HUDÁN JOLÁN 127
DR. FORGON PÁL 127
NAGY LÁSZLÓ 128

MANDRIK ERZSÉBET 143
MOKÁNY FERENCNÉ SZ. KULCSÁR MARGIT 147
ERDŐ KÁROLY 147
K. ISTVÁN 149
AJTAY SÁNDOR 153
ZSELTVAY KATALIN 154
BILICS ÉVA 155
BIROSZ JÁNOS 156
KREHNYAK B.V. 157
RUSZIN P. I. 157

UTÓSZÓ HELYETT
„MALENKIJ ROBOTRA”-RA HURCOLÁS
KÁRPÁTALJÁRÓL (dr. Dupka György) 159
FONTOSABB ESEMÉNYEK 189
IRODALOM 193
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ 207
HELYNÉVMUTATÓ 213